

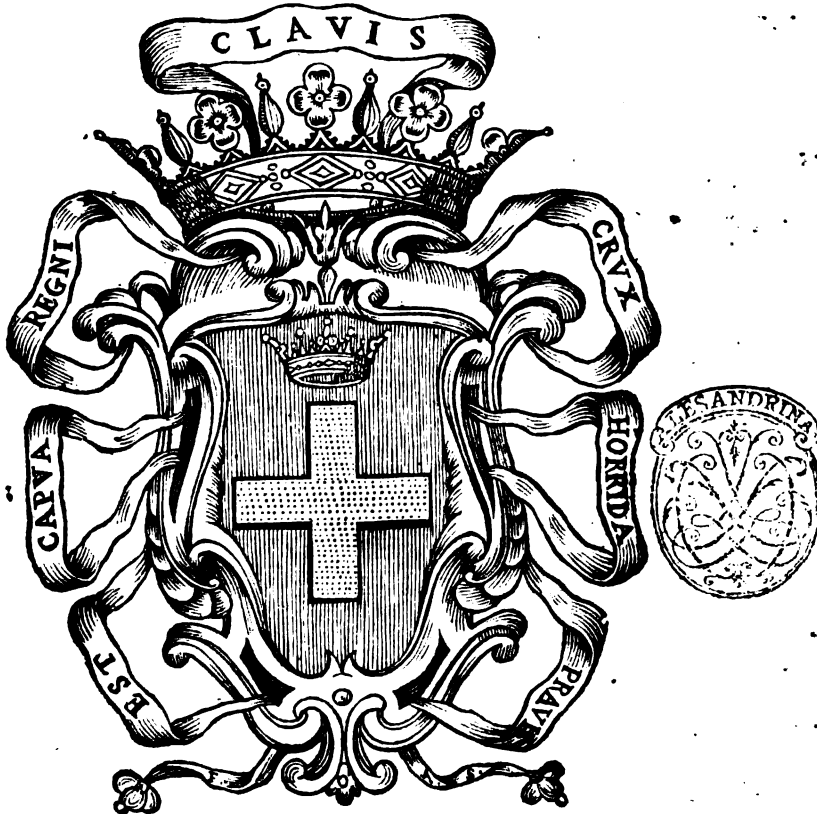
ALEXII SYMMACHI MAZUCHII

Metropolitanae Ecclesiae Campanae Canonici Theologi

IN M.V.T.I.L.V.M
MPANI AMPHITHEATRI
T.I.T.V.L.V.M

Aliasque nonnullas Campanas inscriptiones.

COMMENTARIUS.

NEAPOLI ex typographia Felicis Muscae MDCCXXVII.
SUPERIORVM PERMISSV.

ILLVSTRISSIMIS AC GENEROSISSIMIS
CAPVAE SEXVIRIS

IOSEPHO A CAPVA CAPYCIO
CAROLO MAROTTAE

: : : : : : : : : : :

IOH. BAPTISTAE VENTRILIAE

NICOLAO CICERI

DOMINICO MAZZARELLAE

ALEXIVS SYMMACHVS MAZUCHIVS.

Von de Campano hoc tota Eu-
ropa celeberrimo amphitheatro
nihil admodum ante Langobardica tempora
proditum litteris inveniatur, & mirantur ple-

a 2

ri-

rique nostrum, & vero etiam vetustis scriptoribus quandoque succensent. Quanquam nihil illi, quamobrem sint magnopere reprehendendi, commeruerunt: propterea quod ex tanto auctorum veterum veluti incendio paucae, quae superant, reliquiae, adeo etiam trunctae ac lacerae ad nos pervenerunt; frustra ut futuri simus, atque adeo injustissimi, si tam mutilos scriptores, ac vix nonnullos tertia sui parte superstites dicere testimonium coegerimus. Vt ecce accuratissimus ille rerum Romanarum scriptor Dio Cassius, cum Capuae fixisset domicilium, ibique suam historiam conscripsisset: fieri vix potest, quin aliqua suorum voluminum parte hujus amphitheatri mentionem injecisset. Sed luculentissima viri magni opera maximam partem desiderantur, eaque potissimum, quibus Caesaream complectebatur historiam. Ita antiquis omnibus altum silentibus, illud unum optare veniebat in mentem, ut inter tot litteratos lapides, qui quotidie deteguntur, ille potissimum in conspectum, lucemque hominum prodiret, qui huic tanto operi titulus exstitisset. Quoties, **ILLVSTRIS-SIMI PROCERES**, tellurem, quam pedibus proculcamus, pellucidam fieri cupiveramus, ut quo tandem recessu illud quantivis pre-

pretii monumentum delitesceret , perspicere-
tur ? Itaque (quid enim moror ?) post quam
illa quamlibet mutila inscriptio ex amphithea-
tri ruderibus est educta nuperrime : dici vix
potest quanta gratulatio consecuta sit univer-
sorum , tum eorum potissimum , qui rerum
antiquarum studio delectantur . Vestra vero ,
PRAESTANTISSIMI SEXVIRI , quanta
cura fuit , ut pretiosa illa antiquitatis lacinia ne
periret ? Nam & viro docto Francisco Cicca-
rellio , qui marmoris illud frustum e lapicida-
rum omnia corrumpentium ictibus servavit ,
gratias egistis : nihil vero antiquius habuistis ,
quam ut illud spectatissimo civitatis loco ad
memoriam posteritatis exstaret . Quare omnis ,
mihi credite , secutura aetas gr̃atias **VOBIS**
aget , vestraeque laudes vigeant praeconio
saeculorum omnium , tamdiu quidem certe ,
quamdiu monumentum illud a **VOBIS** ser-
vatum fera posteritas intuebitur . Pulchrum
enim vero ac decorum est principibus civita-
tis tueri ac fovere litteras , eaque una cogita-
tione opes , deliciasque posteriores ducere : tum
vero ea monumenta , quibus patriae consi-
gnantur origines , religiose ac sancte servare
longe omnium praeclarissimum , eorumque fa-
scium potestate , quos concredidit **VOBIS** Pa-
tria,

tria , dignissimum. Atqui non custodistis VOS
tantum illud , verum etiam tanquam clari
honoratique viri reliquias , sic marmoris illud
frustum quodam veluti honore Mausolei pro-
secuti estis : nimirum ut non tuenda haec
modo , verum etiam in honore habenda esse
sentiant universi . Vtinam vero hanc men-
tem Deus immortalis civibus Campanis o-
mnibus daret , ut elogia , quae post tot alla-
tas a barbaris vastitates adhuc aetatem fe-
runt , & saltem in pretio haberent , quo
apud cultiores Italiae civitates esse intelli-
mus . Nam cujus est insaniae in ea marmora,
quibus majores nostri res suas ad aeternitatis
memoriam transmiserunt , debacchari , iisque
per summam-injuriam in frustra concisis aut
ostiorum antas communire ; aut , nequid foe-
dius dicam , scalarum gradus , retractionesve
instruere ; quibus cimeliis virorum principum
gazae ditiores evaderent ? Vtinam providentia
vestra , qua de hoc fragmento tam bene mere-
mini , ceteris in posterum religionem injiciat,
ne vetera hujus urbis epigrammata fabrorum
committant securibus ; atque adeo ne hoc ,
quantulumcumque illud est , quod e stupenda
amphitheatri mole vix adhuc restat , in cujus
reliquiis demirandis exteri homines tantopere
defixi

defixi haerent, vix ut inde avellantur, quassare & convellere per summum scelus, quod haecenus factum doluimus, porro persistant. In hoc nervos omnes atque vim vestrae auctoritatis exerite, non modo ne impune iis sit, quicumque illud in posterum violatum iverint: verum etiam ut facta tecta ejus operis & quantivis locentur, & vero etiam exigantur: neve committite, ut illae pauculae veluti e maximo naufragio tabulae, vivis ac videntibus VOBIS, insulsissimorum hominum paricidio discerpantur. Sed nae ego ineptissimus hominum, qui curarum vestrarum alacritati spatia, quae conficiat, quibusve sese coerceat, definire ausim.

Iam vero, quod mihi negotium dedistis, ut illud inscriptionis fragmentum a me supplementum justo etiam aliquo commentario illustrarem, comitas ea vestra fuit, & quaedam de me pronior existimatio; pro qua tum gratias ago, tum vero, quibus potissimum verbis utar, non invenio: mihimet vero ipse de hoc honore gratulor, quem longe amplissimum vestro de me judicio sum consecutus. Et vero cum pergratum mihi, perque jucundum est in rerum perscrutatione veterum volutari; tum de patriis potissimum originibus commentari longe omnium

omnium jucundissimum : ad quae sponte mea propensissimum mandata vestra tantopere incitaverunt , ut veluti currenti stimulos admovisse videamini . Atque in eo quidem quid praestiterim , doctorum hominum esto existimatio : ne dum meum hoc levidense munus apud VOS verbis ornare satago , in ipso orationis vestibulo videar insolentius gloriari . Verum quidquid hoc est opusculi , quod in vestro nomine apparet , quamque illud cunque hominum pro suo quaeque captu atque ingenio aestimantium nanciscetur opinionem : vestri me tamen ordinis , quo nihil amplius , nihil illustrius in hac olim principe , terrarumque imperio dignissima , nunc quoque tamen non ultimi nominis civitate eminere potest , favor atque auctoritas unice confirmabit . Quamobrem opus VOBIS susceptum perfectumque auctoribus , VOBIS potissimum ipsis , GENEROSISSIMI PROCERES , sistitur ac dicatur : mecum vero agi praeclarissime existimabo , si ad ceteras urbis nostrae excutiendas origines , quod equidem ante hos aliquot annos non destiti facere , vestra in primis , quae potest apud me plurimum , excitaverit approbatio .

LE-

LECTORI BENEVOLO.

D *V* *M* haec typis ederentur, camque, uti saepe fit, opus in manibus cresceret, multo certe magis quam praedixeram: scio me admirationi non paucis, nonnullis etiam joco ac ludibrio fuisse, quasi vero laureolam in mustaceo quaeferim; dum in una illustranda inscriptione, quo jure, quaque injuria nihil non infarciendo, moli potius, quam legentium commodo studuerim. Quibus ut brevi respondeam: jam primum omnium hoc scire volo universos, in nostrorum hominum haec commodum scribi; a quibus inire gratiam multo justius fuit, quam, nequa satietate exteri homines distenderentur, satagere. Deinde cur Cardinali Norisio (cui litterae universae quando unquam invenient parem? ita in uno efformando totam se videtur impendisse natura) sed eruditissimo Card. Norisio cur non hoc vitio vertitur, qui tam spissum volumen in duobus Pisanis elogiis exponendis insumserit: mihi (si modo fas est magnis componere parva) lis intentatur, qui non pauca urbis nostrae epigrammata non magno hoc commentario sim prosecutus? Iam vero homines fastidiosos, quibus debent haec nostra ludibrium, prodire & coram dicere causam jubeo, ecquid in hoc commentario deprehenderint (tamen si secum se quae haec mas- sitant, nego eos ullam scriptionis hujus laciniam lectitasse) quod non jure optimo positum fuerit. Hoccine illos offendit, quod de colonia Capua, totque adscriptis in eam supplementis fusius disse- ruerim? An aut ~~admodum~~ ea tractatio fuit; aut omnino nullo operae pretio obscura antea res suo lumini est restituta? Dedicatio- nibus, inquis, tam copiose tractandis, aliisque non paucis digres- sionibus supersederi poterat. Atqui ego nunquam ivi inficias, quin una alterave pagella satis & amphitheatri titulus explanari, & supplementi ratio reddi potuisset. Verum ubi semel constitutum fuit, quae paucae nunc seorsum prodeant inscriptiones, eas non parce ac jejune, sed, qui meus amor in patriam, atque in orna- tissimum magistratum, qui me huic operi admovit, observantia, affluentius aliquanto tractari: in eo, inquam, cum essem; nihil eorum ferme omissum fuit, quae quidem inter ipsam typographicam festinationem in mentem venire potuissent. Et norunt eruditi omnes plus otii saepe requiri ad eorum, quae cum quodam impetu funduntur, postquam ille calor deferbuit, delectum instituendum, ut quid admittere, quid respuere debeas, tecum statuere possis; quam ad implendam utramque paginam. Iam vero illam de dedica-

tionibus diatribam domi hoc ipso tempore mihi natam cur praetermitterem? Sic tamen a reliquo sejunxi opere, cuique ut liberum sit eam legenda praetervehi. Sic ceteris quoque digressionibus factum fuit, quas plurimum in notationibus seposui; ut & praeteriri facile possent; & tamen si quid vel novitate allicere, vel cuiusvis usui esse possent, eorum gratia non periret. Adhaec quod, antequam hoc, quod adhuc ex amphitheatro superest, non tam temporis, quam, ut confidentissime dicam, hominum corrumpat injuria, quam equidem potuerim totius operis tum pedaturam, tum orthographiam cum secutura aetate feci communem: spero me non ingrati navasse operam eruditibus. Quid demum magnopere peccatum fuit, aut quid commerui, quod amphitheatrali eo quocunque labore defunctus, de theatro etiam nostro cogitarim, ejusque rei gratia tria non amplius marmora exposuerim? Nam quoniam nostrae demum aetati hoc debebatur, nostri ut amphitheatri auctor cognosceretur: erat quoque praeclarum non ignorare quis THEATRI A FUNDAMENTIS (uti loquitur inscriptio) extruendi curator existisset; tum quis REDEMPTOR PROSCENI, & quo anaglyptum illud spectaret, quod una cum amphitheatri titulo sub uno eodemque fornice ad S. Eligii visitur. Adjunxi quoque tertium ejusdem generis epigramma, ex quo, praeter cetera commoda inde ad quicquid redundatura, intelligeretur, quam ab antiquissimis temporibus scenicarum studio Campani tenerentur, quando in pagis etiam prope centum ~~ante~~ ~~ante~~ Servatoris annis theatra publice extruebantur. Spero me vel morosissimis reprehensorem causam probasse: cupio quidem certe. Utinam vero illud praestare possim, ut opus censoribus, quorum ejus operis exigendi jus fasque erit, ita perfectum atque probatum tradam, nihil ut sint improbatum, omnia vero, tanquam ex lege dicta operi faciundo facta, comprobantur veniant. Sed si in aedificiorum operibus exigendis columnas ad perpendicularum exigi posse negat Tullius: (*) quanto magis in his operibus philologicis, ubi solis saepissime conjecturis veritas exploratur, danda est venia, si minus omnia, tanquam aurum ad obrusam, sic ad certae rationis iudicium exiguntur.

Doctorum virorum de Campano amphitheatro testimonia.

ACTIVS SINCERVS SANNAZARIVS epigrammaton libro 11.

Dicite semidei, silvarum numina, Panes,
Et si qua adventu es nympba fugata meo:
Cui licuit tantas saxorum evertere moles,
Quas iam disiectas vix nemora alta tegunt?
Hisne olim sueta est cuneis Campana juventus
Amphitheatrales laeta videre jocos?
Nunc ubi tot plaususque hominum vocesque canorae,
Tot risus, tot jam gaudia, tot facies?
Scilicet, heu fati leges, rapit omnia tempus:
Et quae sustulerat, deprimit ipsa dies.

ANTONIVS SANFELICIVS in aureo opusculo de origine & situ Campaniae pag. 26. nuperae editionis notis illustratae Neap. 1726.

De quo (Campano agro) Poeta cum felicitis terrae signa indicasset:

Talem dives arat Capua. georg. 11, 224.

Opulenta erat, cum ille georgica canebat: nihil tamen ad illam Capuam, quae ad immortalem sui memoriam publicorum operum erexit spectacula. Exstant ex iis duae amphitheatri moles opere Dorico, tam vassae eaque architectura, ut nemo sit, qui primo ejus aspectu non obstupefeat; nam quamvis immanium barbarorum ferro incendiisque lacera & corrupta, triumphantis tamen urbis repraesentat imaginem. Non longo hinc intervallo, non tam effuso sumtu, sed absoluta itidem arte visitur tribus porticibus amplissima cryptoporticus, quae tam longo aëvo contra vim temporis resistit. Adscriptissimè integra, ni rimis fatiscerent parietes, nive testudines stillicidiis essent obnoxiae: dignum profecto opus, quod fartum tectum locetur. Animi causa huc Campani patricii ad antemeridianam inambulationem conveniebant, pomeridianaque sessiones; ubi otiosas diei horas, quavis caeli exclusa injuria, transgebant. Circa haec loca aratro passim eruuntur priscae aeris, argenti, auri pulcherrima numismata, tum doctissimorum manuum artificum sculptae gemmae, parioque e marmore elegantissima signa, praestantissimae civitatis deliciae.

Idem Carminum Juveniliū lib. 111 de Campano
amphitheatro carm. vi.

Immanem quisnam molem, quis grandia saxa
Aequavit caeli nubibus aligeris?
Montibus impositos montes quae deinde ruina
Dejicit e caeli nubibus aligeris?

b 2

Cel-

*Celsa giganteis manibus fabricata superba est
 Machina, forma tamen Daedaleo ingenio.
 Mirati sunt Graeci impostum Pelio Ossana,
 Impia gens superis cum fera bella ciet:
 Hoc opus egregium miretur Graecia, summo
 Quod vicit rupes vertice Thessalicas.
 Auricomus nunquam Ihoebus spectavit Eoo
 A Gange ad Gades, Herculeumque mare.
 Campani hic plausere olim juvenesque senesque,
 Et festo resonant alta Tifata sono.*

IVSTVS LIPSIVS in libello de amphitheatris quae extra Romam
 cap. I, Capuae amphitheatrum vocat *magnificum*, & e solido marmore.

LAVRENTIVS SCHRADERVS in monumentis Italiae pag. 258.

*Ejus (Capuae) magnificentiam ruinae ostendunt, in quibus aurea, ar-
 gentea, aenea numismata, gemmae, marmora, aliaque luxus indicia quo-
 tidie ab incolis effodiuntur. Inter ruinas praeter cetera insigne amphithea-
 trum marmoreum, quod quatuor porticus videtur habuisse, quarum ex-
 trema (non tantum extrema, sed & altera quae pone sequitur) ex ingen-
 tibus quadratis lapidibus fuit non calce caementove, sed ferro plumboque
 compactis. Ingressus patuit locis duobus, qui adhuc paene integri sunt, &
 visuntur bina capita marmorea, unum viri, alterum mulieris.*

Tum de cryptoporticu statim haec subjicit:

*Praeterea fornices quidam subterranei ita deducti, ut si quartus ad-
 deretur, quadrangulum efficerent: habuit in universum fenestras xcvi lu-
 men superius praebentes, januas triginta. Lati sunt etiam & ampli, sed ad
 quem usum exstructi sunt, ~~monstrum~~ est. Exstat inter vieta etiam portae
 unius locus, & sive templi sive theatri vestigia, ubi nunc est monaste-
 rium Capuccinorum. Totus autem ille locus, qui habitatur, & qui Ca-
 puae nomen habuit, nunc S. Mariae dicitur, a templo ibi exaedificato, duo-
 bus a Capua nova miliaribus habitata, &c.*

In CAMILLI PEREGRINII senioris Capuae primicerii manu
 exaratis poematibus exstat hoc de amphitheatro carmen,
 quo Capuam loquentem sic facit:

*S'Eroi, se Dei questi superbi marmi
 Di sì gran mole infim' al cielo alzaro,
 Ch' al mondo, d'ogni maraviglia a paro.
 Già poteo di valor loda recarmi:
 Ne le ruine sue, ch' a tomba farmi
 Di gloria mille e mille anni restaro
 Salde a l'offese cgnor del tempo avaro,
 E di Barbare genti al foso, a l'armi,
 Vie più ch'in carte del mio antico stato
 La potenza si legge, e lo splendore,
 Non le delizie pur, le pompe e gli agi.*

Emu.

*Emula fui di Roma, e se del core
A l'ardir non osava immobil fato,
Foran piu chiari i miei Guibelli, e Magi.*

GEOGRAPHIAE BLAVIANAE to.8. p.175.

Videntur hodie ejus (Capuae) altero ab nova Capua lapide peringentes ruinae . . . eae sunt portae semirutae, amphitheatrum, quod aliquo modo describit Laurentius Schraderus in Italia monumentis; immensa porticum, thermarum, aedificiorumque publicorum rudera: praeter haec longa vasta-que aquarum receptacula subterranea, & castella, quae, qualis & quanta fuerit antiqua urbs abunde testantur. Capitolii Capuani mentio apud Suetonium in Tiberii principis vita cap.40. &c.

PETRVS LASENA in gymnasio Neapolitano p. 137. postquam a Tyrrhenis Campanis ludos gladiatorios Romam derivasse ex Nicolao Damasceno (cujus locum gratulor a viro docto eodem modo intellectum, quo nos p.115. interpretati sumus) demonstrasset; subjungit in hunc modum:

Onde di vantaggio parmi dover affermare, nel modo che sopra abbiamo conchiuso del nostro ginnasio, che il famoso anfiteatro Capuano, di cui è ancora qualche notabile avanzo, fosse il modello, e l'esempio anche del piu magnifico, che sia poscia in Roma stato ammirato; e cio con piu probabile congettura, che dell'anfiteatro Veronese non abbia fatto il Saraina. Ma io tutte queste, & altre cose a cio attenenti, lascio di proposito a PELLEGRINA PENNA, (Camilli Peregrinii junioris antiquitates Campanas, quas postea ignis absumsit, designat). a cui l'istoria di cotesta Città sia soggetto particolare.

CAMILLVS tamen **PEREGRINIVS** junior ad Campanae coloniae tempora, contra quam Lalena senserat, opus amphitheatri retulit: haec enim habet in Campania Felice p.723.

Di così alta nuova felicità di Capua (colonia) non mostrano aver avuta notizia quei nostri Capuani, che nel secolo passato si persuasero (e n'è rimasta la medesima opinione a' presenti) che i suoi maggiori edificii, e singolarmente il marmoreo anfiteatro, non possano essere stati opere, che de' tempi della sua antica emulazione oò Romani. Ma di sentenza così disfavorevole a' geminati meriti della patria, & al vero puo essere manifesto disingannò, per lasciar ogni altra piu lunga considerazione, che nè men' essa Roma prima di Augusto era di nobili edificii ornata, come da lui poi fu resa, ut jure sit gloriatu (per usar le parole di Suetonio nel cap. 29. del lib.2.) marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. Et l'anfiteatro Romano, ch'è tuttavia per molta parte in piede, alla cui pianta è del tutto simile, benchè di misure alquanto minori, quella del nostro, non fu opera d'altri, che dell'imperator Tit. Ma di queste cose dislessamente converrà ragionarsi in altro molto piu opportuno luogo.

Vir doctissimus postremis his verbis peculiare opus indicat, quod de

de amphitheatro scripserat, de quo Paschalis in calce hist. primae Ecclesiae Capuae p. 116. ait : *Servabatur inter haec (incensa Peregrinii opera) quindecim digesta per capita de Amphitheatro pererudita tractatio. Quin & ipse Peregrinius idem opus designat in Camp. Fel. p. 117. his verbis : I quali (anfiteatri) solean collocarsi per la loro lunghezza da settentrione verso mezzogiorno , per rendergli alquanto men noiosi ne' caldi estivi, come dichiareremo altrove .*

VINCENTII ZITI Campani pag. 354.

*Machina eccelsa , Anfiteatro altero,
Qual benchè rotto in cento parti e cento ,
Pur rassembri dell' arte almo portento
Del tempo ad onta ingiurioso e fero .
Ammiro in te del secolo primiero
De' nostri Eroi l'ingegno e l'ardimento ,
E dal tuo muto favellare i' sento
L'alta possanza de l'antico impero .
Liete vantinsi pur l'alme Latine
Di terme , d'obelischi e di teatri ,
Maraviglie del mondo, opre divine :
Che i lor fregi appo i tuoi son vili, ed attri ,
Benche ingombro ne siii fra serpi , e spine,
Anfiteatro onor d'Anfiteatri .*

GAELESTINVS GVICCIARDINVS in Mercurio Campano per-
honorifice de hoc amphitheatro loquitur, scripto quoque in illud epi-
grammate: qui nunc liber non est ad manus.

IOHANNES MABILLONIVS vir mira eruditione ac modestia in
itinere Italico haec habet pagina, ni fallor, 103.

*Capuae veteri, quae altero milliari a nova dissita est, adjacet amphithe-
atrum, quod quadraginta millia spectatorum capiebat. (numerus istum
spectatorum Mabillonius e Paschali desumit: sed si Flavianum amphithea-
trum LXXXVII millia ex P. Victore capiebat, paullo infra hunc nu-
merum in nostro spectare potuerunt) Cryptoporticus centum octoginta co-
lumnarum triquadrato ordine constructa: (haec quoque ab eodem Paschali
ficta ad libitum) nunc etiam priscam aedificii magnificentiam parietes
reliqui ostentant. Ecclesia major aliquid itidem retinet venerandae antiqui-
tatis &c.*

Demum Galliarum lumen illud BERNARDVM DE MONT-
FAVGON, virum satis suorum luculentissimorum operum praeconio
celeberrimum, quo pacto praeterire possum? Is in diario Italico edito
an. 1702. initio cap. 22. haec habet.

*In Capuae veteris vestigiis sistimus parumper spectandis, maxime am-
phi-*

*amphitheatri ruderibus : quod quidem uni Romano Coliseo magnificentia, am-
 plitudine & ornamentis paullum concedebat ; ceteris vero , quorum hodie
 vestigia comparent , longe praeerat : quatuor architectonices ordinibus perin-
 de atque Romanum decorabatur . In primi sive inferioris ordinis epistyliis
 capita numinum egregie caelata visuntur hodieque : in secundi icones ab um-
 bilico eorundem numinum inerant ; in tertiis epistyliis integrae statuae ere-
 ctæ (hanc distributionem capitum , protomarum , & integrarum statua-
 rum a Paschali videtur summis vir summus : sed integrae statuae nullae
 haecenus mihi visae , & dubito , an summis arcibus commodè aptari po-
 tuerint) quod ornamentis genus a Romano Coliseo aberat : eratque sane res
 admodum singularis , totam veterum numinum turbam uno circuitu ger-
 mana singulorum forma dispicere . Ambitus exterior ingentibus saxis con-
 stat , interiora vero lateritia sunt . Quae supersunt reliquiae , in dies amo-
 dentur , variisque usibus pro libidine destinantur . Qua die istac iter habui-
 mus , primi ambitus lapides eruebantur sternendae publicae viae . Haud pro-
 cul amphitheatro erigitur triumphalis arcus iam ornamentis spoliatus suis ,
 quem perinde atque amphitheatrum extra muros veteris Capuae fuisse nar-
 rant . Cetera nobilissimam antiquam urbem spectantia accurate descripta
 sunt in veteris Capuae ichnographia simul & scenographia studio & opera
 Caesaris Costae olim Archiepiscopi Capuani edita , & typis data Neapoli anno
 1676. (a Ioh. Petro Paschali) additis rerum & monumentorum explica-
 tionibus .*

IOSEPHI A CAPVA CAPYCII

Campanorum sexvirum primi ad auctorem.

C Om' altamente; ALESSIO, il tuo pensiero
S' inoltra a penetrar l' interna parte
De' secoli vetusti, e con qual arte
Discerne involto d'atra nebbia il vero!
D'ovre eccelse, onde ben degna d'impero
Fu l'alma Patria, alla Città di Marte
Emula un tempo, le vestigia sparte
Traggi di Lete omai tacito e nero;
Di letizia, e d'onor con atti adorni
L'ombre de' Padri antiche e venerande
Farti corona intorno, e dirti or parmi:
Siccome, ALESSIO, illuminando i marmi,
Di noi ravvivi alta memoria, e grande,
Viva il tuo nome eterno in chiari giorni.

Ejusdem ad illustrissimos sexviros Campanos
de amphitheatro tuendo.

V Oi, ch' a l'alma Città pria donna altera
Del felice terren reggete il freno,
De gli anni ad outa or ravvisate appieno
Del Campano splendor l'immagin vera.
L'ampio immenso COLOSSO (*) o quant'egli era
Di rupi adorno, anzi che marmi, il seno!
Quante immagin d'Eroi lui'n guardia avieno!
Qual d' eccelse colonne eletta schiera!
Pur miratelo, abi vista acerba e dura!
Squallid'or giace, e depredato e vinto
Da barbaro furor, dal tempo avaro!
Ecco a voi si rivolge, a voi la cura
Ne commette la Patria, ab non sia estinto
Segna di suo valor unico e raro.

Ga-

(*) Campanum amphitheatrum saepe eo de in hoc opere pag. 241. 245. & not. 84. vide
Iosann. Erchempertus appellat, cujus locos vi. etiam not. 76.

I A N V A R I I M A I E L L I

Metropolitanæ Ecclesiæ Neapolitanæ Canonici

AD IOSEPHVM A CAPVA CAPYCIVM.

Chiaro spirto gentil, ch' alta fortuna
Dal duro calle di virtù non parte,
Cui par non vide in lieta sorte, o bruna
L'emala gente al popolo di Marte.
Ben la futura età per Voi quest' una
Maraviglia vedrà d'ardire, e d'arte,
E i fatti egregj, ch'or Alessio aduna,
Sovra 'l marmo serbar le dotte carte,
Mentre ambi intenti a ristorare i danni
Siete dell'opre auguste, onde fu adornò
Più ch'altronde, e felice il terren nostro,
Non fia che sparga obbligo tenebre intorno
All'alma patria, e dal furor degli anni
Securo andrà l'immortal nome vostro.

N I C O L A I C A P A S S I

In gymnasio Neapolitano primarii juris interpretis

A D A V C T O R E M.

Ben da queste del tempo eccelse spoglie,
Ov' a Pocchio il pensier contende il vero,
Scorgi, ALESSIO, di Capoa il grande impero,
E più di lui, che tutto doma e scioglie.
Ma qual di Febo diè su sparte foglie
La Vergine Cumana il senso intero,
Tal de la prisca età tuo 'ngegno altero
Da ciechi infranti marmi il ver raccoglie.
Or la superba mole, e i saldi monti
Indarno al ciel la nobil Donna ergeo,
Se guasta l'armi del fier Veglio han Poprò;
Sol tuoi pensieri a chiare imprese pronti
Dolce di madre amor destar poteo,
Perche l'alte memorie obbligo non copra.

NICOLAI CYRILLI in Neapolitano gymnasio primarii
 medicinae professoris de amphitheatro Campano.

Τὸ οὗτο κυμηγετικὸν τὸ θέατρον, ὁδοιπόρ', ὁ λεύσσει,
 Στήθαί το μὲν Κάπυος παμβασιλίσσα πόλις.
 Ἀλλὰ διαπασθὲν, πυμάτων παραπλήσιον ἤδη
 ὧρης, σῶτε δυοῖν διὰ σαοφροσύνη.
 Καὶ γὰρ ἅπ' Αὐστριακῆς πάτριον ποτὶ γαῖαν ἱκάνων
 ΚΑΠΥΚΙΟΣ, κλείους κηδόμενος πατρίδος,
 Δυσσεβέων ἀνδρῶν τὰς χεῖρας ἔερξεν ἀνηλέης
 Πρὸς τὰδε τ' ἀρχῆς μνήματα μαινομένων.
 ΜΑΖΟΧΙΟΣ δ' ἡμίπλωτον πάλ' ἔδειμε γεφῆσιν,
 Οὔτε βίβω ἐχθρῶν δειδιός, οὔτε χρόνῳ.
 Εὖ μάλ', ὅσον γὰρ τ' ἀρχῆς σημεῖα παλαιῆς
 Ζήσεται, ὃ Καπύης λησόμεθ' αὐτονόμῳ.

Quam molem mirare astris capita alta ferentem,
 Capyadeum stitit banc imperiosa domus.
 Quam nisi servasset virtus praeclara duorum,
 Iam discerpta diu membra solo aspiceres.
 Alter ab Austriacis patrias delatus ad oras
 CAPYCIUS, decori ut prospiceret patriae,
 Audaces hominum ~~omnia~~ haec monumenta furentium
 Imperii, oppressit continuitque manus.
 Alter semirutam instauras, sibi nil metuentem,
 MAZOCHIVS, longi a temporis invidia.
 Quamque diu imperii haec stabunt vestigia prisca,
 Haud Capuae nomen noce taciturna premet.

GALEOTTI IVNIANI Metropolitanae Ecclesiae
 Campanae Canonici de eodem.

Ergone quae celsa moles surgebat Olympo,
 Corruit? heu superi quale scelus luitur!
 Semisepulta solo squalent simulacra deorum,
 Trunca aures, truncis naribus atque comis;
 Quae lapicida ferox media inter rudera nactus,
 Laedere crudeli vulnere non dubitet.
 Gloria Campani sic concidit amphitheatri,
 Quo nihil in toto pulchrioris orbe fuit,

Moe-

*Moenia uti Babylon , ut diruta templa Quirinus
 Vidit , ut excidium Troia perusta suum .
 Pyramidum pars magna , Pbarus Pbarus illa , Colossus
 Quem Rhodos aequavit nubibus , en ubi sunt ?
 Omnia ad occasum properant : rapit omnia saeculi
 Vis , operi & magno magna ruina manet .*

A V C T O R I S D E E O D E M .

A Ere quae vacuo cernis pendentia saxa ,
 Et male congesta rudera magna strue ,
 Clivorumque orbes , quos graminis herba pererrat ,
 Horridaque indecori germine dumus habet :
 Hic astris propiora reflexilis amphitheatri
 Culmina se aeris nubibus abdiderant .
 Campana bis plebes gradibus , sanctusque senatus
 Viriusque illecti muneris illecebris
 Plaudabant , seu cum diro Samnite secutor ,
 Cum Threxe aut Gallus compositus batuat :
 Seu Myrmilloni carmen , **NON TE PETO , PISCEM**
GALLE PETO , QUID ME GALLE FUGIS ? canitar :
 Millia seu , quotquot fictis rudis instruit armis ,
 Committi placeat densa humeris paria .
 Pegmata quid memorem modo contingentia caelum ,
 Repere humi nexus mox resoluta suos ?
 Cernere jam videor rictu indignante leones ,
 Audire atque ursos , ac genus omne feras
 Frendere , & indomito spumas agere ore cruentas .
 Vae , fontes animae , quos fuga nulla manet !
 Quis tamen , o cives , furor est haurire cruorem
 Luminibus , caedem & plausibus excipere ?
 Verum olim haec fuerint . Nam quo nunc ludicra , quo nunc
 Tot pompae , quo tot nunc abiere neces ?
 Nec caveae de mole super , nisi triste cadaver ,
 Et bustum cineri quod parat ipsa suo , est .
 Quaeque supercilio feriebat sidera , turpe
 Heu jacet , agricolae ludibrium & pecori .
 Quid tantum mortale genus virtute superbis
 Aut opibus ? quid non proterit hora fugax ?

Re-

Reverendiss. Dom. Canon. D. Ianuarius Matellus videat, & in scriptis referat. Neap. 7. Octob. 1726.
DOM. ANTONIVS CANONICVS CASTELLI VICAR. GENER.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

EMINENTISSIME ET REVERENDISSIME DOMINE.

I Vsa Em. T. legi librum, cui titulus *De Campano Amphitheatro* conscriptum, a Viro sapientissima Alexio Symniacho Mazochio Metropolitanae Ecclesiae Capuanae Canonico Theologo; neque in eo quidquam reperi Catholicae Fidei, & Christianis moribus absonum. Auditor enim insigni pietate ornatus locupletissimam penitioris doctrinae suppellectilem ad fovendam pietatem, patriamque illustrandam unice contulit. In hoc autem opere, quod, si iudicio meo Em. T. auditoritas accesserit, typis quantocius mandandum censeo, Vir egregius Campanae gloriae, rerum vicissitudine, & temporum injuria jam prope evanescenti, super ipsas magnitudinis ejus ruinas, *Eregit monumentum aere perennius, quod non imber edax, nec fuga temporum possit diruere.*

Em. T.

Additiss. & Obsequentiss. Famulus
 Ianuarius Matellus.

Attenta supradicta relatione imprimatur. Neap. 5. Novemb. 1726.

DOM. ANTONIVS CANONICVS CASTELLI VICAR. GENER.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

Rev. D. Iacobus Grazini videat, & in scriptis referat.

MAZZACCARA REG. VILLOA REG. ALVAREZ REG. PISACANE REG.
CRIVELLI REG. THOMAS REG. VENTURA REG.

Provisum per S. Em. Neap. 9. Octob. 1726.

Matellonus.

EMINENTISSIME DOMINE.

T Vo, Eminentissime Princeps, imperio librum *In Campani Amphitheatri titulum, aliasque nonnullas inscriptiones Commentarius* D. Alexii Mazochii cathedralis Capuae Canonici Theologi, summa rerum prudentia, ipsoque florentis linguae Latinae gentio conscriptum perlegi, in quo non modo nihil notavi, quod Regiam jurisdictionem laedat, vel Christianos mores corrumpat; sed summo opere sum gratulatus, quod res praestantissimus scriptor tam eruditissime in hoc commentario enucleavit. Quapropter eum, cum doctissimi viri, tum operis nobilitatis merito, formis literariis consignari publicum decus censeo. Neap. 7. die Maii 1727.

Em. T.

Additissimus Famulus
 D. Iacobus Grazini.

Vila relatione imprimatur, & in publicatione servetur Regia Pragmatica.

MAZZACCARA REG. PISACANE REG. CRIVELLI REG.
THOMAS REG. VENTURA REG.

Provisum per S. Em. Neap. 27. Maii 1727.

Matellonus.

I N D E X C A P I T V M.

CAP. I. I N priores duas elogi lineas.	1.	III. Quoritu templa, hostium bona, arae, signa consecrarentur: itemque an cetera quoque opera publica sacrari oporteret.	97.
I. Quoties Capuam deducta colonia fuerit.	3.	IV. De rerum singularum eucaenils.	102.
II. De Capua a C. Iulio colonia constituta.	14.	CAP. IV. In alterum amphitheatrale epigramma per eadem haec tempora repertum. De Campano apodyterio, catabulo, & ludo gladiatorio.	107.
III. Vnde Felicis nomen Capuae obvenit.	27.	CAP. V. De Campanorum studio in omne genus ludos praecipue gladiatorios.	113.
IV. De Campanae coloniae supplementis ab Octaviano conscriptis.	33.	CAP. VI. Campani amphitheatri descriptio.	120.
Audarium prius. De Campana pertica & praefectura.	41.	CAP. VII. De Campano amphitheatro per se quiora saecula.	
Audarium alterum. De Campanae coloniae terminis litteratis.	51.	I. Variae ejusdem appellationes.	133.
V. De tempore extructi amphitheatri, & Campani aeratili viribus.	57.	II. Amphitheatri Campani per sequitorem actatatem historia.	139.
CAP. II. In proximos duos tituli versus.	65.	CAP. VIII. De Campanorum scenicis, eorumque theatro.	
CAP. III. In postremas duas elogi lineas.	73.	I. Campanorum in scenicos ludos studium.	146.
DIATRIBA de dedicationibus.	79.	II. De Campano theatro.	155.
I. Vera dedicationis notio traditur.	79.	ADDITAMENTA.	165.
II. Templorum & publicorum operum dedicatio ad quem pertineret.	91.		

I N

I N
CAMPANI AMPHITHEATRI

T I T V L V M

Aliaſque nonnullas Campanas inſcriptiones

COMMENTARIVS.

VPER hoc ipſo menſe Septembri hujus anni MDCCXXVI
cum amiciffimus, idemque eruditus vir Franciſcus Gicca-
rellus literati fragmenti inter rudera amphitheatri reperi
exemplum ad me detuliſſet in hunc modum :

IA·FELIX·AV
FECIT
IANVS·AV
T·COLVMNAS·AD
IVS·HADRIANV
PIVS·DEDICAVI (*)

ſtatim intellexi ad totius operis titulum pertinere : praefertim cum
praegrandibus literis conſtaret , & ad portam ipſam amphitheatri , quae
auſtrum ſpectat , erutum fuiſſet . In hunc vero maxime modum ſup-
plevi :

A

GO.

(*) Characteres naſtus non eadem proportio- praeter cetera quae commentarius docebit, chara-
ne decreſcentes, qua in ipſo marmore, hic quidem ſterum etiam ſpatiorumque exacta proportio, ſic
ut potui exhibui. Ceterum marmor cum ſupple- reſtitutum oportuiſſe ſignificabit.
mento exactiſſime in aes incidendum curavi: nam

COLONIA.IVLIA.FELIX.AVG.CAPVA
 FECIT
 DIVVS.HADRIANVS.AVG.RESTITVI
 IMAGINES.ET.COLVMNAS.ADDI.VSSIT
 IMP.CAES.T.AELIVS.HADRIANVS.ANTONINVS
 AVG.PIVS.DEDICAVIT.

(*) Aut
 tale aliquid.

2

Vtrinque enim marmor & ex aequo fuisse supplendum vox FECIT, quae alterius lineae media ferme occupat spatia, satis indicabat: plus vero aliquanto initio quam fini adjiciendum fuisse eadem quoque vox admonebat, quae dextrorsum propius accederet. Ac ne multis, recte necne suppleverim, afferetur hoc commentario ratio. Dum enim singulas inscriptionis partes lustrabimus, simul vix aliter elogium sese habuisse intelligitur.

Ac fragmentum ipsum quod attinet, est illud quidem e candido marmore, sane quam elegantissimis characteribus insculptum, iisque prope ~~omnibus~~; sed ita ut per singulas paullatim lineas decrescant, ut deorsum spectantibus, secundum opticae leges, aequales omnes viderentur: sic enim politio-
 ne illo Antoninorum saeculo con-
 fuisse. Dimensiones vero has habet area literis exarata, (nam de corona ceterisque ornamentis taceo) ut tres maxime romanos pedes altitudinis habeat, quatuor fere in latum excurrat: ut literarum, ita ut supplevi, integras strigas ad decem eoque amplius pedes fuisse exporrectas oporteat.

Hunc vero commentarium sic nos quidem partiemur, ut tria huius epigrammatis commata binis singula versibus comprehensa, totidem capitibus exponamus: tum alteram quoque amphitheatralem inscriptionem per eadem haec tempora detectam dabimus: deinde quae

quae olim , quae nunc hujus amphitheatri facies : quod ei per sequiora tempora fuerit nomen , quidve eo tum factum fuerit , exequemur : postremo ad theatricas quasdam inscriptiones digrediemur .

Hujus
commen-
tarii par-
ticipio.

C A P V T I.

In priores duas elogii lineas .

COLONIA. IVLIA. FELIX. AVG. CAPVA) Ita primum hunc versum meo periculo constitue: id quod & verus apud Frontinum Campanae coloniae nomen *Colonia Iulia Felix* , de quo deinceps , declarat , & linearum quoque proportio id suadet : ac demum ratio ipsa nominum coloniarum , in quibus nominandis eandem fere , quae in libertis servatam consuetudinem deprehendo ; itaque sicut hi post manumissionem , patronorum praenominibus nominibusque assumptis , vetera sua nomina cognominum loco habuere : sic postquam in aliquam civitatem deducta colonia fuit , ejus nomine , a quo deducta erat , saepe accepto , proprium civitatis nomen in cognomen transibat ; vox vero COLONIA tanquam praenomen praefigebatur . Sic quoniam lege Iulia Capua deducta fuit , IVLIA est appellata ; nam de voce FELIX suo loco dicam . In eundem modum sunt *Colonia Iulia Augusta Parma* , *Colonia Iulia Fanum Fortunae* , *Col. Iulia Hispellum* , *Col. Iulia Paterna Narbo Martia* , *Col. Iulia Paterna Arelate* (in postremis autem hisce duabus illud *Paterna* curiose additum , ut ab Iulio patre , non a Iulio Octaviano deductas notetur) & sexcenta id genus . Interdum tamen nomen proprium civitatis in derivativum transit ut *Colonia Felix Augusta Nolana* , & aliae in eundem modum . Eadem ratione hic CAMPANA pro CAPVA poni potuisse affirmarem , (nam & Velleius lib. 11 cap. 81. *Colonium Campanam* dixit) si id primae lineae spatia admitterent , cujus literae & grandiores ceteris , & vero etiam disjunctiores existunt : sed & vox FECIT , quae sequitur , a mediis spatiis longiuscule abiret , si CAMPANA pro CAPVA positum fuisset .

Coloniis
fere ut li-
bertis no-
va imposi-
ta nomi-
na.

Quoties Capuam deducta colonia fuerit .

COLONIA) Colonia fuit , non municipium Capua . Tacitus qui 111 hist. 57. *municipia coloniaeque* dixit , illud fort. ad Puteolos , hoc ad

A 2

Ca-

Capuam retulit, quam **XIII** annal. 31. *Coloniā* diserte vocavit. Geteroqui confusa interdum fuere haec duo vocabula. Gellius **XIII**, 13. *Municipes & Municipia verba sunt dictu facilia, & usu obvia, & neutiquam reperiās qui haec dicat, qui scire se plane putet quid dicat. Quotus enim fere nostrum est, qui cum ex colonia populi Romani sit, non & se municipem esse, & populares suos municipales esse dicat? Quid tamen proprie Municipium a Colonia differret, ibidem Gellius luculenter exponit: Municipes, inquit, sunt cives Romani ex municipiis legibus suis & suo jure utentes: muneris tantum cum populo Rom. honorarii participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla populi Romani lege adſtricti. Contra vero de coloniis ait: Coloniae non veniant extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex civitate propagatae sunt, & jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii habent. Haec quamvis translatitia, eo tamen huc comporta-*

Inter colonias municipiaque discrimen.

Quando Capua municipium fuerit.

vi, ut ad ea quae de colonia Capua enarranda sunt, veluti aditus muniat: praesertim cum & municipium olim aliquando fuisse Capuam compertissimum habeamus. Nam ex eo usque tempore quo T. Veturio Calvino, Sp. Postumio Cos. qui est annus V. C. ccccix, (sequor fastos Sigon.) civitas Campanis data fuit, usque ad proditam Hannibali urbem, quando a Romanis devicta in praefecturae formam est redacta, inter municipia fuisse numeratam oportuit. De civitate Campanis data meminit ~~Ennius~~ *apud* Gensorium de die natali: *Civeis Romanei tunc factei sunt Campanei.*

meminit & Velleius 1, 14. *Abhinc annos autem cccv Sp. Postumio, Veturio Calvino Cos. Campanis data est civitas, partique Samnitium sine suffragio.* Nam quod Livius ad L. Furium, C. Maenium consules refert, idest quadriennio ante Velleii notam: id vero non incommodat, quia de solis equitibus ibi Livius commemoraverat: *Campanis, inquit, equitibus honoris causa, quia rebellare cum Latinis noluisse, sine suffragio civitas data.* Ab anno ergo ccccix, quo, Velleio teste, universis Campanis civitas data fuit, usque ad annum dxxxi, quo in praefecturae formam redacta est, Capua municipii jure sine suffragio gavisa fuit: ex quo efficiebatur, ut in legionibus uti cives, non in auxiliis uti socii, Campani adscriberentur: eoque amplius, ut connubiorum cum Romanis jura affererentur: unde cum primum Capuam venit Hannibal, multae nobiles Campanorum familiae affinitate cum Romanis junctae erant: ceterum suis legibus, suisque sacris utebantur, eratque eadem reip. forma quae ante fuisset.

De-

Devicta demum civitate, ac Romanorum iugo accepto, una ex Romanis praefecturis, quas Festus enumerat, fuit, accipiebatque quotannis ab Roma praefectum qui iura daret. Isque status civitatis fuit per annos cxi, quot Velleius usque ad deductam a Caesare coloniam colligit. Quamquam vero per idem spatium deducta non semel eorum civium, tum militum colonia fuit, jus tamen Campanis usque ad legem Iuliam agrariam non restitutum idem Velleius affirmat: quod, quemadmodum sit accipiendum, deinceps exponam.

Capua
una ex
praefectu-
ris.

Quando autem Capuam ante C. Iulium non semel coloniam deductam, modo admonebam, ac ter quoque post eundem compertio: operae pretium fecerim, si tam distitae antiquitatis quam potero maxime dispulsa caligine, quoties Capuam adscripta colonia fuerit, quoties insuper tentata explanare aggrediar: praesertim cum & *Coloniae* vox de qua hic commentamur, id sibi suo iure postulare videatur.

Quoties
Capuam
deducta
colonia.

Ac memini Lauredanum virum doctum ad illud *Capuae & Leocreanti*, quod in 11 Agr. num. 34. legitur, sic emendare, ut *Capuae & Tarenti* legendum putet. Hoc magis miror, quod ait C. Gracchi lege una cum Tarento Capuam deductam fuisse coloniam, Appiano lib. 1. auctore. Vbi hoc quaeso in Appiano legitur?

I. Duas omnino non incelebres Campanae coloniae deductiones ante C. Iulium Caesarem invenio, quas non magno inter sese intervallo in Ciceronis juventutem incidisse existimo. Una est M. Bruti, de qua tum saepe Cicero in 11 Agr. meminit, tum vero copiosissime num. 34. in hunc modum: *Haec consilia majorum* (de Campanae praefecturae forma retinenda) *M. Bruto, ut antea dixi reprehendenda, & P. Rullo visa sunt, neque te P. Rulle omina illa M. Bruti atque auspicia a simili furore deterrent. Nam & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuae & Leocreanti* (viri docti hanc vocem indubie corruptam sic restituunt, ut ab eo creati, aut eo creante, aut tale aliquid legatur) *ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt. Et quoniam Bruti atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam coloniam deductam L. Considio & Sex. Saltio, quemadmodum ipsi loquebantur, praetoribus, ut intelligatis quantam locus ipse afferat superbiam: quae paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perspicui atque intelligi possit. Nam, primum id quod dixi, cum ceteris in coloniis duumviri appellentur, bi se praetores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne ar-*

M. Bruti
colonia.

bi-

bitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetitaros ? Deinde anteibant lictores non cum bacillis , sed , ut hic praetoribus antecenti cum fascibus duobus . Erant hostiae majores in foro constitutae , quae ab his praetoribus de tribunali sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatis , ad praeconem & ad tibicinem immolabantur . Deinde patres conscripti vocabantur . Iam vero vultum Confidii videre ferendum vix erat ; quem hominem vegrandi macie torridam , Romae contemptum atque abjectum videbamus , hunc Capuae Campano supercilio , ac regio spiritu cum videremus , Magios , Blossios mihi videbar illos videre ac lubellios . Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum ? Et in Albana & Seplasia quae concursatio percontantium , quid praetor edixisset ? ubi cenaret ? quid enuntiasset ? Quem locum eo libentius huc integrum adscripsi , quod , cum ab hac Agraria discesseris , non alibi hujus coloniae mentio existit . Iam illud , cur Capuae duumviri se praetores potissimum appellari juberent , afferetur a me alio in opusculo ratio .

Syllana
colonia.

II. Altera est L. Cornelii Syllae , qui & primus militaribus coloniis complevit Italiam , & quam coloniam Capuae imposuit , militum eam fuisse verisimile est . Is postquam externis perfunctus bellis tyrannidem occupavit , cum esset acerrimus suorum hostium insectator , plerasque civitates quae contra se arma sumserant , proque inimicis suis steterant , agro multavit , quem suis militibus divisit , quos in eas colonias adscripsit . Mitto de ~~Beauria~~ de Latia ac ceteris Italiae regionibus dicere . In Campania vero idem infortunium Capuae & Nola subiere , quod Syllae adversae fuissent . De Nolani agri assignatione testatur Frontinus lib. de coloniis . Itemque de Syllana huc adscripta colonia mentio est apud eundem , qui , postquam de celebri Caesaris ~~aroma~~ dixerat , subjungit : *Ager ejus (Capuae) lege Syllanus fuerat assignatus .* Tum & ex iis quae de Calatiae deductione narrat , idem prorsus colligas . *Calatia* , inquit , *oppidum muro ductum : iter populo debetur pedes decem : COLONIAE CAPVENSIS cum territorio suo a Sylla Felice adjudicata olim ob hosticam pugnam .*

Ad hanc etiam Syllanam deductionem refert Sigonius in III de jure Italiae cap. 4. illa Ciceronis ex altera Agraria , quae modo recitavimus : *Neque te , P. Ralle , omnia illa M. Bruti atque auspicia a simili furore deterrent . Nam & ipse qui deduxit , & qui magistratum Capuae ceperunt , & qui aliquam partem illius deductionis , honoris , muneris attigerunt , omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt :*

Sigonii
aberratio.

Sed vir magnus immane quantum ab historiae veritate aberrat : nam & diversissimae prorsus hae duae coloniae fuerunt , & multa utranque

tem-

temporum rerumque discrimina sejungunt. 1. Nam cum haec Syllana militaris fuerit: contra illam alteram M. Bruti civium Romanorum fuisse, non militum, ex eadem 11 Agraria colligo. Etenim n. 32. inter Karthaginem, Corinthum, Capuam comparatione instituta, *quas tres solum urbes in terris omnibus . . . posse imperii gravitatem ac nomen sustinere* praedixerat: Karthaginem quidem & Corinthum, quod procul erant a conspectu imperii, non solum afflictas, sed etiam, ne quando erigere se possent, funditus sublatas affirmat: de Capua longe aliud fuisse consilium, cui si agrum, si magistratus, si senatum ademissent, nihil fore, quo Capua magnopere timeretur: atque idcirco urbem non esse deletam, ut esset locus comportandis condendisque fructibus, aratorum rusticorumque receptaculum. Tum n. 33. subjungit: *Videte quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum demerentiam. Illi Capuam receptaculam aratorum, mandinas rusticorum, cellam atque horream Campani agri esse voluerunt: hi expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novae republicae constitunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod si majores nostri existimassent quemquam in tam illustri imperio, & tam praeclara populi R. disciplina, BRVTI aut P. RVLLI similem futuram; hos enim duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent, profecto nomen illius urbis non reliquissent.* Nonne vides vel ex hoc ipso, quod P. Rulli consilium cum Bruti facto comparatur, sequi non minus Bruti deductionem civium fuisse, quam illam a P. Rullo agitatam? Sed quid his immoror, cum num. 36. diserte de utraque, tanquam de civium Romanorum colonia sermo habeatur? *Haec tu*, inquit, *P. Rulle, M. BRVTI sceleris vestigia, quam monumenta majorum sapientiae sequi maluisti.* Tum nonnullis interjectis, *Vt*, inquit, *invidiosos agros a SVLLANIS POSSESSORIBVS . . . emtos, quanti velletis, POPVLO ROMANO induceretis.* Quae postrema verba, quanquam de Rullo ejusque sectatoribus dicuntur, de eo tamen Rullo dicuntur, qui M. Bruti sceleris vestigia sequeretur. An non intelligis eidem POPVLO ROMANO agros fuisse olim a M. Bruto assignatos, cui postea Rulli lex assignabat? Vtriusque enim viri molitionem per omnia aequiparat Tullius.

2. M. Bruti colonia Campanae praefecturae formam sustulit, ut ex prolixiore Ciceronis loco, quem supra recitavi intelligitur, quae Capuae duoviros, sive, ut ipsi audire malebant, praetores constitutos, & cetera quoque ad principis urbis imaginem ordinata signifi-

M. Bruti
colonia
civium R.
fecit.

Bruti co-
lonia prae-
fecturam
sustulit,
Syllani
retinuit.

Ca-

catur: contra vero per Syllanam *coloniam* nihil hic de praefecturae forma decessit: quam idcirco ab recepta Capua ad legem usque Iuliam agrariam Velleius lib. II c. 44. continuat: quia quam Capuae M. Brutus Romanae reipublicae imaginem deformarat, ea statim evanuit: Sylla vero, qui paullo post hic coloniam collocavit, nihil de praefecturae forma immutavit. Id enim si fecisset Sylla, cur Cicero duos tantummodo inventos dixisset, qui spretis majorum consiliis, Capuam sedem novae reipublicae constituerent, M. Brutum & P. Rullum? An non tertius his Sylla adjungendus fuisset? Itaque Sylla cum satis habuisset agros militibus adsignare, nihil praeterea novandum putavit. Et sane an olim libera adhuc república, civium tantum coloniae ad Romanae urbis faciem exigerentur, militum non item, haud facile dixerim: de quo viderint eruditi.

Bruti colonia brevi evanuit: Syllana stetit.

3. M. Bruti hic constituta colonia haud diu stetit: nam, si Ciceroni fidem adhibemus, & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuae ceperunt, & qui partem aliquam illius deductionis, honoris, muneri attigerunt, omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt. Quo sane exemplo propositio, Rullum deterret M. Cicero: *Neque te, inquit, P. Rulle, omnia illa M. Bruti atque auspicia a simili furore deterrent. Quae non sic accipienda censeo, quasi obnuntiante augere Brutus coloniam constituerit, sed quod coloniae ab eo deductae infelix eventus Rullo similia molienti male ominaretur. Contra vero Syllana colonia aetatem tulit, quod deinceps opportunius mihi demonstrabitur.*

Bruti colonia ante Syllanam fuit.

4. Postremo Bruti colonia vetustior Syllana fuit, ut terrae caelum profus miscere videatur, qui utramque veluti uno tempore deductam confuderit. Id vero ut doceam, quis ille M. Brutus fuerit, de quo Cicero, investigari necesse fuerit. Ex tot eruditissimis viris, qui Tullianas Agrarias illustrarunt, nemo praeter Turnebum de hoc homine verbum unum posuit. Turnebus autem ad I Agr. num. 34, & 36. eum & Marianarum fuisse partium, & tribunum de Capua colonia deducenda legem tulisse, eumque ipsum triumvirum coloniae deducendae fuisse tradit: & Brutum quidem bello civili acerba morte oppetiisse, coloniam vero ab eo institutam a Sylla ejusque factione, sive, ut alibi ait, a senatu sublatam. Haec vir incomparabilis, nullo adhibito teste, docet, quae auctoritate veterum firmanda mihi censeo. Nam illud quidem, quod de Bruti tribunatu, ejusdemque triumviratu affert, est incertissimum: & etiamsi alterutrum tantum Brutus ille fecerit, ut aut tribunus legem tulerit, aut triumvir deduxerit, tamen recte Cicero dixerit, *Nam & ipse qui deduxit.* Ac pro-

Quis ille M. Brutus?

propius fidem est, fuisse tantum triumvirum coloniae deducendae, non item tribunum plebei. (1) Deinde quod ad num. 36. ex Sallustio in oratione M. Lepidi trib. pl. refert, Bruti & Mamerci consulatu tumultum in urbe fuisse: id vero est *de perditibus*; nam anno superiore, ut infra dicam, diem suum obierat is, de quo agitur, Brutus. Quod vero hic civili bello acerba morte oppetierit: id cum videatur conjectura magis Turnebus, quam certa auctoritate assecutus, eam omnem narrationem illustribus Appiani Plutarchique locis certam atque explicatam efficiam. Ille in 11 τὸν ἰμῶνα. p. 497. M. Brutum Caesaris interfectorem alterius Bruti τὸν αὐτὸν Σύλλα ἀντιπρόσωπον, qui noster haud dubie est, filium fuisse testatur. Ejus, inquit, conjurationis duo maxime architecti fuere, M. Brutus Caepio, Bruti illius per Syllana tempora interfecit filius. . . & C. Cassius. Sed & hoc ipsum, & quo mortis genere Brutus ille pater sublatu, copiosius e Chaeronensi discas in Pompeii vita; ubi post Syllae obitum, cum, redintegrante civile bellum Lepido, Pompeium Catuli, & optimatum partes secutum tradidisset, subjungit: Cum autem optimatibus se adjunxisset, dux est contra Lepidum designatus, qui magnam jam Italiae partem subegerat, & exercitu per Brutum cisalpinam Galliam obtinebat. Ac reliqua quidem adventu suo facile Pompeius oppressit: ad Mutinam vero in Gallia per diu castra collata Bruti castris habuit. Interea cum Lepidus Romam advolitans moenibus assideret, multoque exercitu popululum territans secundum peteret consulatum: eum metum allatae a Pompeio literae, quibus bellum sine certamine confectum nuntiabatur, absterferunt. Brutus enim sive quod exercitum ipse tradidit, sive quod transitionem dum faceret, est proditus, Pompeii fidei se commisit, acceptisque equitibus qui se comitarentur, in oppidulum quoddam circumpadanae Galliae digressus, ibi postero die, immisso per Pompeium Geminio, est interfecit. Qua de causa Pompeius vehementer est laceratus: qui enim mox ab initio transitionis scripserat ad senatum, Brutum ultro ad se transgressum, misit denuo alteras literas, quibus insectatus est interemtum. Hujus Brutus, qui cum Cassio Caesarem occidit, filius fuit, vir patris neque in bello

Noster
Brutus pater ejus
est, qui
Caesarem
interfecit.

Ob eundem perinde interfecit Pompeio confatur invidia.

B

ge-

(1) Non enim est verisimile Iunios Brutos, qui genus suum ad L. Brutum virum patricium, qui reges exegit, referrent, magistratum plebeium in suam familiam fuisse illaturos. Nam etiam si verissima sit Dionysii Halicarnassensis sententia, illius L. Bruti, qui monarchiam evertit, genus fuisse extinctum, hos vero alteros Brutos esse plebeios: ac Ciceronis tamen, & Posi-

donit apud Plutarchum adversantia profus Dionysio testimonia hoc saltem efficient, Brutos, qui Ciceronis aetate jaetarent ab illo L. Bruto stirpem suam in prope quingentesimum annum propagatam, non fuisse illo eodem tempore pertribunatum plebis gesturos se suamet confessione plebeios.

gerendo, neque in oppetenda morte similis, ut in illius historia explicuimus. Ex quo luculentissimo loco facile quivis intelligat non alium fuisse coloniae Capuae deductorem: nam & recte eum cum Rullo comparat Cicero, vel ob hoc quod uterque Syllanis adversus fuerit: & omnino verissime Cicero ait eum *acerbissimas impiorum poenas* pertulisse, quia miserandum in modum & morte non sua periiit.

Ciceronis
assentatio.

Mantia
Pompeio
convicta-
tur.

Temperare autem mihi hoc loco non possum, quin Ciceronis non obscuram assentationem hoc loco detegam. Scimus Plutarcho auctore Pompeium ob hanc perfidiam adversariorum maledictis fuisse proscissum. Idem quoque ex Val. Max. lib. vi, cap. 2. discimus, apud quem Helvius Mantia ultimae senectutis homo Libonem accusans, cum a Pompeio per jocum sugillaretur, cum diceret *ab inferis illum ad accusandum remissum*, vocem illam libertatis plenam emisit: *Venio enim*, inquit, *ab inferis L. Libonem accusaturus, sed dum illic moror, vidi cruentum Cn. Domitium Abenobarbum deflentem, quod summo genere natus, integerrimae vitae, amantissimus patriae, in ipso juventutis flore tuo iussu esset occisus. Vidi pari claritate conspicuum (2) Brutum ferro laceratum, querentem id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse. Vidi Cn. Carbonem &c.* Tamen M. Cicero, ut Pompeio gratificetur, cuius laudi tum alibi saepissime, tum hac ipsa oratione velificatur, in Brutum istum invehitur, ejus factum infestatur, & cum Rulli consilio comparat,

po-

(2) Ex hoc loco Pighius ad an. 676. colligit, saltem praetorium fuisse M. Brutum, cum occideretur, quando confertur cum Cn. Domitio & Cn. Carbone consularibus viris. Sed istuc quidem non necessario sequitur: nam illud PARI CLARITATE refertur potest non solum ad honores gestos, sed etiam ad claritatem familiae. Et quidem noster hic, de quo tamdiu loquimur, M. Brutus, si idem ille sit acerrimus accusator, de quo Cicero tum II Offic. tum vero in Bruto haec ait: *Isdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem faulitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is MAGISTRATUS NON PETIVIT, sed fuit accusator vehemens & molestus, ut facile cernebas naturale quoddam stirpis bonum degenerasse vizio pravae voluntatis.* St, inquam, is quem Pompeius oppressit, idem qui Accusator fuit: is certe adeo praeturam non gessit, ut omnino MAGISTRATUS NON PETIVERIT. Et video multos doctissimos viros, qui Caesaris interfectorem hoc Accusatore natum statuunt. Mihi ramen non sit verisimile, primum Bruto ipso aulcaltante, tam contumeliose de Patre loqui Ciceronem: deinde si is pater alterius, a quo Tullii diagenus nomen invenit, extitisset, hoc ibi praetermissum non esset. Accedit quod Accusator ille Crassi oratoris aequalis fuit, atque, ut videtur, aliquanto remotior a Bruto a Pompeio sublari temporibus, ut alter alterius pater existere potuisset. Denique inter multa Crassi in M. Brutum accusatorem egregia scommata, quae in II de Oratore Cicero consignavit, est & acris in eundem invektiva, qua illum praeter cetera rerum omnium rudem, etiam rei militaris, sugillat: *An res, inquit, militari? qui nunquam castra videris.* Estne vero credibile id ei M. Bruto a Crasso obiectum fuisse, qui deligi potuisset ut Galliam exercitu teneret? Taceo quod Mantiae plena laudis oratio apud Valerium in istum Accusatorem virum illaudatum, quem gurgitem, quem luce aspectuque hominum indignissimum Crassus appellat, convenire non potest. Itaque a vero minime abhorret, Brutum Caepionem, qui Caesari est infidatus, M. Bruti Mariani a Pompeio Interfecti, Campanaeque coloniae deductoris fuisse filium, Marci accusatoris nepotem, ac Marci Iurisconsulti, cujus tres libros laudat Cicero in II de Oratore (Pomponius de orig. jur. septem numerat) pronepotem.

postremo acerbissimas impiorum poenas pertulisse eum affirmat, qui summa perfidia enectus esset. Quae omnia Pompeii auribus data aequus lector mecum judicabit. Ac ne illud quidem possum, quin M. Bruti ejus, qui Caesarem oppressit, incredibile erga patriam studium (ut illis quidem temporibus ac sapientia: nam nobis quidem longe aliud lex Christiana suadet) suae familiae veluti hereditarium admirer. Quis enim dubitat, quin Pompeio patris sui interfectori insensibilis esse debuisset? tamen & ad Pompeii partes illa tyrannis semper inimica progenies civili tumultu sese applicuit, & ejusdem postea mortem per amicissimi sibi monarchae caedem acerrime essultus: quod altiores ejus animo caritas in patriam, quam Caesaris benevolentia, radices egisset.

Bruti Caes
pionis in
patriam
amor.

Mors M. Bruti ejus, qui Capuae coloniam collocavit, videtur incidere in ann. V. C. DCXXXV, quo eodem anno & Sylla obiit, & Lepidus cum Catulo consul processerat. Id quidem vel ex Appiani 1 de bel. civ. p. 418. licet intelligere, ubi Lepidus eo ipso anno, quo consulatum gerebat, ad urbem cum copiis adventasse dicitur; quod Lepidi factum Plutarchus cum M. Bruti morte conjungit. Sed multo id evidentius e Plutarchi Pompeio colligas, qui ante illa verba, quae modo recitabam, sic praefatur: Ο' δὲ συνάρχον ἀντὶ (Λεπίδου) Κέ-
ταθ, ὃ τὸ καθαρὸν καὶ ὑγιανὸν μάλιστα τῆς βουλῆς, καὶ τὸ δῆμος προσ-
χεῖν, &c. Collega autem ejus (Lepidi) Catulus, ad quem aggrega-
vit se integra & senior pars senatus populiue &c. Ergo cum Lepidi adversus Catulum in eorundem consulatu bellum erupe-
rit: eodem anno, quo Sylla interiit, M. Brutum interfectum oportuit. Nec desunt tamen quae ad annum insequentem, D. Bruto & Mamerco Cos. (quo etiam anno tumultus in urbe fuit, teste Sallustio in oratione M. Lepidi trib. pl.) M. Bruti mortem referre suadeant. Primum, quo pacto Lepidus Galliam, quam sortitus erat, per Brutum exercitu obtineret, nisi jam magi-
stratu abiisset? Verum in illo civili tumultu provincias latrociniis magis, opinor, quam legibus obtinebant; & vi illam invasisse con-
sulem mihi persuadeo, ἥδη, ut ait Plut. πολλὰ τῆς Ἰταλίας περιηρό-
τα, &c. . . Γαλατίαν κατέχευτα διὰ Βρούτου στρατοῦμα. Deinde objici mi-
hi possit jurisjurandi religio, quo Lepidus tenebatur, ut saltem in consulatu (sic enim interpretabatur) bello se abstinere, ut ait Ap-
pianus. Tamen nihil facilius Romanis fuit, quam lingua jurare, mentem injuratam gerere. Nihil igitur muto, & eodem anno quo Sylla periit, & Lepidum movisse bellum, & M. Brutum occisum sta-
tuo: quoad alius verisimiliora non afferat. Nam Pighius quid fue-

Noster
Brutus
quo anno
mortuus.

Pighius
notatus.

Tempus
deductae
a Bruto
coloniae.

Rulli ten-
tata colo-
nia.

rit secutus, ut ad consulatum D. Bruti & Mamerci casum M. Bruti, totamque illam Plutarchi narrationem, quam supra recitavi, rejiceret, nec ipse exponit, nec scire interest. Quare ab eodem huc deducta colonia referenda est ad illud maxime tempus, quo Sylla in Mithradaticum bellum intento, per Italiam Marianorum foedissima dominatio grassabatur. Quam coloniam verisimile est a Sylla labefactam, statim ut Marianis devictis, colonos suos Capuam, veteribus utique expulsis, immisit. Haec copiosius aliquanto differuimus, non tam ut e tam illustribus Sigonii commentariis quantuluscumque hic naevus expungeretur, quo a M. Bruto hic institutam coloniam cum Syllana commiscuit: quam ut explicatio jam nostris hominibus primae illius M. Bruti ~~avocinas~~ cognitio existeret.

III. Sequitur jam P. Servilii Rulli tribuni pl. molitio, qui eo Decembri, qui initum a M. Tullio consulatum proxime praecessit, legem perniciosissimam promulgavit, inter cujus capita hoc etiam erat, ut Capuam in coloniam quinque colonorum millia adscriberentur, iisque & Campanus ager & Stellatis divideretur. Cicero Kal. ipsis Ianuariis, quibus iniit consulatum, qui est annus V. C. DCXC, legem in senatu dissuasit, ac paucis post diebus in concione ad Quirites, tanto impetu ac vehementia, ut quam legem Rullus promulgaret, eandem ferre non ausus fuerit. Hinc Plinius inter Tullii laudes l. vi r, c. 30. hoc etiam refert: *Te dicente, legem agrariam, hoc est alimenta sua abdicaverunt tribus*. De tota vero Ciceronis cum Rullo concertatione legantur orationes agrariae, quas toties nominavi. (3) Adi & Rulli legis capita XXI a Goëssio collecta, quorum posterum sic concepit: *Capuam tamen quinque civium R. millia transcribantur, singulisque agri Campani dena, Stellatis duodena jugera dividuntur, quae heredem sequantur*.

IV. Sed

(3) Et quidem scimus Campanos unum sibi patronum Ciceronem adopsisse, imo etiam statuam ei posuisse, teste Plutarcho in Cic., ipsoque Tullio in Pisonem num. xi, ubi haec ait: *Quorum Capuae te praetextatum* (Pisonem alloquitur Capuae duumvirum, nam duoviri in coloniis praetexta utebantur) *nemo asperxit, qui non gemeret desiderio mei, cuius consilio cum universam rempublicam illam ipsam urbem meminerant esse servatam: ME INAVRATA STATVA DONARANT: ME PATRONVM VNVM ADSCIVERANT: a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur*. Et solebant statuam patroni poni: Seneca vi de benef. 8. *Nemo . . . statuam sibi tanquam patrono ponit*. Verum quid illud sit, quod Capuae Ciceronis consulatu servata fuisse dicatur, ac

propterea statuam illum tanquam patronum Campani donarint: & si ad Rulli conatus de agro Campano assignando a Cicerone elusus antea reserabant: tamen ipse Cicero in Sextiana num. 4. ad Capuam ab impia & scelerata Catillinae, qui eam propter plurimas belli opportunitates attentabat, manu servatam refundere quoque videtur. Cum vero Romae Tullius ob urbem ab illo metu liberatam PATER PATRIAE audiret: non erit fortasse a vero alienum conventum (non enim alio nomine praefecturae senatus appellabatur, eodemque vocabulo hic utitur Cicero in Sextiana num. 4.) Capuae Romam etiam tum in humili fortuna pro viribus aemulantis subscripsisse statuam Ciceronis PATER VRBIS, aut tale aliquid: quo forsitan adspexerit Horatius l. i 24.

O quis

IV. Sed enim quam legem de Capua deducenda Rullus ferre non potuit, eandem post quadriennium C. Iulius Caesar primo suo consulatu, idest anno V. C. DCXCV pertulit: eaque est omnium celeberrima deductio, itaut tum primum inter Romanas colonias Capuam fuisse censitam veteres scriptores tradant, de qua deinceps uberius differrabimus.

V. Et tamen post annos quindecim, uno alterove post Caesaris necem mense, M. Antonius is, qui postea triumvir fuit, iterum Capuam deducere coloniam est aggressus: neque prius incepto abstinit, quam eum Campani paene occidissent. Patet hoc luculenter ex Philippica altera n. 39. ubi sic in eum invehitur M. Cicero: *O praeclearam illam percurstationem tuam mense Aprili atque Maio, tum cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius paene non abieris, scimus: cui tu urbi minitaris: utinam conere ut illud PAENE tollatur: (paene interfectus est Capuae Antonius, hinc optat ut illud PAENE tollatur, ac re occidatur.) At quam nobilis est tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vestigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas: mimos dico & mimas, P. C. in agro Campano collocatus. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hae quondam arationes Campana & Leontina in populi R. patrimonio grandi foenore & fructuosae ferebantur. Medico tria millia iugerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Et Philippica XII, n. 3. Quemadmodum, inquit, vestrum hoc consilium (de legatione ad Antonium mittenda) Capua probabit, quae temporibus his ROMA ALTERA est? Illa impios cives iudicavit, ejecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti e manibus est ereptus Antonius. Sed & Philipp. VIII, n. 8. Addit praeterea, VT QVOS IPSE CVM DOLABELLA DEDERIT AGROS TENEANT II, QVIBVS DATI SVNT. Hic est Campanus ager & Leontinus, quae duo majores nostri annonae perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Casoni etiam & Saxae cavet, quos centuriones pugnaces & lacertosos*

C. Iulii
colonia.

M. Anton.
iterum
Capuam
coloniam
deducere
molitus
tantum
non inter-
fecit.

Capua al-
tera Ro-
ma.

O quisquis volet impias
Caedeis, & rabiem tollere civitatis,
Si quaeret pater urbium
Subscribi statuis &c.

Nihil enim vetat, quominus sicut Capua Ro-

mae exemplum imitata ea epigraphe usa fuerit,
eodem exemplo & aliae non paucae civitates
idem fortasse fecerint: ut vere pater urbium
Tullius diceretur.

Jos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Tamen M. Antonius cum Capuam nequisset, Caesilinum coloniam deduxit, quo paucis ante annis fuerat a Caesare deducta; ut in secunda Philippica eadem exprobrat Cicero.

Caesaris
Octavianus
supple-
menta.

VI. Demum Octavianus Aug. ter colonias, seu verius supplementa huc adscripsit, de quo infra opportunius dicam. Ita intra annos circiter sexaginta Capuam sexies est deducta colonia, praeter illas a Rullo, rursusque ab Antonio tentatas *et colonias*.

II. De Capua a C. Julio colonia constituta.

Cur Iulia
appellata.

IVLIA) Cum primo Caesaris consulatu, idest anno DCXCIV, ab Julio Caesare celeberrima illa frequentissimaque colonia Capuam esset deducta: hinc Campana colonia Iuliae nomen est consecuta. Frontinus lib. de coloniis: *Capua muro ducta COLONIA IVLIA FELIX jussu imp. Caesaris a xx. viris est deducta. Iter populo debetur pedibus centum.* Quid porro de tam celebri deductione praeter Frontinum literis proditum inveniatur, huc libentissime adscribam. Atque inter ejus rei testes primus prodeat Caesar ipse qui deduxit, qui lib. I de bell. civ. haec ait: *Capuae primum sese confirmant, & colligunt (Pompeiani) delectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt.*

Lex Iulia
Ciceroni
valde di-
splicuit.

Cicero quoque, cui lex Campana (sic enim II ad Att. I 8. dicitur, quae aliis Iulia appellatur) summopere displicuit, de ea saepissime injicit mentionem. Sed prae ceteris laciniam epistolae ad Att. II, 16. hic inferendam censui. *Cenato mihi & jam dormitanti prid. Kal. Maii epistola est illa reddita, in qua de agro Campano scribis. Quid quaeris? primum ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit, sed id cogitatione magis quam molestia. Primum ex eo quod superioribus literis scripserat, ex familiari te illius audisse, prolatam iri aliquid, quod nemo improbaret; majus aliquid timueram: hoc mihi ejusmodi non videbatur. Deinde, ut me ego consolet, omnis expectatio largitionis agrariae in agrum Campanum videtur esse derivata: qui ager, ut dena jugera sint, non amplius hominum quinquemilia potest sustinere: reliqua omnis multitudo ab illis abalienetur necesse est. Praeterea si ulla res est quae bonorum animos, quos jam video esse commotos, vehementius possit incendere, haec certe est, & eo magis quod portorii Italiae sublati, agro Campano diviso, quod vestigal superest domesticum praeter vicesimam? quae mihi videtur una conciuncula clamore pedisequorum nostrorum esse peritura.* Insignis sa-
ne

ne locus ad agri Campani praestantiam demonstrandam, quo diviso, nullum superesse vestigal domesticum praeter *vicepsam libertatis* Cicero exclamat. Sed est quod Ciceroni dicam impingat Casaubonus ad Suetonii Iulium cap. 20. qui agri Campani modum incompertum Ciceroni fuisse exposulat. Nam quem agrum vix quinquemilibus suffecturum Tullius putabat, is xx millibus reipsa divisus fuit, quod est ex historia notissimum. Neque vero id mihi in praesentia sumo Ciceronem gromaticam tenuisse. Dicam tamen, omissis rebus aliis, quae pro Cicerone reponit Casaubonus, quae causa eum impulerit, ut de quinque millibus faceret mentionem. Meminerat summus orator, unum inter Agrariae legis, quam contra Rullum suo consulatu disuasera, capita hoc fuisse, ut Capuam quinque millia civium R. transcriberentur, singulisque agri Campani dena, Stellatis duodecim jugera dividerentur (ut ex orationibus agrariis patet) idcirco, non dum lege Iulia promulgata, totidem tantum colonos agrum Campanum sustinere posse suspicabatur, vel si dena tantum jugera singulis darentur. Accedit, quod in Rulli lege hoc quoque continebatur, ut agri a Sullanis possessoribus coemerentur (ut ex supra recitatis 11 Agrariae verbis liquet) qui plebi dividerentur, fortasse quod publicum agrum non suffecturum credidissent.

An agri
Campani
modum
Tullius
habuerit
explora-
tum.

Sed & Velleius, cum esset origine saltem Campanus, non hoc silentio praeterivit: itaque lib. 11, cap. 44. haec posuit: *In hoc consularu Caesar legem tulit, ut ager Campanus plebei divideretur, suasore legis Pompeio. Ita circiter xx millia civium eo deducta, & jus ab his (4) restitutum post annos circiter cLi1, quam bello Punico*

ab

(4) Puteanus, Vrinus alique, *jus civitatis* legendum putant. Nam *jus civitatis*, quod adepti fuerant, quando, ut loquitur idem Paternulus 1, 14. *Sp. Postumio, Veturio Calvino Cos. Campanis data est civitas*, id, Punico altero bello devicta a Romanis Capua & in praefecturae formam redacta, amiserant: quod demum illuc deducta colonia recuperarunt. Lipsius, quamquam Puteani emendationem maxime probat: tamen sola particula *Ab* deleta, legi posse ait, *jus his restitutum*. Nam postquam in praefecturae formam redacta fuit, jus apud eos nullum, aut jurisdictionis mansit, sed petebant Roma. Livius lib. 26. *Ceteram habitari tantum tanquam urbem Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis consilium, nec magistratus esse. Praefectum ad jura reddenda ab Roma quotannis missuros.*

Hanc Lipsii interpretationem, rejectis aliis, unice proba. Hac verum maxime ratione permoveor, quod si *jus civitatis* secundum Puteani emendationem legerimus, erroris manifestus erit Paternulus;

neque enim verum est tum demum, cum lege Iulia, eo deducta colonia est, *jus civitatis* Campanos recuperasse. Iam ante id recuperarunt anno DLXIV, nisi ne fallit Livius lib. 37. (an 38? non enim memini) Nobilliore & Vullone Cos. *Cum Campani, inquit, ubi censerentur, senatum consuluisse (nam antea incertum hoc fuerat) decretum, ut Romae censerentur.* Tum anno DLXV Messalla & Salinator Cos. haec refert Liv. xxxviii, 36. *Campani, cum eos ex J. C., quod priore anno fahum erat, Censores Romae censeret cogerent (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanos ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas; & ante diem nati, ut iusti sibi liberi heredesque essent: utraque res impetrata.* Romae a Censoribus R. censeret, matrimonia cum civibus R. jungere, & quae insuper adjicit Livius, omnino sunt civium Romanorum.

Ergo cum hoc tempore *jus civitatis* Campani recuperassent, tamen non dum IVS iis restitutum

ait

ab Romanis Capua in formam praefecturae redacta erat.

Cicero
ob recusa-
tum Cam-
panum xx.
viratum
exulavit.

Clodius
xx. viratus
repulsam
patitur.

Idem paullo post cap. 45. de Ciceronis exilii calamitate nar-
rans: *Non caruerunt*, inquit, *suspensione oppressi Ciceronis Caesar*
& *Pompeius*. *Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter xx.*
viros dividendo agro Campano esse nolisset. Nimirum Caesar ad
totam novorum consiliorum molitionem, qua sibi gratiam imperio-
rumque perpetuitatem parabat, occulendam, id agebat, ut optimum
quemque agris dividendis admoveret, ut non tam sua quam eorum
auctoritate res geri videretur. Contra vero M. Cicero minime servi-
le nactus ingenium, rem indecoram est arbitratus alienae dominatio-
ni velificari: quod ei exitio fuit. At vero P. Clodius cum unus ex
illis xx. esse cuperet, non est affectus: unde est egregius ille Cicero-
nis ad Att. I I, 7. *capuaque*: *Subcontumeliose*, inquit, *tractatur noster*.
Publius: *primum, qui cum in domo Caesaris quondam unus vir*
fuerit (quod pertinet ad Bonae Deae sacra contaminata) *nunc*
ne in viginti quidem esse potuerit. Sed & epistola v I ejusdem li-
bri meminit quoque xx. virorum: nec non I X ad Att. 2. ubi de re-
pudiato olim a se xx. viratu ait: *Repudiari se totum magis etiam,*
quam olim in xx. viratu putabit (Caesar) *ac solet, cum se purgat, in*
me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse ini-
micum, ut ne honorem quidem a se accipere vellem. Meminit & Dio
lib. xxxvi I I illorum xx. virorum. Verum illud incommodat, quod in
or. de prov. conf. n. I 7. *etiam* honorem v. *viratum* appellat, itemque I I
ad Att. 7. ubi post scomia illud in Clodium jactum, paullo post
ait: *Illud quid sit, scire cupio, quod jacies obscure, jam etiam ex ipsis*
quinque viris loqui quosdam. In quem locum Manutius *vigintiviris*
legi posse affirmat, quod & ego sequi malim: nam & quem locum mo-
do ex I X ad Att. 2. recitabam, in eo alii v. *viratu*, alii xx. *viratu*
habent, credo ob veterum librorum discrepantiam. (5)

Hinc

ait Paterculus, quia adhuc praefecturae forma
retinebatur. Et quanquam per extrema praefe-
cturae Campanae tempora aliquid Capuae *Con-*
ventus (is erat praefecturae veluti senatus) po-
terat, nam, ut in Sextiana num. 4. legitur, Ci-
ceronem sibi patronum adoptavit, eundem ex or.
in Pis. Inaurata statua donavit: tamen non dum
suus magistratus Campanis erat, qui IVS dice-
ret, sed cum quotannis ab Roma accipiebant.
Hoc demum per legem Iuliam obtinuerunt,
quando, ut ait Velleius, IVS AB HIS RE-
STITVTVM: etenim illud AB, quod Lipsius
expungit, non video quin retineri possit, ut v
AB HIS aut ad Caesarem & Pompeium, alte-
rum latorem, suaforem alterum legis referatur,

aut ad illos xx millia deductos.

(5) Alibi tamen Manutius ad Velleium dis-
ficilem hunc modum putat, & iudicium aliis per-
mittit. Plerique viri doctissimi, qui in or. de prov.
conf. illud v. *viratum* & II ad Att. 7. illud *quinque*
viris retinent, ita v. viros a xx. viris distinguunt,
ut hi aestimando agro Campano, illi dividendo
curatores comparati fuerint. Sed hoc discrimen,
quod sibi famunt, nullum sibi a vetere ullo scri-
ptore praesidium adsciscit: imo aperte huic discrimi-
ni Plinium refragari video, qui lib. v I I, cap. 52.
ait Varronem xx. virum divisisse Capuae,
in quem locum vide not. sequentem.

Equidem etiam illa v. *virorum* aut v. *viratus*
proba sit lectio: putarim inter xx. viros quinq; fuisse

se

Hinc vero maxime patet magnitudo Capuensis coloniae, quod cum ad ceteras triumviri crearentur, in hac deducenda xx. viri adhibiti fuere, qui xx. millibus civium deducendorum veluti respondebant. Ceterum qui isti xx. viri fuerint, difficile est divinare, praeter paucos quos teneo. (6)

Camparum xx. virum catalogus.

C

Per-

de ceteris praestantiores, in quibus ipse Cicero, qui eum tamen honorem repudiavit, Crassus, Pompeius, Piso &c. Aliquam enim lucem vel ipse Cicero affulget or. de prov. cons. num. 17. *Me ille (Caesar) ut quinquaginta annos acciperem, rogavit: me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit. Qui sunt vero isti? Pompeius, Piso, quorum hic fover, ille gener Caesaris fuit (vel, si Juber, pro Pisonem Crassum restitue) tertius vero Cicero. Majorem etiam Ciceronis locus, quem supra commemoravi, assertit ad Att. II, 7, ubi de Clodio in hunc modum: Qui cum in domo Caesaris quondam unus vir fuerit, nunc ne in viginti quidem esse poterit. Quasi si dixisset, qui quondam unus, nunc non modo in v. viris, sed ne in xx. quidem.*

Verum nihil istis argutationibus opus esse arbitror; ac nihil verius puto, quam corruptos eos esse locos, quibus v. viri aut v. viratus, pro xx. viris & xx. viratu legitur. Neque id mirum, nam cum libralis hic xx. viratus esset inauditus, eum apud alios etiam praeter Ciceronem auctores, sublituto *xxx. viratu*, expunxerunt. Apud Frontinum pro eo quod recte legitur: *Capna muro ducta . . . a xx. viris est deducta*: est ubi in MSS. legatur a *xxx. viris*. Varro 1 de R.R. 2. (editionis Aldinae) de Tremellio Scrofa ait: *Triumvir qui fuit ad agros dividendos Campanos*: nec dubito, quin *xx. vir* legi oporteat. Nihil ergo mirandum si uno alterove Tullii loco v. viri pro xx. viris irrepperint.

(6) Duos ex his xx. viris debeo Francisco Fabricio in historia Ciceronis ad annum DCXCIV, Cosconium & Cn. Tremellium Scrofam. Sed ex his eximendus est Cosconius (quem eum C. Cosconium esse putat Manutius, qui Cicerone Cos. gessit praeturam) quia morte praeventus eum honorem non gessit, in ejusque locum successit est Cicero qui id repudiavit. Cosconio mortuo, inquit Tullius II ad Att. 19. *sum in ejus locum invitatus. Id erat vocari in locum mortui. Nihil me turpius apud homines fuisset: neque vero ad istam ipsam ἀποφάσεων quidquam attuleris. Sunt enim illi apud bonos inviolabiles: ego apud improbos meum retinuissem inviolabilem, alienam assumissem.* Restat Scrofa Tremellius, de quo haec habet Varro 1 de R.R. 2. (editionis Aldinae an. 1533. quam habeo ad manus) *Alterum collegam tuum, triumvir qui fuit ad agros dividendos Campanos, video hic venturum Cn. Tremellium Scrofam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agricultura Romanis peritissimus existimatur.* Sed sine controversia xx. vir, non triumvir legendum puto, etiam si libri veteres

non adstipulentur: nam historia quidem certe, quae apud me plus sexcentis codicibus potest, xx. vir requirit. Sed & hunc ipsum M. Varronem, quem modo testem produxi, unum e xx. viris fuisse didici & Plinio v. 11, 52. ubi ait: *Varro quoque auctor est, xx. viros se agros dividende Capuae, quondam, qui offerretur, foro domum remeasse pedibus.* Atque ita hunc locum ab Harduino e veterum omnium, ut ipse testatur, librorum consensu restitutum video: cum antea in editis legeretur *xx. viris agros dividendibus*. Quamquam ante Harduinum eodem modo correxisse e veteri libro Pintianum invenio, quem laudatum ab Harduino oportuerat. Praeterea Pompeium & Pisonem in xx. viris numerandos certissimum habeo, tum ob archissimam Caesaris affinitatem, tum etiam quod ambo primum Capuae duumviratum gessere. His Crassum etiam accensere licet, nam is quoque non minus, quam Pompeius, legis Iuliae tuator fuit, ut ex Appiano & Diono intelligimus, & erat tum uterque Caesari conjunctissimus, unde celebris illa a Varrone per lulum scripta *Triumvirina* quam omnes norunt: ac praeterea Dio Initio lib. xxxv. 11 cum dixisset Caesarem sese e xx. virotum numero exemisse, diserte ait: *Aperte autem Pompeio, Crasso aliisque gratificabatur: unde nihil dubium Crassum non minus quam Pompeium e xx. viris fuisse.* Ad haec de M. Aetio Balbo Augusti avo materno invenio apud Suet. cap. 4. *Functusque honore praeturae, inter xx. viros agrum Campanum plebi Iulia lege divisit.* Demum ex his quae idem Suetonius in Iulio cap. 81. de L. Cornelio Balbo Majore refert, eum etiam inter xx. viros fuisse possumus suspicari. *Sed Caesaris*, inquit, *futura caedes evidentibus prodigiis denuntiata est. Paucos ante menses cum in colonia Capua deduxi lege Iulia coloni, ad extruendas villas sepulcra vetustissima disjicerent, idque co studiose facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant: tabula aenea in monumento in quo dicebatur Capys, conditor Capuae sepultus, inventa est, conscripta litteris verbisque graecis, hac sententia. Quandoque ossa Capys detecta essent, fore ut Iulo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiae cladibus vindicaretur, cuius rei, ne quis fabulosam aut commentitiam putet, auctor est Cornelius Balbus familiarissimus Caesaris.* Balbus hic Major cum & Caesaris amicitia maxime floruerit, & ejus prodigii testis producatur a Suetonio, nihil propius est, quam ut inter xx. viros fuerit: accedit etiam quod hunc Campani patronum sibi asciverunt, ut ex elogio quod Capuae in foro exstat, intelligitur, quod sic habet:

L. COR-

Pergamus vero Campanae *dominus* testes producere : Suetonius in-
 Iulio cap. 20. *Lege autem agraria promulgata, obnuntiantem collegam armis furo expulit. Ac postero die in senatu conquestum, nec quoquam reperto, qui super tali consternatione referre aut censere aliquid auderet, qualia multa saepe in levioribus turbis decreta erant, in eam coegit desperationem, ut quoad potestate abiret, domo abditus nihil aliud quam per edicta obnuntiaret. Unus ex eo tempore omnia in rep. & ad arbitrium administravit, ut nonnulli urbanorum, cum quid per jocos testandi gratia signarent, non Caesare & Bibulo, sed Iulio & Caesare Cos. actum scriberent. Bis eundem praeposcentes nomine atque cognomine : utque vulgo mox ferrentur, hi versus :*

*Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est ;
 Nam Bibulo fieri consule nil memini.*

Campum Stellatam maioribus consecratum, (7) agramque Campanam ad subsidia reip. vectigalem relictum divisit extra sortem (8) ad xx millibus civium, quibus terni pluresque liberi essent.

Appianus lib. 11 bell. civ. p. 433 ait : *Cumque serio pauci studere videretur (Caesar) incauto nec praemuniente se altero (Cos. Bibulo) ut qui nihil dum eorum quae agitabantur suspicaretur, magna occulte manu comparata, & rogationes in senatu tulit in favorem egenorum, & agros eis distribuit : & agrum Campanum longe omnium fertilissimum trium liberorum patribus, ita ut publico tenerentur, elocavit. (9) Cujus mercede gratiae ingentem multitudinem obno-*

xiam

L. CORNELIO. L. . .

BALBO COS. PATR. . .

D. D.

Quod etiam indicio est eum fuisse inter xx. viros. Praeter hos septem, quos expiscari sumus, Tremellium Scrotam, M. Varronem, Pompeium, Pisonem, Crassum, duosque Balbos M. Atium & L. Cornelium (etiam hunc postremum conjectura tantum assequimur) ceteros nondum teneo.

(7) De agro Stellate, quem Suetonius ἀνέπαγον fuisse ait, Cicero vero hominum usibus expositum in orationibus agrariis non obscure significat, difficilis sane quaestio viros eruditos exercet : dum alii quibuscumque modis inter sese conciliare duos nobilissimos scriptores student : alii vero aut hunc aut illum ignorantiae arcelesunt. Quas ego potissimum partes amplectar, non est hujus temporis exponere, prolixior enim digressionem, quam prae hac operarum festinatione exposceret. Vide interim, an non illud Martianis consecratum Suetonius obiter tantum & ex

παύσειν dixerit, quasi haec sit sententia : *Agrum Stellatam (quem, ut obiter dicam, majores consecravant, postea vero cultus rursus restituerant) divisit &c.* Sic nihil erit inter Ciceronem ac Suetonium dissidii.

Notasse vero hic proderit Suetonium unum, ac praeterea neminem, de agri Stellatis divisione meminisse : hoc ideo, quia ceteri satis habuerunt agrum Campanum memorare, cujus ager Stellatis pars esse videbatur.

(8) Extra sortem idcirco addidit, quia duo prae ceteris fuere legis hujus Iuliae agrariae capita, quantum e Graecis scriptoribus Appiano, ac potissimum Dione cognoscimus : unum, quo egenae plebi, cujus infinita vis Romae, agri alibi assignabantur : alterum, quo trium liberorum patribus eximius ille Campanus ager divideretur.

(9) Aliter haec doctissimus Interpres Gelenius verterat in hunc modum : *Et agrum Campanum longe fertilissimum ex publico dilargitus est trium liberorum patribus.* Nae ille non tam ad Graec-

xiam sibi fecit: viginti enim millia plane extiterunt, si dumtaxat qui tres filios alerent. (10) Quid vero turbarum Caesaris rogatio exciverit, ubertim eodem loco exsequitur Appianus: quorum sum-

Turbae
ob legem
Iuliam.

C 2

mam

Graeci scriptoris fidem quam ceterorum historiorum, qui vulgo agrum Campanum divisum aut datum (*ἐδδθη*, inquit Dio) tradiderunt, sic est interpretatus. Graece vero Appianus sic habet: *Καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῖς μάλιστα πρὸς Καπὺν ἐς τὰ κοινὰ διαμεῖναι τοῖς ὅσι πατρὶσι παῖδων τελευτῶν*. Compositum illud *διαμεῖναι*, quod non alibi fortasse legas, haud dubium quin simpliciter *μεῖναι* significationem sequatur, cui praepositio *Διὰ* nihil aliud quam distribuendi vim addit. H. St. in thesauro *Μεῖναι* & *Μεμεῖναι* cum suis compositis ita distinguit, ut illud semper locandi, hoc vero conducendi significationem habeat. Sed vel hic Appiani locus docere potest *Μεμεῖναι* etiam locandi notionem habere, apud quem *διαμεῖναι* indubie *διόικε* (ut *αὐτολεῖν* dicant) significat. Contra & aditivam vocem pro *Conducere* reperiri posse Theodorus Gaza evincit, qui (apud H. St. in *Απομεινών*) illud Theophrasti *Τὰς γεωργίας ἀπομεινόντες, Μερκεδὲν συνεκτρέφοντες* interpretatur. Et, ut vera sit H. Stephani versio, qui *ἀβιοκάντες* mavult reponi, ramen persuasum Graecae fuit id verbum mediae significationis fuisse. Sane vero & apud Favorinum in voce *Εἰναι* sic reperio; qui cum hac voce & eum qui recipit & qui recipitur hospitio significari dixisset, aliquibus interfectis subiungit: *Εἰποὶς δ' ἂν μεμεινέναι καὶ μεμεινέναι οἶκον, ὅπερ Ἡρόδοτος ἐνδιδόναι καλεῖται*. Experimento didici omnia, quae in hoc doctissimi episcopi lexico leguntur, & veteribus lexicographis aut scholasticis desumpta.

Quod si ramen adhuc *διαμεῖναι* ἀπὸ τῶν *διαμεμεινέναι* dici non posse pertendis: legis in Appiano *διεμεινέναι*, aut *διεμεινέναι*: nam certe & ex dandi easu cui conjungitur, & ex illo ἐς τὰ κοινὰ (quod pessime Gelenius vertit ex *publico*) apertissime colligo Appianum de locatione locutum: ac de eo locationis genere accipiendus, de quo lib. primo dixerat agrum hospitium modo divisam colonis fuisse, modo elocatum. Quod si agrum Campanum vere largiebatur lex, non vero tantum elocabat, fuerit hoc sane Appiani *ἐξοικῶν διαμέτρημα*, qualia non pauca & in hoc & in aliis deprehendas.

Quid si Appiani dictio sit magis ex historiae fide? Nam vide quae collegerim, quae ejus scriptoris *ἐπὶ* invariare possint. Nam primum & ex aliis auctoribus, & ex Dione potissimum scimus, Caesarem ita legem composuisse, nihil ut esset, quod improbari posset: id quod summopere Ciceronem mordebat, ut ex II ad Att. 16 intelligimus, ubi hoc legitur: *Primum ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit. . . . quod scripseras. . . . prolatum tri aliquid, quod nemo improbareret*. Atqui si ager Campanus, qui ad resp. subsidia relictus

fuera, ita dividendus fuisset, nihil ut inde inferretur in aerarium populi R. non video quid lex habuerit, quo probari posset. Nunc vero ut sua probabilitate lex se omnibus commendaret, locationem proposuit, qua efficiebatur, ut decumae quotannis populo R. persolverentur. Et hoc a more deducendarum coloniarum non abhorrebat, de quo idem Appianus (lib. 1 bel. civ. p. 33. idest statim post prooemium) docuerat, agrum hospitium, si cultus esset, modo divisum colonis fuisse, modo iisdem venditum aut elocatum. At enim, inquit, cur Cicero II ad Att. 16 conqueritur agrum Campanum e vestigalibus aufert? Fortasse, inquam, quia, cum ante legem Iuliam totius proventus ejus agri populo R. redirent (teste eodem Tullio Philip. II num. 39. *Quandoquidem, inquit, haec quondam arationes Campana & Lontina in populi R. patrimonio grandi formore & fructuosae ferebantur* & Suetonio, qui *agrum Campanum ad subsidia veip. relictum* olim fuisse affirmat) postea cum solae decumae fructuum essent pensandae, aufertur jam totum videbatur.

Sed nullis conjecturis, quin potius Dionem in medium assero? cujus insignis *ἀντιλογία* non de nihilo est. Is postquam in libro xxxv. 1 dixerat legem Iuliam cautum fuisse, ut ex agris dividendis ager Campanus suae praestantiae causa eximeretur, demum in ejus narrationis fines ait, *praeterea decretum, ut ager Campanus ternorum aut plurium filiorum patribus daretur*. Haud enim scio an non ager Campanus, quem exemptum antea dixerat, ea conditione datus fuerit, ut decumae nomine aliquid persolveretur. Graeca Dionis sic habent: *Καὶ προσέτι καὶ ἡ τῶν Καμπανῶν γῆ τοῖς τοῖα τε πλῶν τε ἐστὶ τέκνοις ἐχούσιν ἐδόθη*. Vide autem an non *ἐδοθέναι* hic apud Dionem idem sit quod *μεμεινέναι*: nam certe is, quem supra produxi, Favorinus *ἐνδιδόναι* apud Herodotum idem significare ait quod *μεμεινέναι*: & exemplum statim hoc affert: *Εἰ μεμεινένον παρ' ἑκ ἐνδιδόντων τὴν αὐλήν*. Quare mea sententia aut *ἐνδοθέναι* apud Dionem legatur, aut *ἐδοθέναι* idem quod *ἐνδοθέναι* valet. Atque haec pro Appiano imo & Dionis sententia habui dicere: quae conjecturae tantum loco habeantur per me licebit.

(10) Haec quoque, quae paullo aliter Gelenius expresserat, propius ad Graeci auctoris sententiam hic posui. Peccatur autem ab Appiano gravissime, quod eos tantum conscriptos affirmat, quibus nec plures nec pauciores ternis liberis essent. Primum haud facillimum fuisset viginti millia hujus tantum generis *ἀδρόως* (qua voce is utitur) invenire: deinde lex fuisset injustissima, ut plurimum liberorum patres, quibus potissimum fuerat succurrendum excluderentur. Demum refragatur apertissime Suetonius, cujus verba

mam tantum rerum huc adscribam. Cum rogationi consulis multi obfisterent, Caesar vehementer stomachatus proripuit se e curia, nec toto anni tempore senatum habuit: tantum pro rostris concionabundus Pompeium Crassumque praesentes rogabat, ecquid leges placerent: quibus approbantibus, plebes occultis sicis armata vocabatur ad suffragia. Ex adverso Bibuli alterius consulis in forum irrum-pentis sicarii fasces perfrugerunt: dumque ille nudatum praeberet jugulum, ut morte saltem sua invidiosum faceret collegam, in proximum sanum reluctans ab amicis subductus est. Sed & Catone bis in forum irrumpente, atque incassum vociferante, tamen eo semel atque iterum exturbato, nihilominus consul leges suas pertulit, juratis in eas non solum plebeiis, sed etiam patribus; nam quamvis hi recusarent, metu tamen capitalis poenae jurarunt. Interea Vetius quidam e plebe, strictum cultrum ostentans, quasi Bibuli, Ciceronis Catonisque mandato Caesarem Pompeiumque confossurus, procur-sit

verba paullo ante recitavi, & Dio mox proferendus, qui terorum plurimum filiorum patribus agrum Campanum divisum statuunt.

Hinc Campanae coloniae frequentiam licet intelligere: nec enim facile numerosiorem invenies. Sane cum olim colonia Carthaginem decreta fuisset, Graccho & Fulvio Flacco ad eam deducendam delectis: *Adscripti sunt*, inquit Appianus lib. 1. bel. civ. p. 364., *eo semina mille, supra lege praestitutum numerum: pauciores ergo quam sex millia, lex ejus coloniae definiverat.* Si tam pauci in Carthaginensia latifundia deducendi erant, nihil est quod numerosiores ceteras deductiones speres.

Iam vero si xx. millia colonorum, totidem uxores, ac ternos tantum liberos in unam summam colligas, centum millia consent. Multis tamen deni, duodeni aut fortasse plures erant liberi. Sic facile CL. millia minimum evadent. Adde his servitia, quae, ut illa tempestate, etiam tenuiores fortunae homines alebant: vix effugies quin ducenta millia, eoque amplius ad incolendam tum Capuam venerint. Veteribus vero Campanis quid fiet? neque enim hi alio demigrabant, cum deducebatur colonia: & certe plures ter altero tanto fuisse mihi persuadeo, qui sciam in frequentissimas alloqui civitates quam pauci coloni conferberentur, praeut Capuam conscripti fuere. Adde & servos eorum & ancillas. Adde vero jam gladiatorum ingentem manum ibidem commorantium, quos ibi Caesar in ludo habebat. . . . *Et circum familias conventus Campani custodiae distribuit*, ut ipsemet 1. de bel. civ. 14. testatur. Hos autem gladiatores XL. saltem millia fuisse, ex vi 2. ad Att. 14. colligitur. Gladiatores, ait ibi Cicero, Caesaris, qui Capuae sunt *Jane comrade Pompeius distribuit, binos*

singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo 100 fuerunt. Si hos patres familias de xx. millibus colonorum lege Julia deductorum tantum accipias, tamen efficiuntur XL. millia gladiatorum. Quid si veteres etiam Campanos patres familias intelligas? quid enim verat? praesertim cum circum familias conventus Campani eos olim Caesar distribuisse se dicat: neque enim conventus ad sola illa xx. millia deductos est coardandus. Hosce gladiatores, ut obiter dicam, bello civili a Lentulo armatos Caesar narrat eodem loco: nimirum quia, uti Cicero eadem epistola fateretur, Campani coloni parum prolixae delectui responderent; quod, credo, Caesari magis favebant, a quo deducti. Ad rem vero: quid de advenis & peregrinis dicam, quos undique amoenissima luxurians ac desidiola civitas arcessebat?

Ita Campanam coloniam si a decies centenis millibus fuisse inhabitatam dixeris, parcissime me puto definiturum. Nam & Cicero cum Philippica xi. 1. n. 3. de Capua ait: *Quae temporibus his Roma altera est*, etiam urbis frequentiam videtur contemplatus. Lege parumpert, quae de Romanae urbis incolarum multitudine Lipsius 111. de magnit. 3. li. Vossius, Bergierius alique scripserunt: tam profecto intelliges non paradoxa, sed minima veris me protulisse.

Et tamen Oavianus ter quoque ejus coloniae supplementa conscripsit, atque ita magna, ut alii coloniam ab eo deductam prodiderint. Quid porro mirum si Strabo, si Velleius, si alii, quos alibi opportunius congeremus, tam magnifice de Campana colonia locuti fuerint? Quibus omnibus accedit amphitheatri Campani magnitudo, quod minimo intervallo a Titiani dimensionibus abest. Amphitheatra vero pro urbium frequentia extruebantur.

rit in medium . Quo facto ambiguae per se suspicionis , quodque alii aliter interpretabantur , Caesar ad exasperandam multitudinem usus , effecit ut populus ei permitteret , ut ab insidiatoribus se defenderet . Tum omissa in reliquum anni a Bibulo in universum reip. tractatione , Caesar omnia pro arbitrio moderabatur , qui alias insuper leges tulit , quibus aut gratiam sibi aut imperia comparavit . Deinde mota illa in Ciceronem tempestas , quae illum exilii causa solum vertere coëgit . Atque haec fere Appianus .

Sed nemo accuratius Dione Cassio statim ab initio libri xxxv i i hanc totam historiam illustrat , qui & illam Caesaris calliditatem aperit : qui cum revera plebis sibi animos adversus optimates conciliatos hac lege cuperet , auctoritatem tamen optimatum , consensumque in speciem requirebat praeferebatque , tota molitione ita disposita , ut ne occasio quidem contradicendi iis afferretur . Nam ita de agro dividendo legem tulit , ut ne minimum quidem in ea reprehendendum inveniretur , ob eas causas quas initio lib. xxxv i i Dio exequitur . Quid autem illud est , quod Dio subjungit ? *Omnem autem , inquit , regionem , quae publica populi R. erat , excepto agro Campano (hunc reip. exemptum ob praestantiam censuit relinquendum) divisi &c.* Turbat enim vero hic Dio , atque ipse etiam sibi in fine hujus narrationis contradicit , ubi diserte agrum Campanum patribus ternorum pluriumve liberorum datum tradit . Sed quo pacto nec aliis Dio , nec sibi porro ipse adversetur , praeter ea quae nota g. monui , dicam etiam suo loco deinceps . Goëlium vero censorem sane quam morosissimum quo pacto excusabimus ? qui cum legis Iuliae Agrariae capita sibi colligenda sumisset , primum quidem caput sic posuit , ut ager Campanus exciperetur , nec vero unquam deinceps de ejus divisione meminit : imo & xx. viros ceteris agris , excepto agro Campano , dividendis adhibet : quae sunt *ἀνύστα* . Vide auctores rei agrariae p. 350.

Dionis in-
constantia

Goëli im-
diligentia

In ejus legis rogatione etiam de divisoribus adjectum fuisse caput Dio affirmat , quos viginti numero esse jubebat , ut plures in honoris partem venirent : a quorum numero sese exempt , ne quid sui ipsius causa decernere putaretur . Ergo cum patres probe jam perciperent , ac vererentur quorsum ejus legis exitus evaderet , nimirum ad dominationem Caesari comparandam : tamen ne hiscere quidem audebant : & hoc ipsum ante alia indignabantur , quod lex ita esset composita , nulla ut ejus invadendae ansa daretur . Et M. quidem Cato cum legem a se non reprehendi quidem diceret , negaret tamen quidquam esse novandum : iussu consu-

lis

lis e senatu abreptus, in carcerem trusus est; unde vix ob liberam M. Petronii Catonem in carcerem prosequentis vocem est liberatus: cum quidem Caesar indignabundus dicitaret, se non amplius ad senatum, sed recta ad populum tum de hoc, tum de omnibus relaturum. (11) Id quod constantissime fecit, instructis duobus legis suavoribus Pompeio atque Crasso, quibuscum deposita simultate, omnia tum in commune agebat: quae res multis optimatum fraudi fuit, qui non dum eos rediisse in gratiam resciverant. Quare cum Caesar, nihil Bibulum legi oblatrantem moratus, certam diem legi perferendae praestituisset, noctuque jam forum plebs occupasset: Bibulus quidem contra niti aggressus, per gradus deiectus est, & fasces ejus fracti: lex vero est perlata, omnibus in eam juratis optimatibus, praeter Metellum & Catonem & M. quendam Favonium; qui & ipsi tamen multa deterriti, postea jurarunt.

Totam vero narrationem, quae apud ipsum auctorem fusius exposita legi potest, his verbis Dio concludit: *Sic tandem ea lex perlata est: PRAETEREAQUE decretam, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, daretur. Atque ita tunc primum Capua inter Romanorum colonias relata est.* Quae verba pugnare videntur cum iis quae initio recitavi, ubi dixerat Dio agrum Campanum fuisse exceptum. Sed in speciem tantum pugnant: nam satis ab inconstantiae reprehensione vocula unica ~~propositis~~ cavisse sibi Dionem Casaubonus ad Suetonii Iulium cap. 20 affirmat. Nimirum initio aliis agris, qui egenae plebi dividerentur, propositis, ager Campanus expresse ob sui praestantiam excipiebatur: postea vero etiam Campanus ager tres liberos alentibus datus. Ego vero nescio quomodo in ea, quam nota 9 proposui, hujus solutione ~~επινοήσας~~ mihi magis placeo: ex qua id etiam commodi percipimus, quod ita demum Dio cum ceteris scriptoribus conciliabitur. Nam alii omnes statim initio propositam de agro Campano rogationem testantur: imo hujus tantum & Stellatis agri Latini auctores meminerunt, de ceteris agris ne verbum quidem fecerunt. Quae quidem ita ex Appiani & Dionis sententia accipienda censeo, ut ceteri quidem agri ex lege Iulia egenis civibus ~~ἀποδοτέον~~ distribuerentur: ab ea vero penitus immuni assignatione ager Campanus ob sui praestantiam eximeretur, qui ea conditione divisus fuit, ut tamen coloni publico tenerentur, decumasque frugum persolverent: quam propterea divisionem Appianus lo-

Dio se-
cum ipse
& cum
aliis con-
ciliatur.

(11) Hinc opporune Caesarem eo nomine [da, non consulis, sed tribuni plebis officio fun-
carpit Plutarchus, quod in lege agraria perferen-]ctus videretur.

locationem appellavit . Lege totas Appiani & Dionis supra positas narrationes , ac praeterea nonam notationem nostram .

Quid illud vero est, quod idem in extremam narrationem coniecit? *Tunc primam*, inquit, *Capua inter Romanorum colonias relata est*. an non saepius ante Caesarem deducta eo colonia fuerat? ita sane: sed earum deductionum non est habita ratio, quasi tum primum ea colonia Romana fuerit .

Deinceps vero Dio Cassius tum alia Caesaris facta exsequitur, tum quomodo Clodium adversus Ciceronem instruxerit, ut eum in exilium pelleret . Neque enim quisquam veterum scriptorum est, qui non ad Caesarem totam illam Tullii calamitatem auctorem refundat .

Et quoniam in maximi illius oratoris exilii saepe incidimus mentionem, non dissimulabo Campanos decuriones, Cn. Pompeio, qui tum duumviratum Capuae gerebat, maxime agente, primos omnium decrevisse, ut Romam concurrerent ad Ciceronem restitutum: quo veluti signo dato, ceterae Italiae civitates idem fecerunt: ut non immerito Italiae humeris restitutus, ut loquitur Tullius, fuisse videretur . Testatur hoc ipsemet M. Cicero in Miloniana n. 15. *Cn. Pompeius*, inquit, *auctor & dux mei reditus, illius (Clodii) hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est: qui populum R. cohortatus est, qui CVM DE ME DECRETVM CAPVAE FECISSET, ipse cunctae Italiae cupienti, & ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent*. Testatur & in or. in Pisonem n. 11. ubi de Campanis ait: *Me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, liberos arbitrabantur: me & praesentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderunt, & ABSENTEM, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reip. tuorum scelerum tela revellente, REVOCARUNT*.

Campanorum studium in Cicerone revocando.

Pompeius Capuae Duumvir,

Iam vero quod dixi eo anno quo Cicero est revocatus, Lentulo & Metello Cos. qui fuit tertius postquam Capua colonia fuerat constituta, Pompeium adhuc Capuae duovirum gessisse, vel ex hoc loco patet: neque enim, nisi summo in magistratu esset, DECRETVM CAPVAE facere potuisset . Et ceteroqui Pompeii Campanus duumviratus luculentissime constat ex or. post red. in sen. n. 11. ubi de eadem re orator sic loquitur: *Qui (Pompeius) in colonia nuper constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor (sicut Aelius Ligur a Clodio emptus, ut legi de Cicerone revocando intercederet) VIM & CRVDELITATEM privilegii* (Clo-

(Clodii legem, qua Cicero pulsus, privilegium appellat) *auctoritate honestissimorum hominum* (Campanorum) & *publicis literis* (idest decreto, de quo in Miloniana loco modo recitato) *consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit* ? Ex quo intelligimus in DECRETO CAPVAE legem Clodium tanquam violentam & crudelem fuisse taxatam .

Itemque
Piso.

L. etiam Pisonem eodem tempore summum magistratum Capuae cepisse affirmat idem saepe in partes vocatus M. Cicero in Sextiana oratione, & in Pisonem n. 11 : *Seplasia mebercle, ut dici audiebam, te, ut primum aspexit, Campanum consulem repudiavit . . . Gabinium denique si vidiſſent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnoviſſent: erant illi comiti capilli &c.* Cur vero Seplasia Pisonem repudiaret, declarat in Sextiana: *Capillo, inquit, ita horrido, ut Capuam, in qua ipse (Piso) tam imaginis formandae causa* (idest ut colonia Capua ad reip. R. imaginem formaretur) *duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videbatur.*

Campani
consules.

Ex quibus summi Oratoris locis aliisque & primum Campanorum duumvirum collegium assequimur, Pisonem & Pompeium, illum Caesaris socerum, hunc vero generum, & alia nonnulla mihi minime praetereunda . 1. Ac primum hi summi reip. R. viri non in speciem solum, utque eum honorem coloniae tribuerent, colonicum magistratum inierunt, sed re vera Capuae degentes duumviros se gesserunt. Hinc 11 ad Att. 19. cum Disilus tragoedus in Pompeium petulanter inveheretur, *Nostra*, inquit, *miseria tu es Magnus*, & cetera in eandem sententiam: *Literae*, inquit Cicero, *Capuam ad Pompeium volare dicebantur*, nimirum duumviratu ibi fungentem . Et opportune Lipsius *var. lect. lib. 1 cap. 11.* aut errasse Valerium & Macrobius, cum scribunt intentis in praesentem Pompeium manibus ab histione ista dicta, aut certe historiam specioso mendacio ornare voluisse affirmat . 2. Haud temere vero Pisonem Tullius Campanum consulem saepenumero appellat: aut enim per ludibrium sic illum vocat, aut ad Campanorum simul fastum alludit, quo se olim Praetores compelliari jubebant . Atque haud scio an non re vera & serio per illa coloniae initia consules nuncuparentur; cum praesertim coloniam Gapuam Romam alteram idem orator non raro appellavit . Sane *or. post red. in sen. n. 7.* serio ista in Pisonem jaciuntur: *Capuae ne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, CONSVLEM ESSE, SICVT ERAS EO TEMPORE*, an *Romae, in qua civitate omnes ante vos consules sentati paruerunt* ? Multa hic haberem, quae de municipalibus; & praeser-

sertim de Campanis consulibus dicerem: sed ea ad aliud Campanum monumentum de TVRCIO COS. id est consule Campano, ut interpretor, illustrandum alias *οὐδ' ἔτι* afferemus. Ceteroqui scimus Lanuvii & alibi summum magistratum dictatoris nomine appellatum: quidni Capuae consules & duumviri promiscue dicerentur?

3. • Tempus Campani consulatus sive duumviratus (eadem de ceterarum coloniarum duoviris difficultas) quamdiu perduravit, difficile est definire. Primum illud duumvirum par Piso atque Pompeius Caesaris consulatu magistratum inierunt, eoque, nonnisi post biennium saltem exactum, abiisse putandum est: nam & quo anno Piso cum Gabinio consul processit, tamen & Capuae idem ille consul erat: & Pompeius, cum de revocando Cicerone, Lentulo & Metello Cos. decretum Capuae fecit, ibidem summo in magistratu erat. Ideone, quia ad formandam coloniae πολιτίαν eisdem duumviros in annum alterum, & fortasse etiam tertium refici opus fuerit? an vero consuetum ejus magistratus tempus diuturnius annuo fuerit? Enim vero memini etiam virum summum Card. Norisium, cujus ad cenotaphia Pisana commentarium diu est cum evolverem, de tempore gesti duumviratus addubitare. Et sub Augusto saltem principe incertae diuturnitatis fuit, quantum ex bene longo Campanorum fa-
storum fragmento, quod Gruterus pag. 299 ex Apiano habet, & Pighius ad annum V. C. DCCXIX, perspicimus: ubi modo ad sex menses, modo brevior aut longior spatio Campani duumviri eo honore usi comperiuntur.

Tempus
gesti duum-
viratus.

Sed antequam manum de tabula: Iuliam hanc coloniam civilem, non militarem fuisse saepissime dixi. Dubitationem tamen nonnullam possit Plutarchus in Cicerone injicere, apud quem inter Tullii sales hoc reperio: *Cum Caesar legem tulisset de agro Campano MILITIBVS* (graece τοῖς στρατιώταις) *dividendo, multis res in senatu displicuit: L. autem Gellius, qui fere natus erat maximus, hoc se vivo negavit futurum. Hic Cicero, expectemus, ait; haud longam dilationem postulat Gellius.* Plutarchumne Graecum hominem indigentiae accusabis, qui ad consuetas Augusti aliorumque militares colonias aspiciens, hanc etiam militarem putavit? Etiamne vero M. Ciceronem sive ignorationis sive supinitatis arcesces, qui in altera Philippica n. 39 Antonium coloniam Capuam ex integro deducere conatum insectans, inter cetera hoc ait: *Agrum Campanum, qui cum de vestigalibus eximebatur, ut MILITIBVS daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus, hunc tu compransoribus tuis & conlisoribus dividebas, &c.* Ac fuit, cum illud MILITIBVS ad An-

Ciceronis
locus.

tionem ipsum referrem, ut haec esset sententia: Etiam si agrum Campanum MILITIBVS, uti tu quidem praeterebas, diuissis, tamen insigni magnum reip. vulnus putavissimus: propterea quod is ager colonis olim a Caesare elocatus (uti notatione 9 dictum) nunc e vestigalibus per tuam gratuitam assignationem eximeretur: nunc vero cum compransoribus & conluforibus eundem distribuas, non est ferendum. Sed tamen propendebat magis animus, ut ad Caesarianam assignationem referrem, prius etiam quam Plutarchi locum animadvertissem. Nec illud obest, quod de Campani agri e vestigalibus exemptione Cicero conqueritur, quem tamen agrum fuisse potius elocatum alibi coniecimus: nam potest responderi in hanc sententiam: magnum enim reip. vulnus Caesar inflixit, qui, cum solidi ex eo agro proventus antea reip. redirent, fecit ut decumae tantum persolverentur, eoque tam grandes agri Campani fructus e vestigalibus exemit. Illud vero quod non civibus, sed MILITIBVS DATVM ait (& vide an non *ut* DARETVR eadem *locandi* significatione a Cicerone sit dictum, quae *id est* apud Dionem, ut not. 9 explicui) nihil civili coloniae incommodat: nam cives illi deducti, iidem milites emeriti fuere. Scitissima sunt haec Lucani 1, 344:

In quas
milites
deduce-
bantur,
non con-
tinuo mi-
litares co-
loniae..

*Quae sedes erit emeritis, quae rura dabuntur,
Quae noster veteranus aret, quae moenia fessis?*

Brutus in concione post oppressum Caesarem apud Appianum in 11 bell. civ. p. 516. *Idemque* (colle populus) *hostes victos non omni agro, sed parte multabat, in eamque EMERITOS deducebat, ut essent quasi hostium, quos devicissent, custodes.* Ecce civium colonias: deinceps militares depingit. Sylla vero, inquit, & Caesar, quod patria armis occupata, custodibus & satellitibus adversus eam egerent. . . . agros sociorum Latini nominis diviserunt, & vos in eos frequentes sub signis & ordinibus deduxerunt. Ac de discrimine inter civiles militaresque colonias vide Goëssii antiquitates agrarias cap. 3. qui militares eas demum esse definit, quae jure militari, id est vi & armis sunt deductae: ut sint eadem quas deductas a dictatoribus scribit Hyginus. Nam si militaris ea sit, in quam miles veteranusve mittitur, multae ante Syllam dictatorem militares inveniuntur; veluti cum in Frontino legitur veteranis lege Sempronia, quae Syllae dictaturam antecessit, assignatum agrum Abessinensem, & Ferentinensem: & ceteroqui negari non potest non minus militem, quam alium civem Senatus auctoritate, aut plebiscito deduci in colonias potuisse.

III. Vn-

III. *Vnde Felicis nomen Capuae obvenit.*

FELIX) Hoc etiam Capuensis coloniae nomen absque hac inscriptione ex Frontino jam notum erat, qui eam *Iuliam Felicem* dictam fuisse testatur. Sed unde ei hoc cognomen obvenit, merito quaeri possit. Scio non defuturos, qui, quod *Campaniae Felicis* ea esset metropolis, idcirco *Felicem* agnominatam statuunt. Verum haec conjectura vel pluma levior est: tum quod aliquas extra Campaniam colonias *Felices* appellatas in marmoribusprehendimus: tum vero quod cognomen FELIX, quod nunc vulgo Campaniae tribuitur, *χδλς ες πρδλιν* in *ιμεροπλιν* transit, ut optime animadvertit Peregrinius p. 484 & 485. Nam olim *απαλιν* Campania dicebatur. Nec Plinius lib. 111, cap. 5, cum ait: *Hinc felix illa Campania est. Ab hoc sinu incipiunt vitiferi colles, &c.* proprium aliquod ejus regionis cognomen tradere, sed solum a felicitate, hoc est fertilitate illam celebrare in animo habuit: quomodo etiam de eadem Strabo lib. V dixit, *πρδλιν ιουδαμονικατω των αμαρτων*, *solum omnium felicissimum*. Itaque a Campania hoc cognomen in metropolim coloniam corripuero sicutissimum fuerit.

Campania
recens
Felix ap-
pellata.

Dicam tamen quid de eo cognomine suspicer. Coloniarum nomina vel a deducente, vel a deductis legionibus plurimum sumi solebant. Sic ne a nostra discedam, Iulia ob legem Iuliam dicta fuit: & eadem Augusta ob deductam ab Augusto coloniam. Quis igitur vetat hanc nostram a tribus celeberrimis deductoribus tria sua nomina hausisse, & *Felicem* idcirco dictam, quia olim a Sylla Felice fuerat constituta colonia? Idem de Nola dicendum, quam a Sylla coloniam institutam nemo ignorat, qui Frontinum legerit; atque ob hanc causam *Felicem* appellatam conjicio: sic enim invenio apud Grut. p. 1085. n. 14. COL. FEL. AVG. NOL. Ad haec cum Samnites olim acerrime contra Syllam stetissent, verisimile est Beneventanos agro fuisse multatos, adscriptamque eo coloniam: unde in inscriptione: quae Caudil exstat, quam refert Peregrinius in Camp. Fel. p. 745. FELIX ea quoque appellatur in hunc modum: COLONIA. IULIA. CONCORDIA. AVG. FELIX. BENEVENTVM.

Capua
Felix a
Sylla di-
cta.

Huic tamen suspicioni duo maxime posse incommodare video. Vnum quod Sigonius in 111 de antiquo jure Italiae cap. 4 ait: *Est autem verisimile, cum alia Syllae acta post mortem ejus rescinderentur, hanc quoque deductionem (coloniae Capuae) esse labefactam.* Alterum quod illud *Felix* Capua commune cum aliis quibus-

dam coloniis habeat, quas nunquam, quod quidem sciatur, Sylla deduxerit.

Syllae
acta non
fuisse re-
scissa.

Quibus tamen respondere non est difficile. Nam primum, quod Syllae acta rescissa post mortem ait Sigonius: hoc neque apud Plutarchum in Sylla, neque apud Appianum in primo bellorum civilium, nec dum apud alium auctorem inveni. Scio de honore funeris fuisse disceptatum: & vicit ea sententia qua funus longe sumtuosissimum ei apparatus fuit, ita ut senatoribus succollantibus in campum Martium illatus fuerit, ubi solos reges sepelire mos erat. Vtrum quod propius Colonias a Sylla deductas spectat: Appianus lib. r p. 418 testatur, revertentes ab exsequiis consules Lepidum & Catulum mutuis convitiis fuisse altercatos, divisa in eorum favorem urbana multitudo. Nam Syllae infestissimus Lepidus redditurum se veteribus possessoribus agros jactabat, quos Sylla ademptos militibus assignarat. Ceterum senatus ambos consules jurejurando obstrinxit, ne bello rem decernerent, ac decreta Lepido provincia Gallia transalpina, bellum tamen dilatum, non restinctum fuit. Nam cum Lepidus, quem bellum jam meditari palam esset, revocatus a patribus urbi copias admovisset, suosque ad arma capienda incitasset: idem faciente Catulo, non longe a campo Martio configitur: qua pugna Lepidus victus trajecit in Sardiniam, ubi tabe periit. Sertorius & ipse Syllanis adversus, cum per aliquot annos in Hispaniis, tanquam in suo regno, fuisset dominatus, tandem a Perpenna per prodicionem occubuit: nec diu post, Perpenna sublato, omnes illius incendii favillae penitus sunt restinctae. Ita nec Syllae acta quando abrogata fuerint percipio: & colonias potissimum ab eo constitutas quod attinet, nunquam milites ab eo deducti ab assignatis sibi possessionibus sunt deturbati. His accedit, quod cum Rullus novam deductionem Capuam moliretur, inter legis illius capita hoc erat, ut agri a Sullanis possessoribus emti novis colonis dividerentur. Testatur hoc Cicero in 11 Agraria n. 36. *Ut, inquit, invidiosos agros A SULLANIS POSSESSORIBVS . . . EMTOS, quanti velletis, populo Romano induceretis. An non intelligis Sullanos milites servasse semper possessiones suas: ac ne tum quidem, cum Rullus, qui se Marianum esse jactabat, alios colonos inducere aggrediretur, hoc pertendisse, ut agri Sullanis adimerentur, sed ut ab iis potius redimerentur? Estque in eam sententiam tota tertia, Tullii agraria oratio conscripta, cum ei criminationi responderet, qua Quirritium animos mentesque Rullus occuparat, Ciceronem, quo Sullanarum assignationum possessoribus gratificaretur, agrariae legi obistere. Cui*

Sullanis
nunquam
possessiones
ademptae.

sic

sic respondet orator, ut in ipsa orationis propositione ostensurum se dicat, lege Rulli agraria non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentissime confirmari atque sanciri. Huc accedit, quod neque Caesarem, cum agrum Campanum publicum populi R. assignavit, quidquam in Syllanorum possessiones molitum reperimus; nec eas demum Augustus invasit, cum undique agros in hac regione conquiret, quos suis veteranis largiretur: sed satius habuit publicos Campanae coloniae agros, data vicissim nostris terra Gnosia & aqua Iulia, militibus assignare. Et ecce Frontinus lib. de coloniis tres illas deductiones quasi ratas enumerat: *Capua*, inquit, *muro ducta, colonia Iulia Felix. Iussu imp. Caesaris a xx. viris est deducta. Iter populo debetur pedibus c. Ager ejus lege Sullana fuerat assignatus. Postea Caesar in iugeribus militi pro merito dividi iussit.*

Accedit hoc etiam, quod cetera quoque a Sylla hic ordinata, postea manserunt. De Calatia Frontinus: *Calatia oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus lx. coloniae Capuensis a Sulla Felice cum territorio suo adjudicatum olim ob hosticam pugnam. Calatiam Capuae Sylla adjudicarat, idque Frontini adhuc aetate mansit, ut ejus verba demonstrant. De utra ex duabus Calatiis (12) Frontinus sit accipiendus, non omnino certum. Item colonia Urbana, quae ab Sylla quondam deducta fuerat, Plinii adhuc aetate id nomen tuebatur: sic enim lib. xiv, cap. 6. *Falernus ager a ponte Campano laeva petentibus Urbanam COLONIAM SYLLANAM, nuper Capuae contributam incipit.* Nam mitto ceteras colonias a Sylla olim deductas, quarum tanquam manentium ac ratarum meminit Frontinus. Si tot coloniae ab eo constitutae persisterunt: si Calatia Capuae a Sylla contributa, etiam sic postea mansit: imo si Syllani milites ab eo Capuam deducti, suas semper possessiones, uti modo demonstrabam, insederunt: & hoc ergo in praeclaro Sigonii opere suadeo, corrigatur, quod ait rescissis Syllae post mortem actis, ejusdem Campanam deductionem fuisse labefactatam. Nam & Syl-*

lae.

(12) Duas fuisse Calatias, unam quae trans Volturnum posita, hodieque inter non obscuras urbes numeratur, alteram quae jamdiu interiit ad viam Appiam prope oppidum Magdalonum, & Peutingeri tabulae demonstrant, & Peregrinus in descriptione Campaniae luculenter evincit. Frontini locum de transfluviana Calatia cepisse videtur noster Peregrinus in *Camp. Fel.* p. 273. nam in indice quidem certe geographico ad hodiernam id Calatiam refert. Equidem de cislu-

viana viae Appiae adita facilius eum locum perciperim: nam illa altera incertum ad Campaniam ne, an ad Samnium per Syllana tempora pertinuerit; & erat multo, quam haec, remotior, & in quo caput est, cum Romani semper montibus ac fluminibus veluti a natura positis terminis, non agrorum tantum, sed & imperii limites definiunt, hanc potius eis Volturnum, quam alteram trans flumen & montibus impositam, a Sylla Capuae contributam crediderim.

Sigoni
hallucina-
tio.

lanam agri nostri assignationem non fuisse abrogatam satis docui : nec vero , quod caput est , Syllae acta unquam fuere rescissa , quae si fuissent rescissa , etiam ejus statua , quae pro rostris erat , dejecta fuisset . Nunc vero tempore Pharsalicae pugnae adhuc stabat , teste Dione lib. XLII : ac tum demum dejecta fuit , cum Caesari stetit vi-
 & oriam , certus nuntius est allatus : *Posteaquam tandem creditum est* , inquit Dio , *id tantum egerunt , imagines Pompeii Syllaeque , quae pro rostris stabant , deiecere . Et erant complures , qui ne hoc quidem faciendum putarent .* Quid hoc clarius ? Accedit quod eo ipso anno quo Caesar occubuit , cum tribunal e medio foro in alium trans-
 tulisset : *restitutaeque sunt* , inquit Dio lib. XLIII *juxta illud tribu-
 nal Syllae ac Pompeii statuæ : qua re laudem Caesar invenit .*

Quo colo-
 nia jure
 deducta,
 iterum
 deducere
 non lice-
 bat.

At enim , inquires , si Syllanae deductioni robur suum mansi-
 set , quo pacto eam Caesar denuo deducere potuisset , cum Ci-
 cero in II Philippica n. 40 neget eo deduci posse coloniam , quo au-
 spicato esset ante deducta ? *Deduxisti* , inquit , *Coloniam Casilinam* ,
quo Caesar ante deduxerat . (13) Consulisti me per literas de
Capua tu quidem : sed idem de Casilino respondiſsem : posses ne , ubi
colonia esset , eo coloniam novam jure deducere . Negavi in eam co-
 loniam , quae esset auspicato deducta , dum esset incolumis , coloniam
 novam jure deduci : colonos novos adscribi posse rescripsi : tu autem
 insolentia elatus , omni auspicio- rum jure turbato , Casilinum colo-
 niam deduxisti , quo erat paucis ante annis deducta , ut vexillam vi-
 deres , & aratrum circumduceres , cujus quidem vomere portam Ca-
 puae paene perstrinxisti , ut florenti coloniae territorium minue-
 retur .

Cui exceptioni promptissimum est reponere , M. quidem Bruti
 & oriam non diu stetit INCOLV MEM (hac enim ipsa voce modo
 Tullius utebatur) fuisse enim a Sylla dictatore sublatam , ac fortasse
 ne AVSPICATO quidem deductam ; cum in II agraria n. 34 , Tul-
 lius omina illa M. Bruti atque auspicia ponat ob oculos , ut Rul-
 lum a simili furore deterreat : ita impedimento non fuisse , quin nova
 illuc colonia decerneretur . Syllanam vero deductionem nihil admo-
 dum in hujus urbis politia immutasse : nec vero aliud cum coloniis
 habuisse commune , quam agri novis colonis assignationem : cete-
 rum mansisse eandem praefecturae formam , quae antea fuisset su-
 pra p. 8 , n. 4 , est demonstratum : ubi & eam dubitationem injeci , an
 com-

(13) Caesar confectis bellis civilibus dicta-
 tor coloniam Casilinam deduxit . Et exstat num-
 mus apud Goltzium in thesauro p. 238 , & 256 , Q. DESIG. ITER. COL. CASILIN.
 cujus una parte legitur : CAES. DICT. PERP.
 in altera vero : TI. SEMPRON. GRACCVS.

commune hoc fuerit militaribus plerisque coloniis, ut excepta agrī divisione, nihil praeterea mutaretur, quamobrem reip. R. imaginem urbs illa referret. Ita nec Bruti nec Syllae colonia impedimento fuit, quin Caesar novam transcriberet. Post legem vero Iuliam, cum jam iustae coloniae forma hic esset constituta, non licuisse Antonio iterum deducere Cicero pronuntiavit, nisi solum supplementum, siue novos colonos inducere.

Nec illud magnopere reformido (quod alterum fuerit eorum, quae mihimet supra objeceram) nonnullas alias inveniri praeterea colonias cognomento Felices. Quis enim vetat, cum longe plurimas colonias per Italiam olim Sylla Felix statuisset (nam in Epitoma Livianorum **XXXIX** de Sulla legitur, **XLVII** *legiones in agros captos deduxit, & eos iis divisit*; & Appianus **CXX** millia hominum a Sylla esse deducta tradidit) plerasque earum in eo sibi cognomento placuisse? Sane cur Nola, uti supra monebam, **FELIX AVG.** fuerit appellata, quid aliud causae assignare potes, quam quod eam Sulla Frontino teste deduxerit? De Benevento quoque suspicabamur a Sulla fuisse deductam, a quo Samnites sibi infestos agro fuisse multatos est verisimile: atque idcirco inter ejus nomina etiam illud **FELIX** invenitur.

Coloniae omnes cognomento Felices fortasse a Sylla deductae.

Tres praeterea, nec amplius **FELICES**, imo **IVLIAS FELICES** inveni. Vna est ap. Grut. p. 1093, 8. ubi legitur quidam **AEDILIS. COLONIA. IVLIA. FELICI. CLASSICA. SVESSA.** Altera apud Fabrettum p. 106, n. 211, ubi est: **COL. IVL. FELICI. LVCOFERONENSI.** Tertia ibidem n. 252, ubi legitur: **COLONIAE. IVL. FELIC. PISAVR.** Quas etiam conjicio, a Sylla Felice, primum, tum etiam ab Iulio fuisse deductas, atque idcirco *Iulias Felices* audivisse. Scio Dionem lib. **LIX** queri sua aetate colonias suo sibi arbitrio nominum catalogos contexere, cum antea nonnisi ex auctoritate id senatus liceret. Sed de sua id aetate exoptulat. Quid his commune cum Nola atque Capua, quas certo scimus ab Sylla olim deductas? Atque idcirco *Felices* tum has potissimum duas, tum quatuor alias Beneventum, Suefsam, Lucum Feroniae ac Pisaurum appellatas non absurde conjectavimus. Nam & hoc quoque Syllae felicitati possumus adscribere, quod hae per illum institutae coloniae (14) in eo sibi nomine tanto opere placerent.

Ac

(14) Erunt & aliae forsitan plures a sex illis, dumtaxat et nullis omnia coloniarum nomina ostentari solent, quae a scriptoribus plerumque tacenterum lapidum inopia ignoramus, nam in vetustis tur. Quid quod ne in cippis quidem assumta a co-

Ac mihi sane videtur non ob aliam causam de Syllae assignatione meminisse Frontinus, quam ut ejus cognominis rationem afferret: *Colonia*, inquit, *Iulia Felix* jussu imp. Caesaris a xx. viris est deducta: en cur *Iulia* diceretur. Ager ejus, inquit, lege *Sullana* fuerat assignatus: en cur *Felix* cognominaretur. Pergit vero: *Postea* Caesar (supplendum fortasse *Augustus*, ex libro qui *Frontina Siculi* inscribitur) in jugeribus militi pro merito dividi jussit: ecce demum, cur *Augustae* etiam cognomen accederet. Ut non immerito suspicer Frontinum quidem ipsum sic scriptum reliquisse: *Colonia Iulia Felix Aug.* prorsus ut in nostro monumento legitur: quippe cum appareat eum singulorum nominum veluti reddidisse rationem: sed postea librariorum culpa illud *Aug.* deperisse, quod a Frontino fuisse omisum non est verisimile. Accedit ad hanc firmandam conjecturam, quod ordo deductionum, quas hic recitat Frontinus, seriei trium illorum nominum exacte respondet: alioqui temporum potius rationem tenuisset, ac prius de Syllana, tum de Iuliana, demum de Augustea deductione ineminisset: nunc prorsus alium ordinem insinit, ac prius de Iulio, tum de Sylla, demum de Augusto docet, non aliam utique ob causam, quam ut trium illorum nominum rationem afferat *Iulia Felix Augusta*. (15) Sed postea, ut

con-

lonis nomina ubique enuntiantur, ac saepenumero vetera tantum urbium nomina exprimuntur? Ac ne a domesticis exemplis discedam: in hoc primum, quo de commentamur, Campanum marior incurr, quod Campanae coloniae nomina complectitur: in ceteris omnibus quae quidem exstare sciam, CAPVA sine ullo additamento scriptumprehenditur, praeter unam illam Septimio Severo dicatam basim, quae in foro Campano visitur eodem loci, quo hunc amphitheatrum ab illusterrimis Capuae seviris collocatum iri sentio; qua in basi cum solo praenomine COLONIA CAPVA appellatur: quam epigraphen alias cum ceteris dabimus.

(15) Atque hinc illa criminatio depellitur, qua contra hunc de coloniis libellum Goësius innotis est usus, quo eum librum a Frontino abjudicaret. Meum non est cum viro docto, quo hoc opusculum Frontino asseram, magnopere dinicare: praesertim cum saltem e Frontino excerptum Goësius consentiat. Sed absurda prorsus est illa cavillatio: Omitto, inquit, quod hic (auctor) rationem temporis neglexerit, atque Sullae praeposuerit Caesarem. Falsa, inquam, accusatio, tum quia nominum magis seriem *Iuliae & Feliciae*, quam temporum secutus videtur Frontinus, tum etiam quia satis sibi a Goësi criminatione caverat auctor illis verbis FVERAT ASSIGNATVS, quae longe remotius tempus si-

gnificant, praeut de Caesare dicitur EST DEVCTA.

Sequitur altera Goësi reprehensio: *Deinde nec verum est*, inquit, *ante hanc deductionem* (C. Iulii) agrum Campanum fuisse assignatum. Vera accusatio, si de agro Campano, qui publicus erat populi R. Frontinum intelligas: nam hunc quidem Caesar primus assignavit. Verisimilius est Capuam potius agro mulctam, ac partem agri decissam, qui sive publicus urbis Capuae, sive privatus Campanorum fuisset. Nam ait recte Frontinus: *Ager ejus lege Sullana fuerat assignatus.* Agrum Capuae, non agrum Campanum populi R. publicum intelligit. Quod vero subjicit Goësius partem agri Campani novis in vicinia colonis a Sulla videri assignatam: id ei non possum assentiri: nec quidquam causae est, cur Goësius magis credam, quam Frontino qui de Calabria scriptum reliquit, fuisse id oppidum COLONIAE CAPYENSI cum territorio suo adjudicatum olim ob hosticam pugnam. Hinc enim & Coloniam Capuensensem a Sulla deductam apparet, & its demum colonis agrum Campanum a Sulla assignatum, quibus Calatinum etiam territorium adjudicavit. Sed tertiam Frontiniani hujus loci a Goësi oblatam criminationem, eamque non contemnendam, in excursu quodam, qui adnectetur, huic capiti, depellemus.

coniciebam librariorum incuria, aut sciolorum putantium illud *Aug.* (quod fortasse *Augusti* interpretabantur) esse supervacaneum, ea vox intercidit, uti paullo post demonstrabitur.

Atque haec dicta sint, ut intelligatur a vero non abhorrire nostram coloniam a Sylla potissimum *Pelici* invenisse cognomen. Ceterum nihil affirmate de hoc definitio: & fieri potest, ut FELIX in his idem sit quod *fragifera*, ut apud Grut. p. 362, n. 2. COLONIA. CONCORDIA. VLPIA. TRAIANA. AVG. FRUGIFERA. HADRVMETINA: aut omnino ad felicitatem suam notandam illud epitheton fuerit usurpatum.

IV. De Campanae coloniae supplementis ab Octaviano conscriptis.

AVGVSTA) Ita *ἡγογραμμάτων* in marmore fuisse scriptum (non vero AVG. ut initio posui) sextus versus a fine longiusculus, uti postea animadverti, omnino evincit. *Augustae* cognomentum, in quo potissimum sibi Capuam placuisse mihi persuadeo, absque hoc marmore esset, ignoraremus: nam si ve librariorum supinitate, aut ejus quæ Frontinum in epitomen contraxit (nam excerpta tantum Frontiniana de coloniis habere nos putat Goësius) si ve ab ipsomet Frontino omisum fuerit: in libello certe de coloniis quem terimus, *Italia Felix* tantum, non etiam *Aug.* legitur. Sed placet hoc magis, Frontinum quidem non omisisse *Aug.* sed eorum potius, qui ista descriperunt, culpa, tres illas literas desiderari. (16) Cur autem hoc nomen Campana colonia nata fuerit, saepe jam monui: quia ab Octaviano etiam Augusto non semel est, si ve iterum deducta colonia, si ve vetus renovata.

Senatus consulto ad id opus fuisse, ut Capua Augustae cognomen consequeretur, ut tum ea ferebant tempora, Dio lib. LIV nos affirmare cogit. Ibi de Paphiis haec habet: *Paphiis terraemotu affli-*

E

. Etis

(16) Variis quippe modis librariorum in hunc locum video grassatos. Est ubi pro *xx. viis* substitutum invenitur *iii. viis*: hoc ideo quia non de Iuliana, quando per *xx. vias* res est transacta, sed de Augustae colonia per *iii. vias*, opinor, deducta intellexerunt, falsi utique illa syllaba *Aug.* (quam a Frontino post *Felix* positam mihi persuadeo) quam cum *Augusti* non *Augusta* illi interpretarentur, referrentque ad sequentia hoc modo, *Colonia Italia Felix, Augusti jussu imp. Caesaris*; idcirco etiam *iii. vias* in locum *xx. viarum* succederunt. Sed quid opus argumentationibus

cum in altero de coloniis libro, qui *Iulii Frontini* inscribitur, qui parum ab alio celebri Frontini differt, & ab eo certe manavit, sic legatur: *Capua mure data colonia Felix, lege Italia jussu imperatoris Augusti a xx. viis est assignata &c.* Nonne vides eam deductionem sciolorum non ad Iulium, sed ad Augustum pertinuisse? Quam putas ob causam, nisi quia in Frontino antea legebatur *Felix Aug.*, levidosili vero syllabam ad sequentia referentes, ut concinnius dicerent, transjecerunt, atque *imperatoris Augusti* reposuerunt?

Ex S. C.
cognomi-
na urbibus
imponen-
bantur.

His pecunias largitus est, ac permisit ut ex senatus consulto urbium Augustam nominarent. Illud ex senatus consulto a Xylandro omissum Leunclavius restituit: nam graece est *αὐγούστα* *ἐκ τῆς*. Reggit vero idem historiographus: *Id non eo a me refertur, quasi non aliis quoque urbibus multis prius, ac postea in simili infortunio Augustus, ac Senatores auxilium tulerint; quas si quis omnes enumerare velit, res in infinitum se extenderit: sed quod cognomina etiam urbibus honoris causa senatus imposuit, aliter ac modo fit, cum plerumque singuli nominum catalogos ipsi sibi conficiunt, quibus uti volunt.* (17)

Ter Octa-
vius Ca-
puam co-
loniam
deduxit.

Ter autem ab Octaviano Caesare militum coloniam huc adscriptam comperio: semel ex lege triumvirali, iterum ipsius Octavii iussu post devictum Sex. Pompeium, Lepidumque in ordinem redactum, ac tertio post victoriam Actiacam. De singulis ordine dicam. Sed de Frontino prius monendum. Is postquam de colonia Iulia dixerat: *Iussu imperatoris Caesaris a xx. viris est deducta: & de Felice, Ager ejus lege Sullana fuerat assignatus: demum de Colonia Augusta monnet, Postea Caesar in jugeribus militi pro merito dividi jussit. Quae verba de Caesare filio intelligenda esse multa mihi persuadent: primum quod MILITI non Iulius, sed Octavianus agrum Campanum assignavit, nam colonia Iulia civilis fuerat: deinde quod in altero hujus libelli de coloniis exemplari, quod Iulii Frontini Siculi inscribitur, corrupte quidem, sed tamen sic legitur: *Ager ejus lege Sullana fuerat assignatus a Cesare Augusto in jugeribus: sed postea militibus dividi jussus est pro merito.* Ex quibus pronissima est conjectura ita recitatum Frontini locum posse restitui: *Postea Caesar AVGVSTVS in jugeribus &c.**

Lege viri-
viri Ca-
puam co-
lonia des-
tinata.

I. Statim post initum triumviratum cum amplissima praemia militibus alliciendis promitterentur, xviii coloniae his ostentantur, inter quas Capua eminebat. *Et quo alacrior* (inquit Appianus in iv bell. civ. in fine p. 590) *redderetur exercitus, post proposita victoriae praemia, praeter alia donativa promissae sunt eis coloniae xviii Italicarum urbium tam opibus, quam agri bonitate ac aedificiorum pulcritudine praecellentium, quarum urbana ac rustica praedia non secus quam bello capta dividerentur. Inter has eminebant Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vi-*

(17) Postrema haec verba ad fidem Graecorum in Dione legitur *αὐτοὶ αὐτοῖς ἑαυτοῖς &c.* scriptoris optime Leunclavius emendavit: nam Xylander paullo aliter verterat in hunc modum: *Ipse sibi nomina quotquot velint deligerunt. Ve-* supple *πολίταις*. Ipsos sibi cives nominum catalogos sibi confecisse ait.

Vibona. Atque ita pulcherrima Italiae pars militibus adscripta est. Id promissum in causa fuit, ut plurimi passim ex iis XVII civitatibus ad victoriae triumviralis praemium destinatis (quae civitates, ut ait Appianus, id ferebant aegerrime) ad Vetulini proscripti, qui circa Rhegium bellum movebat, signa concurrerent, teste Appiano IV civ. p. 604 : rursusque p. 638 idem tradit plurimos etiam ex iisdem civitatibus, quibus nihil erat abominatius triumvirorum victoriae, quando post hanc praemia victoribus ipsae destinabantur, profugos e suis patriis quas deploratas habebant, ad Sex. Pompeium, qui tum primum Sicilia potitus erat, apud omnes eo tempore gratiosum confugisse. Sed & post agros assignatos multo tum plures, imo si fere omnes qui agris fuerant spoliati, eidem Sex. Pompeio se adjunxerunt, ut enarrat Appianus V civ. p. 685. Et eodem lib. pag. 686, bello Perusino inter Lucium Antonii fratrem, & Caes. Octavium erumpente, earundem civitatum, quae id infortunii jam subierant, studia erga Lucium commemorat. Iam enim post Philippensem pugnam agri earundem XVII civitatum, quarum primam fuisse Capuam diximus, assignati militibus fuere. Quod quemadmodum gestum sit, brevi exsequamur.

Bruto Cassioque Philippensi pugna devictis, haec subiungit Appianus V civ. p. 672 : *Moxque ad persolvenda praemia profectus est dux alter (Octavius) in Italiam, ut agros militibus divideret, ipsosque in domos adscriberet : hoc enim elegerat propter valetudinem.* Cumque Brundisi gravius aegrotasset, ut se recreavit, statim ad divisionem ventum fuit, quae graphice ab Appiano describitur, quem latine loquentem audire operae pretium fuerit. Sed tamen eum locum, quod erat longiusculus, conjeci in subjectam notationem. (18)

E 2

Ex

(18) Appianus V civ. p. 672. „Deducen-
 „ti autem milites in colonias, & agros dividen-
 „ti magna difficultas obiecta est: milites enim pe-
 „rebant optimam quamque urbem tota Italia, ut
 „ante bellum selectae fuerant: contra civitates
 „illae postulabant, ut universa Italia divisioni
 „huae adhiberetur, aut sortito deducerentur co-
 „loniae: & agrorum pretium reperebant ab impe-
 „ratoribus deficiente aerario. Conveniebantque
 „agminatim in urbem promiscue juvenes pariter
 „ac seniores, mulieresque cum parvis liberis, &
 „per foga templa: coetus faciebant lamentabun-
 „di, conquærentes nullo suo peccato se homines
 „Italici nominis pelli agris focique, tanquam jure
 „belli captos. Quapropter populus condolebat &
 „illacrymabat eorum calamitatibus, praesertim
 „dum reputant non pro republica, sed pro libidine
 „aliquot civium bellum id gestum ad mutationem
 „status publici, & nunc reddi victoriae praemia,
 „ut deductis coloniis posthac nequeat caput attol-
 „lere res publica, dum coloni hac mercede obstri-
 „ti, parati sunt principibus ad omne obsequium.
 „Ibi Caesar civitatibus necessitatis rationem
 „exponebat, & ne sic quidem satis fore, nec
 „fuit, ita uti vicini opprimerentur a militibus
 „limites contumaciter transeuntibus, & plus
 „quam concessa usurpantibus, & potiora prae-
 „ripiantibus, dum nec jurgis Caesaris a male-
 „ficio deterrentur, nec delinuntur aliis largito-
 „ribus: quandoquidem princeps, ut opis suae ad
 „confirmandam dominationem egentes, facile
 „contemnebant. Iam enim instabat finis hujus
 „quinquennii, & utrisque ad securitatem opus
 „erat favore mutuo: imperatoribus, ut per
 „milites principatum confirmarent: militibus
 „ut accepta retinerent, manente penes auditores
 „eius

Ex qua narratione percipimus Octaviano quidem datum fuisse negotium, ut colonias deduceret, eumque jam divisionis munere perfundum: sed enim intervenisse Lucium Antonii fratrem, ac pervicisse, ut Antonianae saltem legiones a Lucio deducerentur. Itaque jure quaeri potest, uter tum Capuam coloniam deduxerit, Caesarene Octavius, an Lucius: tum Caesarisne, an Antonii legiones huc adscriptae fuerint. Et equidem persuasissimum habeo Caesarem ipsum, non vero L. Antonium Capuam tunc coloniam adscripsisse. Nam primum ante Lucii expostulationes revera, Appiano teste, deducendarum coloniarum negotio Octavius sese immiscuit: & necesse fuit, eum ab omnium praestantissima Capua, quam idcirco Appianus primo loco nominavit, incepisse: praesertim quod *milites*, inquit Appianus, *petebant optimam quamque urbem tota Italia, ut ante bellum selectae fuerant*. Accedit studium Campanorum in Caesarem, & animorum aversio ab Antonio, quem Capuam deducere coloniam olim conantem Campani paene occiderant, ut alibi dictum. Octaviani vero studiosissimi erant, propterea quod ab ejus patre Iulio veteres coloni transcripti fuerant. Demum *Caesar*, inquit Appianus v civ. p. 685, *Capuae quatuor legiones habebat*, veluti in sibi obstrictissima civitate. Quae omnia argumento sunt Octavium ipsum per id tempus tunc transcripsisse coloniam, & quidem e suis

Octavium,
non Lucius,
lege
s r r. virali
Capuam
colonos
transcri.
psit.

le-

„ ejus donationis imperio, quos necessaria benevolentia vel propter seiplos prosequerentur.
„ Quia & aliis largitionibus egenos milites solabatur Caesar, e sanis mutuo sumens pecunias:
„ quo facto conciliavit sibi eorum animos, promissa erga largitorem gratia, cui agros, urbes,
„ pecunias acceptas ferabant, invidiose occlamahtibus qui spoliabantur, illo vero fortiter
„ hoc ferente in gratiam militum.

„ His animadversis Antonii frater Lucius, tunc cos. & ejusdem uxor Fulvia, & qui absentis bona procurabat Manius, ne Caesaris videretur totum hoc beneficium, neve soli deberetur gratia, & alter imperator fraudaretur favore militum, vaframentis agebant, ut coloniarum deductio differretur in adventum Antonii. Quod cum impossibile videretur propter festinationem militum, petebant a Caesare, ut Antonianos ipsi deducerent in colonias, quamvis ex pacto id munus Antonianis soli Caesari cesserat, quod tamen concessum negabant: productaque ad exercitum Fulvia cum parvis Antonii liberis, invidiose supplicabant, ne paterentur illum fraudari sua gloria, simul occasione referendae ipsi gratiae. Et erat tum inclytum Antonii nomen & apud milites & apud ceteros: nam
„ Philippensis victoria, propter adversam Cae-

„ saris valetudinem, tota videbatur unius Antonii. Caesar, quamvis non ignarus pacta violari, cessit tamen in gratiam Antonii, atque ita legiones Antonianae in colonias deductae sunt, nimia militum deductorum licentia, dum ne videretur Caesar beneficentia vincere, minus cohibentur a maleficiis. Fuerunt & aliae civitates vicinae his, quarum agri militibus divisi sunt, multas ab eis injurias passae, quae clamabant in Caesarem, iniquiores coloniarum deductiones nunc esse, quam proscriptioes ante fuerant, tunc enim inimicos multatos, nunc vero innoxios. Et Caesar intelligebat quidem injuriam, sed mederi non poterat: nam neque pecuniam habebat, unde pretium agrorum veteribus possessoribus redderet, neque victoriae merces disparti propter instantia bella poterat, Pompelo maria tenente & Vrbi fame in instantia, interclusis com meatibus, Aeneobarbo etiam Murocoque classem aliam & exercitum colligentibus: militibus vero segniorem operam praebituris, nisi accipiant debita victoriae praemia. Et ferme jam jam exierat quinquennium, ut rursus opus esset exercitus benevolentia: quomobrem ultro tum dissimulabat militaris infolentia.

legionibus, non vero Antonii fratrem: Itaque non est dubitandum, quin Caesar Octavianus Capuam ex lege triumvirali deduxerit, idque post quinquennium ab inito triumviratu, coloniisque promissis, eodem Appiano teste.

II. Sequitur jam altera deductio, quae Octaviano Caesari unice est adscribenda, qui cum bellum adversum Sex. Pompeium aggrediretur, ad deliniendos militum animos, consueta iis agrorum praemia prolixè est pollicitatus. Pompeio mox devicto, Lepidoque exautorato, atque in ordinem redacto, milites statim tumultuantes promissa sibi exhiberi vociferabantur. Quam seditionem satius erit ex Appiano condiscere: cuius sane locum paullo prolixior, ne totis auditorum chartis infarciendis lectori incommodum, contuli in subjacentem notam. (19)

Seditionem militum, quae huic celeberrimae deductioni occasionem dedit, ex Appiano didicimus: de deductione vero ipsa nihil ibi tradit is scriptor: neque id mirandum, neque enim eo temporis articulo agrum Campanum iis est dilargitus, sed tum quidem promissis agris, paullo post id tempus agrum Campanum iisdem divisit, ut deinceps e Dione discemus. Sed noster tamen Paterculus, & Dio Cassius magnifice de Capua per hanc occasionem, militum colonia iterum instituta, locuntur. Velleius lib. 11, cap. 81 ait: *Subita deinde exercitus seditio (qui plerumque contemptus frequentiam suam a-*

Octavius
iterum
Capuae
coloniam
collocat

(19) Appianus v. civ. p. 744. „ Huic tantae
„ felicitati fortuna invidit: nam exercitus, prae-
„ fertim ipsius proprius, seditionem movit, mis-
„ sionem flagitans, & praemia, qualia Philip-
„ peni praelio victores acceperant: & quamvis
„ hoc certamen non conferendum videretur
„ cum altero, promissit tamen accepturos digna
„ praemia una cum his qui cum sub Antonio mi-
„ litabant, quando ille redierit: quantum au-
„ tem ad militiam, minaciter admonebat sa-
„ cramenti disciplinaeque. Quumque in conti-
„ nua persistarent, remisit minas, ne quis tu-
„ multus ab exercitibus deditis accederet: pro-
„ misitque se cum Antonio dimissurum eos suo
„ tempore: nunc usum opera eorum ad bella
„ non civilia, quando Deo fortunante desierint:
„ petitarum enim Illyrios & ceteras gentes bar-
„ baras, pacem vix bene firmam labefactan-
„ tes: ex qua militiam percepturos luera uberri-
„ ma. Denegarunt illi operam, nil praeteritorum
„ laborum repraesentarentur sibi praemia hono-
„ resque. Respondit honores se non differre,
„ sed praeter jam datas, alias coronas legioni-
„ bus se addere, & praetextas tribunis ac cen-
„ trionibus, senatoriamque dignitatem cuique
„ in sua patria. Dum haec aliaque benigne of-
„ fert, exclamavit tribunus Obilius: corollis
„ & praetextis delectari pueros, milites agris &
„ pecuniis: id dictum approbante multitudine,
„ Caesar indignatus discessit e tribunali, qui
„ vero proximi tribuno stabant, laudabant ho-
„ minem, & ceteris qui se ad eos non aggre-
„ garent convitiabantur. Respondit ille, se so-
„ lum ad tuendam tam justam causam sufficere.
„ His dictis sequenti die nusquam comparuit,
„ nec sciri potuit quid illi acciderit. Milites
„ vero non amplius singuli propter metum, sed
„ gregatim uno ore vociferabantur, missionem
„ postulantes. Horum praefectus Caesar variis
„ mollebat alloquiis: eis vero qui ad Philippos
„ & Mutinam nieruerant, ut diuturniore mili-
„ tia defunctis missionem concessit: dimissosque
„ mox ablegavit ex insula, ne contagione sedi-
„ tionis ceteros corrumpere: hoc tantum ad
„ Mutinensis belli veteranos effatus, quamvis
„ sic dimissis, redditurum se tamen pollicita-
„ tur. Alios vero pro concione alloquens, testes fi-
„ ciebat perjuri discedentium, non dimisso-
„ rum ex imperatoris sententia: ipsos vero lau-
„ dabat, brevi secururae missionis spem faciens:
„ foreque ut nec officii quenkam poeniteat, &
„ dimittantur dirati: nunc addere se viriliter
„ quingenos sesterces.

Terram
Cnosiam
& quam
Iulam
Caesar
Campanis
elargitur.

*disciplina desciscit, & quod cogere se putat posse, rogare non festinet) partim severitate, partim liberalitate discussa principis. Specie-
samque per id tempus adjectum supplementam Campanae coloniae. Ejus relictæ erant publicæ pro his longe uberiores redditus duodecies H-S in Creta insula redditi, & aqua promissa, quæ hodieque singulare & salubritatis instar, & amenitatis ornamentum est.*

Dio vero lib. xlii & seditionem copiose narravit, & de Campa-
no agro adjecit. De seditione parum ab Appiano diversus abic: quæ-
re ejus narrationem prætereo, quam apud ipsum Dionem legere qui-
vis potest. De colonia vero hæc subjicit: *Atque ita milites tunc qui-
dem composuit, & argentum statim, agros non multo post iis dedit. Quo-
niam enim publicæ, qui tunc erant, non sufficiebant, etiam alios
satis multos emit a Campanis illis qui Capuam incolunt, quorum
arbs multis colonis indigebat: iisque tum aquam Iulam, qua maxi-
me omnium gaudent, tum terram Cnosiam, qua etiam nunc fruen-
tur, (20) eorum loco dedit.*

Porro aqua Iulia, cujus a Velleio & Dione sit mentio, non
alia sane fuit, quam flumen illud (quo enim alio utar nomine?)
aquæ Carminianæ qua nunc Neapolis universa perluitur. Ad-
eam huc e longinquo perducendam aquaeductus ad orientem veteris
Capuæ adhuc conspiciantur. De agro vero populi Campani publi-
co, quem Caesar divisit, quod Velleius ait: *Ejus relictæ erant publi-
cæ*, doctissimi viri illud *Relictæ* non intelligentes, in *Reliqui*, aut tale
aliquid mutare voluerunt. Sed non est ea lectio sollicitanda: nam sic
etiam

Velleio
lax.

(20) Non temere est, quod apud Gruterum ibi Campani possiderent? Nam quod idem An-
p. 1090. 20, Gortynæ, quæ est Cnoso contermini-
na, græca inscriptio reperitur Anicio Basio clus Bassus in altera inscriptione apud Reine-
Campaniæ proconsuli (de novo hoc titulo, cum sium vi, 4 dicitur fuisse Præfectus urbi, nihil
ceteri consulares aut correctores dicerentur, ni- interest; cum in hac quam sum producturus, pro-
hil in præsentia disputo) posita. Quæ omnino consularis tantum Campaniæ contemplatione vi-
necessitudo Cretensibus esse potuit cum rectore deantur et Cretenses illam honorem adhibuisse.
illo Campaniæ, nisi forte hæc, quod regionem Inscripção sic habet:

ANIKION. ΒΑΣΣΩΝ. ΤΟΝ. ΔΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ
ΑΝΘΗΠΑΤΟΝ. ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ. ΔΟΓΜΑΤΙ
ΤΟΥ. ΚΟΙΝΟΥ. ΠΑΣΗΣ. ΤΗΣ
ΕΠΑΡΧΙΑΣ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ ΔΟΣΙΘΕΟΥ
ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΟΤΟΣ. Ο. ΔΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ
ΤΙΛΑΘΗΚΟΣ. ΤΗΣ. ΚΡΗΤΩΝ
ΕΠΑΡΧΙΑΣ. ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ

Anicium Bassum V. C. proconsulem Campaniæ, illa ætate, sculptum) provinciæ Cretæ erectis
decreto conventus totius provinciæ Occidentis Do- id est statum Anicio Basio excitavit: hoc enim
sitibus Asclepiodotus V. C. consularis (nam versu significare videtur, quod in inscriptionibus legi
pen. legendum ΤΙΛΑΤΙΚΟΣ, uti de eodem est solet, ἀναστήσαι τὸν δῶμα. Verum quæ hæte-
eadem p. n. xi, & p. 1094; ex qua etiam doce- nus notavi, cave aliter quam tenuis conjecturæ
mur in tota inscriptione non Σ sed C fuisse, ut loco habeas.

etiam Suetonium in Iulio cap. 20 locutum esse video: *Agrumque*, inquit, *Campanum ad subsidia reip. vestigalera RELICTVM* divisa sit. Estque omnino verbum agrarium, ut ager *relictus* is sit qui non est *assignatus*, quae duo sibi invicem adversantur. Id quod etiam in fragmento legis agrariae legitur apud Grut. p. 202, linea xi, ubi *AD-SIGNAVERVNT. RELIQUERVNT* tanquam invicem sibi adversantia ponuntur: & saepissime in eandem sententiam apud scriptores agrarios: ut mirer de ea voce apud Velleium viros doctissimos tantopere sollicitos. Atque haec altera fuit ab Octaviano hic instituta colonia.

III. Sed cum non dum per id tempus Caesar esset Augusti cognomen consecutus: necesse est & tertiam comminisci post pugnam Actiacam, cum jam Augustus diceretur. Alioqui quo pacto Capua *Augusta* esset ab eo cognominata? Scio responderi posse Capuam, cum fuisset olim ab Octaviano deducta, tum demum *Augustae* cognomentum arripuisse, cum Caesar ipse Augustus dici coepisset. Sed hoc mihi non sit verisimile, nec vero Sigonio, qui lib. 111 de jure Italiae cap. 4 colonias cognomento Augustas non ante Actiacam pugnam fuisse adscriptas putat: cujusmodi per Italiam plurimas Augustus constituit: *Urbe*, inquit Suetonius, *urbanisque rebus administratis, Italiam duodetriginta coloniarum numero a se deductarum frequentavit*. Hae solum, censeo, post victoriam Actiacam deductae, eae demum Augustae audiebant: nam si cum praecedentibus etiam Augustae cognomen communicare perges, vix ulla profecto invenietur urbium Italicarum, quae non Augusta diceretur.

Caesar
jam Augu-
stus tertio
Capuam
coloniā
instituit.

Verum quid ego jam ratioeinatione opus habeo, cum veterum possim auctoritate pugnare? Alter de coloniis libellus, qui *Iulii Fronzini Siculi* inscribitur, etsi habet quaedam depravatissima, est tamen ubi ferat percommode is quoque suppetias. Nam cum in altero magis trito de coloniis libro diceretur: *Postea Caesar in jugeribus militi pro merito dividi iussit*: primum incertum erat de patrene, an de filio sermo esset, tum, si de Caesare Octavio, dubitari poterat utrumne ante, an post adeptum principatum ea esset transacta assignatio: Ecce autem in altero, quem supra commemoravi, libello inepte quidem Syllanae res cum Augusti commiscuntur, sic tamen, ut intelligas ad Augustum esse aliquam assignationem referendam. Sic enim habet: *Ager ejus lege Sullana fuerat assignatus a Caesare Augusto in jugeribus: sed postea militibus dividi iussus est pro merito*.

Atqui sculnea istaec omnia argumenta censebis praee auctoritate Plinii, quam subjungo. Is lib. xviii, cap. 11, cum alicae omnium

annium probatissimae, quae a Campanis fiebat, modulum rationemque praescriberet, haec ait: *Postea (mirum dictu) admiscetur creta quae transit in corpus, coloremque & ténérítatem affert. Invenitur haec inter Puteolos & Neapolim in colle Leucogaeo appellato. Exstatque DIVI AVGVSTI decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari jussit e fisco suo, COLONIAM DEDVGENS CAPVAM. Adjecitque causam afferendi, quoniam negassent Campani alicam confici sine eo metallo posse.* Adversus tam luculenta Plinii verba quid magnopere afferri potest, contra tertiam hanc ab Augusto deductam coloniam? Nisi hoc fortasse respondeas, Plinium quidem Octavianum voluisse dicere, qui quoniam suo jam tempore Augustus appellabatur, idcirco prolepsi usum, Augustum eum nuncupasse. Sed si verba Plinii attentius intueare, non hic anticipationi locus invenietur. Primum cum ait, *Exstatque Divi Augusti decretum*, ejus decreti epigraphen expressisse videtur, quam inter decreta ejus principis in unum volumen post ejus mortem compacta is legerit: nam consecrati jam principes non alio quam DIVI praenomine decorabantur. Deinde illud *e fisco suo* (quae verba videtur quoque Plinius fideliter e decreto exscripsisse) quo pacto potest in Octavianum ante Actiacam victoriam convenire? Nam ante illud tempus etsi omnia pro sua voluntate moderabatur, tamen, quod nondum monarchiam esset adeptus, fiscum nondum habere dicebatur. Accedit hoc etiam quod ab Octaviano tot bellis ante conflictum Actiacum disento aliena prorsus videtur haec *επιτομή* de alicam cogitandi, ac de Leucogaeo colle Campanis tribuendo, quo alicam possent conficere. Demum si hanc a Plinio indicatam coloniam cum praecedenti confundendam putas: cur Velleius, cur Dio, qui de illa proxime superiore tam curiose scripserunt, ut etiam ad terram Cnosiam & aquam Iuliam memorandam flum demitterent, nullam tamen ibi de colle Leucogaeo mentionem adjecerunt?

Haec demum tertia Octaviani jam Augusti appellati est assignatio, a qua nostra colonia ex S. C. Augustae cognomen est assecuta: quod cognomen, uti dicebam, absque hoc amphitheatri nostri titulo esset, adhuc ignoraretur. Et cum superiores duae ab Octaviano deductae coloniae militares fuissent: tertia militarisne, an civilis fuerit, haud facile dixerim. Si ad eos spectes, qui sunt deducti, magis est ut militem appelles, quia veteranis praemia per eam coloniam persolvebantur. Sed tamen militare civiliumque discrimen magis a deducendi modo, quam ab iis qui transcribebantur, dependebat.

AVCTA,

De Campana pertica, ejusque praefectura.

Pertica, quae & Universitas appellatur, verbum est agrarium, atque universum coloniae territorium, quod colonis assignatur, significat: hoc vero differt a praefectura, quod haec id demum est, quod, deficiente coloniae territorio quod novis colonis assignetur, ex alterius oppidi finibus deciditur, ac perticae id est primae assignationi applicatur. Hyginus in Gromatico de limitibus constituendis: *Quibusdam deinde coloniis perticae fines, hoc est primae assignationis, aliis limitibus, aliis praefecturae continentur.* Sic enim hunc locum legit Salmasius in Solinum p.673. D. Ex quo intelligitur primam assignationem perticam fuisse appellatam: dein quidquid huic ex vicinia adjunctum, id fuisse praefecturam. Frontinus de limitibus agrorum p.43. edit. Goëf. *Solum autem quodcumque coloniae est assignatum, id universum pertica appellatur. Quidquid huic universitati applicitum fuerit ex alterius civitatis fine, sive solidum sive cultellatum fuerit, praefectura appellatur.* Nec pluribus exemplis, quae sunt apud agrarios satis obvia, necesse existimo. Nisi quod diagramate rem illustravi, quod in tabula invenies.

Quid per-
tica &
praefectu-
ra.

Illud quoque scitissimum est primarios perticae, id est agri colonici limites, a quibus ceteri dependerent, fuisse duos, Kardinem & Decumanum, quorum ille in septentrionem id est mundi cardinem, unde & nomen invenit, hic in orientem dirigebatur: atque ab his duobus limitibus normaliter se diffecantibus tota limitatio inchoabatur, posita in medio groma, quo etiam loco, & coloniae foro (si quidem civitas exstruenda esset) locus designabatur. Nam iterum dico: civitas cum circumjacente territorio id totum Pertica, Universitas, sive Colonia appellabatur. Vide interim in tabula Kardinis & Decumani typum.

De Kardi-
ne & De-
cumano.

Quorsum haec, inquires? nimirum ut intelligatur quid illud sit quod in Hygini libro de limit. const. p.153. edit. Goëf. legitur: sic enim habet: *Quidam agri longitudinem secuti, & qua longior erat fecerunt Decumanum: quidam in totam converterunt, & fecerunt Decumanum in meridianum, & Kardinem in orientem, sicuti in agro Campano, qui est circa Capuam.* Prope eadem, atque Hyginus, habet fragmentum de limitibus p.215. in hunc modum: *Kardo nominatur, quod directum ad cardinem caeli est. Nam sine dubio caelum vertitur in septentrionali orbe. Postea hoc ignorantes nonnulli aliud*

Kardo &
Decuma-
nus Ca-
puae alter-
nabant.

aliud secuti sunt, ut quidem agri magnitudine, qua longior erat, fecerint Decumanum. Itaque nostram quidem plagam spectant, sed ita aduersi sunt, ut sint contra septentrionem: ut in agro Campano, qui est circa Capuam, ubi est Kardo in oriente, & Decumanus in meridiano.

Qui duo auctores hoc inter se habent commune, quod, cum in ceteris coloniis Kardo ad boream, Decumanus ad orientem solem converteretur, contrariam in agro Campano, aliisque nonnullis adhibitam rationem affirmant. Ceterum hoc inter sese diversi abeunt, quod Hyginus Campani agri limitatores iis accensere videatur, qui longiorem fecerint Kardinem, quam Decumanum: contra fragmenti auctor hoc illos secutos ait, quod & alii nonnulli, ut Decumanum eo direxerint, quo major longitudo sese diffunderet. Itaque secundum fragmenti auctorem ager Campanus magis ad polos mundi sese porrigebat: at vero secundum Hyginum in orientem magis ager Campanus, quam in aquilonem patebat. Vtra ex his dictio verior? Equidem nullus dubito, quin fragmenti huius agrarii verior *p̄ris* existat. Nam etsi, ut veteris Capuae positus satis declarat, a septentrione Tifata arctabant (neque enim, ut opinor, trans ea juga Capua ante Octaviani assignationes suum territorium continuabat, quando Translatinus ager Saticulae ibi a Peregrinio positae, aut certe alteri oppido assignandus mihi videtur) tamen in meridiem longissime is ager explicabatur. (21) Contra vero altera ab occidente in orientem dimensio fuit brevior, cum ex una parte Casilini, ex altera Calatiae ad viam Appiam aditae territorium coerceret. Ita Campanus ager

Campanus ager ad mare verissime longissime protensus.

(22) Plinius lib. xviii, cap. 11 de amplitudine agri Campani haec habet: *Campus est subiacens montibus nimbofis, totis quidem XL M. passuum plantis.* Nulli quidem dubium, quin neque longitudo neque latitudo agri Campani, sed plantis seu area in passibus quadratis ab eo isto modo definitur. Sed vel ex eo tamen intelligas longissime eum agrum in meridiem paruisse. Quod quidem *παχύτερον* in hunc modum demonstrat. Si ponamus agri Campani plantem, quae miliaria XL quadrata, teste Plinio colligebat fuisse omnino quadratam, aequalibusque lateribus terminatam: necesse erit agrum Campanum sex miliaria cum semisse in longum totidemque in latum numerare; nam huius numeri XL non alia radix quadrata, ut arithmetici loquuntur, invenietur quam ferme VI. S. id est miliaria sex & semissis. Quare cum longe minus quam miliaribus VI. S. ab occidente in orientem is campus pateret, quippe quem ex una parte Casilinenis, ex altera Calatinus coerce-

ret: hinc fit in meridiem longissime fuisse protensum. Et quidem Laboriae, quae pars fuit Campani agri praestantissima, Cumas, Puteolanaeque propius, quam Capuam pertingebant. *Finuntur* (ait ibidem Plinius) *Laboriae via ab utroque latere consulari, quae a Putollis, & quae a Cumis Capuam ducit.* Verum quid his immoror cum: apertissime idem accuratissimus Scriptor lib. xxxv, cap. 15, agrum Campanum in Leucogaecos usque colles continet? In Italia quoque (ait ibi Plinius de sulphure) *invenitur in Neapolitano Campanoque agro, collibus qui vocantur Leucogaei.* Idcirco in Neapolitano Campanoque agro eos colles posuit Plinius, quia utrumque agrum contingebat. Ceterum ad utros eorum is collis pertineret, paulo post explicabitur. Imo ad mare usque ager Campanus diffundebatur, uti constat Livio xxviii, 46. tradente partem agri Campani a fossa Graeca ad mare fuisse dividentem.

ager scamno, quam strigae, quae sunt merae voces agrariae, propior fuisse videbitur.

Quae cum ita sint, videndum porro, utrum Hygini sententia commoda explicatione juvari possit, & cum fragmenti auctore conciliari. Et ita prorsus necesse est, si accuratius illius verba perpendaris: & verba illa *quidam in totum converterunt* perspicuitatis gratia intra parenthesim legas in hunc modum, *Quidam agri longitudinem secuti, & qua longior erat, fecerunt Decumanum (quidam in totum converterunt, & fecerunt Decumanum in meridianum, & Kardinem in orientem) sicuti in agro Campano qui est circa Capuam.* Sensus est, quosdam majori longitudini accommodasse decumanum, sicut in agro Campano, quosdam vero IN TOTVM CONVERTISSE, id est non solum Decumanum ad meridiem direxisse, quando major eo longitudo protendebatur, sed semper Decumanum meridiano aptasse. Eaque verissima demum est Hygini sententia.

Sed spinosiora ista decempedatoribus relinquamus, & Frontinum potius lib. de coloniis idem testimonium perhibentem audiamus: *Ager, inquit, Campanus limitibus Gracchanis in jugera IV. cc. Kardo in orientem, Decimanus in meridianum.* Quis non statim videt Frontinum de eodem agro Campano locutum, de quo Hyginus, de quo fragmenti agrarii auctor dixerant Kardinem in orientem, Decumanum in meridianum misisse? Et tamen ille acerrimus aliorum insectator Goësius in indice geographico, ad agrum Campanum nescio quem in Brutiis, quem nemo hactenus ne fando quidem audivit, eum Frontini locum refert. Scio quid virum doctum transversum egerit; viderat in Frontino titulum paullo ante praefigi in hunc modum: **PROVINCIA BRVTIORVM**, hinc quae subiiciuntur omnia relegavit ad Brutios. Quae ratio si valeret, etiam *Ager Beneventanus* &c. qui statim sequitur, ad Brutios esset reiciendus.

Age vero qui sunt in Frontino *limites Gracchani*? An Gracchus omnium primus Capuae coloniam collocavit? Lauredanum quidem ita sentientem supra p. 5. refutavimus, quod Appianum auctorem produceret, qui nunquam tale aliquid somniavit. Fortasse tamen viro docto Frontini locus animo insederat, pro quo Appianum laudavit, quod hic copiose Gracchanam scripsisset historiam. Sed cum de constituta hic a Graccho colonia nemo alius testis adstipuletur, quidvis potius de *limitibus Gracchanis* cogitandum puto. Satis fortasse fuerit nonnullam nostri agri laciniam fuisse per Gracchana tempora praecisam: justam vero coloniam ab eo hic constitutam, id vero nego.

Calatia
praefectura
ra Campana
na.

Ac de Campana pertica haecenus. Nunc praefecturas aggrediamur. Quarum nonnullas veteres nos scriptores docebunt: unam vero potissimum adhuc inedita inscriptio suppeditabit: reliquas, si quae fuerunt, obscura nox premit. De Calatia Frontinus: *Calatia oppidum . . . coloniae Capuensis a Sulla Felice cum territorio suo adjudicatum olim ob hosticam pugnam*. Ecce Felix ille Sulla, cum agrum Campanum ad reip. subsidia relictum assignare nefas putasset, satius habuit Calatiam (eam, opinor, quae viae Appiae adjacebat, uti supra notatum, nam altera Calatia Transifatina una fuit e praefecturis R. quas Testus recenset) cum suo territorio Capuensi coloniae ab se deductae adjudicare. Atque ea una fuit e Campanis praefecturis.

Quid porro Octavianus? ter huc transcripta colonia, an glebam unam agri Campani ab eo inventam putas, quam militibus assignaret, cum ante eum una paterna assignatio totum Campanum, insuper & Stellatam exhausisset? Itaque, quod reliquum fuit, e vicinorum oppidorum finibus decisas lacinias Campanae perticae haud dubie applicuit, quas Campanas praefecturas appellatas oportuit. Idem infortunium Mantuae, Servio teste, obvenerat: nam cum Cremonensis ager veteranis illuc ab Augusto deductis non sufficeret, e Mantuano territorio pars decisa, & Cremonensi perticae applicita, praefecturae Cremonensis nomen invenit: unde poeta conqueritur:

Mantua vae miserae, nimium vicina Cremonae.

Urbana
praefectura
na.
Plinius illustratur.

Scimus ab Octavio publicum reip. Campanae agrum coemptum, quem assignaret: sed quantum id fuit prae tam frequentibus legionibus huc deductis? Quare fieri non potest, quin multas hujusmodi Augustus praefecturas constituerit. Ex iis unam Plinio debemus, qui lib. XIV, cap. 6 ait: *Falernus ager a ponte Campano, laeva petentibus Urbanam coloniam Syllanam, nuper Capuae contributam, incipit*. Plinianum istuc NVPER noster Peregrinius in Campan. Fel. p. 465. ad Plinii refert aetatem: a quo ego dissentio. Quid enim? an Flaviis Imperantibus, Capuam iterum deductam coloniam comminiscemur? Neque enim alia causa esse potuit, cur Urbana cum suo territorio Capuae attribueretur. Quare vide an non illud NVPER ad ultimam Augusti coloniam, de qua idem Plinius XVII, II. meminerat, sit referendum: NVPER autem de Augusti aetate idcirco usurpari, quia *coloniam Syllanam* tanto antiquiorem Augusto proxime nominarat. Et ceteroqui Cicero adverbium NVPER pro multo longiore temporis intervallo posuit, praeut ab Augusto ad Plinii aetatem: sic enim ille in 1 de Divinat. *Neque ante philosophiam patefactam, quae nuper inventa est, hac de re communis vita dubitabit*. Verum nihil est

ne-

neceſſe Plinianum NVPER ad Auguſtum referre, cum proxime ante Plinium Nero noſtræ coloniae ſupplementum adjecerit; uti patet ex Tacito xiii annal. 31. quem locum ſero mihi repertum exponam in fine in additam ad p. 14. Sensus ergo Plinii hic eſto: Vrbanaſque antea quidem fuiſſe a Sylla conſtitutam coloniam, id eſt (κατὰ τεχνην γλῶτταν) perticam, recens vero Campanam evaſiſſe praefecturam, quia Capuae a Nerone contributam. Deſiit eſſe colonia ſtatim ut alterius coloniae facta eſt praefectura.

Cum autem Vrbana cum ſuo agro Capuae contributa eſſet, an putas interjacentem interim coloniam Caſilinum immunitatem ab eo infortunio fuiſſe? Atqui ei oppido, ſi cui alteri, Virgilii decantatiſſimum illud accomodari poteſt:

Caſilinum
praefectura
Campana.

Mantua vae miſerae, nimium vicina Cremonae.

Quin potius, inquies, milites ſuos Octavius ac Nero Vrbanaſque aut Caſilinum deduxiſſent, quam earum agros in Campanas praefecturas redegerint? Nimirum quia modo ex Appiano didiceramus, inter cetera tumultuantis exercitus poſtulata hoc fuiſſe, ut in optimas ac florentiſſimas quiſque urbes deducerentur: Vrbana vero & Caſilinum obſcuriores erant, quam ut inter octodecim promiſſas militibus civitates numerarentur. Caſilino autem non ſolum vicinia nocuit, verum etiam quod eo paullo ante, omni coloniaram jure turbato, coloniam tranſcripſerat hoſtis Octavii Antonius, ut ex altera Philippiſque cognoscimus. Itaque nihil ille habuit antiquius, quam ut Caſilinenſi agro Capuae adjudicato eam coloniam labefactaret. Atque eam potiſſimum fuiſſe cauſſam exiſtimo, cur Caſilinum in dies magis magiſque decreſceret, ita ut a Plinio lib. xiii, cap. 5. non alio plane nomine, quam *morientis Caſilini reliquiae* appellentur. Idem & Vrbanae, idem & Calatiae ad viam Appiam poſitae uſu venit, quae ex quo Campanae evaſerunt praefecturae, peſſum ivere; ita ut vix quem locum inſederint, nunc demum ſciamus.

Hae ſunt in Campana colonia praefecturae, ad orientem & occiſum poſitae. Ad meridiem vero etſi longiſſime ad mare uſque pertica pertinebat, & ad colles uſque Leucogaeos, uti ſupra, auctore Plinio xxxv, 15. tradiſimus: tamen ea quoque parte aliqua acceſſio facta tum, cum Auguſtus coloniam deducens Capuam collem Leucogaeum Capuae attribuit. Id quod ex alibi recitatis Plinii verbis planiſſime percipio. Dixerat in alica conſcienda cretam adhiberi, quae in eo colle effoditur. tum ſubjicit: *Exſtatque Divi Auguſti decretum, quod annua vicena millia Neapolitanis PRO EO* (ſupple colle Leucogaeo) *numerari juiſſit e ſiſco ſuo, coloniam deducens Capuam.* Satis

Collis Leucogaeus
Campaniae
adjudicatus.

ex

ex hoc percipitur collem ipsum, non tantum effodiendae cretae potestatem, Campanis contributum; quoniam PRO EO annua vicena millia iussit annumerari. Pergit vero Plinius: *Adjecitque causam afferendi, quoniam negassent Campani alicam confici sine eo metallo posse.* Ad quem locum ingeniose, uti solet, Pintianus ait: *Si verbum afferendi Plinianum est, quod dubito, magis est ut legatur auferendi.* Nihil verius: nam soni affinitas duorum elementorum V & F fecit ut alterum pro altero irreperet; & *causam auferendi* (x Neapolitanis collem Leucogaeum, eundemque Campanis attribuendi) statim subjungit Plinius: *Quoniam negassent Campani &c.*

Possent & alias praefecturas suspitione adipisci. Sed quid magnopere lucri in meris conjecturis aucupandis? Itaque ad arctoam plagam transeamus, & praefecturam hanc cum publico communiceamus, quam ex inedita inscriptione, quae in Ponte Latronis (an Latonae?) in agro Calatino exstat, modo expiscabar: quam epigraphen vir amicissimus Silvester a S. Ioanne nuper ad me transmisit. Est autem talis:

D. M. S
C. TERENTIO
C. FIL. PAL
CARINO
PR. I. D. MONTIS
DIANA E. TIF
G. TERENTIVS
HYPERCOMPVS
FILIO. BONO
CONTRA. VOTVM

Clausula illa CONTRA VOTVM, ut ab extremo ordiar, hanc habet sententiam, quod pater filio superstes monumentum poneret, id contra votum cecidisse: cum contra optandum fuisset, ut patri filius parentaret: qui affectus est in sepulcralibus titulis non infrequens. Iam vero quod patri graecum cognomen (idque plane novum, quod hominem jactabundum notat) filio latinum: quod hic in Palatinam tribum adscriptus fuerit, pater non item: indicio esse pos-

possunt patrem libertinae fuisse conditionis. Nam, ut alibi dicam, raro liberti in tribum relati inveniuntur, libertorum vero filii passim, ac fere in Palatinam, ut in hoc marmore. Verum haec obiter.

Illud vero, quod maxime ad rem nostram pertinet, quod Carinus ille Hypercompi filius dicitur PR. I. D. idest *Praefectus juri dicundo* MONTIS. DIANAE. TIFATINAE: ex eo duo maxime percipimus. Primum ignoratum antea oppidum, sive pagorum congeries ea fuerit, prodit in lucem, cui olim MONS DIANAE TIFATINAE fuisse nomen haec epigraphe docet: sed per Theodosiana tempora, quando Peutingerianas tabulas confectas viri doctissimi suspicantur, *Addiana* appellabatur. Sic enim in IV segmento ejus tabulae invenio. Ibi montes, qui Capuae imminet, sunt indubie Tifata. Quem montem transgresso statim occurrunt laeva *Addiana*, dextra *Iovis Tifatinus*, retro *Castra Aniba*. Vnde intelligimus Dianae Iovisque fana non obscuris sive oppidis, sive pagis dedisse originem. In aliis quoque Campanis inscriptionibus pagi IOVEI mentionem factam deprehendi. Cumque in ea tabula trans Tifata, & cis Volturnum duo haec oppida ponantur, crediderim eodem loci, non vero, quod vulgo sibi persuadent, citra eum montem Dianae Tifatinae celebre fanum existisse (idemque de Iove Tifatino dicendum) maxime cum Dianae Tifatinae aedem xxx a Capua stadiis removeat Pausanias V, 12. cui, utpote *ἁγία* magis credo, quam male intellecto Leonis Marficani testimonio. (22)

Ecquid vero jam vetat, quin oppidum MONTIS DIANAE TIFATINAE una cum suo territorio (quod hodie *Sarzano* appellant) una fuerit e Campanis praefecturis? Nam etiam absque hoc marmore, satis loci vicinia suaderet, totum eum tractum perticae Campanae fuisse applicitum. Nunc cum epigraphe dicat Carinum fuisse ibi *praefectum juri dicundo*, dubitamus adhuc, quin ea fuerit una e nostris praefecturis? Ecce vero Siculus Flaccus, qui aliis Saeculus appellatur, rerum agrariarum scriptor haud poenitendus, & haec inscriptio mutuam sibi lucem affulgent: colonicas enim praefecturas inde appellatas Flaccus affirmat, quod in eas praefectos juri dicundo coloniae magistratus mitterent: quem Siculi locum cum mire ab aliis vexatum comperiam, bene est quod inscriptione nostra illustrior evadet.

Pro-

(22). Leo Chron. Cal. I. 57. ait, ecclesiam id templum fuisse: alioqui non *Ad arcum Dianae*, sed *Ad Dianae* live *Ad Dianam* ibi dictum cum *Dianae*, *Quia*, inquit, *templum ejusdem Dianae* fuisse. Quod intelligendum, in vicinia

Siculi
Flacco
lux.

Proderit autem integrum Siculi locum huc adscribere ex pag. 21. edit. Goëf. *Illud praeterea, inquit, comperimus, deficiente numero militum veteranorum agro, qui territorio ejus loci continetur, in quo veterani milites deducebantur, sumtos agros ex vicinis territoriis (conditores) divisisse & assignasse. Horum etiam agrorum, qui ex vicinis populis sumti sunt, proprias factas esse formas. . . . Quae singulae praefecturae appellantur ideo, quoniam singularum regionum divisiones alii praefecerunt. (23) VEL EX EO QVOD IN DIVERSIS REGIONIBVS MAGISTRATVS COLONIARVM IVRISDICTIONEM MITTERE SOLITI SVNT. (24) Attamen omnes quarum coloniarum cives acceperunt, ejus perticae appellabuntur. (veluti quod de agro Mantuano deceditur, ut colonis Cremonam deductis dividatur, praefectura Cremonensis, non Mantuana id dicitur) Ergo praefectura illa dicitur, cujus (25) territorio ager sumtus finierit perticam illam, tanquam coloniam illam, ubi civis deductus fuerit. (26) Quem sane locum non eo fufius exscripsi, quod eo integro magnopere indigerem: sed partim ut a pravis emendationibus vindicaretur, partim etiam ut praefecturae notio, quam supra tradidi, melius perspiceretur. Ceterum ea solum quae grandioribus literis exhibui, ea maxime rem nostram contingunt.*

Goësius
reprehenditur.

Verum is, quem toties laudavi, Wilhelmus Goësius Antiq. agrar. cap. 12. p. 111, & 112. verba illa Siculi majoribus a me literis modo exarata: *QVOD IN DIVERSIS REGIONIBVS MAGISTRATVS COLONIARVM IVRISDICTIONEM MITTERE SOLITI SVNT*, Siculi non esse arbitratur, Imo eo etiam confiden-

(23) Erymon praefecturae, quod tradere vult Siculus hanc dictionem in mendo cubare satis arguit. Goësius rescribit *praefecerunt*, & praeficere idem vult esse, quod praetexere, quod nemini puro probatum est. Verisimilius Salmasius ad Sol. sic restituit: *quoniam singularum regionum divisioni alii praefuerunt*.

(24) Rigaltius in notis hunc locum sola *Ad* adjectione sic restituit: *Ad Jurisdictionem mittere &c.* Verum quod id ad eas refert praefecturas, in quas praefectos ob Roma mitti Festus ait, fallitur, uti postea dicam. Salmasius ad Sol. rescribit: *Quod in diversis regionibus magistratus coloniae juri dicundo mittere solitae sunt*. Quam correctionem probarem, nisi a textu longius abiret. Sed tamen nihil mutari velim: nam etiam sic, ut in vulgatis legitur, sensus sibi optime constat: etenim *Jurisdicito* eos etiam notare possit qui jure dicundo praefunt. Quemadmodum apud inferioris aevi scriptores *Iustitia* pro *Iudice* usurpatur, cujus rei exempla vide apud Cangium in

glossario: & in sermone Italico *il podestà* pro eo qui judicandi habet potestatem. Et innumera-billa porro apud melioris aevi scriptores sunt istiusmodi abstracta pro concretis, ut *servitia, operas, ministeria, auxilia, custodias, vigiliae, exequiae*, & alia in eundem modum. Ergo *Jurisdictionem mittere* apud Siculum idem esto, si me audis, quod *praefectus juri dicundo mittere*. Ita, opinor, *id iurixwç* dicebatur. Nam, quantum perspicio, agrariae rei scriptores non alia quam idiotica utuntur dialecto.

(25) Nescio cur istud *cujus* constaret Goësius in voces duas in hunc modum cum alterius. Cui bono?

(26) Postrema etiam haec Siculi verba nescio cur Goësius vitiosa putet. Sensus est: Praefectura est, e cujus territorio ager sumtus finierit, id est applicatur perticae, seu coloniae. Nam synonyma haec esse, perticam & coloniam initio dicebam.

confidentiae evasit, ut in Siculi textu p. 21. eum locum, veluti *robora* manifestum, duobus uncinis coercuerit. Putat ergo vir doctus praefecturas, de quibus Siculus, nihil praeter nomen habuisse cum praefecturis juri dicundo, de quibus loquitur Festus, commune: ac Turnebi etiam advers. cap. 11. auctoritate se tuetur: qui liber mihi non est ad manus. Sed falli Goësius nostra haec epigraphe declarat, qua Carinus ille dicitur praefectus juri dicundo montis Dianae Tifatinae, idest ejus regionis, quae cum antea fortasse ad Saticulam in eo tractu positam pertinuisset, postea in Octaviani assignationibus, deficiente territorio, perticae applicita atque assignata fuerit: atque ob eam causam praefectura appellata; quia a coloniae Campanae magistratu, ut Siculus docet, jurisdictio, seu praefectus juri dicundo eo mittebatur. Vera ergo est Siculi Flacci originatio, quam Goësius uti spuriam expungit: praesertim cum nullum is veterem librum producere possit, a quo exsulent ea verba. Vt omittam quod Goësiana praefecturae etymologia est, si quod aliud, ineptissima: praefecturam vult ita appellatam, quod perticae praeficiatur, idest praetexatur, seu praetendatur: & nullo adhibito teste novam nos ejus verbi significationem docet: quae sunt aegri somnia.

In praefecturae
etymo Si-
culus &
vetus la-
pis con-
sentiant.

Colonicae istius modi praefecturae diversae prorsus ab iis sunt, in quas ab Roma praefecti mittebantur, quarum catalogum nobis Festus contexuit, & quarum una quoque olim Capua fuit: & tamen ad earum similitudinem sunt appellatae, & vero etiam fuere. Nam cum coloniae per omnia principem urbem imitarentur: hinc factum, ut sicut in civitatem agro multatam praefecti ab Roma mittebantur; sic in ea oppida, cujus ager alteri coloniae esset adjudicatus, ejusdem coloniae magistratus jurisdictionem, ut ait Siculus, seu praefectos juri dicundo mitteret. Eoque etiam trahi posse videtur inscriptio Gaditana apud Grut. p. 195. 4:

Praefecturae
coloniae
Romanae
imitantur.

L. FABIVS. L. F. GAL. RVFFINVS

II. VIR. PRAEF. IVR. DIC. AB. DE

CVRIONIB. CREATVS. D. D

Non enim in hoc epigrammate duumviratus & praefectura juri dicundo unus fortasse idemque sunt magistratus: nam nec facile II. VIR. PRAEFestus Iuri Dicundo conjunctim legitur: nec alii erant II. viri, qui non jure dicundo praessent, ad quorum discrimen hoc additamento opus esset. Sunt ergo fortassis duo diversis temporibus gesti honores: & a majore semper ordi-

G

ri

De mu-
nic. Gadi-
tano, ejus-
que prae-
fecturis.

ri solent inscriptiones, & gradatim ad minores descendere: sic
uti hic prius de duoviratu (27), postea de praefectura fit mentio. Et
quidem municipium, non colonia Gades fuit, idque longe florentissi-
mum, ut Strabonis aetate quingenti in ea equites numerarentur. Et
angusto a Gadibus freto Peraea Gaditanorum in continente regio se-
jungebatur: cujus regionis oppida Pomponius Mela, qui inde domo
erat, non pauca prodidit. In ea suae ditionis oppida a Gaditanis
decurionibus more Romano praefectos juri dicundo missos mihi per-
suadeo. Vnus ex iis praefectis fuerit forsitan olim L. hic Fabius Ruffi-
nus: & quidem, ut inscriptio praefert, a decurionibus creatus: qui de-
inde etiam ad Gaditanum duumviratum perrepsit.

Salmasius
refutatur.

Iam vero Salmasius ad Solinum p. 673. etsi traditam a Siculo
Flacco praefecturarum a praefectis juri dicundo etymologiam non im-
probat: turbat tamen immensum, quod hosce praefectos juri dicun-
do ab ea civitate, cujus ager ille erat, antequam vicinae coloniae
adjudicaretur, missos putat. Sed fallitur. Nam primum saepissime
ipsa etiam oppida vicinae coloniae adjudicabantur, ut de Calatia &
Vrbana Capuae contributis modo demonstrabam. Et quod praefectu-
ram eam, in qua tamdiu versamur, Montis Dianae Tifatinae, seu Ad-
dianae pertinet: quis sibi persuaserit, cum sanum Dianae Tifatinae
Campanorum civium esset, cujus fani tot veteres scriptores memine-
runt, tamen praefectos, qui in eo tractu jus dicerent, non etiam Ca-
pua missos? Sed ex verbis veteris legis, quam recitat Hyginus, re-
sellitur planissime Salmasius. Lex vero in hunc modum habet. *Quos*
agros, quae loca, quaeve aedificia, intra fines puta illos, & intra
flumen illud, intra viam illam dederō, assignavero, in eis agris juris-
dictio coercitioque esto coloniae illius, cujus civibus assignabuntur.
Quo quid clarius potest excogitari?

Dices fortasse in inscriptione dici *Praefectum I. D. Montis Dia-*
nae Tifatinae: at vero montem illum assignatum colonis non videri,
neque enim feri potuisse, cum ne nunc quidem seratur. Ex quo sequi-
tur illud P. R. I. D. quod in marmore legitur non pertinere ad agrarias
praefecturas. Sed & hic scrupulus facillime evellitur: nam Fronti-
nus is, cujus verba hujus auctarii initio sunt recitata, lib. de li-
mitibus praefecturam in hunc modum definit: *Quidquid huic uni-*
ver-

(27) Ciceronis aetate quatuorviri Gadibus prorogasse. Sed postea mutatum haec inscriptio
summo jure praerant: nam in A. Annii Pollionis doceri: sicuti & Capuae fuit cum quatuorviri pro-
epistola ad M. Tullium x. ep. fam. 32. comperio duoviris essent: & alibi etiam id usquevenisse
Balbui minorem cum alia multa ibi flagitiose puto, ne quandoque ad 1111. viros, alias ad 22.
fecisse, cum vero quatuorviratum sibi in ea urbe viros rerum summa perveniret.

verfatis (ideft perticae) applicitam fuerit ex alterius civitatis fine, five solidum five cultellatam fuerit, praefectura appellatur. Cultellatum vero de montibus dici in confeflo eft (28). Cum ergo Frontinus cultellatum a praefecturis non excluferit: ecquid nos montem Dianae Tifatinae Campanis praefecturis accenfere dubitabimus? Imo ex infcriptione, cui tamdiu immoramur, intelligimus montem illum, aut faltem tractus ejus montis molliter cubantes & reclinatos fuiffe tum temporis cultos. Nam cetera montis pars magis praerupta & ardua ilicetis, opinor, occupabatur, quae hodieque alicubi perfeverant: a quibus ilicetis fuum Tifata nomen acceperunt teste Fefto (29).

Cultella-
cum quideTifata un-
de dicta.

Ac de praefecturis Campanae perticae applicitis haec, quae raptim peregi, fufficiant.

AUCTARIUM ALTERUM.

De Campanae coloniae terminis litteratis.

Fines perticae feu colonici territorii infcriptis cippis fuiffe definiendos docet Hyginus his verbis: *Certis locis aras lapideas* (30)

G 2

po-

(28) Cultellandi verbum agrarium eft, quod Salmafius ad Solinum, Goffius, Voffius in erymol. alique fic exponunt, ut fit agri inaequalitatem ad perpendicularum exigere, ita ut mente non re ad plantilem redigatur. Fuit enim antiquis perfufum, quod eft veriffimum, non plus frugum aut arborum in acclivi conferri poffe, quam in fubjecta planitie, quam cognitione comprehendimus. Hinc cultellare dicebatur decempedator, cum acclivis foli fuperficie neglecta, fubjacentem aream horizonti parallelam praecceptis fuae artis affoquebatur. Origo vocabuli fuiffe putatur, quod *cultus* genus fuit vomeris, teftis Plinio xviii, 18. qui rectus terram fcindebat, reftituebatque incifuras, quas *refupinus* in arando mordebat vomer, ut ait Plinius. Vnde apud Vitruvium in cultro collocare, eft ad perpendicularum ftatuere: & *cultellare* apud fcriptores agrarios eft, ope perpendiculari agri nunc deprefsi nunc affurgentis libratam plantilem explorare. Sed videndum quoque an non cultellare in montibus hoc fit, ejus acclivitatem in plures parvulas planities diffundere, ac montem, ut culturae reddatur idoneus, gradatim complanare. Nam ut omittam (quod in libris agrariis faepe legitur) cultellare idem efle quod ad plantilem redigere: quid recitato Frontini loco fiet, apud quem duo haec *five solidum five cultellatum* tanquam fibi invicem adverfantia ponuntur? quae verba qui paullo attentius infpexerit,

nas is intelliget cultellatum idem videri efle, quod gradatim feclum, quod folido opponitur; quia quae inde confiunt areolae, non unam continentem ac folidam reddunt fuperficiem, fed diverfae prorfus atque interruptae confpiciantur. De qua tamen conjectura virorum doctorem efle iudicium.

(29) Feftus voce *Tifata* ait: *Tifata illiceta*. Romae autem *Tifata Curia*. *Tifata* etiam locus juxta Capuam. Quo loco illud *Tifata Curia* clariffimus Peregrinius in Campan. Fel. p. 165. de Romana aliqua curia intellexit, quae *Tifata* diceretur. Sed fine ulla controverfia *Tifata Curia* apud Feftum idem funt quod *illiceta Curii* (fortaffe illius celeberrimi viri vitae ruficae addidiffimi, dactique omnium arenuiffimi) nam apud eundem Feftum quo loco legitur *Mancini fana*, Scaliger e veteri editione *Mancini Tifata* refcribendum docet. Ergo ob eandem rationem in voce *Curii* pro eo quod legitur *Curii fana*, legendum *Curii Tifata*, ut idem prorfus hic funt *Curii Tifata*, quod altero illo loco, quem fapropofui, *Tifata Curia*.

(30) Ara lapidea apud Hyginum aliud nihil eft, quam cippus in arae modum excifus, cujufmodi & fepulcrales cippos quotidie infpicimus ex una parte urceolum, ex altera pateram infculptam habentes; quos aras fuiffe appellatos ex vetuftis titulis eft compertiffimum.

ponere debemus, quarum inscriptio ex uno latere perticae applicata finem coloniae demonstrat, ex altero, qua foras exit, affines. Apud Gruterum p. 174. 6. Beneventi lapidibus pluribus sic dicitur inscriptum:

COLONIA
BENEVENTAI

Fortasse tamen COLONIA. BENEVENTAI, vel COLONIA. BENEVENTAN. in lapidibus illis invenietur. Ad rem vero quod attinet: Beneventani viderint utrumne in averfa illorum lapidum parte affines demonstrantur. Apud eundem Grut. p. 199. 4. HEING. PAGENSES. & in opposito latere. HEINC. EBORENSES.

Verum ne a proposito divagemur, quatuor Campanae coloniae terminos litteratos haecenus inveni, quorum duo Capuae, ad S. Bartholomaei unus, ad S. Germani alter prostant, tertius apud Capuam veterem in aedibus nobilis viri Ioannis Baptistae de Baucio ostiis antas communit, quartus Martianisii visitur. Vna omnium est inscriptio in hunc modum:

IVSSV. IMP. CAESARIS
QVA. ARATRVM. DVCTVM
EST

Et cum omnes hi parieti sine affixi, numquid in averso suo latere scriptum gerant, ignoramus. Utinam vero locum, ubi quisque effossus fuerit, teneremus: profecto colonici territorii fines compertos aliqua ex parte haberemus. Et inveni Tarracinae apud Gruterum p. 199. 5. cippum iisdem prorsus verbis inscriptum, nisi quod alio positi lineae hoc modo procedunt:

IVSSV. IMPERATORIS
CAESARIS
QVA. ARATRVM
DVCTVM. EST

Ab Iulio
ne, an O.
davio hi
termini
positi.

Nihil praeterea tale neque in Grutero, nec Reinesio, aut Fabretto legi. Offert se vero hic haud levis dubitatio, ad Caesaremne patrem, an vero ad filium nostrates hi cippi sint referendi: sive, ut idem aliter efferam, utrumne Campanam perticam, an praefecturas defini-
verint. Rigaltius in notis ad hunc Hygini locum pag. 204. edit. Goët. *Mensura*, ait ibi Hyginus, *territorii usque fieri debet secundum legem D. Augusti, QVA FALX ET ARATER IERIT:*

in

in notis, inquam, ad eam legem Rigaltius nihil de FALCE quid ibi significet sollicitus (31), tantum recitat veterem modo al-
 latam inscriptionem, quam ex linearum positu, quo eam exhibet, Rigaltii
& Peregrinii sen-
tentia.
 ut etiam ex voce IMPERATORIS *διογραμμάτων* scripta, appareat
 esse Tarracinensem. Ex quo intelligitur virum doctissimum ad Caesarem
 filium eam epigraphen retulisse. Ad haec nunquam satis commendatus
 Camillus Peregrinius in Camp. Fel. p. 722. is etiam de filio Octavio
 interpretatur, quia Iulio patri in primo ejus consulatu, quando deduxit
 coloniam, illud IMP. CAESAR convenire nullo modo potest: imo, quod
 mirere, etiam illa Frontini verba, *Capua muro ducta, colonia Iulia Felix, a xx. viris IVSSV IMP. CAESARIS est deducta*, de Caesare filio intelligit: quamquam
 non negat de patre percipi posse, si dicamus illum a Frontino per
 proleptum IMP. CAESAREM appellatum.

Equidem hoc primum statuo, Iulium Frontinum sine ulla
 controversia Caesaris patris deductionem verbis illis fuisse comple-
 xum. Nam primum est ibi xx. virorum explicatissima mentio, per quos
 lege Iulia Capua est instituta colonia. Nam quod aliquos manu exar-
 atos codices I I. viros pro xx. viris habere obtendit Peregrinius: vix
 alicujus haud probi codicis ea est depravatissima lectio, quam ad oram
 Frontini Scriverius adtexuit. Ceterum Rigaltius & Goësius xx. viros

non

(31) FALX in ea lege non messoria mihi
 videretur intelligenda: non enim dicere vult Hy-
 ginus eas tantum soli partes esse metiendas, quo
 falx ad demerendum immittitur, & aratrum
 ad scindendam terram, id est tantum cultas so-
 li partes: hoc si lex innuisset, prius de aratro
 rum de falce meminisset, cum strictissimum sit
 eo falcem immittere, ubi non ante severis: tale
ὄσπερ ἀπόρρεον lex haud facile admisit. Ut
 omittam quod *ire falcem*, si messoriam intelli-
 gis, est *ἀναρπον*, cum immitti falcem veteres di-
 xerint. Mihi propterea hoc loco FALX non aliud
 videbatur, quam Culter aratorius, qui rectus
 incedens incisuras faciebat, quas postea resupi-
 nus mordebat vomer, teste Plinio lib. xviii,
 cap. 18. ubi ait: *Vomerum plura genera: culter
 vocatur, praedensam, priusquam proscindatur, ter-
 ram secans, futurisque sulcis vestigia praeficiens
 incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer.*
Alium genus est vulgare &c. Cum vomer resu-
 pinatus irer, ergo culter rectus incedebat: unde
 apud Vitruvium *In cultro collocare* idem est, quod
ad perpendicularum. Ergo cum ejus cultri cuspis
 quidem recta, manubrium vero reclinatum tra-
 heretur; recurvum fuisse cultrum oportuit, non
 repandum, eoque falcem imitabatur, imo &
 FALX dicebatur. Atque ea quidem mihi vide-

barur verissima legis illius explicatio. Verum cum
 a variantibus Plinii lectionibus traditae falsae
 cultrique notioni majus aliquid praefidit quaere-
 rem: percommode cecidit, ut, quod dicitur,
 una fidelia duos parietes dealbare, & legem
 ex Plinio certissime illustrarem, Plinioque vi-
 cissim verissimam lectionem assererem. Nam ad
 recitatum Plinii locum notat Pintianus, in an-
 tiquo exemplari addi dictionem *Infelix* in hunc
 modum: *Culter vocatur infelix, praedensam &c.*
 Ex quo scribi posse ait: *Culter vocatur in filicem,*
 vel *Culter vocatur diffilem praedensam &c.* Ex
 Pintiani quidem correctio nemini, puto, proba-
 bitur: a Plinio vero sic arbitror scriptum fuisse:
Culter vocatur, sive falx, praedensam &c. Li-
 brarii qui vocem FALX ab eo loco alienam pu-
 tarent, nescio quibus gradibus ad illud *Infelix*
 pervenerunt, cum & hoc omnino expunxerunt.

In peritica definitenda sic aratrum circum-
 duci consuevisse lex illa Augusti nos docet, ut
 falx sive culter praecederet, cuius vestigia ara-
 trum postea legeret; idque ob duas causas, pri-
 mum ne vomer exorbitaret, deinde propterea
 quod saepe per incultum ac praedurum solum
 essent agendi limites, quod ne attentare qui-
 dem, non modo perstringere, nisi praecedenti-
 bus incisuris, vomer posset.

non solum, uti par erat, in textu retinuerunt, sed ne in notis quidem hoc monendum putarunt, quod in aliquo veteri libro *III. vi-
ris* legatur. Deinde quis sibi persuaserit a Frontino tanta supinitate haec fuisse narrata, ut celeberrima C. Iulii colonia praetermissa, O~~ct~~-
vii supplementa dumtaxat, & Syllanam assignationem commemora-
ret? Accedit & illa ratio, quam supra exposui, quod cum hanc co-
loniam *Iuliam Felicem*, ac fortasse etiam *Augustam* appellasset, ne-
cesse erat singulorum nominum causas tradidisse, ac de C. Caesaris
primum colonia, tum de Syllae, demum Augusti singillatim docere.
Est hoc igitur extra controversiam positum illud *jussu imp. Caesaris*
de patre non de filio apud Frontinum capiendum.

Quod vero objicit Peregrinius, Iulium tum, cum adhuc con-
sul i esset, non potuisse imperatorem Caesarem appellari: eandem
criminationem & in Goëlio reperies; qui initio notarum ad eum
Frontini librum, cum totus in eo esset, ut eum libellum ab alio
quopiam e Frontini libris excerptum ostenderet, hoc in primis caus-
fatur, *Quod, inquit, assignatio per xx. viros facta sit non jussu, sed
lege Caesaris, & non imperatoris, sed consulis*. Quamquam vero
vel una prolepsi satis se Frontinus tuebatur: tamen & aliam praeter-
ea responsionem paullo post adhibebimus. Nam nunc quod instat
cippos nostros aggrediamur.

In iis vero nostrae coloniae terminis litteratis, fateor, aqua
mihi haeret. Nam jure hoc negat Peregrinius non potuisse inscribi
lapidibus IVSSV. IMP. CAESARIS, cum primum gereret consu-
latum. Sed ne ad Caesarem quidem filium eisdem cippos facile refe-
rendos putarim. Nam Caesarem O~~ct~~avium apud scriptores quidem
CAESAREM sine alio additamento saepe appellari videas, quia in
perpetua oratione ex antecedentium aut consequentium serie ambi-
guitas summovetur: in lapidibus vero nunquam, quod memine-
rim, CAESAR ~~imperatoris~~ dicitur, sed sive CAESAR. DIVI. F. sive,
si post confictum A~~di~~acum, CAESAR. DIVI. F. AVG. vel bre-
vius CAESAR. AVG. ut in inscriptione Venafrana, quam inter
schedas habeo brevi cum aliis edendam:

IVSSV. IMP. CAESARIS
AVGVSTI. CIRCA. EVM
* RIVOM &c.

Vbi additamentum AVGVSTI facit, ut ad Divi filium pertineat.
Et in hac ipsa re terminali apud Grut. p. 196. n. 3. IMP. CAE-
SAR. DIVI. F. AVGVSTVS. . . . EX. S. C. TERMINAVIT.
Et

Et pagina 199. 2. IMP. CAESAR. AVG. . . . TERMINVS. AVGVSTAL. &c. Itemque p. 200. 1. ID. QVOD. INTRA. CIPPOS. AD. CAMP. VERSVS. SOLI. EST. CAES. AVGVST. REDEMTVM. A. PRIVATO. PVBLICAVIT. Eadem pag. n. 3. CAESAR. AVG. . . . A. PRIVATO. IN. PVBLICVM. RESTITVIT. &c. Rurfus p. 187. 9. CAESAR. AVGVSTVS. EX. S. C. P. CEXL. Si extra vero rem terminalem velim excurrere, infinitus sim: neque enim Caesarem filium IMP. CAESAREM sine alio additamento nuncupatum legi, nisi in longioribus elogiis, in quibus ubi semel IMP. CAESAR. DIVI. F. aut tale aliquid positum fuit, postea ~~Caesar~~ CAESAR appellatur.

Adhaec ex tribus huc ab Octavio adscriptis coloniis illa, quam Velleius aliique referunt post Sex. Pompeium superatum, fuit omnium celeberrima: & tamen Velleius *coloniae supplementam* appellat. Sub dubito autem, an in huiusmodi supplementis sollemnis ille ab Etruscis acceptus ritus aratrum circumducendi perageretur. Et Cicero Phil. 2. n. 40. videtur contrarium suadere, nam cum anteadocuisset potuisse solum novos colonos Casilinum induci, quo fuerat ante adscripta colonia; tum reprehendit Antonium, quod aratrum circumduxisset &c. Quamquam hoc nihil moror.

Vereor igitur ut ad Caesarem patrem is termini magis apposite revocari possint. Etsi autem in hac re hominum iudicia reformido: dicam tamen, quae si minus id suadeant, at dubitationem tamen injiciant, dentque ansam amplius cogitandi. Ac primum, cum eos cippos in vicinia repertos, conjiciam (neque enim arbitror majores nostros harum rerum minime curiosos voluisse tam grandes lapides e longinquo domum comportare) perticae potius idest primae assignationis Iuliae, quam alicujus praefecturae ab Octavio adjunctae terminos eos fuisse suspicor. Tum hi tam curiose inscripti termini vix aliam deductionem, quam illam celeberrimam auctore C. Iulio redolent.

Praeterea, cum extra controversiam sit ob allatas supra rationes, Frontinum de Iulia deductione locutum, cum ait IVSSV IMP. CAESARIS &c. quae causa Frontino fuit Imperatoris praenomen Caesari primum consuli tribuendi, nisi quod ad nostras hasce epigraphas respiceret hisdem plane verbis conceptas? Alloqui, si accurate de primo Caesaris consulatu loqui voluisset, illud IMP. ei expungendum fuisset. Nostros, credo, terminos viderat, sive de his inaudiverat, aut omnino in reip. tabulariis eos legerat Frontinus: idcirco tempore deductae coloniae susque deque habito, IMP. CAE-

SA-

Forasse
il terminus
Iulium
habent
auctorem.

SAREM dixit: in quo erravit ille quidem, nam non eo ipso tempore, quo est deducta colonia, sed post confecta demum bella civilia hosce litteratos terminos IVSSV IMP. CAESARIS defixos necesse est, si quidem ad G. Iulium patrem eos referre lubet. Nam et si Caesarem Octavium nondum adeptum monarchiam, idest quinto ejus consulatu *Imperatoris* praenomine donatum invenio apud Grut. p. 226. n. 5. & in aliquibus nummis M. Antonii 111. viri apud Spanhemium legitur IMP. ANTONIVS: tamen C. Iulium primo suo consulatu IMP. CAESAREM dictum fuisse vix puto. Confectis vero civilibus duellis tum demum Imperatoris praenomen obtinuit, teste Suetonio & Dione lib. 43. isque primum hac notione Imperator est appellatus: cum ante C. Iulium dictatorem illud IMP. tantum uti cognomen victoriam adeptis ducibus tribueretur. Quod tamen praenomen vix ille, opinor, adhibuit: neque enim aliud marmor invenio, quo C. ille Iulius IMP. CAESAR nuncupetur: quo majus his cippis, atque illi Tarracinensi pretium accedit.

Quid vero causae est, quamobrem diu post deductam coloniam hi termini IVSSV IMP. CAESARIS inscriberentur? Hoc puto fuisse in causa, quod dissipatos per bella civilia Campani territorii terminos dictator Caesar in suorum veteranorum gratiam restituerit. Est enim verisimile per evocatorum Caesaris Capuae possessiones habentium absentiam, dum hi civili bello mererent, veteres illos Campanos aliquid turbarum excivisse, ac terminos agrorum dimovisse, ut Caesarianos deturbarent. Notum ex Appiani civilibus, Italicos seu veteres urbium Italiae cives semper optimatum causae fuisse, quibuscum suam conjunctam salutem putarent. Caesar autem belli reliquias persecutus, ac Romano orbe composito, ut suos evocatos suis sedibus restitueret, ac ne fines coloniae amplius confunderentur, litteratos cippos, credo, ex intervallo defixit, qua olim aratrum ductum fuerat. Et sane expressa illa notatio *IVSSV Imp. Caesaris*, vel rem antea neglectam, ac postea eo auctore transactam indicat, vel eorundem terminorum restitutionem notat. Sic apud Grut. p. 198. n. 1. COLLEGIVM. AVGV RV M. AVCTORE . . . HADRIANO. . . . TERMINOS. POMERII. RESTITVENDOS. CVRAVIT. Nisi si quis malit ad suos evocatos, quos e colonia Capua exciverat, remunerandos territorii colonici fines Caesarem ampliavisse, & qua aratrum ductum fuit, terminos hosce inscriptos imposuisse.

Iam vero ex Tarracinensi ejusdem exempli cippo discas Tarracinam fuisse unam ex coloniis Iulianis, eamque semel olim libera Rep.

Rep. teste Livio deductam, iterum post civile bellum a Caesare fuisse coloniam constitutam.

Ceterum haec quae haecenus dixi, quo nostrorum terminorum inscriptionem ad Caesarem patrem referrem, a filio abjudicarem, neque affirmate dixi, neque auctor aut fundus fuerim. Ad Augustum si quis malit, per me licebit.

Habes deductae huc saepius coloniae, & si non suo loco atque tempore, prope iustam historiam: nunc ad alia porro pergamus, & ad amphitheatrici tituli filum redeamus.

V. De tempore exstructi amphitheatri, & Campani aetarii viribus.

CAPVA) Hujus nominis tam multae sunt originationes, eaeque sic protritae, ut frustra sim in iis referendis. Equidem habeo quae de hoc nomine sentiam: sed alio ea loco atque tempore. Nam ejus clarissimae urbis, quam Roma antiquiorem Velleius constituit, origines, variamque fortunam, omninoque ea quae litteris exsint, peculiari, ac seposito opere, si Deus annuet, complecti est animus: quandoquidem quas maximo labore & industria vir summus Camillus Peregrinius Alexandri F. Campanas antiquitates digesserat, eas pessimo publico paucis ante ejus obitum mensibus ignis absumsit.

Campanarum antiquitatum Peregrinii fatum.

PEGIT) Mira veterum epigrammatum brevitās. Quid enim necesse fuit HOC AMPHITHEATRVM expresse in inscriptione ponere, cum ea epigraphe frontispitio operis imposita, satis ex ipso marmoris positu doceret quid demum illud sit quod CAPVA PEGIT? Sic fere inscriptiones operum publicorum tum conscribebant, PEGIT, GVRAVIT, aut tale aliquid dixisse contenti. Nunc ineptissime inculcamus quid fecerit, & id ipsum non sine duobus tribusve epithetis, de quibus verissime dixeris quod de librorum inscriptionibus Plinius in praef. dixerat: *Inscriptiones, propter quas vadimonium deferi posset*. Quid columnae Traianae epigraphe brevius & concinnius? SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS. IMP. . . . TRAIANO . . . AD. DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS. MONS. ET. LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT. EGESTVS. Nullum hic de columna ne verbum quidem, & tamen satis res ipsa loquitur, tantundem altitudinis montis fuisse egestum, quantam altitudinem columna illa haberet.

Mira veterum in e-logiis brevitās.

Exsistit autem hic multum ante hac a nostris hominibus iactata quaestio de aetate hujus exstructi amphitheatri. Nam vulgo homines

Quando exstructum amphitheatrum.

H

no-

Non Campana reip.
sed coloniae tem-
pore.

nostrates operis stupendam magnificentiam demirati, ad illa potissimum tempora ejus structuram retulerunt, cum Campana resp. non dum Romanorum jugum accepisset. Quam opinionem lumen illud nostrae patriae incomparabile Camillus Peregrinius in Campan. Fel. p. 723. jure merito refellit his maxime de causis. Primum quod qui sic putant, parum magnifice de Campana colonia sentiunt, cujus reflorescenti splendori Velleius, Strabo aliique plurimum tribuunt. Deinde cum Augustus, teste Suetonio in ejus vita cap. 29. *Romam jure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset*; quis hoc ferat prope ducentis ante Augusti regnum annis tantae magnificentiae molem marmoream Capuae construi potuisse? Demum cum Romanum amphitheatrum, cujus nostrum plane geminum ac germanum dixeris, sit Titi imperatoris opus (seu, Peregrinii pace dixerim, verius Vespasiani quod postea Titus dedicavit) non est verisimile Campanum ante trecentos annos existisse. Atque haec sunt quae virum doctum in eam sententiam impulerunt, ut ad Campanae coloniae, non vero illius veteris reip. tempora nostrum amphitheatrum rejiceret. Qui si ejusdem operis titulum delibare oculis potuisset, nae is maximo opere in sua sibi sententia placuisset.

Mihi vero etsi Peregrinii sententia unice sedet: tamen non multum ad eam demonstrandam hunc titulum valere arbitror. Nam etiam si vetus illa nostra resp. eam molem excitasset: tamen, cum sub Antonio principe haec inscriptio poneretur, non alio nomine Capua, quam *Colonia Iulia Felix Aug.* consueta ac naturali quadam anticipatione vocari potuisset. Sed tamen cum Romae omnium princeps Statilius Taurus Augusti aevo stabile ac mansurum amphitheatrum posuisset: nostrum non potest ad superiora illa tempora jure amandari. Taceo quod septimum jam hunc & amplius annum cum Capuae jure dicundo praeeset Comes Xaverius, Ransutus in Neapolitano senatu Regis nostri a consiliis, vir sane quam eruditissimus, & tot jam nobilissimis a se scriptis tragoediis nunquam intermoris clarissimus: meminisse me audivisse ab eo, cum diceret, inter anaglypta e ruderibus amphitheatri eruta visas quoque tum fuisse Romanas aquilas: quod argumento esset per tempora constructi amphitheatri Capuam Romano imperio paruisse. Sed argumentis non est opus, cum res ipsa prope jam clamat, tantam molem non aliis attolli temporibus potuisse. Et quanquam, ut fatear, illa gladiatoriae artis efferitas Capuae multo fuit quam Romae vetustior, uti deinceps demonstrabitur: amphitheatra tamen non habent parem cum gladiatoribus aut venatio-

tione antiquitatem (32) : & cum primum fieri coeperunt, lignea ac temporaria ante Statilium exstruebantur. Ac demum in circo aut sibi olim, edi munera consuevisse res est notissima.

Est hoc igitur verissimum, hoc quod adhuc cum temporis edacitate decertat amphitheatrum, non a Capua *avrohuu*, sed a colonia conditum; imo non ante Flavia tempora hic tantae magnificentiae opus existisse; cum capere ab urbe principe magnificentiae exempla, quam dare, nostris convenientius fuerit. Ante hoc, quod adhuc restat, ligneum fortasse, aut lateritium aliquod Capuae existisse non abnueri; qui sciam totas gladiatorum familias a Caesare quondam Capuae detentas, quorum infinita vis (ut interim de Campanis ipsis edendis muneribus addictissimis raceam) vix est ut sine aliquo amphitheatro fuerit.

Nec ante Flavio-
rum acta-
tem fa-
ctum.

Ac de aetate hujus operis est jam quaestio profligata: de auctore jam superest. Nam qui ante hac ad coloniae tempora id revocabant, non solum sub imperatoribus, sed etiam ab imperatoribus exstru-
tum putabant. Sed ipsam sibi Capuam fecisse nos titulus docet. Ac ne id incredibile videatur, de coloniae nostrae aerario agendum, ejusque vires sunt porro explorandae.

Cum principis urbis imago per omnia esset in coloniis deforma-
ta: hinc quemadmodum Romae, ita & in coloniis suum cuique aerarium fuit. Quis enim negat, quin publicos redditus quaevis co-
lonia sive municipium habuerit? Suetonius in Octavio cap. 46. *Ita-
liam duodeviginti coloniarum numero a se deductarum frequentavit,
operibusque ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit*. Vespasianus in rescripto ad Saborentes in Hispania apud Grut. p. 164. n. 1. ait. VECTIGALIA. QVAE. AB. DIVO. AVGVSTO. ACCE-
PISSE. DIGITIS. CVSTODIO. Eumenes quoque rhetor in pane-
gyri haec habet: *Salarium me liberalissimi principes ex hujus reip.
vtribus in sexcentis millibus nummum accipere jusserunt*. Plura exempla qui velit, adeat Norisium ad Cenot. Pis. In marmoribus vero frequens ~~ae~~ eorum mentio, qui municipalia vectigalia aut quos-
cunque omnino redditus constituerunt, auxerunt aut recuperarunt. Pecunia inde collecta in aerario municipali reponebatur: nihil enim

Suum cui-
que colo-
niae aera-
rium.

H 2

fac-

(32.) Polybius lib. 111 de Campania loquens
ait: *Igitur in hos campos, velut in theatrum quod-
dam descensuri Carthaginienses, cunctos perterrefa-
cturi videbantur*. Quo loco allusum ad pugnas in
amphitheatris conferi solitas, & theatrum Grae-
co more pro amphitheatro positum conjicit Pe-
regrius in Camp. Fel. p. 117. Sed an Polybii

to. Deinde quod ibidem vir doctus Campaniae
speciem amphitheatro assimilat: vereor ut longe
verius, etiam ex mente Polybii, cum theatro
sit comparanda Campania; quam hinc montes
in semilunarem orbem *ἑσπερίας* cuneati am-
biunt, inde, qua mare praetenditur, montium
idest theatri cornua discedunt; quae interjacet
planities, quasi cavea latissime se diffundit.

Quaestores
colonia-
rum.

saepius in lapidibus occurrit, quam huiusmodi aerarii mentio; ut in Tergestino marmore ap. Grut. p. 408. SINE. VLLO. AERARI. NO. STRI. IMPENDIO. Ei aerario qui praerant, plerunque quaestores dicebantur. Et quaestorum Campanae coloniae in fragmento fastorum Campanorum exstat luculentissima mentio, sicuti & in aliis nostris marmoribus. In aliarum urbium vetustis titulis loco quaestorum est ubi praefecti aerario occurrant, ut de Caeritibus apud Grut. p. 214. nam fuit cum Romae quoque praefecti aerario dicerentur: sed Claudius, teste Tacito Annal. xii, aerario quaestores rursus imposuit.

Quaestores
Italiae
provincia-
rum.

Nihil hic de quaestoribus iis, quos florente adhuc rep. provinciae Italiae senatus imponebat, agimus: nam una Cisalpina Gallia excepta, quae proconsulem accipiebat, in reliquas Italiae provincias quaestores tum mittebantur. Campania cui obtigerat, is quaestor Calenus dicebatur, quod ea in civitate domicilium haberet. Sed de Campaniae rectoribus alibi *ov. Oes.* dicitur.

Curatores
Kalenda-
rum.

Sed quod colonicas attinet pecunias, fuere & Curatores Kalendarii, de quibus tam saepe tituli vetusti locuntur, qui publicam coloniae pecuniam foenori darent: inde appellati, quod exacto mens singulis Kalendis recurrentibus usuras exigent.

Legati
poenae
nomine.

Mitto jam de poenis dicere, quarum etiam nomine, quantum discimus e veteribus saxis, non parum oportuit coloniae aerario acquiri. Nam quid hoc frequentius? Qui hoc pactum violaverit, inferet aerario tot: Hoc monumentum si quis vendere aut donare voluerit, dare damnas esto aerario tot, aut dabit coloniae nostrae poenae nomine tot. Imo apud Gruterum p. 801. n. 5. bona omnia poenae nomine addicuntur aerario in hunc modum. QVOD. SI. QVI. ADVERSVS. ID. FECERINT. EORVM. BONA. PERTINERE. DEBEVNT. AD. REM. BRVNDISINORVM (33). Mitto etiam de iis dicere, qui coloniam heredem instituerent: mitto de donationibus, legatisve privatorum, ac de liberalitate principum, & ceteris id genus, ex quibus coloniae aerarium augebatur.

Praedia
colonia-
rum.

Sed de coloniarum praediis non possum sine piaculo tacere: neque enim, cum agro multabatur civitas, vel cum veteranis aut civibus R. assignabatur, non suus modus ei tamen civitati relinque-

ba-

(33) Nihil quidem his poenis frequentius in inscriptionibus legitur. Quas tamen inscriptiones omnes Antonino Pio antiquiores esse conjicio, de quo sic reperi nuper apud Capitolinum in ejus imperatoris vita *Primus constituit ne poenae causa legatum reliquum maneret*. Mihi quidem non vacat inscriptiones percurrere, & experiri an ullum ex iis legatis aerario coloniae POENAE NO-

MINE relictis post Antonini tempora inveniantur. Nam sicubi tale aliquid post aetatem ejus principis occurreret, dicendum erit eam Antonini legem non diu sterisse. Quamquam, uti quidem loquitur Capitolinus, videtur ea lex sua jam aetate obtinuisse, quam propterea is ad Pium auctorem refert.

batur. Id quod Velleius de Capua diserte scriptum reliquit lib. I. cap. 81. ubi de Capua ab Octavio colonia instituta narrans ait: *Ejus (Capuae) relictæ erant publicæ &c.* Sed viri docti eum locum mirifice alius aliter, dum illustrare satagunt, obfuscarunt. Nam fugit hic ratio Lipsium, cetera acutissimum atque admirandæ eruditionis, qui illud *Relictæ in Reliqui* commutavit. Ut taceam de Heinio qui mavult *Resecti*, & aliis qui nihilo melius aut emendarunt, aut explicuerunt. Atqui nihil istic emendatione opus erat, cum *Relinquere*, uti supra admoneram, sit verbum agrarium, cujus contrarium est *Assignare*. Et sententia porro hæc est Caesarem patrem cum agrum Campanum per xx. viros assignaret, reliquisse aliquam portionem, quæ Campanorum seip. rediret. Nam memini alicubi quoque hoc mihi lectum, tenuisse hunc morem Romanos in coloniis deducendis, ut nonnullam agri portionem relinquerent, quæ publice ab ea repossideretur. Nisi vero memoria me fugit, ac potius universim de agro multatis urbibus hoc verum fuerit; ut siue is ager publicus populi R. fieret, siue colonis assignaretur, aliqua tamen pars publice ei civitati relinqueretur. Ita ut fieri possit, jam tum, cum Capua præfectura Romana fuit, partem agri Campanis relictam. Præter hæc prædia in ipsarum coloniarum territorio posita, alibi etiam possessiones habebant, uti de Capua statim dicemus. Interim id constat ex Ciceronis epistola undecima ad Brutum lib. XI. I. sam. qua commendat Bruto Arpinates, *Quorum quidem, inquit, omnia commoda, omnesque facultates, quibus & sacra conficere, & sarta tecta ædium sacrarum locorumque communium tueri possint, consistunt in iis vectigalibus, quæ habent in provincia Gallia (Cisalpina) Ad ea visenda, pecuniasque, quæ a COLONIS debentur, exigendas . . . legatos equites Romanos misimus &c.* Ex quibus postremis verbis intelligo vectigalia, quæ Arpinates in Cisalpina Gallia obtinebant, aliud non fuisse quam agros COLONIS elocatos, a quibus certa pecuniæ summa quotannis exigeretur. Id quod etiam evidentius patet ex agro quem Atellani in eadem Cisalpina Gallia possidebant, quem agrum vectigalem appellat Tullius epistola 7. ejusdem libri: *Locutus sum tecum, inquit, de agro vectigali municipii Atellani, qui esset in Gallia.*

Velleio
lux.

Colonia-
rum redi-
tus in lon-
ginquis
interdum
regionali-
bus.

Sed ad Campanæ reip. possessiones alibi positas ut redeam: primum in insula Creta habuit terram Cnosiam, teste Dione lib. 48. ubi cum dixisset emisse Octavium a Campanis agros bene multos quos novis colonis assignaret: statim *Et ipsis, ait, tam aquam Iuliam, qua maxime omnium gaudent, tam terram Cnosiam, qua etiamnum fruun-*

Terra
Cnosa.

fruuntur eorum loco dedit. Et has Cnosias possessiones duodecies H-S. hoc est xxx millia scutatorum quotannis Campanorum reip. reddidisse testatur Velleius lib. II, cap. 81. ubi de eadem re sic habet: *Speciosumque per id tempus adjectum supplementum Campanae coloniae. Ejus reliqui erant publici* (34) *pro his longe uberiores redditus duodecies H-S. in Creta insula redditus, & aqua promissa &c.* Sed & agrum in Lucania habuit nostra colonia, quem agrum P. Pescennius Secundus sine impensa reip. recipiavit, uti discimus ex inscriptione quae Capuae in foro conspicitur. Quenī sane agrum latissime patuisse oportuit, propterea quod non ab alicujus oppidi, in cujus territorio existeret, nomine, sed a tota regione Lucanus diceretur. Et scio in pretio fuisse Lucanas arationes. De hoc agro & inscriptione non pauca habeo, quae dicam, quae, ne festinantem legorem remorari videar, in subiecta notatione (35) seposui: quam si cui

Campanorum
Lucanus ager
amplissimus.

(34) Et vide an non legi possit *Plurimi*, sic enim in Velleio legisse apparet Dionem, qui Octavium *οὐκ ἔχοντα* a Campanis coenisse dicit. Nam viri docti & in illis Lipsis eam de Campana colonia narrationem a Paterculo Dionem transtulisse conjiciunt. Quanquam non video quid hoc necesse sit, cum Dio aliquid addat, quod frustra in Velleio quaeras; veluti hoc, quod *terram Cnosiam* accurate appellat, cum Velleius tantum redditus in insula Creta Campanis reddere tradiderit. Et sane quid opus Velleio haberet Dio, cui Campanorum res perspectissimas esse oportuit, cum Capuae Graecus is scriptor domicilium fixisset, ubi & conscripsit historiam? Verum etiam si Dio nihil hoc loco a Velleio sumisset, tamen illud *οὐκ ἔχοντα* facit aliquid, ut *Plurimi* in Velleio reponi posse putem (praeterquam cum sequatur *Longe VBERIORES redditus*) maxime si aliquis vetus liber optuleretur.

(35) Inscriptio est Capuae in foro prope curiam in hunc modum:

P. PESCENNIO. P. F.
SECUNDO. IIII. VIR. I. D.
QVOD. AGRVM. LVCAN.
RECIPERAVIT. SINE
IMPENSA. REIPUBLICAE
SEN. CONS.

Et refertur a Camillo Peregrinio in Campan. Fel. p. 11. sed vir ceteroqui oculatissimus non animadvertit in fine alterius lineae esse in marmore I. D. hoc est *juri dicundo*, pro quo ipse posuit II. id est bisse & in fine primi versus optulerat P. F.

Quod versu penultimo IMPENSA enim elemento N scribitur, mirandum non est: quip-

pe non aliter meliore illo latinitatis aeo scribatur, uti & ex Pisanis cenotaphis, & aliis optimorum temporum monumentis constat. Postea cum aliter grammatici tradidissent (quippe *IN praepositio*, ait ex Papiniano Cassiodorus p. 2293. *si composita sit*, & *P aut B aut M sequatur*, *N in M convertit*, ut *improbus &c.* idemque tradit Priscianus lib. 1. p. 556. auctore Plinio Papiriano & Probo) sed cum, inquam, ita grammatici praecipissent, tamen & in Mediceo Virgilii codice vetustissimo, & in pandectis Florentinis non aliter quam per N scriptitari testatur Norisius ad Cenor. p. 487. Id notare volui, si quid forte hinc lucis ad aevum lapidis explorandum: quem lapidem Augusti fere aetate inscriptum ex characterum forma, & cetero monumenti habitu, mihi subolet.

Verum quid de hac inscriptione censuerit Peregrinius (is enim dumtaxat eam p. 11. suae Campaniae edidit, praeterea neminem alius) paucis complectar. Eo loco Peregrinius cum de veteri Campania Lucaniae contermina ageret, ac de ancipiti Strabonis loco commentaretur, quo is geographus lib. v videtur in speciem trans Silarum annem veterem quandam Campaniam collocare: subjungit recitatum Pescennii titulum posse aliquod argumentum suppeditare, ut vetus illa secundum Strabonem Campania trans Silarum, hoc est in ipsa Lucania adstruatur. Sed tamen Peregrinius cum Strabonis locum (qui sic habet: *Pertingunt Picentes usque ad Silarum annem, qui ab HAC regione veterem Campaniam dividit*) ita accipiendum docuisset, ut pronomen HAC ad Lucaniam, non ad Picentes referendum putaret, ita ut Strabonis mens fuerit Silaro Campaniam a Lucania, non vero a Picentibus Campaniam disjungi. Pescennianum eloquium nihil commentitiae isti Campaniae in Lucaniae

si cui est otium, non sine fructu percurreret. His adde collem Leucogaeum, quem a Neapolitanis ablatum, & Campanis additum supra Plinii testimonio docui. Tum & alias non paucas possessiones com-
mu-

cania postae optulari ait; eo quod haec inscriptio non ante tempora Campanae coloniae videatur insculpta; nec sit verisimile Campanos sero admodum tam vetera sua iura persequi potuisse, ut post tot tantasque rerum suarum conversiones fictitiam illam veterem Campaniam, quam Strabo indicasse videatur, in Lucanis positam recuperarent. Haec fere Peregrinus.

Cui viro tum omnia assentiri, tum illud, quod ad tempora Campanae coloniae marmor illud Pescennii refert. Neque enim obest illud REIPUBLICAE: quotus enim quisque est, qui hoc ignorat, *Remp.* passim in inscriptionibus de minimo quovis oppidulo dicti, ut proinde vanissimum sit ad Campanae *αυτονομίας* tempora cogitationem convertere. Tullius quoque in 111 de leg. dixit: *Vitam . . . ipso animo atque virtute in summa rep. nobiscum versari, quam in municipali maluisse.* Nec illud SENATUS CONSULTO quod ad finem elegit notatur, quidquam momenti habet, quoad liberae Campanae reip. tempora referatur: nam & *Senatus* pro ordine decurionum quandoque ponitur (ut notat Norisus ad Cenot. Pil. p. 44) & hanc ipsam formulam S. C. inveni de Ferentinatibus ap. Grut. p. 456. n. 1. & de Spoletinis p. 194. n. 6. Demum 1111. *viratus* ipse notatus in marmore est coloniarum consecutissimus magistratus. Et quanquam in fragmento fautorum Capuae, & in aliis nostris lapidibus duumviri non quatuorviri deprehenduntur: tamen frequens haec mutatio fuit; sicuti in auctario priori mihi supra notatum fuit de Gaditano municipio, ubi extremis Claceronis temporibus quatuorviri, postea duoviri summum magistratum gesserunt. Et Romae etiam saepissime variatum, ut quandoque tribuni consulari potestate sex crearentur, ac desidentis jam reip. extremis temporibus fuit cum Pompeius unicus consul procederet. Accedit quod sicuti sexviri Augustales multo plures quam seni in vetustis cippis non raro recensentur, sic etiam fieri potest, quod quatuorviri dicebantur, duo interduum nec amplius essent; sicuti ap. Grut. pag. 456. 1. M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. FERENTIN. Et p. 194. 6. Spoleti legitur: P. MARCVS. P. F. HISTER. C. MOENIVS. C. F. RVFVS. IIII. VIR. I. D. S. C. Et eadem pag. n. 5. In Casinate saxo duo etiam soli nominantur, sique dicuntur IIII. VIREI. IOVR. DEIC. Etsi apud eundem Grut. p. 129. 5. & 167. 10. & 168. 8. & 173. 3. iidem quatuorviri quaterni recensentur.

Quantum autem ex characterum forma & orthographia lapidis dijudicari potest, Augusteam aetatem antecedere non videtur. Itaque non te-

mere mihi persuadeo Augustum, cum nihil nom coloniarum a se deductarum in gratiam faceret, & Capuae potissimum, cui ad allicam consuetudinem collem Leucogaeum attribuit, cui aqua Iuliam sua impensa perduxit, ut alia omittam, hoc etiam rogantibus Campanis antuisse, ut ager in Lucanis positus, qui olim Campanorum fuisset, illidem redderetur. P. vero Pescennio, quod is legatus, opinor, ad principem ejus rei obliuendae causa missus est, reperfecta SINE INPENS. REIP., statua ex S. C. posita fuit.

Quid quod agrum, quem olim in Lucanis Campani possiderent, ex Livii historia mihi videor explicatus? Is ad annum V. C. DCLIX. Scipione Africano & Ti. Sempronio Longo Cos. haec ait lib. xxxiv. cap. 45. *Colonias civium Romanorum eo anno deductae sunt Puteolos, Volturnum, Litemum, & tricenii homines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniae civium Romanorum deductae sunt. Deduxere 111. viri Ti. Sempronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divusus est, qui Campanorum fuerat. Haec Livius, qui tamen cum non dixerit, quibusnam ager, qui Campanorum fuerat, sit assignatus; antea dedit Goësius antiq. agrar. cap. 4. p. 30. existimandi eum agrum colonis Puteolanis, Volturnensibus, & Litemaribus fuisse divisum. Goësii verba proderit hic addere: *Sed ut anti, inquit, coloniae territoria diversarum civitatum quandoque sunt attributa, ita & uno e territorio plurium coloniarum assignationes nonnumquam sunt. Nam Puteoli, Volturnum, Litemum cum fierent coloniae, divisum iis refert Livius agrum qui Campanorum fuerat. Tanta enim agri Campani amplitudo cum esset, ut non suae tantum civitati sufficere videretur, sed & aliis, coloniarum istarum assignationes in huius fines extenderunt conditores. Mitto quod extrema oratione posuisse videtur Goësius agrum Campanum per id tempus adhuc Campanorum fuisse, cum tamen eo tempore Capua agro militata duram praefecturae Romanae formam toleraret. Sed illud quo pacto ferri potest, quod iis tantum divisum eum agrum putavit, quos Livius tanto ante nominarat, Puteolanis, Volturnensibus Litemaribusque colonis, nihil interim de Salerno Buxentumque sollicitus, quas urbes proxime Patavinus memorarat, imo ad quas unice ea divisio fortasse pertinet? Goësius fecellit Puteolorum, Volturni ac Litemi cum agro Campano vicinitas: sed cum trecenti in harum singulas adscripti essent, satis suus cuique coloniae ager esse potuit, nihil ut de agro Campano ad subsidia reip. relicto decerpi opus esset. Accedit quod pars ea Campani agri, quae Puteolos, Volturnum & Litemum pro-**

mune Campanorum habuisse crediderim, quas vel antiquitus Capua possideret, vel liberalitate principum, aut privatorum, aut poenae nomine postea sit consecuta. Verum ea jam obscuris nox alis complectitur. Adde portoria & vectigalia quibus Augustum suas colonias, in quibus Capua fuit, plurifariam instruxisse Suetonius cap. 46. affirmat. Adde jam ceteras conficiendae pecuniae rationes, nummos in foenore positos, publica coloniae mancipia operi faciundo addicta, pecora & id genus alia. Nec tamen adhuc omnia sum persecutus: nam cum multa in vicino posita oppida Capuae fuerint contributa, eorum etiam publicos redditus, excepto eo quod in necessarias eorundem oppidorum expensas insumeretur, Campano aerario adjudicatos fuisse facilis est conjectura.

Et ita prorsus necesse fuit, satis pingue aerarium habuisse tum Capuam: alioqui quo tandem pacto insanam hanc amphitheatri molem

propius contingeret, jamdiu a quaestoribus ad aerarii inopiam sublevandam dividendi fuerat, uti idem Livius ad annum V. C. DXLVIII narrat lib. xxviii, 46. Et quia, inquit, pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a fossa Graeca ad mare versam vendere quaestores iussu. Si es regio distracta fuerat, quo pacto Puteolanis, Volturanensibus Linternatibusque colonis assignaretur? Ergo ex Livii narratione patet, Salernitanis tantum & Buxentinis, quos proxime posuerat, non vero illis tanto ante nominatis, agrum qui Campanorum fuerat fuisse assignatum. Non est autem verisimile colonis in Lucaniam transscriptis agrum Campanum qui est circa Capuam fuisse divisum. Quis enim unquam fando inaudit colonis puta Beneventanis agrum Placentinum, aut Bononiensem potuisse assignari? Ager tam longe positus ne praefecturae quidem, non modo perticae rationem habuisset: nam praefecturae perticae seu territoria coloniae applicitas scriptores agrarii perhibent. Itaque ex Livii mente Buxentinis & Salernitanis colonis ager ibidem in Lucania positus divisus fuit, qui ager olim, antequam Capua agro multaretur, Campanorum fuisset. Is demum est ager Lucanus, quem P. Pescennius secundus Campano aerario recipiavit: nimirum ager Buxentum inter ac Salernum latissime explicatus. Accedit ad hanc meam sententiam roborandam, quod nobilis historicus non ait divisum illis fuisse agrum Campanum (non enim alio nomine ager circa Capuam positus vocabatur) sed agrum, qui Campanorum fuerat: quo sane dicendi genere agrum alibi quam in Capuae territorio positum aperte notavit.

Ergo si me audis, ager Lucanus a Pescennio Campanae reip. recuperatus inter Buxentum Salernumque longissimo tractu diffundebatur. Et fuisse vastissima latifundia satis etiam ex inscri-

ptione intelligitur: nam neque Buxentinus, neque ex alterius oppidi vicinia is ager nomen invenit, sed, propterea quod maximum Lucaniae tractum occuparet, non alio nomine quam AGRUM LVCANUM appellat inscriptio. Nec infinita solum latitudine, sed & bonitate idem ager potissimum praecellebat: quantum e Silio intelligo, apud quem lib. ix Hannibal ante Cannensem pugnam cum selectissima quaque praemia militi promitteret, ait:

*Sen Laurens tibi Sigaeo sulcata colono
Arridet tellus, seu sunt Buxentia cordi
Rura magis, centum Cereri fruticantia culmibus.
Electos optare dabo inter praedia campos.*

Ergo tam praestantium, tamque patentium latifundiorum Campano aerario accessione facta, miramur potuisse Capuam tantam amphitheatri molem erigere?

Quid vero causae fuerit, quamobrem Campani in spem Lucani agri recuperandi assurrexerint? An ob earum coloniarum, quibus assignatus fuerat, solitudinem? De Salerno quidem nihil habeo exploratum, nec de aliis coloniis, quibus fortasse is ager olim fuerit assignatus: sed de Buxento tamen suspicandi locum dat idem Livius lib. xxxix, 23. ubi triumviros creatos ait, qui ad desertas jam colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari colonos scriberent. Fortasse talis aliqua solitudo Buxento atque coloniis, quibus Campanorum Lucanus ager obtigerat, postea acciderit: ob eamque causam is ager iterum Capuae adjudicatus fuerit.

Ac de agro Lucano a Pescennio Campani recipiatio satis. Nisi quod monendum existimo de Salernum Buxentumque deductis coloniis Velleium quoque meminisse lib. i, cap. 5. Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos, Salernumque & Buxentum missi coloni.

lem aggredi potuisset, qua vix major collatis regum opibus attolli possit? Quanquam in hoc negotio non inficior, longe minoris impendii rem olim fuisse, uti mores tunc erant, quando mancipia publica operibus hisce destinabantur.

Sed finis jam sit primo huic capiti, quod in plura diffindi poterat, si praevidissem. Tametsi nec me laboris hujus poenitet: & spero me nostris hominibus operam apprime utilem navasse, quibus toties hac deductae coloniae, (quae res in obscuro maxime, si qua res alia, versabatur) prope justam historiam conscripserim.

CAPVT SECVNDVM

In proximos duos tituli versus.

DIVVS. HADRIANVS. AVG. RESTITVIT. IMAGINES. ET. COLUMNAS. ADDI. CVRAVIT) In duabus hisce dumtaxat lineis fieri potest ut unum alterumve verbum hoc aut illo modo in marmore scriberetur, & aliter fortasse ac posui. Veluti si pro RESTITVIT fuerit in elogio EXORNAVIT aut ejusmodi aliud: & pro IMAGINES quis dubitat, quin STATVAS aut aliud ornamenti genus notari potuerit? Demum pro CVRAVIT potuit aliud insculpi, sed in eandem sententiam. De ceteris quae in hac periodo posui nihil est, cur dubitem.

DIVVS. HADRIANVS) Illud IANVS, quod in fragmento versu tertio legitur, neque ad Traianum, neque ad Vespasianum (nam de Domitiano nihil est quod cogites, cujus nomen in saxis plerumque erasum conspicitur) referri potest; sed unice ad Hadrianum: tum quia hic princeps ad publica aedificia ubique terrarum tum extruenda tum etiam reficienda, quantum nemo alius incubuit (de qua re paullo post dicetur) tum etiam quia cum ejus filius Antoninus Pius hoc amphitheatrum dedicavit, illud quodcunque fuit quod hac inscriptionis periodo innuitur, non potest nisi ad ejus patrem Hadrianum referri: nam perdidicimus fuisse amphitheatrum a Traiano aut Vespasiano sive auctum sive refectum, non nisi a Pio post tantam temporis intercaedinem dedicatum.

DIVVS) Hadriano post mortem idest iam consecrato non alius titulus praefigi potuit: eo enim ~~ad deditus~~ imperatores praenomine donabantur. Propter multa ab Hadriano crudeliter facta, *Acta ejus*, inquit Spartianus, *irrita fieri senatus volebat: nec appellatus esset, Divus, nisi Antoninus rogasset.* . . . quare, ut supra dictum est, *mul-*

Ve Hadrianus consecra-
retur ac-
gre Pius impetra-
vit.

multi putant Antoninum Pium dictum. Xiphilinus in Hadriano: Parumque absuit, quin ob eam causam (caedium ab eo factarum) ne in Heronem quidem numerum referretur. Capitolinus de Antonino Pio: Etiam repugnantibus cunctis, inter Divos cum (Hadrianum) retulit: cum diceret, quemadmodum e Dione apud Xiphilinum cognoscimus, si ejus acta rescinderentur, etiam adoptionem suam irritam fieri, nec se fore imperatorem.

Hadrian:
opera.

HADRIANVS) Praeter ea quae modo afferebam, quo fidem facerem, nec Trajanum, nec alium principem, sed unice Hadrianum hic esse percipiendum: hoc amplius addendum, neminem Hadrianum fuisse publicorum aedificiorum studiosiorem. Itaque cum imperii nullas non lustrasset provincias, ubique suae magnificentiae monumenta reliquit. Et quanquam, quantum ad Graeciam attinet, vel unus Pausanias testis esse potest locupletissimus, cujus *αἰμαλῆς* nusquam non Hadriani opera nobis exhibet: tamen placet magis e Xiphilino & Spartiano testimonia producere. Xiphilinus in Hadriano: *Theatra quoque condebat, & instituebat certamina, cum urbes obiret* (36). Iam vero Spartianus in hujus principis vita cap. 13. *Ad orientem profectus per Athenas iter fecit, atque opera quae apud Athenienses coeperat, dedicavit. Ad haec ejusdem Spartiani caput undevicesimum in Hadriani operibus ac spectaculis exhibendis unice versatur, quae huc adscribere non pigebit: In omnibus paene urbibus & aliquid aedificavit, & ludos edidit. Athenis mille ferarum venationem in stadio exhibuit. Et post alia multa de spectaculis ejus dicta, sic pergit: Cum opera ubique INFINITA fecisset, nunquam ipse, nisi in Traiani patris templo nomen suum scripsit &c.* Taceo plurima Hadriani aedificia, quae Spartianus hoc aut illo loco facta passim commemorat: veluti quod in honorem Plotinae basilicam apud Nemausum opere mirabili construxit. In quem locum Casaubonus, non alienam a probabilitate eorum sententiam esse ait, qui stupendam amphitheatri Nemausensis molem, quod paene omni ex parte integrum durat hodieque, uti & alia ibidem admiranda aedificia, Hadrianum habuisse auctorem conjiciunt ad memoriam Plotinae commendandam, exstructa: quanquam & Pio tri-

(36) Quo loco Dio, e quo sua Xiphilinus decerpit, vocem *θέατρα* non tantum de theatris, sed etiam de amphitheatris accepisse videtur, quae Dio vix aliter quam *θέατρα* appellabat; veluti cum lib. XLIII ait: *Θέατρα μυριαχίδων, ὅ τινι Ἀποδείκτα, ἐν τῷ τριετῇ παραχρᾶτον ἰδρᾶς*

ἀπὸ πάντων ἔχον, ὡς πορτοῦλόν. Theatrum venatorium, quod & Amphitheatrum dicitur est eo, quod sedes undique in orbem habeat sine ulla scena. Et quidem Amphitheatri vox, quamvis Graeca, a Graecis, quod sciam, non usurpatur, qui *θέατρα* dicere maluerunt.

tribui posse affirmat, quem genus Nemauso traxisse Capitolinus affirmat. Sed Nemausi amphitheatrum ab Hadriano fortasse potius, quam a Pio erectum, praeter ceteram principis magnificentiam, vel Campani amphitheatri titulus Nemaufenses docebit (37).

Tempus
refecti
amphi-
theatri

Offert se mihi vero hic illa quaestio, quandonam de Campano amphitheatro sive reficiendo, sive augendo aut exornando Hadrianum potissimum cogitasse putemus. Ac nihil sane verisimilius dici posse videbitur, quam tum, cum in Campaniam secessit, id opus aggressum. *Summotis his* (inquit Spartianus cap. 9.) *a praefectura, quibus debebat imperium, Campaniam petit: ejusque omnia oppida beneficiis & largitionibus sublevavit, optimum quemque* (ex Campanis hominibus, ut Casaubonus exponit) *amicitiis suis jungens*. Hadriani secessum in Campaniam accuratissimus Tillemontius ad finem artic. 7. confert ad annum Christi cxi, quo anno Hadrianus Cos. i. i. processit, cujus alter imperii annus Augusto mense absolvebatur, ac tertius incipiebat. Quam ceteroqui optimum conjecturam (nam cur alio modo appellem?) sicuti non aspernor, sic nec omnino certam puto. Neque enim ad id nos Spartianus cogit: & cum postea saepe perpetuis itineribus intermissis Romam is princeps redisset, cumque Tillemontio ipso fatente ab anno cxxvi ad cxxix Romae manserit: videndum an non hoc temporis spatio & praefectos summorit, & in Campaniam secesserit. Sed nihil necesse puto viro doctissimo & emundae naris repugnare: praesertim cum non ad secessum Campaniensem, sed ad extrema Hadriani tempora rejiciendum id opus mihi videatur. Nam si per initia sui principatus nostrum amphitheatrum sive ampliasset, sive refecisset, cur non idem etiam dedicasset? praesertim cum in provinciis ultro citroque obeundis saepissime ei in itu ac reditu Capua transeundum fuerit. Ad ultimos vero ejus imperatoris annos id aedificium si referatur, tum demum percommoda ratio reddetur, quare Pius illud potius dedicavit.

Ad ultimos
Hadriani an-
nos reji-
ciendum.

Imperato-
res Divi
appellati
raro hu-
manos ti-
tulos ad-
fiscunt.

AVG.) Quoties consecrati jam principes illud *Divus* sibi veluti praenomen adfiscunt, nihil praeterea ex humanis titulis, quantum perspicere potui, addi solet, ac ne Augusti quidem cognomen. Itaque dubitabam utrum illud AVG. quod in extrema fragmenti ora nec in-

I 3

te-

(37) Nuper cum incidissem in Iacobi Graseri Antiquitates Nemaufenses (tomo 1. Theatrum antiquitatum Sallengriani) mirabar quid ei venerit in mentem ad Augusti tempora Nemaufense amphitheatrum referre. Sic enim ejus verba interpreto p. 1068. cum ait: *Nemaufense amphitheatrum, cum terra marique serenissima pauperum, Fundatori Herculi dedicatum*. Augusti tempora intellexi: & hominem, credo, fecellit, quod sub eo principe Nemaufum est deducta colonia.

tegrum (nam ultima littera nescitur G an C fuerit) legitur, utrum, inquam, AVGERI, aut alio quovis modo supplendum potius videretur. Tamen AVG. retinendum putavi: nam & Traianus post consecrationem *Divus Trajanus Parthicus* plerumque dictus invenitur; & (ut taceam de DIVA. MARCIANA. AVG. apud Reinesium 111. 20. & DIVA. AVGVSTA. FAVSTINA. in nummis) apud Grut. p. 10. n. 6. legitur DIVVS. AVG. PONT. MAX. EX. S. C. REFECIT, et si quis intelligendus his verbis sit, haud sciam, nam, (et si forte in plures inscriptiones dividatur, quod Gruterus conjecit) certe de Octavio ibi sermo esse non potest. Sed quid ista minutiora confector, cum diserte apud Grut. p. 154. 1. sit: NERO. CLAVDIVS. DIVI. CLAVD. AVG. GERM. (supplendum hic puto F. C.) CAES. AVG. N. &c. & p. 153. 9. idem Divus Claudius cum omnibus titulis legitur in hunc modum: IMP. DIVVS. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. &c. De Hadriani etiam successore Pio reperi apud Grut. pag. 257. n. 12. M. AVR. VERO. IMP. DIVI. HADR. ANT. AVG. PII. P. P. F. (idest patris patriae filio) &c. Sed & Alexander Donatus 111 de urbe Roma 4. inveniri testatur DIVVS. CLAVDIVS. AVG. PAT. & DIVVS. TRAIANVS. AVG. PAT. in lapidibusne, an nummis id invenerit nescio. Inscriptionem quoque in Basilica Vaticana se vidente detectam profert in hunc modum:

D. TITO. D. VESPASIANI. F. AVGVSTO. IMP. CAESAR. D. NERVAE. F. NERVA. TRAIANVS. GERMANICVS. DACICVS. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. P. P. FEGIT

Itaque non novum aut inauditum videbitur, quod in inscriptione nostra DIVVS. HADRIANVS. AVG. dicatur.

RESTITVIT) Historiae Augustae scriptores *Instaurare* frequentius, quam *Restituere* usurpant pro eo quod Renovare, aut Reficere dicimus. Veluti de hoc ipso Hadriano Spartianus cap. 19: *Romae instauravit Pantheum, septa* &c. Capitolinus inter Antonini Pii opera refert *instauratum amphitheatrum*. Lampridius idem amphitheatrum ab Elagabalo *instauratum* dixit. Sed in antiquioribus elogiis ante & post Hadriani aetatem insculptis nusquam *Instaurandi* verbum reperi, sed interdum *Reficere*, plurimum autem *Restituere*. Et quamvis *Restituere* plus aliquanto in speciem notare videatur, quam *Instaurare*: tamen, quantum perspicio, in vetustis titulis *Restituere* sine alio additamento renovationem sive tutionem,

Restituere
quam *instaurare*
aedificia
castigatus
dicitur.

nem, aut facta tecta fere notat: nam cum aliquid amplius volebant significare, tum *A solo restituere*, & interdum *Ab inchoato restituere* (quod semel apud Grut. iterumque apud Reinesium xi, 33. inveni) dicebant, aut *Aedes vetustate collapsas restituere*; aut ejusmodi aliquid. Ceterum *Instaurare* eo sensu sequior tantum aetas dixit (nam probi scriptores veteres nunquam de aedificiis usurparunt id verbum (38) & scimus biographos illos, quos modo producebam, Diocletiani aut Constantini aetate vixisse, quorum temporibus in inscriptionibus etiam id verbum occurrit. Ap. Grut. p. 156. n. 7. de Diocletiano, Maximiano, Constantio, & Maximiano dicitur: *MVRVM. VITVDVRENSEM. A. SOLO. INSTAVRARVNT. Et p. 180. n. 5. THERMAS. . . INSTAVRAVERVNT. RVSTICO. V. . .* Posteriori etiam aetatis est inscriptio apud Reinesium cl. 11, n. 31. ubi legitur *INSTAVRATORI. MOENIVM. NOSTRORVM*. Itaque nos quoque *Restituendi* potissimum verbum selegimus, quod hic poneremus.

Et quidem non novis tantum exstruendis aedificiis, sed & veteribus renovandis deditissimus fuit Hadrianus, de quo Spartianus cap. 19. *Romae instauravit Pantheon, septa, basilicam Neptuni, sacras aedes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis & veteribus nominibus consecravit*. Quae verba non parum nobis lucis affulgent; nam si *INSTAVRATAS* tantum aedes sacras, & cetera, quae biographus recenset, Hadrianus iterum con-

se-

(38) *Instaurare ludos, bellum, funus, festum*, & similia veteres dixerunt: sed de aedificiis nunquam, quod legerim, usurparunt, ut mirer hoc viros doctissimos non notasse.

Nec eo inficias, quin fieri possit, ut aliquis veterum *Instaurare aedes* aut talia forte dixerit: sed donec ea locutio apud probos scriptores occurrat, non omnino tutam interim habeo. Statius ne tibi imponat, qui Theb. V. 9. *Instaurare vias* dixit, nam eodem sensu accepit, quo idem *Instaurare iter* xi Theb. usurpavit. Plinius tantum xxxi, 2. dixit: *In qua (villa Cicero) & monumentum sibi instauraverat*. Sed ibi *Instaurare*, non est renovare, sed exstruere, ut jam pridem Boudaeo & Roberto Stephano in thes. linguae latinae annotatum fuit: nam & xi, 23. *bombycas adversum hiemem tunicas sibi instaurare* (id est exstruere) *densas* dixerat. Ac de eo monumento Plinius loquitur, quod Cicero xii ad Att. 28, 19, & 36. non *sepulcrum* sed *Fanum* appellari malebat, ut qualemcunque assequeretur, inquit, *αποδείξω*: quod miror tot Plinii explanatores fugisse: id quod idcirco sedulo Plinius annotavit,

quata, quantum ex illis epistolis constar, dubius animi fuit Tullius, in villam an in suburbano conderet. Tandem ergo in Puteolano exstruxit. Sed tamen bene est, quod Harduinus e veteribus optimis libris *monumenta* pro *monumentum* in textu reposuit: non enim aliquod genus fabricae, sed ea *monumenta* intelligi conjicio, de quibus ipse Cicero xii ad Att. 18. de Fano illa loquens ait: *Ego, quantum his temporibus tam eruditus fieri poteris, profecto illam consecrabo omni genere monumentorum ab omnium ingenit scriptorum & Graecorum & Latinorum &c.* Ita se Cicero Pliniusque alterum alter illustrant: nam & Fani locus ex Plinio innotescit, & quid *monumenta* apud Plinium sint Cicero addocet: & cur *Academia* dicta hinc quoque patet, quod omne genus *monumenta*, hoc est volumina ibidem sibi Marcus instauraverat, id est describenda curaverat; quam vim esse puto Plinianae locutionis. Ergo *instaurare* Plinio non est exstruere, sed redintegrare, tum ubi de libris, tum etiam ubi de bombycibus loquitur, nusquam vero de aedificiis.

Refecta
opera ni-
hilominus
dedica-
bantur.

secundas sibi existimavit, nulli mirum videbitur, si Antoninus amphitheatrum a patre dumtaxat renovatum atque exornatum dedicavit: praesertim cum non ambitione suum inscribendi nomen adductus illa a Spartiano memorata dedicasset pater: nam *propriis & veteribus nominibus consecravit*. Erat ergo in more positum, ut quidquid operum publicorum renovaretur, atque expoliretur, illud repetita prius dedicatione ita demum ad usum traduceretur. Cujus rei exempla quaedam referri a Gutherio in 111 de veteri jure pont. cap. 11, aut 12. memini.

Nec desuere qui mini hoc objicerent, cum amphitheatrum ad Campanae coloniae tempora referri a me scirent, ecquid tam brevi temporis intervallo restitutione aut refectione opus fuisset. Quibus hoc primum respondeo, Hadrianum, uti modo e Spartiano didicimus, Pantheon, forum Augusti, lavacrum Agrippae per Augusti aetatem exstructa *instaurasse*. Ad haec in hac ipsa re amphitheatrali, Flavium amphitheatrum imperator Pius *instauravit* teste Capitolino: *Opera, inquit, ejus Romae haec exstant: templum Hadriani, Graecostasium post incendium restitutum, instauratum amphitheatrum*. Sed & Lamprius *Amphitheatrum ab eo (Elagabalo) instauratum post exustionem, prodit*. Demum & sub Gordianis senatus illud restituisse videtur, teste Capitolino: *Quid enim, inquit, opus est de restitutione templorum, de thermis Titianis, de aedificatione amphitheatri agere?* Tribus his locis modo recitatis non aliud amphitheatrum intelligi oportet, quam Flavium, nec aliud intellexit Lipsius de amphith. cap. 6. Quare si Romanum amphitheatrum intra tam breve spatium tam saepe reficiendum fuit: miramur, si ab Hadriano Campanum restitutum dicamus? Praesertim cum vel tectorii tantum iteratam inductionem restitutionis aut instauracionis nomine illi ut, opinor, donarent: nunc vero & columnas & alia ornamenta id genus addidit Hadrianus, ut jure restituisse dicatur.

Demum ita prorsus hujus tertiae lineae finem fuisse supplendum, altera inscriptio per eadem haec tempora detecta fidem faciet, quae amphitheatri apodyterium restitutum fuisse docet in hunc modum:

S A T E L L I A. M. F. A N V S

APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. R...stituit
EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. O...navit.

quam inscriptionem, postquam hunc titulum expulvero, seorsum expendam.

IMAGINES) Aut tale ejusmodi. Nam cum in ceteris, quae sup-

supplevi, non defugiam auctoritatem, huic tamen voculae auctor non audeo siue fundus accedere. Multa succurrebant, quae verissimilius ponerem, uti paullo post dicam: Sed nescio quomodo simulacra demum malui ponere: selegique ex industria vocem IMAGINES, tanquam latius patentem, quam SIGNA aut STATVAS. Nam siue corpus integrum exhibuerint, siue tantum oris simulacrum humerorum tenus (quales effigies hodieque in summis imi ordinis fornicibus exterioris ambitus duae restant) siue demum umbilicatae, quas *πρωτομας* appellant, (cujusmodi in superioribus fornicibus ejusdem exterioris ambitus fuisse, duae, quae Capuae in praetorio parieti carceris affixae visuntur, fidem faciunt) omnes recte dicuntur IMAGINES. Neque illud abhorret a vero, supra podii columellas complures etiam hujusmodi imagines fuisse dispositas.

Hadriani
columnae
cui usui,

ET. COLVMNAS) Vbi & in quem usum columnas Hadrianus posuerit haud facile dixerim. Fieri potest ut eae columnae intelligantur, quae exterioris ambitus parastatis conjunctae adjacebant. Itaque initio suppleveram PARASTATAS. ET. COLVMNAS: quae duo sicut in aedificiis copulabantur, sic & apud auctores conjuncta legas, Vitruvius v, 1. *In columna aut parastata horae describuntur*. Plinius xxxiii, 3. *Sed & illius aureae camerae & argenteae trabes narratur, & columnae & parastatae*. Quae supplendi ratio si cui placeat, in extreme lineae non CVRAVIT, sed IMPERAVIT (quod tamen verbum alienum videtur ab Hadriani temporibus, & semel tantum inter titulos operum publicorum reperi apud Gruterum p. 1589. in inscriptione Gallieno posita) aut aliud quidpiam *παραστατικόν* ad exaequanda spatia poni oportebit. Sed ut mittam, quod alii *Parastatica*, dicti malunt, (39) quam vocem utpote longiorem linea non admitteret: vix videtur credibile Hadrianum totum exteriorem ambitum addidisse, sine quo amphitheatri forma consistere non potuerat. Nisi vero fin-

An cum
parastati-
cis con-
junctae

ex-

(39) In inscriptione apud Reinesium cl. 1. n. 105. legitur PARASTATICAS. CVM SVIS. ORNAMENTIS &c. In *Glossario notarum veterum* Throni tributarum, quod saeculi quinti conjicit esse Reinesius in comment. ad eam inscriptionem, legitur *Parastatica*, pro quo ponit Reinesius *Parastatica*. Sed & in Plinii loco, quem recitavimus, Budaeus mavult *Parastatica*. H. Stephanus in thes. nullum Graecum scriptorem producit, qui vocem *Παραστατικός* pro pilis illis quadratis, quae columnis adsunt, usurparet, sed tantum Vitruvium lib. v, cap. 1. apud quem tamen, uti notat Facciolatus in voce *Parastatica* illi *Parastatica* legendum putant. Itaque plena, ut arbi-

tror, locutio sit *Pila Parastatica*, aut *Παραστατικός*; quia columnis adsunt, prominentibus ipsis columnis partibus duabus, aut, secundum alios, tantum sui medietate. In nostri tamen amphitheatri exteriori ambitu (ut obiter notem) columnae duabus fere partibus prominent, ita tamen ut columnae pedatura, dimidiata illi proximè exhibeat; uti me modo admonerat vir eruditus, idemque pictor egregius & *δυνατός* Sandulus Cyrillus Nicolai Cyrilli philosophi praestantissimi longeque celeberrimi fratris filius, cum nuper nostri amphitheatri reliquias delineasset.

gamus ab antiquis Campanae Coloniae temporibus fuisse apud nos amphitheatrum, sed totum lateritium; quod postea Hadrianus non refecerit tantum, sed & marmoreum exteriore sui parte effecerit: quam conjecturam non parum altera juvaret inscriptio, quam modo memoravi, qua dicitur quaedam SATELLIA. APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. Restituisse. EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. Ornasse. Sed tamen in nostro amphitheatro non exterior tantum orbis, sed & interiores sive mediani maximam partem e solido marmore surgunt ut non possis marmora ab Hadriano addita comminisci, quin totum amphitheatrum ab inchoato illum restituisse statuas. Itaque hic mihi nox.

An ad propylaei apparatusum?

Sed & de propylaeo aliquo per hunc principem adjecto suspicio inceserat. Nam cum superiore anno ad meridianam amphitheatri portam, idest eodem loci, quo titulus de quo commentamur, est re-pertus, duae non mediocri mole columnae essent detectae: coepi cogitare an non quas inscriptio COLVMNAS. memorat, in propylaei alicujus usum cessissent, quod Hadrianus fecerit, & an non suppleri posset PROPYLAEVM. ET. COLVMNAS. &c. Verum cum Flavium amphitheatrum, quod in nummo Vespasiani cernitur, sine insigni ac notabili aliquo propylaeo esse videatur (& apparere utique in nummo deberet, eo quod amphitheatrum eo posito sculptum ibi sit, ut porta videnti obiaceat) hanc quoque conjecturam sum aspernatus.

An sunt podii columellae?

Demum illa etiam cogitatio subit, utrumne supplerem PODIVM. ET. COLVMNAS. quae duo in Vitruvio quoque conjunctim leguntur, qui lib. v, cap. 7. de theatri podio sic habet: *Podii altitudo, ab libramento pulpiti cum corona & lyfi duodecima orchestrae diametri. Supra PODIVM COLVMNAE cum capitalis & spiris altae quarta parte ejusdem diametri.* Et quanquam eum supplendi modum a vero propius abesse putarem: tamen malui IMAGINES ponere, tanquam vocem hominum reprehensioni minus expositam: praesertim quod ne sic quidem a podio discedimus, cum & COLVMNAS podii (quas & columellas dixerunt) interpretari sit primum, & IMAGINES ibidem dispositas. Vnam istarum imaginum Spartianus in Severo memorat: *Victoria, inquit, vento ista de podio stans decidit.*

ADDI. CVRAVIT) Curandi verbum a principis maiestate ne alienum puta: nam nihil eo frequentius in imperatorum titulis operum publicorum occurrit.

CAPVT TERTIVM

In postremas duas elogii lineas.

IMP. CAES. T. AELIVS. HADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS. DEDICAVIT) Ita prorsus, nec aliter postremos hos versus restitue. Vox enim PIVS quae ultimo fragmenti versu legitur, facit, ut non HADRIANVS pater, qui *Pius* nunquam est appellatus, sed filius sit intelligendus, qui praeter paterna nomina, quae post adoptionem assumsit, inscribitur praeterea ANTONINVS. AVG. PIVS, quemadmodum ex omnibus ejus inscriptionibus constat.

ANTONINVS) Ante adoptionem T. Aurelius Fulvius (an Fulvus?) Boionius Antoninus dicebatur, quorum nominum postremum tantum post adoptionem retinuit: nam illa *T. Aelius Hadrianus* ab adoptante accepit.

Postquam Hadrianus, teste Spartiano cap. 22. *quatuor consulares per Italiam iudices constituit*: unus ex iis consularibus aliquando Antoninus fuit, uti Capitolinus in hujus vita prodidit. Sed quam potissimum Italiae partem sibi creditam Antoninus habuerit, pulchre Salmasius ex duobus inter sese collatis Capitolini locis colligit. Nam primum de Antonino nondum principe cap. 2. ait: *Hic in omni vita privata in agris frequentissime vixit: sed clarus in omnibus locis fuit. Ab Hadriano inter quatuor consulares, quibus Italia committebatur, electus est ad eam partem Italiae regendam, in qua plurimum possidebat, ut Hadrianus viri talis & honori consuleret & quieti.* Capite vero septimo de eodem Antonino principatum jam adepto haec habet: *Nec ullas expeditiones obiit, nisi quod ad agros suos profectus est ad Campaniam; dicens gravem esse provincialibus comitatum principis etiam nimis parci.* Ex quibus duobus locis invicem comparatis luculenter colligitur Antoninum Campaniae nostrae consularem quondam ab Hadriano fuisse impostum: propterea quod in eam Italiae partem regendam missum Capitolinus ait, ubi plurimum agrorum possidebat: agros autem in Campania Antoninum habuisse idem auctor affirmat.

Antoninus olim Campaniae consularis.

PIVS) Primus imperatorum Antoninus hanc per honorificam appellationem suo merito est consecutus, quam postea Commodus, tum & aliae generis humani pestes affectarunt. Cujus in Antonino appellationis alias alii causas tradidere: ac fere omnes complexus est Capitolinus cap. 2. *Pius*, inquit, *cognominatus est a senatu, vel quod socerum sessa jam aetate manu praesente senatu levaverit:*

Diversae cognomimenti Pii causae.

K

(quod

(quod quidem non magnae pietatis est argumentum , cum impius sit magis qui ista non faciat , quam pius qui debitum reddat) vel quod eos , quos Hadrianus per malam valetudinem occidi iusserat , reservavit : vel quod Hadriana contra omnium studia post mortem infinitos atque immensos honores decrevit : vel quod cum se Hadrianus interire vellet , ingenti custodia & diligentia fecit , ne id posset admittere : vel quod vere natura clementissimus , & nihil temporibus suis asperum fecit . Prope eadem apud Spartianum in Hadriano reperies : Antoninus quidem , ait cap. 24. Pius idcirco appellatus dicitur , quod socerum fessum aetate manu sublevarit : quamvis alii cognomen hoc ei dicant inditum , quod multos senatores Hadriano jam saevienti eripuisset : alii , quod ipsi Hadriano magnos honores post mortem detulisset . Qui isti magni honores fuerint idem Spartianus in fine ejus vitae declarat , ac primum consecratio , quam contra nitente senatu impetravit , tum quod templum , inquit , denique ei pro sepulchro apud Puteolos constituit , & quinquennale certamen (quod *weisßna* , idest *Palia* vocat Artemidorus 1,28. & inscriptio apud Grut. p. 314. n. 1. EYCEBEIA. EN. ΠΟΤΙΟΛΟΙC , & p. 254. 4. appellatur Antoninus constitutor SACRI. GERTAMINIS. SELASTICI. idest *αιουασμῆ* , de quo consule Calaubonum) & flamines & sodales (HADRIANALES. saepe in inscriptionibus memoratos) & multa alia quae ad honorem quasi numinis pertinerent . Quare , ut supra dictum est , multi putant ob haec Antoninum Pium dictum . Sed Dio apud Xiphilinum eam tantum hujus appellationis causam affert . Quod initio principatus sui multis reis factis , postulatisque nonnullis nominatim ad supplicium , neminem punivit : non enim , inquit , ab his me rebus principatus exordium facere oportet .

Quorsum haec , inquires , tam multa de Pii appellatione huc comportata , quae historiae Augustae scriptoribus fuissent potius relinquenda ? Nimirum quia prorsus alia ejus nominis ratio mihi venerat in mentem , quam modo ex inscriptione 23. classis tertiae apud Reinesium didiceram , quae sic habet .

S. P. Q. R
IMP. CAESARI
T. AELIO. HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO. P. P.
PONTIF. MAX. TRIB. POT. VI. COS. III
OPTIMO. MAXIMOQ. PRINCIPI
ET. CVM. SVMMA. BENIGNITATE

IVSTIS-

IVSTISSIMO
OB. INSIGNEM. ERGA. CAERIMONI
AS. PVBLICAS. CVRAM. AC
RELIGIONEM

In eam inscriptionem miror nihil a Reinesio notatum: cum ta-
men ex ea demum intelligamus cur Antoninus Numae compara-
tus fuerit, nimirum OB. INSIGNEM. ERGA. CAERIMONIAS.
PVBLICAS. CVRAM. AC. RELIGIONEM. Et eandem rationem,
cur Antoninus cum Numa conferretur, attulit Capitolinus in fine
ejus vitae, quam de hoc principe contexuit, in hunc modum: *Qui
rite (sed legendum recte ex Palatino codice) comparatur Numae,
cujus felicitatem PIETATEMQUE & securitatem CAEREMO-
NIASQUE semper obtinuit.* Nam ceteros, qui eandem compara-
tionem innuunt, nihil necesse habeo huc afferre (40). Verum illud
potius tum ex inscriptione, tum recitatis Capitolini verbis
coniciebam ob eandem causam, ob quam cum Numa visus est con-
ferendus, fuisse etiam PIVM appellatum. *Pium*, inquit Nonius,
dicitur religiosum.

Ob insi-
gnem cae-
rimonia-
rum cu-
ram cum
Numa
collatus
Antonin-
us:

Ac mihi sane videbatur haec opinio singularis: sed ecce nihil est
quod Spanhemii diligentiam effugerit, qui in diss. de praest. & usu
num. primae editionis Romanae (nam aliam non habeo) p. 263.
inter hujus tituli causas, quas profert in medium, hanc etiam ab
ejus religione petitam non omisit, Pausaniae auctoritate fretus,
cujus verba proderit huc adscribere ex Arcadicis cap. 43. *Hunc*, in-
quit, (Antoninum) *Romani Pium cognomine appellarunt, propter-
ea quod unus omnium religionum studiosissimus fuerit.* Grae-
ce est: *Διότι ἐς τὸ δῖον τιμῇ μάλιστα ἱκανέτω χρόνον*. Ac mihi qui-
dem (quando nullum de his judicium fert ille acerrimus aesti-
mator Tillemontius art. 4.) si detur optio, quam potissimum ex
ejus appellationis causis probarem, in Pausaniae procul dubio sen-
tentiam concederem: quippe qui coaevus Antonini fuit (nam
Dio quidem haud paullo post, Spartianus vero & Capitolinus
prope ducentis post Antoninum annis vixerunt) & Romae versatus
ista ignorare non potuit. Accedit quod Spartianus & Capitolinus

Imo &
Pius ob
eandem
causam
Pausania
teste di-
xit.

Cujus
sententia
potior.

K 2

nihil

(40) Idem Capitolinus cap. 2. *Qui merito quamvis, inquit, eam Numae contulerit aetas
Numae Pompilio ex bonorum sententia comparatur. sua. Incertus auctor apud Suidam: Ob similem
Eutropius iisdem prope verbis: Et qui merito regni administrationem dignissimus est habitus, qui
Numae Pompilio conferatur. Sex. Aur. Victor, Numae conferretur, sicut Traianus Romulo visus
cum Antoninum sint exemplo vixisse dixisset, est exaequandus.*

nihil de ea re affirmate dixerunt, nisi quod diversas de ea re hominum opiniones tradiderunt: contra vero Pausanias ita affirmate loquitur, nullum ut ambigendi locum relinquat. Quibus hoc etiam accedit, quod cum proxime Pausanias humanissimam quandam clementissimamque Antonini legem retulisset: nihil facilius ei fuisset, quam ob tantam clementiae laudem, quam collegerat, Pii nomen consecutum subungere: tamen ob religionum curam id ei nomen impositum statim subiecit; prorsus ut appareat quas ejus appellationis causas posteriores biographi prodiderunt, eas Antoniniano saeculo fuisse penitus inauditas. Demum tum de Antonini *in signi caeremoniarum cura* inscriptio, quam supra posui, fidem facit tum vero ob eam PIETATEM Numae fuisse comparatum Capitolini modo recitata verba satis addocent: ac praeterea habeo Antonini mediocris moduli nummum, cujus averfa parte instrumenta pontificalia, qualia postea in Aurelii Caesaris, aut Maximi Caesaris numismatis insculpta visuntur, quae sine controversia ad Antonini Pietatem referuntur. Nam quamvis in hoc Antonini nummo nihil de PIETATE inscribitur, sed tantum TRIB. POT. COS. III. aliorum tamen ad eam imitationem postea cuforum ea est omnium epigraphe PIETAS. AVG.

Primo statim Imperii anno eam appellationem est consecutus.

Illud fortasse incommodat, quod Antoninus quidem vel primo ipso principatus anno PIVS inscribitur: inscriptio vero, quam e Reinesio descripsimus, ad sextum ejusdem principis annum pertinet (ad quem etiam annum nummum modo descriptum, etsi tribunitiae potestatis numerali nota destitutum, Reinesiani epigrammatis indicio, non incommode revocarim) ex quo intelligatur caeremoniarum curam ab Antonino susceptam nihil habuisse cum PII appellatione commune. Sed responderi potest, cum Antoninus per omnem aetatem religionis specimina praestulisset, tum vero statim ut reip. gubernaculis adsedit, nihil antiquius habuisse, quam ut in religionibus, qua parte negligebantur, restituendis sui principatus primordia commendaret: atque ob eam causam primo statim anno eam appellationem esse nactum: quam cum postea egregiis in ea re facinoribus praeclare tueretur, hinc & inscriptionem ei postea positam, nummosque eadem significatione praeterea signatos. Quanquam quod primo sui regni anno PIVM inscribi in nummis Antoninum Tillemontius art. 4. ex Spanhemio affirmat, tamen tantorum ingeniorum vel auctoritas ipsa me frangit, tamen videndum an ob tribunitiae potestatis numeralem notam omissam ad primum Antonini annum eos nummos Spanhemius revocarit: quae

ra-

satio (nisi forte & COS. sine numerali nota legatur) nihil valet, uti vel ex eo numismate, quod modo descripsi, perspicui potest, in quo & tribunitia potestas sine nota numerali ponitur, & tamen legitur COS. III. Sed cum Spanhemii spissius illud volumen ad manus non habeam, tacere praestat, quam temere aliquid affirmare: & nihil unquam habui antiquius, quam in viri tantopere in hisce rebus subacti iudicio conquiescere. Quamvis autem inter Antonini nummos quos Angelonus affert, primum hanc praeferre epigraphen viderim: IMP. T. AELIVS. CAESAR. ANTONINVS. & in averfa parte: TRIB. POT. COS. ex quo appareat non ipso statim sui principatus initio eam appellationem nactum fuisse: tamen cum nec ibi Antoninus capite laureato exhibeatur, nec AVG. inscribatur (quam appellationem una cum Pii cognomento eodem tempore Antonino oblatam innuit Capitolinus) magis est ut is nummus ad extrema Hadriani tempora referatur, quando tribunitia potestas Antonino primum communicata fuit.

DEDICAVIT) Ex hoc quod amphitheatrum ab Hadriano restitutum Antoninus dedicavit, duo maxime consequimur, & sub extrema Hadriani tempora fuisse sive refectum sive exornatum, & sub Antonini initia dedicatum fuisse. Nam cum dedicare, ut paullo post ex Festo tradam, idem sit quod *usui dicare*: haud puto magnum temporis intervallum inter Hadriani opus & Antonini dedicationem intercessisse. Fortasse etiam cum Hadrianus id, quod circa hanc molem aggressus erat, morte praeventus non perfecisset, illud quodcunque fuit Antoninus & ad umbilicum perduxit, & insuper dedicavit. Ac multa sane, quae affecta reliquerat Hadrianus, filius perfecit, testante Capitolino cap. 4. *Ad opera*, inquit, *Hadriani plurimum contulit*: id quod & ex Puteolano celebri marmore percipio ap. Grut. p. 163. n. 9. ubi legitur: IMP. CAESAR . . . T. AELIVS. HADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB. POT. IL. . . OPVS. PILARVM. VI. MARIS. CONLAPSV. A. DIVO. PATRE. SVO. PROMISSVM. RESTITVIT. Et Mediolani ap. Grut. p. 177. n. 4. est illa celeberrima inscriptio eodem Antonini anno posita, qua dicitur: AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS. ATHENIS. (Mediolanum sic per ea tempora vocatum, quod studiorum teste Plinio IV, epist. 13. sedes esset, viri docti censuerunt: contra Tillemontius in Hadriano not. 21. de *Novis* in Delo *Athenis* indicio Gruterianae inscriptionis p. 405. intelligit) COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO. PATRE. SVO. CONSVMMAVIT. DEDICAVITQVE. Idem fortasse nostro amphi-

Quando
refectum,
& quando
dedicatum
amphi-
theatrum.

phitheatro evenerit, cujus refectionem sive exornationem a patre inceptam Antoninus ad exitum perduxerit, ipsumque demum dedicavit, idque sub initia principatus: nam & opus pilarum TRIB. POT. II. restituit.

In secessu
Campanien-
tium de-
dicatio pe-
rfecta.

Vt ut est: ad illud maxime tempus Campani amphitheatri dedicatio pertinet, cum Antoninus ad agros suos in Campaniam secessit. *Nec ullas*, ait Capitolinus cap. 7. *expeditiones obiit, nisi quod ad agros suos profectus est ad Campaniam, dicens gravem esse provincialibus comitatum principis etiam nimis parci.*

Opera
omnia de-
dicaban-
tur.

Nihil vero est quod de amphitheatri dedicatione mireris: nam non templa solum, sed & opera publica cujuscunque generis, nunquam non dedicabantur, ut passim ex inscriptionibus theatrorum, pontium ceterorumque aedificiorum constat. Ac ne ab amphitheatris discedam, exstat haec apud Holstenium in notis ad Cluverium inscriptio:

M. SILIO. EPAPHRODITO. PATRONO
SEVIRVM. AVG.
MAGISTRO. IVVENVM. ITERVM. IVVENES
LVCOFERO
NENSES. PATRONO. OB. MERITA
QVOD. AMPHITHEATRVM
COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F
DEDICAVITQVE. L. D. D. D

Et vide interim quid inter Capuam Lucumque Feroniae dignationis interesset: quod hujus amphitheatrum obscurus homo, ac libertinae, quantum ex Graeco cognomine conjicio, originis fecit dedicavitque (idemque de ceteris oppidis intelligi potest, quorum vix aliquod fuit, quod non parvum aliquod amphitheatrum haberet) cum interim Campanum ab Hadriano restitutum exornatumque, ab Antonino dedicatum fuerit. Olim & Capitolium Capuae Tiberius dedicarat, teste Suetonio in ejus vita cap. 40. *Peragrata*, inquit, *Campania, cum Capuae Capitolium, Nolae templum Augusti, quam causam profectiois praetenderat, dedicasset, Capreas se contulit* (41).

Ea

(41) Turbat nonnihil Tacitus xv annal. *Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. Sed* 57. qui non Capitolium, sed Iovi templum a commodum ex eo discimus, sicut omnia in Tiberio tunc temporis Capuae dedicatum nar- loniis principem urbem imitabantur, sic etiam rat: Tandem, inquit, *Caesar in Campaniam spe-* in Campano Capitolio Iovis Tonantis aedem cie dedicandi templum apud Capuam Iovi, apud exstitisse.

Ea dedicatione sumtuosissimos ludos ab imperatore apparatus fuisse, tum gladiatorios, tum etiam & venationem, quae duo maxime in amphitheatris spectabantur, ex iis quae deinceps de dedicatione dicuntur, prorsus necesse est: & erat Pius in eam voluptatem satis effusus. Quis scit an non in hac amphitheatri dedicatione prope eadem ediderit munera, de quibus Capitolinus in Antonino cap. 10? ibi haec ait: *Edita munera (42), in quibus elefantos & corocottas & strepsicerotas, crocodilos etiam atque hippopotamos, & omnia ex toto orbe terrarum cum tigridibus exhibuit. Centum etiam leones una missione edidit.*

Ludi in
dedicatione
exhibiti.

Atque hic me admonet locus, ut de dedicatione, ejusque notatione ac ritu, quae didici, paucis complectar: praesertim quod nemo haecenus eam tractationem suscepit praeter Gutherium, qui in 111 de vet. jur. pont. 11, & 12. non pauca de ea re dicere occupavit; quae hic omitti satius erit, quam actum agi. Quare si quis Gutherii duo illa capita cum hac diatriba conjungere volet, justam universae rei cognitionem facile assequetur.

DIATRIBA.

De Dedicationibus.

I. Vera dedicationis notio traditur.

Dedicare nihil aliud esse, quam consecrare, plerique omnes persuasissimum habent, & solent Latini lexicographi id verbum hoc alio reddere *ἁγιασμός*. Et quanquam non inficior saepissime ei verbo consecrationis, tanquam rei cum dedicatione plerumque conjunctae, notionem inesse: Imo quanquam non ignoro Graecos rei Romanae scriptores, cum de templorum, theatrorum, balnearum, gymnasiorum & similium dedicatione narrant, non alio fere verbo quam *ἁγιασμός* aut *ἁγιασμός* latinum *dedico* reddidisse; plurimum tamen differunt: nam & consecratio (illa quidem certe, quae in detestationem fiebat) sine dedicatione esse potest, & haec vicissim sine consecra-

Inter consecrat
locum dedi-
cationem
nemque
discrimina-

tio-

(42.) Aureo illo latinitatis saeculo munera *sumtuosissima*. Augustinus lib. 1 contra Acad. de gladiatoribus dicebantur, venatio de bestiis: *Si te edentem munera urforum*. Prosper Aquitana sed utrunque posterior aetas munus appellavit: nunc libro de promissionibus: *In munere habet*. Apuleius: 19. Miles. Praeter, inquit, ceteram *Danielem sanctum: leones non ferro, sed orationibus speciosam muneris supellestem, totis utrinque partibus vincentem*. *tribuit: viribus humanis usque comparabat: nume-*

tionem. Locus poterat interdum sacer esse, in quo nihil erat ali-
cui Deo dicatum, neque ara, neque signum, neque aliud quidpiam:
veluti cum Scipio de consilii sententia Carthaginem consecravit,
nulli ut liceret inibi aedificare, sive cum aedes aut quaecunque bona
civis, quem pro hoste haberi vellent, alicui Deo senatus populi-
que R. consensu, pontificumque collegio approbante consecrarent:
id quod Hebraei דבריהם *bberem*, Graeci vero *ἀνάθημα* dixerunt.
Quare hinc est quod C. Flavius Gn. F. uti auctor est Livius ix, 46,
Aedem Concordiae in area Vulcani summa invidia nobilium dedica-
vit. In area illa Vulcano sacra neque signum neque ara neque
templum Vulcani erat, alloqui nunquam ibi C. Flavius aedem
Concordiae dedicasset: erat tantum דבריהם sive *ἀνάθημα*. Con-
tra vero & dedicatio, illa proprie dicta, sine consecratione
saepenumero intelligebatur, veluti cum quis aedes suas recens ex-
structas dedicaret, cum Cicero *praedia in censum dedicare* dixit, &
similia sane innumerabilia, in quibus *dedicare* quid sibi velit,
statim copiosissime tradetur. Quanquam ergo saepissime consecra-
tio cum dedicatione conjungebatur, uti cum Clodius Ciceronis do-
mum, tanquam improbi civis, a se consecratam Libertati insuper
dedicavit: imo & templa consecrabantur eadem caeremoniis, & si-
mul dedicabantur: tamen multum inter utrumque intererat, unde
Cicero pro domo n. 48. *An*, inquit, *consecratio nullum habet*
ius, dedicatio est religiosa? &c. Et poterat certe unum sine altero
consistere: nam, ut statim docebo, dedicatio latius, quam consecratio
patuit. Quin imo in templis ipsis, quae & consecrata & dedicata ea-
dem dicebantur: tamen aliud in iis consecrationem aliud dedicati-
onem fuisse, infra demonstrabitur. Et delubri quidem, aut ejusmodi
rerum consecratio quid sibi velit, jam omnes perspiciunt: dedi-
cationi vero quae subiecta sit notio porro exsequamur.

Quid de-
dicatio?

Ac nihil verius ea dedicationis definitione, quam obiter &
aliud agens adhibuit Alexander Donatus in xi de urbe Roma
cap. 7. ibi *Dedicare* hoc esse ait, *primo fabricae usu publice*
aliquid splendidum ac magnificum exhibere ex iis, quorum gratia
perfecta est, uti in theatro dramata, gladiatores venationesque in
amphitheatro, & cetera in eundem modum. Verissima definitio,
quam ita demum potes etiam ad alia praeter fabricas transferre, si
dixeris *dedicare* idem esse quod usui dicare seu addicere: quod pro-
fecto Graeci *δυναμιζεν*, & sequior latinitas *encaeniare* dixit, quo
verbo hodieque in hoc Regno utimur, quoties novum aliquod vesti-
mentum induimus, aut quidvis novi in usum convertimus. Ac prae-
stat

Vera de-
dicationis
notio

stat Augustinum ipsum de ea re loquentem audire in Joannem: *Quandocunque*, inquit, *novum aliquod fuerit dedicatum, encaenia vocatur*. Iam & *usus habet hoc verbum: si quis nova tunica induatur, encaeniare dicitur* &c. (43).

Verum ne sine via ac methodo vagetur oratio: hanc, quam posui dedicationis notionem primum ex principum linguarum consensu, tum & ex Latinis scriptoribus & monumentis ita me confirmaturum confido, nullus ut dubitationi locus relinquatur; & eadem opera spero me non paucis auctorum locis lucem eximiam allaturum.

Ac primum quod Hebraei **חנך** *hbanach*, idest *instituit*, quodque Graeci *ἱναιζεν*, quod ad verbum est *innovare*, id Latini *dedicare* dixerunt. Deut. xxi, 5. *Quis vir, qui aedificavit domum novam, & non dedicavit eam?* (heb. **חנך** *hbanacho*, hoc est *inchoavit eam*, xxx vero **הואילוי אדון**) vadat & revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, & alius dediket eam: ubi etiam idem verbum hebraice occurrit, idemque graece: sicuti etiam in libris Regum & Paralipomenon, ubi de Salomonici templi dedicatione agitur. Inde est **חנך** *hbanucchab*, idem quod *initiatio*, quod hebraice tum in titulo psalmi 29, sive 30. legitur, tum etiam Nehem. xii, 27. ubi noster habet *in dedicatione muri Ierusalem*; & xxx *ἱναιζοις τῶν*. Etiam chaldaice apud Daniele cap. i, 11, 2. **לחנכא** *labbanucchath isalma*, ubi graece est *ἡ τῆς ἱναιζῆς* *tis einóv*, & latine, *ut convenirent ad dedicationem statuae, quam crexerat Nabuchodonosor rex*. Nec Hebraei ergo aliud habent dedicandi verbum, quam hoc quod initiationem significat; nec in Graeca translatione, aut N. T. aliud adhibetur, quam *ἱναιζα*, quasi dicas *novalia*, aut etiam *ἱναιζμός*, quod legitur i Mach. 4. Et Suidas *ἱναιζα* esse ait *ἱερὴν*, καὶ ἢ *ἱναιζομένην* *ti*: Euripidis vero Scholiastes *ἱερὴν* *τὴν* *ἱναιζομένην*.

Dedicationis notio ex Hebraeis,

Et quanquam *τὸ ἱναιζεν* & *ἱναιζα* apud xxx fere tantum, & sacros N. T. scriptores invenias, qui ad vim Hebraei vocabuli *hbanach* explicandam illud adhibuerunt: tamen & ex Polluce exemplum *τὸ ἱναιζας* affert H. St. in thes. Et etiam apud Varinum Favorinum, qui omnia ex antiquis lexicis, & scholiastis accuratissime compilavit, reperio in hunc modum: *Καινίς, καὶ ἡ χεῖραδαι, ἡ*

Et Graecis.

L

ἱναι-

(43) Hinc. Ioannes de lanua ex Papia ait: *Encaeniare novum aliquid induere*. Epitaphium Aligerni Ab. Casinensis de monasterio Casinensi restituito:

*Quod quia frustratum fuerat iam temporis, ille
Nisibus omnigenis encaeniarat blans.*
Ethelwerdus iv, 4. apud Cangium: *Encaenavit
in Wintonia urbe arduam turrim.*

ἱγναιζέω: ubi pulchra se offert dedicationis, seu τὸ ἱγναιζέω definitio, nempe *καλῶς χηραδύς*.

Venio jam ad Latinos, apud quos *dedicare* idem olim fuit, quod *dicere* (44). Quia vero in templorum *ἱγναιζέω* conceptis verbis, quas quidem formulas apud Briffonium invenies, utebantur: hinc antea putabam factum, ut quod Graeci *καθίστημι*, id Latini *dedicare*, aut veteri dialecto *delicare* idest, ut interpreta- bar, sollempnia verba *dicere* appellarint. Sed re attentius pen- sitata, sic statui, *dedicare* non aliud esse, quam *dicere* seu *addē- cere usui*: id quod Graeci *ἱγναιζέω* dicebant. Quod ne forte nunc primum, ac de meo attulisse videar, Festus in primis auctor accedat:

Delicata, inquit, *dicebant Diis consecrata, quae nunc dedi- cata* (45). Vnde adhuc manet *delicatus*, quasi *usui* (sic enim est in MSS. male autem in editis *lusui*) *dicatus*. Quo quid luculen- tius afferri potest? Et tamen cum illud VSVI, quod passim in MSS. legitur, quid sibi vellet non intelligerent, promtissimo errore LVSVI in editis, uti dicebam, substituerunt; nec porro viderunt Festum de *dedicationis* etymo, non vero de iis, quos in deliciis ha- berent, locutum.

EA

(44) *Dedicare* idem fuisse quod *dicere* testan- tur grammatici veteres Festus & Nonius: man- etque etiamnum prope eadem significatio in al- tero composito *praedicare*, *praedicat*: imo simplex *dicare* & *dicere* alternant, & *dicere* (apud Nonium xv, 122.) est *dicare*. Virg. lib. vi: *Iunoni infernas dilus sacer*: & rursus apud eundem Marcellum xv, 139. *Dicare* (est) *indicare, nuntiare*. Lucilius libro xxx: sic ubi ad aureo fama tuam pugnam cha- ram allatam (legendum allata) *dicasset*. Sed redeo ad compositum *dedicare*, quod Festo est *dicendo de- ferre*, & Nonio idem quod *dicere*. Inde est illud Caecilii in primo annalium apud Nonium: *Legati quo missi sunt ventunt, deducant mandata*. Accius Alpheubo ea eadem significatione adhibuit: & Lu- crecius, cuius exempla paullo post referam. Sed & *delicare* D in E abeunte eodem sensu dice- bant. Titinnius apud Nonium: *Quid istuc est, aut iste vult sermo? mater delica*. Accius Achille: *Qua re alia ex crimine inimicorum effugere possis, de- lica*. Hodieque in optimis Plauti MSS. & editis libris Mil. rxi, 1. 30. legitur: *Ita vero, ut tu ipse me dilaisses delices*, idest *dicas*. Etiam aureo la- tinal sermonis saeculo quandoque *dedicare* idem quod *dicere* aut affirmare fuit. Lucretius lib. i, 368.

At contra gravius plus in se corporum esse *Dedicas*, & multo vacui minus intus habere. Rursus eodem libro v, 423. *Corpus enim per se concinnatis dedicat esse Sensus*.

Iterumque lib. rxi, 209.

Haec quoque res etiam naturam *dedicat ejus*, *Quam sensui confet testura* &c.

Male his locis omnibus *deliquat* Fayus in sua edi- tione exhibuit: cum intelligam Pareum, ejus tamen lexicon Lucretianum ad manus non ha- buit, *dedicandi* non *deliquandi* verbum ea notione apud poetam philosophum agnoscere: & jure me- rito, nam sic quoque locutum Apuleium depre- hendi in libro de habitud. doctrin. Plat. philos. lib. rxi: *Aliae*, inquit, (propositiones) *dedica- tiones sunt*, quod *dedicant* aliquid de quopiam, ut *virtus bonum est: dedicat enim virtuti in se hantia- tem: aliae abdicativae*, quas *abdicant* aliquid de quopiam &c. Ac toto eo libro non alius usus est ver- bi *dedicandi*. Martianus quoque Capella initio dialecticae dedicativas & abdicativas enunciatio- nes memorat.

(45) Dausquius ne tibi imponat, qui p. 44. inscriptionem Romanam, quam affert Grut. p. 311. n. 6. ad ista Festi *delicata* idest *dedica- ta* trahit. Inscriptio sic habet: TEIAE. EUPHROSINES. RVFFINAE. V. V. DELICATAE. Hic autem non Ruffina virgo Vestalis dicitur *delicata*, hoc est (ut Daus- quius interpretatur) *Diis dicata*, sed Teia Euphrosine fuit a deliciis Ruffinae virginis Ve- stalis, cuius & libera erat. Nihil frequentius istis *delicatis* in inscriptionibus eo sensu, quem dixi, occurrat.

Est ergo, ut equidem statua, *dedicare* idem quod *dedicere*, si modo exstat id verbum (46), seu auctore Festo *usui dicere*, sive encaeniare. Et quanquam vel unius Festi auctoritas abunde sufficiat: non pauca tamen exempla scriptorum ad rem illustrandam adsciscam; quos vicissim, uti spero illustriores dimittam. Ac primum Paulus jurisconsultus *dedicare togam in funus* dixit pro eo quod est togas novae usum in funere inchoare: quam notionem quia nemo hactenus, quod sciam, animadvertit, necesse habeo verba legis afferre: est autem l. 19. de in rem verso: *Filius familias*, inquit Paulus, *togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans & putans suam esse, dedicavit eam in funus ejus. Neratius libro secundo responsum ait, in rem patris versum videri.* Et haec, quae recitavi, & quae ibidem sequuntur, satis declarant *dedicare* ibi non esse solum *destinare* (quomodo Gothofredus in notis explicat) sed, quod Augustinus de tunica dixit, *encaeniare*: & ceteroqui notissimus est ille veterum mos, quo non nisi togati efferebantur: Iuvenalis sat. 111, v. 172.

*Dedicare
togam in
funus
quidē*

*Pars magna Italiae est, si verum admittimus, in qua
Nemo togam sumit, nisi mortuus (47).*

Ac miror Facciolatum virum doctissimum, qui Calepini lexicon accuratissime amplificavit, ut thesauri linguae latinae loco haberi possit, *dedicare in funus, & dedicare in sacrum* ita interpretari, quasi sit in funeris & sacri impensas insumere. Neutrum verum est. De toga in funus dedicata quae modo diximus, satis quae vis sit ejus locutionis

L 2

osten-

(46) Eruditissimus Facciolatus in Calepini lexico nunc tertium excuso verbum *dedicere* agnoscit, firmatque exemplo Accii Alpheisboea: *Adverte, cum te esse Alceonem fratrem falsis dedicat.* Sed fortasse non animadvertit Nonium xv, 121. a quo eum Accii locum habemus, refertur ad *dedicare*, ut sit indicativi modi: praesertim si illud *dedicat* sit finis versus Iambici.

(47) In quem locum nescio quid nugatur verus Scholiastes: *Togam, inquit, sumit, ut eam supra lectum mittant, dum mortuus effertur.* Atqui togam sumere, est induere. Et per ea tempora non in Italia solum sed & Romae raro toga, saepius lacernis utebantur: mortui tantum, inquit Satyricus, per Italiam togam sumebant.

Qui mos togatos sepeliendi constat & ex aliis scriptorum locis, quae asserunt Lipsius 1 Elektor. 6. & ex eo Dempsterus in paralipomenis ad Rosin. lib. v, cap. 32. Sed ibi tamen dupliciter Dempsterus hallucinatur: a ac primum, quod togam quam mortui induerent, pullam fuisse ait. Sed si vir doctus ad loca a Lipsio producta attendisset, albam, non pullam togam

a mortuis indutam didicisset. Plutarchus de Romanis ait: *Mortui corpus ἀμπεπνύουσι λακοῖς.* Artemidorus τὰ λευκά ἱμάτια mortem praenuntiare ait; *διὰ τὸ τὰς ἀμπεπνύουσι ἐν λακοῖς ἐκφέρεσθαι.* Et vulgus civium sic efferebatur: nam magistratus, triumphales viri &c. quas vivi sive praetextas, sive purpureas, easdem & mortui gerebant. Illud, opinor, Dempsterus fecit officinas, quod is, quem profert in medium, Martialis ix, 58. ait: *Nec pallens toga mortui tribulis.* Sed *pallens* ibi non significat togam pullam, sed sordidam & obsoletam: nec albae opponitur, sed candidae & creatae, quolibet ditiores utebantur, uti vel ex praecedentibus palam est:

*Nil est tritius Hedyli lacernis,
Non ansae veteres Corinthiorum, &c.
Nec pallens toga mortui tribulis.*

Alterum, quod fallitur, est quod in recitata Pauli lege *dedicare togam in funus* esse ait *cadaver ea obvolvere.* Atqui non ea tantum vis est ejus verbi, sed valet togam novam in funere *encaeniare*, ut Augustini verbo utar.

offendunt : dedicare vero in sacrum apud Caium nihil est aliud quam consecrare, seu religioni obstringere (48).

Quid in
censum de-
dicare .

Iam vero quo sensu Paullus dixit *in funus dedicare*, eodem, quamquam in re dissimili, Tullius ait, *in censum dedicare*. Locus is est in oratione pro L. Flacco n. 32. ubi cum in Decianum quendam inveheretur, qui in praedivitis mulierculae bona invaserat, eaque, cum lustrum a censoribus conderetur, in censum detulerat, ait : *At haec praedia etiam in censum dedicavisti, mitto quod aliena, mitto quod possessa per vim, mitto quod convicta ab Apollonidensibus &c.* Ac bene Eipius III var. lect. 1. *in censum* reposuit, cum antea *in censu* legeretur; nisi quod *in censum dedicare* idem esse statuit, quod *in censum referre*: sicuti etiam Manutius in commentario ad eum locum, quem tamen reprehendit Gronovius lib. IV de pec. vet. cap. 1. & jure merito, nam, uti multis ostendit, *deferre in censum* Quiritium erat, at *in censum referre* unius censoris proprium fuit. Ita ex Gronovii sententia *in censum dedicare*, idem est quod *in censum deferre* & profiteri. Recte quidem, sed penitiores tamen ejus locutionis causam vis doctus cum ceteris ignoravit. Acqui hic etiam dedicare idem prorsus est quod inchoare: tum enim vero rei alicujus possessio incipiebat, cum res illa in censum delata erat. Atque ea demum sunt praediorum *ἀγῶνα*. Idem prorsus loquendi genus adhibuerat P. Africanus oratione contra Ti. Asellium apud Gellium VII, 11. *Quanti*, inquit, *omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicavisti*. Sic autem accusandi casu tum hic, tum apud Ciceronem, non vero *in censu* esse legendum, illae, quas modo exponebamus, locutiones *in funus*, *in sacrum dedicare* prorsus evincunt. Demum Gronovius ibidem *ὁρίζοις* sane & feliciter eandem locutionem in Vlpiano restituit l. 64. de adquir. rer. dom. Ibi in vulgatis legitur: *Quae quisque aliena in censum deducit, nihil magis ejus sunt*. Sed *dedicat* scripsisse Vlpianum veteris elegantiae non ignarum, ait Gronovius. Quam conjecturam certissimam puto, quod animadverterim ex ejus legis variantibus lectionibus de-

Vlpiano
verus scri-
ptura affe-
ricur.

(48) Lex est XII tabularum, quam Caius dicit apposite dicitur, quia rem consecratam lit-
ab. VI ad leg. XII tab. refert (eaeque est lex ult. berare multo difficilior fuit: eoque pertinet
de litigios.) in hunc modum: *Rem, de qua con- Ciceronis oratio pro domo sua, quam ab adver-*
troverfus est, prohibetur in sacrum dedicare; alio- sariis deditam Cicero vindicaturus eam ora-
quin dupli poenam patitur; ne liceat eo modo du- tionem habuit. Quod ergo Cicero (ut Marcell-
riorem adversarii conditionem facere. Sed duplum lum h. 12. de cur. fur. & Pomponium l. 12. de
utrum siso, an adversario praestandum sit nihil pactis, aliosque taceam) *dedicare* pro eo, quod
exprimitur (In lege XII tab. de qua commen- est rem sacram facere aut religioni obstringere
tatur) fortassis autem magis adversario: ut id vel- dixerunt, id Caius ex lege XII tabularum ple-
uti solatium habeat pro eo quod potentiori adversa- na oratione dixit *rem in sacrum dedicare*.

ducāt alios codices praeferre, uno variante elemento eoque permutable, nam scimus duas eas litteras V & I in lapidibus & MSS. saepissime permutari.

Sed pergo jam scriptorum locos, quos quidem conquirere potuerim, in medium proferre. Prae ceteris non bonus ille quidem scribendi auctor, sed antiquitatis tamen affectator Apuleius vix aliter eo verbo usus videtur, cujus haec interim loca reperi: Metam.

I v: *Ut venationis suae primitias bonus amicus videretur ornando muneri dedicasse.* Met. x: *Dies ecce muneri destinatus aderat. . . .* *Ac dum ludicris scenorum choreis primitiae spectaculi dedicantur*

Quid dedicare
apud Apuleium.

&c. Annon vides *primitias muneris* (hoc est venationis, quo sensu munus saepe accipit Apuleius) *dedicare* idem esse quod auspicari?

Ad haec Met. xi de Isis navi Isis ipsa sic loquitur: *Quo (die) sedatis libernis tempestatibus, & lenitis maris procellosis fluctibus, navigabili jam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatu.* idest navigationis) *libant mei sacerdotes.* Ibi *rudem carinam dedicare* est novam nec dum mare expertam ponto committere,

& usui addicere. Nec pauciora possem, si per otium liceret, e Tertulliano loca producere, veluti hoc quod mihi nuper in Scorpiaco

cap. 1. se obtulit de Paulo Melitam devedto: *Hoc modo, inquit, etiam ethnicis saepe subvenimus, donati a Deo ea potestate* (de qua

Tertullianum.

Marci xvi, 18. dicitur, serpentes tollent &c.) *quam Apostolas dedicavit* (idest qua primus omnium usus est) *cum morsum viperae sprevit.*

Quomodo *dedicare potestatem* dixit Tertullianus, sic & *magistratum dedicare*, idest inire dici consuevisse conjicio; nam & ejus contrarium *abdicare magistratum* usu tritissimum fuit. Illustre in primis

illud quoque S. Cypriani est epist. 33. ubi de lectore tum primum sui ordinis munus auspicante ait: *Hoc die auspicatus est, dum dedicat lectionem.* Nec obscuriora exempla apud posterioris aetatis scrip-

Et Cyprianum.

tores; nam eadem notione in octava S. Stephani protomartyris a priscis usque Ecclesiae saeculis (vide librum sacramentorum Greg.

M.) quotannis hanc orationem damus: *Omnipotens sempiterne Deus, qui primitias martyrum in B. levitae Stephani sanguine dedica-*

casti &c. Gesta Constantini M. apud Cangium: *Palatium usque ad perfectam fecit, quem non dedicavit,* idest eo uti non potuit. Quod

eodem sensu hic dicitur, quo Latinus Bibliorum interpres Deut. xx, 5. domum recens aedificatam *dedicare* dixit, pro eo quod est en-

caeniare. Atque haec ex auctoribus satis.

Venio nunc ad inscriptiones, in quibus quidem rarius conse-

cran-

Eadem
notione
dedicare
in lapidi-
bus.

crandi (49), saepissime *dedicandi* verbum occurrit: sed tamen certissimum habeo plerumque in iis *dedicationem* tantum pro *ignavione* adhiberi: quamvis non negem non raro etiam pro consecratione usurpari, eo quod res essent conjunctissimae, eoque unum pro altero poneretur. Verum, uti dixi, saepius dedicatio nihil praeter encaenia adsignificat: veluti quod apud Reinesium 11, 89. dicitur nescio quis *theatrum & proscenium ludis scenicis biduo* DEDICASSE *de sua pecunia*: idem ibi profecto DEDICAVIT, quod in usum traduxit; neque enim *biduo* res consecratur, nec *pecunia*. Item quod apud Grut. p. 12. n. 1. legitur: I. O. M. PRO. SALVTE. IMPP. L. SEPTIMI. SEVERI. ET. M. AVRELI. &c. M. FIRMI-DIVS . . . CONSECRAVIT. ITEM. DEDICAVIT: an non ea quantivis pretii epigraphe prope clamat, inter consecrationem ac dedicationem, quanquam res conjunctissimas, interesse tamen plurimum, quod illa ritibus & conceptis formulis, haec primo rei usu contineretur? Itemque in basi Interamnate apud Grut. p. 14. n. 16. I. O. M. MINATIA. ELPIS. DEDICAVIT. ET. CONSECRAVIT (50).

Quid de-
dicare do-
mum,

Atque ii quidem, qui *dedicare* nihil aliud esse volunt, quam *dedicare*, sive consecrare, vix alibi, quam cum de templis rebusque aliis sacris est sermo, suam sententiam tueri possunt. Contra vero ea, quam *dedicationi* subjecimus notionem, tam patet latissime, ut non templis solum, sed profanis omnibus rebus optime conveniat; quae res profanae cum dedicari dicuntur, nihil aliud significatur, quam eorum usum inchoari. Suetonius Nerone: *Ejusmodi domum, cum absolutam dedicaret, haftenus comprobavit, ut se diceret quasi hominem*

(49) Non desunt tamen exempla in mar- moribus, ubi propria *consecrandi* vox adhibetur. Itaque ap. Grut. p. 18. n. 6. IOVI. OPTIMO. MAXIMO . . . P. AELIVS. . . ARAM. CONSECRAVIT. Itemque p. 19. 1. Bursus p. 28. 5. ARAM. CONSTITVIT. ET. CONSECRAVIT. Postremo p. 409. A. R. A. M. CVM. BASE. CONSECRAVIT. Sed & apud Reinesium cl. 26. AEDM. CVM. OMNI. CVLTV. CONSECRAVIT. In Graecis epigrammatibus ΚΑΘΙΕΡΘΕ de templis, ΑΝΕΘΗΚΕ de aris, signis, clypeis ceterisque rebus, quae collocatione aut suspensione dedicabantur, & alio transferri poterant, dici solet: Vnde quod legitur apud Grut. p. 69. 8. ΤΟΝ. ΝΑΟΝ. ΚΑΙ. ΤΟΝ. ΒΟΜΟΝ. ΑΝΕΘΗΚΕΝ. ob viciniam illud ΒΟΜΟΝ negligenter, credo,

sic positum fuit: nam *καθιέρω* illud ΑΝΕΘΗΚΕΝ minus convenire videtur, quod est tamen *καθιέρω* proprium, qui loco moveri potest. Cicero pro domo n. 46. *Simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest*. Quo Tuillii loco *dedicare & loco movere divinitas optinor, ponuntur*. Nam dedicabatur, ut alibi ostendam, ara sive signum, cum supra suam basim ponebatur, cuius contrarium fuit *loco movere*.

(50) Τέρος *περίεργος*, cum dicti potius debuisset CONSECRAVIT. ET. DEDICAVIT. prius res sacrabatur, tam demum usul dicabatur. Tamen fieri potuit, ut interdum sive per negligentiam consecratio rem usu inchoatam subsequeretur, sive fortasse verius, si quando consecratio neglecta fuisset, usu jam sacrata putabatur.

nem tandem habitare coepisse. Quo sane loco nonnisi primum domus usum dedicationis nomine licet intelligere: non enim domus consecrabantur, & consecratae non erant amplius in domini sui censu, ut patet ex oratione Ciceronis pro domo. Nisi forte principis domum religiosam fuisse existimamus, quod a vero non abhorret. Sed alia suppetunt exempla rerum profanarum innumerabilia: veluti cum sermo est de dedicatione statuarum, non dicam imperatoribus, sed privatis hominibus positarum, nefas est de ~~statuam~~ statuam cogitare. Sic apud Grut. p. 434. 1. statuae, quae L. Maesio Rufo ejusque conjugii a Forosempronienfibus ponuntur, num religiosae fuerunt? & tamen earum DEDICATIONE Rufus. Epulum. *dedi. decurionib. sing. H. S. xxx. sex. viris. et. augustalib. sing. H. S. xii. plebi. sing. H. S. iiii.* Inscriptio quoque Nepesina p. 441. 7. loquitur de DEDICATIONE. STATVAE. PATRONI. & saepe alibi. Num quem caerimoniarum apparatus in hisce statuis dedicandis adhibitum putas? Atqui, si animum adverteres, *dedicare* statuam nihil est aliud quam ~~statuam~~ statuam. Apuleius Met. vi: *Et depictam in tabula fugae praesentis imaginem meae domus atrio dedicabo*: id est ~~adornare~~ seu suspendam. Tabulae ergo suspensione dedicabantur, & dedicare statuam nihil aliud fuit, quam eandem in loco dato decreto *decurionum* (quod his singularibus litteris notabant L. D. D. D.) collocare, & encaeniare. Atque eo refer Tullii locum pro domo n. 46. quo *dedicare & loco movere* ex adverso ponuntur, ut alibi dixi. Hinc etiam dedicatio bibliothecae, aquaeductus, pontis & similium nullam propriae, ni fallor, ~~adornare~~ adjunctam habuit, sed primum tantum rei usum designat. Certe nefas est arbitrari Christianos imperatores Valentinianum, Valentem, & Gratianum in pontium, quos DEDICARI. IVSSERVNT, uti Gruterianae inscriptiones p. 160. n. 4, & 6. testantur, dedicationibus ullam ethnicam adhibuisse caerimoniam praeter circenses, quibus pontium usus inchoari solebat, uti deinceps demonstrabo. Idem de altera epigraphe ap. Grut. p. 1080. n. 10. cogitandum, ubi Valens & Gratianus PORTICVS. AREASQ. MACELLO. LIVIAE. AD. ORNATVM. VRBIS. SVAE. ADDI. DEDICARIQ. IVSSERVNT. Est & Veronae inscriptio apud Grut. p. 166. n. 2. sub Gallieno principe posita, ubi dicuntur MVRI. VERONENSIVM. FABRICATI. EX. DIE. III. NON. APRILIVM. DEDICATI. PR. NON. DECEMBRIS. IVBENTE. SANCTISSIMO. GALLIENO. AVGN. INSISTENTE. AVR. MARCELLINO. V. P. DVC. DVC. (id est Viro perfectissimo duce ducepario) CVRANTE. IVL. MAR-

Aut statuam.

Dedicare pontes.

Aut mu-
ros quid
sibi velit.

MARCELLINO. Qua in inscriptione *muros dedicare* non est aliud, quam eorum fabricam ad umbilicum perducere, & *usui dicare*. Huc enim pertinet illa sedula consignatio temporis, tum illius quo manus operi admota, (FABRICATI, inquit, idest coepti EX. DIE. IIF. NON. APRILIVM) tum quo opus consummatum fuit: nam quod sequitur, DEDICATI. PR. NON. DECEMBRIS, tempus perfecti, atque usui dicati operis notat. Accedit quod Gallieni iussus, & utriusque Marcellini instantia & curatio non alio quam ad fabricam tum inchoatam tum perfectam referuntur, non vero ad aliquem consecrationis ritum: & scimus ex legum voluminibus civitatum muros, non sacros fuisse, sed sanctos, hoc est sanctione inviolabiles. Adde & hoc loquendi genus: *sua pecunia dedicare*, quod certe non potest de *uadiis* intelligi, (quid enim habet pecunia cum consecratione commune?) sed tantum de operis consummatione, quam statim ejusdem usus consequitur. Eam locutionem deprehendi apud Reinefium cl. 1. n. 179. STAT. EX. AERE. S. P. DEDICARVNT. iterumque eadem classe n. 300. GENIO. GENTVRIAE. &c. SIGN. AEN. SVA. PEC. DEDEGAVERVNT. Et cl. 2. n. 89.

Quid sua
pecunia
dedicare.

Eodem
sensu de-
dicare in
posterioris
aeratis ti-
culis.

Demum in his tertii aut quarti saeculi inscriptionibus sine ulla controversia DEDIGARE est usum aedificii inchoare. Apud Grut. p. 178. 4. *Constantius & Maximianus invicti Augg. Severus & Maximianus Caes. thermas ornaver. ET. ROMANIS. SVIS. DEDICAV. hoc est in Romanorum usum encaeniaverunt. Et ne forte putes dedicandi verbum pro uadiis positum: en ut eadem pag. n. 7. consecratio a dedicatione sedulo distinguitur. D. D. INN. Diocletianus & Maximianus invicti seniores Augusti patres imperatorum & Caesarum: Constantius & Maximianus invicti Augg. & Severus & Maximianus (legendum Maximinus) nobiliss. Caesares thermas felices Diocletiani Aug. fratris sui nomine CONSECRAV. coeptis aedificiis pro tanti operis magnitudine omni cultu perfectas ROMANIS. SVIS. DEDICAV. Vides ut accurate consecratio a dedicatione distinguitur, ne forte unius ejusdemque rei synonyma fuisse putes. Et hinc facile supplebitur inscriptio pag. 179. 1. *Thermas felices Diocletiano coeptas &c. numini ejus consecrarunt: supplenda porro quae desunt: & Romanis suis dedicaverunt.**

Quamquam vero ex iis auctorum & inscriptionum locis, quos non mediocri luce perfudimus, satis intelligi potest, non sine operae pretio me tamdiu in ea dedicationis notione versari: tamen quid sollemnis illa formula sibi velit, quae in Lugdunensibus, aliisque per Gal-

Gallias faxis occurrit, *monumentum sub ascia dedicare*, quae ne-
mini ad hunc usque diem intellecta, viris doctissimis crucem fixit,
age videamus; & an tradita dedicationis notio tam late pateat, quam
initio polliciti sumus, porro experiamur. Et ceterorum quidem sen-
tentias (an nugacissimas nugas?) tum numerare difficile, tum reco-
cta crambe id putidius fuerit. Adeat, si cui est otium, eos qui leges
xii tabularum explicuerunt, ad eam legem *rogum ascia ne polito*,
tum & Gutherium de jure Manium ii, 28. Sponium in antiquitati-
bus Lugd. ac Fabrettum in vol. inscr. a p. 203. ad 206. & alios. Om-
nes vero sententiae in eo fere versantur, ut aut sepulcri modestiam
ea clausula commendari, aut contra magnificentiam arbitrentur, ac
fere respici putent ad eam legem xii tab. *rogum ascia ne polito*, cum
tamen nihil monumentum cum rogo commune habuerit, ac nihil
etiam ascia, qua ligna dolantur, cum ascia fabrorum caemen-
tiorum de qua hic sermo. Quare definant aliquando legem
illam in praesidium adsciscere, praesertim cum illa asciae usum ve-
tet, quem ista formula sepulcralis admittit. Reinesius ad cl. xii, n.
34. ab aliis diversus abiens tantum non acu rem tetigit: *Significa-
runt autem ea (formula) inquit, se marmorariis, quorum ascia &
dolabra λαγωτινὴ ὄργανα, faciendum locasse, hoc est ab inchoato opus
curasse.* Quae Reinesii sententia quid quaeso commereuit, quamobrem
acriore censura a Fabretto perstringeretur? Et verisimiliora certe Rei-
nesius paucis verbis, quam Urbinas ille totis chartis edisserit. Quan-
quam quod eo sensu formulam illam accipi Fabrettus jubet, quasi vero
sepulcri mediocritas commendetur, quod unius asciae ope, qua calx
subigitur, sine ullo λαγωτινῷ instrumento fuerit exstructum: nihil
novi affert, idque jam pridem Gutherius in ii de jure Manium 28. di-
fertifissime tradiderat, ubi *dedicare sub ascia* hoc demum significare
statuit, *opere testorio marmorato vel albario sepulcra exornare.*

Iam vero quod negat asciam λαγωτινὴν, sive lapicidarum fuisse
instrumentum, ac non nisi lignariam aut calcariam asciam inveniri
pertendit, nihil agit: & vel ipsa asciae figura, quae in Salsoniae mo-
numento, de quo ibi Fabrettus commentatur, &
alibi visitur in hunc modum, virum doctum mone-
re potuisset, neque ad dolandam materiam, neque ad
macerandam calcem illud instrumentum usui esse
potuisse, sed unice ad lapides excidendos poliendos-
que: quippe cum securiculae potius speciem oculis
exhibeat, quam lignariam aut calcariam asciam, quarum utranque
recurvam, perinde ut hodieque adhibentur, fuisse oportuit. Et pos-
sum

M

sum

Sub ascia
dedicare
quid signi-
ficet.

Quid ascia
hic.

sum non paucis argumentis evincere, asciam, de qua monumenta loquuntur, fuisse *λαζαριον*, quae compendisaclusus, contuli in subjacentem notam (51).

Verusejus
formulae
sensus.

Iam vero quae nostra interpretatio sit, aperire praestat, quam in aliis refellendis tempus terere. *Dedicare* in his monumentis cave putres consecrandi, id quod sibi nonnulli persuaserunt, significatione positum: nec est secundum Reinesium *ab inchoato opus curare*: nec demum quidvis aliud: verum secundum semel traditam ejus verbi notionem nihil aliud istuc est *dedicare*, quam usum monumenti illato cadavere inchoare, sive encaeniare, quemadmodum tot jam auctorum locis fidem feci: *dedicare* vero *sub ascia* idem prorsus est, quod in sepulcrum recens exstructum cadaver inferre, & ut Festi verbum adhibeam, *usui dicare*: sive, si forte mavis, in monumentum encaeniare antequam fuerit perfectum; dumque adhuc fabrorum caementariorum, qui per asciam designantur, fervet opus, mortuum illic collocare. In hac enim formula *ascia* pro ipso aedificationis opere ponitur, & particula *sub* potest significare vel *statim post*, vel *in ipso aedificandi actu*. Vt semel dicam, hoc innuere ea clausula voluerunt, non esse illatum cadaver in alias sive emtum sive exstructum monumentum, sed in sepulcrum tum primum data opera & ad eum finem aedificatum, ut is mortuus, cui memoria ponitur, eo in-

(51) Nam certe ascia, cujus in monumentis mentio existit, etiam satento Fabretto, non est lignaria, qua materia dolatur. Superest ergo ut sit illa altera ad calcem subigendam composita. Atqui istius asciae multo longius erat manubrium, praeut illud est quod in lapidibus insculpi solet. Aliud ergo esse non potuit quam ascia quaeplani *λαζαριον*. Scio obijcere Fabrettum, asciae lapidariae nusquam apud auctores fieri mentionem. Atqui sit ejus mentio in saeculis monumentis, quibus illa formula adhibetur, & insuper ascia interdum scalpitur, quae non potest esse nisi lapidatarum, quae & fabricatorum eadem quoque fuit, quippe cum in omni fabrica sive reticulati, sive incerti operis permultum ejus instrumenti usum fuisse oportuerit ad lapides complanandos: cum contra illa altera non ad muros extruendos, neque ad rectorum induendum, sed tantum ad calcem subigendam usui esset. Sed missis inscriptionibus, si scriptorum iudicio rem transigi mavis: ecce Psalmorum interpret Hieronymo haud paullo antiquior, & alterius saltem saeculi auctor, id quod Ps. 74 ver. 6. apud LXX legitur, *ἐκ πέλει καὶ λαζαριον κατέβησαν δούρι*, sic est interpretatus, *in securi & ascia deiecerunt eam*. An non intelligis asciam

λαζαριον quoque instrumentum fuisse, imo & huic Graeco vocabulo *λαζαριον* respondisse? Et scimus Hesychium: *λαζαριον* *ἐκ* exponere, ut sit *λαζαριον σιδήριον*. Nam quod Graeci posteriores astrologiae libros *λαζαριον* ex usu linguae Persicae inscripserunt, ut ex Cangii Graeco glossario licet intelligere: id perinde factum puto, quemadmodum Aristotelis logica Organum fuit appellatum. Verum hoc obiter. Altera vox, qua Graeci asciam exprimerent, fuit *ἀξίνη*, (unde & *ascia* nomen invenit, Aeolum more qui pro *ξίνῃ* dicebant *οξίνῃ*, & alia in eundem modum) quae & securum & asciam aequae significat, eo quod fuissent figura similes (id quod ex asciae forma in monumentis perspicitur): imo & officio: nam *ἀξίνη* ab *ἀγνυ* venit, cujus futurum *ἀξω*, quoniam ad frangendum lapides tam securis, quam ascia comparata fuit. Atque haec quidem verissima est asciae illius, quae in monumentis nominatur atque insculpitur, significatio: quam non eo pluribus confirmavi, quod ea magnopere indigerem (nam modo fabricatorum fuisse instrumentum conveniat, ceterum *λαζαριον* ne an calcaria sit ascia intelligenda, mea nihil interest): sed ut Reinesium ab injusta reprehensione vindicarem.

inferretur (52): conjungitur enim semper cum illa formula haec altera *monumentum facere* aut *ponere* in hunc modum: *ἱ δῆνα τῷ δῆνα* PONI. CVRAVIT. aut FAGIENDVM. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Accedit quod apud Gruterum p. 339. n. 4. *sarcophago condere*, & *sub ascia dedicare*, junguntur hoc modo: MEMMIA. CASSIANA. CONIVNX. (maritum suum paulo ante nominatum) SARCOFAGO. CONDIDIT. ET. S. A. D. hoc est *sub ascia dedicavit* monumentum. Nec vacat inscriptiones percurrere, quibus ea clausula adhibetur, propterea quod de hoc commentario vere hoc mihi videor esse dicturus eum SVB ASCIA DEDICARI: ita raptim & adhuc atramento madens prelo committitur. Quo dabitur, spero, venia toto hoc opusculo secus fortasse dictorum, ac viri docti sint iudicaturi, quorum sententiae lubens subscribam.

Ac de dedicationis notione latissime illa quidem patente, haec habui dicere. Ex quibus plane intelligimus, non templa solum aliaque religionem spectantia fuisse dedicata, sed & profana loca tum publica, tum privata, uti domos, bibliothecas, scholas, monumenta; quinimo & vestimenta, & nihil non eo sensu dedicatum fuisse.

II. Templorum & publicorum operum dedicatio ad quem pertineret.

Iacobus Gutherius in 111 de vet. jur. pont. 12. ab antiquis usque temporibus quosdam *duumviros aedis locandae faciundae deducandae* adstruit: eumque duumviratum aliquamdiu intermissum postea repetitum affirmat. Sed frustra est in exemplis afferendis, quae id tantum probant, fuisse quosdam duumviros aedis locandae faciundae: nam duumviros aedis dedicandae prorsus inauditos reor; & uni, puto, non duobus, negotium dabatur, ut dedicationi praecesset. Ne illud quidem, quod apud Livium libro altero, cap. 42. legitur, Gutherium juvat: *Castoris*, inquit Livius, *aedes eodem anno idibus Quintilibus dedicata est. Vota erat Latino bello & Postumio dictatore. Filius ejus duumvir ad id ipsum creatus dedicavit*. Nam Patavini verba *ad id ipsum creatus* non *ad dedicavit*, quod proxi-

Duumviri
aedis de-
ducandae
explosi.

M 2

me

(52) Secundum hanc illius formulae notationem, Ioseph Christi Servatoris cadavere in novum monumentum illato illud indubie *deducisse* dicitur: imo cum illud monumentum Lucac xxiii, 53. λαβόντων dicitur, quasi si dicas *asciam*, sive asciae ope exchum, etiam *sub ascia deducisse* fortasse dicitur. Verum cum illud sepulcrum non recens extractum fuerit, nec in eum sinem, ut ibi Servator conderetur: non belle ibi quadrat haec clausula *sub ascia deducit*.

me sequitur, referenda censeo, sed quod creatus unus ex duum-
 viris fuisset aedis locandae faciendae; visum fuit ut unus ex iis
 duumviris, qui filius ejus esset qui voverat, dedicaret. At enim
 Gutherius cap. 13 ejusdem libri in veteri marmore duumvira-
 cum aedis dedicandae sibi reperisse videtur. Ea est inscriptio Cafi-
 nas apud Grut. p. 100. 8. in hunc maxime modum:

M. PAPIVS. M. F. L. MATRIVS. L. F.

DVO. VIRI. I. D

SIGNVM. CONCORDIAE. EX. S. C. RESTITVENDVM

COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT &c.

..... CN. DOMIT. C. ASINIO. COS

Quo in epigrammate labitur pueriliter Gutherius, quod illas al-
 terius lineae singulas I. D. spreta eorum non minus insulsa in-
 terpretatione, qui exponerent *jussu Dei*, ita demum interpretatur,
jussi dedicare. Tamne hospes in priscis marmoribus quisquam, ni-
 hil ut de *duoviris juri dicundo* inaudiverit? Verum quod de ambo-
 bus numero multitudinis dicitur DEDICARVNT, compendii
 id causa factum, ut utrique non modo curatio sed & dedicatio tri-
 bueretur, cum uterque quidem curasset, sed severa alter tantum
 eorum suo & alterius nomine dedicasset: quemadmodum saepe in
 Evangeliiis & Actis, ut V. T. omittam, plures aliquem sermonem
 habuisse dicuntur, cum reipsa ab uno dumtaxat ex iis ceterorum
 nomine eam orationem haberi oportuerit. Ita, opinor, ista epigra-
 phe capienda: neque insolens in inscriptionibus illud est, rem quam-
 piam suo & aliorum nomine ab uno aliquo dedicatam. Plinius v.
 epist. 12. *Cognovi speciosissimam te porticum sub tuo filii que tui nomi-
 ne dedicasse*. Fortassis tamen signi dedicatio (quae ut alibi notatum,
 ejusdem collocationem significat) a duobus peragi potuit (53).

Sed

(53) Neque vero in ea solum inscriptione,
 quam cum Gutherio recitavi, sed & in aliis haud
 ita paucis binos aut plures dedicasse deprehendi.
 Apud Grut. inscriptio Spoletina p. 3. m. 9. I. O.
 M. G. . . M. Gellius Stephanus jun. cum Ste-
 phano patre domi Tertiana ex dirutione restit. DE-
 DICARVNT Q. & p. 100. n. 10. Agrigentina
 epigraphae hujusmodi: Concordiae Agrigentinarum
 sacrum respublica Lilybaetanorum DEDICANTI-
 BUS M. Huterio Candido praecos. & L. Cornelio
 Marcello Q. PR. PR. Itemque p. 103. 6. in
 Delmatia: Vistoriae Aug. NN. G. dedicante
 Egnatio Viflore Leg. Aug. PR. PR. & Cl. Pifone
 G. Et ne forte excipias Romae quidem obtri-
 nuisse, ut uni dedicandi munus demandaretur,
 non item extra Romanam (quod constat ex Plini

epist. ad Traianum in provinciis non eosdem de-
 dicandi ritus observatos, ac Romae) ecce tibi
 Romanam epigraphen apud Grut. p. 307. n. 8.
 in qua de duobus dicitur. DE. SVO. D. D.
 IDEM. DEDICARVNT. Et Romana quoque
 illa est, quam Reinesius cl. r. n. 279. refert,
 qua duo STAT. EX. AERE. S. P. DEDI-
 CARVNT. Itemque Romana, quam idem 1.
 300. producit, qua res SIGN. AEN. SVA.
 PEC. DEDECAVERVNT.

Sed in recitatis eloquiis dedicare non idem,
 quod consecrare, (quod, ni fallor, uni manda-
 batur) sed idem quod *ἐξαιρίζω*, uti toties admo-
 nuimus: & in Reinesianis postremo loco produ-
 ctis illud SVA. PEC. magno est indicio non de
 aedificata sed de signi collocatione & libe-
 ra.

Sed commentitiis illis aedis dedicandae daumvis valere iussis: scimus olim stante rep. populi iussu, aut plebiscito debuisse praefici, qui dedicaret. Istud quidem & ex Ciceronis epistola ad At. IV, 2. constat, ubi ait: *Si neque populi iussu, neque plebis scitu is qui se dedicasse diceret, nominatim ei rei praefectus esset, neque populi iussu, aut plebis scitu id facere iussus esset: videri posse sine religione eam partem aerae mi restitui: & ex oratione pro domo sua n. 53. legitur, L. Cassio censore de signo Concordiae dedicando ad collegium referente, Ei M. Aemilium Pont. Max. pro collegio respondisse, nisi eum populus R. nominatim praefecisset, atque ejus iussu faceret, non videri ea recte posse dedicari. At senatus consecratam aram tollendam ex auctoritate pontificum censuit, &c.* Verum hoc aliis jam notatum.

Ius praeficiendi qui dedicaret olim apud populum;

Sub imperatoribus postquam lege regia populi potestas ad principem translata fuit: princeps solus dedicare poterat, vel is etiam, cui dedicandi fecisset potestatem: id quod modo ex Vlpiano l. 9. de rer. divis. cum didicimus, non gravabor eam legem fere totam huc adscribere, propterea quod alia quaedam praeterea complectitur ad id argumentum spectantia: *Sacra loca ea sunt, quae publice dedicata sunt, sive in civitate, sive in agro. Sciendum est, locum publicum tum sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit potestatem. Illud notandum est aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium: Sacer locus est locus consecratus: Sacrarium est locus, in quo sacra ponuntur, quod etiam in aedificio privato esse potest. Et solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare. Tum transit ad sancta, de quibus ait: Proprie dicimus sancta, quae nec sacra nec profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, sanctione enim quadam subnixae sunt. Ac demum nonnullis interjectis: Res sacra non recipit aestinationem. Ex his percipimus, ad principem proprie pertinuisse publice dedicare. Hinc saepe apud scriptores legimus, imperatores Roma profectos ad aliquid dedicandum, uti cum Tiberius Capreas secessurus, eam causam suae profectiois praetexit, ut Capuae Capitolium, Nolae Augusti templum dedicaret. Et ex nostri amphitheatri titulo discimus, illud ab Antonino dedicatum, ut sexcenta alia hujusmodi dedicationum extra Romam exempla retineam.*

Postea ad imperatores translatum;

ralitate aliqua in eo dedicando id est collocando exhibita, esse sermonem: id quod luculentissime constat ex 89. classis alterius Reinesianae, ubi plures quoque dedisse sua pecunia theatrum dicuntur, sed non aliter dedisse quam scenicis ludis THEATRVM, ait inscriptio, ET. PRO- SCENIVM. REFECERE. LVDIS. SCENI- CIS. BIDVO. DEDICAR. D. S. P.

Quorum
nomine
alii quan-
doque de-
dicabant.

eam. Nonnunquam tamen, ut ex eodem jurisconsulto didicimus, princeps alteri cuiquam dedicandi potestatem dabat: tum vero cave-
putes illum suo nomine dedicasse; nam imperatoris nomine tum
etiam dedicatio peragebatur: cuius rei certissimam fidem facio in
hunc modum. Inscriptio Mediolani est apud Gruterum p. 177. n. 4.
qua de Antonino dicitur: AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS.
ATHENIS (idest Mediolano sive potius in Delo insula, uti alibi
dictum fuit.) COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO. PATRE.
SVO. CONSVMMAVIT. DEDICAVITQ. Atqui Antoninus, teste
Capitolino cap. 7. *neq. ullas expeditiones obiit, nisi quod ad agros
suos profectus est ad Campaniam, dicens, gravem esse provincialibus
comitatum principis etiam nimis parci.* Non ergo ipse per sese Anto-
ninus aquaeductum illum dedicavit, sed alius quispiam imperatoris
nomine. Sed tamen idem imperator (ut obiter admoneam) Campa-
num amphitheatrum ipse per sese, uti prorsus mihi persuadeo, de-
dicavit: propterea quod scimus ex eodem Capitolino in Campaniam
ad suos agros eum secessisse.

Metropo-
litanæ Ec-
clesiæ
Campanæ
dedicatio.

Quod dedicationes per alios imperatoris nomine sæpe pera-
ctas diximus: idem nuper (si profanis gentium ritibus sacrosan-
ctas Ecclesiæ caeremonias conferre licet) in Metropolitana Ecclesiæ
Campanæ dedicatione factum. Nam cum amplissimus & immorta-
lis memoriae Cardinalis NICOLAUS CARACCIOLVS, qui quar-
tum jam hunc & vicesimum annum in Metropolitana hac cathedra
sanctissime adsidet, suam Ecclesiam non modo ab inchoato resti-
tuisset, sed & laxius ampliasset, exornassetque magnificentissime:
hoc unum restabat, ut ab illo pastoralis vigilantiae specimine singu-
lari FR. VINCENTIO MARIA CARD. VRSINO, qui tunc
temporis Beneventanam Campanæ conjunctissimam planeque ger-
manam Ecclesiam sanctissimis institutis moderabatur, sollemnibus
caeremoniis, quod jamdiu promiserat, dedicaretur. Qui tamen in-
terea temporis summa omnium gratulatione, Romanae Ecclesiæ hoc
est omnium I. C. Ecclesiarum gubernaculis admotus, cum gravio-
ribus curis distentus iter aggredi, atque ipse per sese eam consecra-
tionem transigere haud facile posset: ut fidem tamen liberaret, pul-
cherrimo excogitato MVNDILLAM VRSINVM Episcopum Mel-
phitanum Archiepiscopum Corinthium fratris filium, sed sanctioris
disciplinae cognatione sibi multo devinctiorem, misit, qui veluti
procuratorio nomine eam functionem obiret. Ut jure in eo sibi
Campani placeant, quod eam dedicationem non tam Mundillae
Vrsino, quam BENEDICTO. XIII nunquam interituri nominis
PON-

PONTIFICI MAX. adscribendam putent, & in Ecclesiæ tabulariis consignandam. Quod tamen, sicut & cetera eximia ornamenta, quae ex ejusdem clementissimi PONTIFICIS munificentia nuper in nos redundarunt, non alii profecto, quam NICOLAI CARD. CARACCIOLI veteri cum illo necessitudini accepta referimus: & tantis nominibus BENEDICTO & NICOLAO auspiciatissima omnia ex animo adprecamur.

Quisquis igitur procuratorio nomine pro imperatore dedicabat, non suum, sed principis nomen titulo inscribebat, uti ex Novarum Athenarum aquaeductu modo collegimus. Quibusdam tamen potestas fiebat suo, non imperatoris nomine dedicandi, & uti suum, non vero imperatoris nomen inscriberent: quae quidem potestas iis plurimum dabatur, qui sua pecunia aliquid fecissent: id quod colligo ex inscriptione, quam supra ex Holstenio protuli, quae M. SILIO. EPAPHRODITO posita fuit propterea, QVOD. AMPHITHEATRVM. COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F. DEDICAVITQ. L. D. D. D. Quanquam autem quatuor illae singulares litterae, hoc est *locus datus decreto decurionum*, notant eum non fuisse amphitheatri titulum, sed statuae, credo, subscriptionem: tamen in amphitheatri illius epigrammate fuisse M. Silii Epaphroditi nomen adscriptum, mihi persuadeo, aliorum titulorum indicio, quibus ejus, qui sua pecunia fecisset dedicassetque, nomen adscribitur: sicuti Neapoli in templi Castorum epigraphe (quod pulcherrimum opus jampridem me puero corruit, de illo Tiberii liberto legabatur: ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΣ. ΕΚ. ΤΩΝ. ΙΑΛΩΝ. ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ idest sua pecunia perfectum consecravit.

Principis opera inscribentur: nisi quis sua pecunia fecisset.

Ceterum libera republica idcirco tanto ambitu templorum dedicationibus inhiabant, quod dedicanti tribueretur, uti nomen suum inscriberet, etiamsi alius aedificasset. De M. Horatio Pulvillo Dionysius lib. v: *Dedicationem atque inscriptionem (templi Capitolini) absente collega occupavit alter consul M. Horatius*. Deinde diu post Catuli honori concessum legitur apud Val. Max. vi, 9. *Ut nomen ejus in Capitolino fastigio fulgeret*; nimirum quia a Sylla restitutum Catulus dedicavit: quae de re Tacitus III hist. 72. *Curam victor Sylla suscepit (Capitolini templi post conflagrationem restituendi) neque tamen dedicavit: hoc solum ejus felicitati negatum* (Syllae ipsius dictum id fuit, auctore Plinio vii, 43. *Hoc tamen nempe felicitati suae defuisse &c.*) Latatii Catuli nomen inter tot Caesarum opera usque ad Vitellium mansit: nam sub Vitellio iterum conflagravit. Haec de templi Capitolini dedicatione atque inscriptione.

Quanta olim dedicandi ambitio.

Nec

Nec solum libera rep. sed etiam sub prioribus Caesaribus eadem dedicandi ambitio viguit: nimirum antequam potestas designandi ejus, qui dedicaret, a senatu populoque ad imperatores deferretur (quod nondum sub Claudio contigerat, qui ex S. C. nescio quid dedicavit, ut ex epigrammate percipitur apud Grut. p. 101. n.1.) & antequam obtinere coepisset, ut posset alius quispiam imperatoris nomine dedicare. Tacitus VI annal. 45. *Ne publice quidem, nisi duo opera (Tiberius) struxit, templum Augusti, & scenam Pompeiani theatri: eaque perfecta CONTEMPTU AMBITIONIS, an per senectutem, haud dedicavit.*

Quorundam imperatorum modestia.

Hadrianus tamen ab ea ambitione suum inscribendi nomen longissime in speciem abhorruit: sic enim de eo narrat Spartianus cap. 19. *Romae instauravit pantheum, septa, basilicam Neptuni, sacras aedes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis & veteribus nominibus consecravit.* Eandem quoque civilitatem (ut de Augusto taceam, de quo prope idem tabulae Ancyranae commemorant) Severus praefetulit, de quo prodit Spartianus cap. 23. *Magnum vero illud . . . quod Romae omnes aedes publicas, quae vitio temporum labebantur, instauravit* (proinde etiam dedicavit) *nasquam prope suo nomine adscripto, servatis tamen ubique titulis conditorum.* Ex quibus Spartiani testimoniis intelligimus, Hadrianum quidem nunquam suum nomen inscripsisse, sed veteribus nominibus omnia dedicasse: Severum autem, etsi plurimum eodem quo Hadrianus modo fecit, tamen nonnunquam & suum nomen inscripsisse, & simul conditorum titulos servasse: id quod in Panthei titulo hodieque animadvertitur, ubi servato praegrandibus litteris M. Agrippae conditoris nomine, infra suum & Caracalli filii nomen minoribus elementis Severus adscripsit. Quod eo notavi, quod hunc postremum morem, eumque sane quam honestissimum, utpote & ab affectata modestiae laude, & ab invidiae labe alienissimum, in Campani amphitheatri titulo tenuit Antoninus; qui cum neque coloniae Capuae aedificati operis, nec patri restituti atque exornati laudem invidisset, etiam suum qui dedicasset nomen adscripsit. Hoc demum illud est

— medium vitiorum, & utrinque repostum.

Hic est ille medius, ac temperatus sapientiae modulus, quem optimus princeps, tantum non Christianus, in omnibus dictis factisque mirifice tenuit. Nam Hadrianum nihil moror, qui ex ea ipsa moderatione laudem aucupabatur: & scimus illum tanta gloriae cupiditate flagrasse, ut nonnullos, ne suis luminibus obstruerent, per summam crudelitatem oppresserit.

III. Quo

III. *Quo ritu templa, hostium bona, arae, signa consecrarentur: itemque an cetera quoque opera publica sacrari oporteres.*

Ex his quae haecenus edisserui satis intelligitur, templorum aut similium dedicationem ab eorundem consecratione sedulo distinguendam: nam illa nihil aliud proprie fuit quam *ἱερουργία*, idest primus rei usus; haec vero, antequam res in usum traduceretur, certis ritibus formulisque conceptis perficiebatur. Sed tamen quod res essent conjunctissimae, & eodem tempore res sacraretur, & usui dicaretur: idcirco obtinuit ut *dedicationis* vocabulo ad utranque rem significandam passim uterentur, & ea dedicare idem quod sacrare fuerit.

Iam quemadmodum in templo dedicando pontifex templi postem teneret, quaeve sollemnia verba praeiret, quae subinde is qui dedicationi praecesset pronuntiaret, ea quia jam multi, atque in primis Brissonus, Gutheriusque exponere jamdiu occuparunt: nihil causae esse video quamobrem actum agam. Quare ad eos lectorem rejicio: ego interea spicilegium faciam.

Templi jam perfecti dedicationem ne diu differrent, religione olim tenebantur, id quod Plinius IV, 1. addocet: *Cujus, inquit (templi) dedicationem, cum sit paratum, differre longius irreligiosum est.*

Dedicationem differre irreligiosum.

Sed & e Plinii historia jam aliis notatum, pontificem verba praecuntem dedisse operam, ut illa ne praepedita aut balbutiente lingua pronuntiaret, ne si verbo aberrasset, consecratio quasi minus rite facta esset instauranda. Plinii verba haec sunt lib. XI, cap. 37. *Metellum pontificem adeo inexplanatae (linguae) fuisse accepimus, ut multis mensibus tortus credatur, dum meditatatur in dedicanda aede Opiferae dicere: Opiferam autem equidem Fortunam interpretor (54).*

Consecratio differre lingua.

N

Ean-

(54) Harduinus illud *Opiferae* in duas voces divellens, *Opis* vere in ipso textu exhibuit; quod in MSS. fere pro *vere* pingi solet: ita *vere* dicere idem Plinio erit, quod exacte & accurate pronuntiare. Conjectura non displicet: sed non continuo textum (quod vir doctissimus assolet) immutari oportuit ob ejusmodi conjecturas, quas in notis legi satis fuerit.

Viri docti *Opiferam* *Iunonem* hic intelligunt, quae parturientibus subsidio venit: sed ut fatear *Iunonem* cum hoc epitheto nondum inveni; sed *Dianam* tamen, quae interdum cum *Lucina* confunditur, cum eo attributo reperi apud Grut. p.

41. 8. Tibure in hunc modum: DIANA I. OPIFER. NEMORENSI &c.

Equidem mihi persuadeo *Opiferam* apud Plinium non fuisse aliud, quam *Fortunam*: nam certe Tibure apud Grut. p. 75. 9. dicitur quidam C. Iulius SALTVM. FORTVNAE. OPIFERAE restituisse. Eadem *adjutrix* appellatur apud Grut. p. 73. 7. FORTVNAE. ADIVTRICI. ET. TVTELE &c. Huc refer etiam *Fortunam obsequentem* qua nihil in saxis frequentius, & quod apud Grut. p. 79. 1. legitur FORTVNAE. AVGVSTAE. RESPICIENTI &c. Nullum certe numen Romani impensius colebant, quam For-

mente
constantem
perpetua
fuit.

Eandem non modo linguae, sed & mentis constantiam jure pontificio fuisse requisitam, nihil ut perturbata atque emota mente fieret, ex Ciceronis oratione pro domo assequimur: cujus locos libet adscribere, propterea quod eos nondum notatos deprehenderim. Ibi n. 54. pontificem reprehendit, quod in sua domo dedicanda mente ac lingua titubante usus esset. Tum & Clodium ejusdem vitii accusat. Praesertim, inquit, cum iste impurus atque impius hostis religionum omnium . . . ageret illam rem ita raptim & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est ad vos pontifices . . . quemadmodum iste praeposteris verbis, omnibus obscenis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiavit & fecerit. Sed & tremebundam manum in poste prensando, credo quod

Fortunam, a qua in rebus dubiis opem potissimum praestolabantur: unde illud de Traiani virtutibus Dacia apud Grut. elogium (eth. v. d. n. a. s. suspensum) p. 73. 8. Fortunae. Aug. v. n. p. o. t. e. n. t. Vbi. eras. Rhamnusia. ubi. eras. quantum. absuit. ne. Roma. lugeret. sed. vivit. Traianus. ve. tibi. Decet. b. a. l. e. Gr. Verum quid dubiae fidei monumentis opus habeo: cum Plutarchi libet de Fortuna Romanorum abunde doceat ab ipsis ferme urbis iucundabilis innumerabilia fana Fortunae existisse sub variis ejusdem Fortunae appellationibus, ob eam causam, *ὅτι μεγάλη ἰσχύς, μάλλον δὲ δλον, ἢ τυχὴ παρὰ πάντα ἐστὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Quod magnum momentum imo summa in rei humanae vis esset Fortunae.* Itaque inter illa Fortunae innumera cognomenta a Plutarcho praetermissa, etiam Opifera fuerit. Vide & ejusdem quaestiones Romanas. Et quidem apud Grut. p. 26. 4. Fortuna cum ope divina, id est cum ope quam Fortuna fert (non vero cum Ope illa celebri Dea) conjungitur in hunc modum: OPI. DIVINAE. ET. FORTVNAE. PRIMIGENIAE. SACR. Et sic dicitur OPI. DIVINAE, quemadmodum p. 94. 5. VI. DIVINAE. SACRVM. Quo in epigrammate vim divinam haud diversam a Fortuna statuo; quam idcirco *Fortem Fortunam* a Romanis dictam Plutarchus ibidem affirmat, *ὅτι φορτὴν*, inquit, *αὐλίσσιν, ὁπρὲς ἐστὶν ἰσχύς* &c. Sed nihil iuculentius Capitolini testimonio in Max. & Balb. cap. 8. Vnde, inquit, *non traximus sit, ut proficiscentes ad bellum imperatores manus gladiatorum & venatus darent, breviter dicendum est. Multi dicunt, apud veteres hanc devotionem contra hostes fuisse, ut civium sanguine litato, specie pugnorum se Nemesi, id est VIS quam FORTVNAE sociaret. Alii &c.* Ergo opem divinam, & vim divinam nihil aliud quam Nemesin seu vim Fortunae existimabis: & Nemesin ac Fortunam duo unius ejusdemque Deae fuisse nomine praeter cetera, etiam ex Grut. p. 80. r. intel-

ligitur, cujus epigrammatis initium tale est: DEAE. NEMESI. SIVE. FORTVNAE.

Iam vero Metellus iste pontifex diversus omnino fuit a clarissimo illo L. Metello pontifice, cujus ab eodem Plinio vii. 43. fit perhonorifica mentio (e quo Plinii loco Gruterus expressam putat epigraphen quam habet p. 377. 4.) nam hic optimus orator fuit, ille vero inexplantae linguae. Itaque is qui aedem Opiferae dedicavit, vel fuerit Q. Caecilius Q. F. Metellus Pont. Max. cujus in lapide auspicato apud Grut. p. 39. 5. mentio existit; vel potius aliquis alius, non pontifex. (ob linguae quidem certe impedimentum) sed dumtaxat e pontificum collegio. Et vide an non fuerit ille C. Metellus, cui agnomen Caprarius fuerat, qui inter Metelli Macedonici filios ultimus natus fuit; in quem exstat amarulentum illud Scipionis dictum in obsidione Numantiae apud Cic. 2. de or. Si quantum pareret mater ejus, asinum fuisse paritum. Certe ob ingenii tarditatem Caprarium fuisse appellatum, possumus suspicari. Sed & Plutarchus lib. de Fort. Rom. inter indulgentis Fortunae exempla refert hoc, quod Metellus ille Macedonicus a quatuor filiis consularibus elatus fuerit, quorum ultimus Caprarius recessit. Nec solum Plutarchus, sed & Velleius 1. 11. Valerius Max. vii. 1. r. Plinius vii. 44. S. Augustinus 12. de civ. 23. & ante hos omnes Cicero 7. de fin. 70. & 1. Tusc. 75. Q. Metelli fortunae felicitate mirifice praedicant, quod praeter propria decora a quatuor honoratissimis filiis, quorum gesti honores sedulo recentur, elatus fuerit: ut celebre in primis olim id ablandientis Fortunae exemplum falsae appareat. Id quod magno est indicio & aedem Opiferae a Metello dedicatam, non alterius quam Fortunae fuisse: & fortassis ab uno & quatuor iis fratribus per eam indulgentioris Fortunae occasione fuisse consecratam; ac potissimum a C. Caprario ob eas coniecturas, quas modo exposuebam.

quod perturbatae mentis esset indicium, nihil egisse, ex eadem oratione n. 52. addidici: *Ant, inquit, si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit: certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit.* Sane non immerito hodieque Ecclesiae catholicae sacrorum antistites religioni sibi ducunt mysteriorum formulas non mente attenta & constanti, linguae vero accuratae ministerio disertissime enuntiare.

Haec de templorum sacrandorum ritu. Sed & cum alicujus bona in detestationem consecrabantur, postem aliquando teneri consuevisse, & verba sollemnia pronuntiari ex iis, quae modo e Cicero ne recitavi, & aliis ejusdem orationis locis conjici potest. Sed tum demum, opinor, cum praedia illa non solum consecrabantur, sed & ara, signove posito, alicui Deo dedicabantur; ut Libertatis signum in aedibus Ciceronis Clodius posuit. Et eo spectare putem illa Ciceronis verba eadem or. n. 45. *Ergone, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrari posse? An istae dedicationes & templorum, & delubrorum religiones ad honorem Deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a majoribus nostris constitutae sunt?* Et n. 46. *Ergo si is (M. Drusus) Q. Caepionis inimici sui postem aedium tenuisset, & pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae?* Nimirum aedes, de quibus disputat Cicero, non solum in detestationem, sed & alicui Deo consecrabantur, Idcircoque postis tenendus erat.

Ceterum cum bona dumtaxat consecrabantur, tum tantum foculo pro rostris posito, adhibito tibicine, & capite velato, ita demum bona illa religioni obligabantur. Cicero eadem or. n. 47. *Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli . . . consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine.* Et paullo post: *Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bonatui Gabinii . . . consecrasti.* Sed & tum quoque non sine verbis sollemnibus res transigebatur: *Quid ergo, inquit eadem or. n. 48. illa tua tum obtestatio tibicinis? quid preces? quid prisca verba voluerunt?*

De ritu, quo Deorum signa consecrarentur (Idem ferme fuerit de aris intelligendum) nihil attinet magnopere me esse sollicitum: quod eam operam jam videam ab Antonio Vandaleo pro dignitate navatam schediasmate de consecrationibus ethnicis pag. 661. & sequentibus (§§).

N

Quid

(§§) Vandalei schediasma de consecrationibus cum jam hanc de dedicationibus diatribam absolutis ethnicis tum demum incidit mihi in manus, visum, imo & haec, quae hactenus praemissa sunt,

Bonorum
consecrando.
rum ritus.

Opera pu-
blica qua-
tuor gene-
rum:

Quid cetera operum publicorum? an ea quoque sollempni-
bus verbis & caeremoniis sacrabantur? Opera publica quatuor
generum exstitisse mihi persuadeo, alia ut essent sacra, hoc est
a principe, vel cui princeps dedicandi dedisset potestatem, pu-
blice (§6) consecrata; uti Vlpiano auctore supra expositum
fuit (huiusmodi non solum fana & arae fuerunt, sed & thea-
tra, puto, & gymnasia & amphitheatra, & alia fortasse id ge-
nus, suis singula numinibus (§7) sacra): alia vero non sacra sed
san-

sunt, jam typis commissa essent. Et viro eximio
atque erudito Dominico Graeco I. C. magnam
habeo gratiam, a quo eum librum, quorum ha-
bet copiosissimam penum, & indicatum & com-
modatum habui. Ac sane a Vandaleo putabam
jam omnia occupata: Sed contra res cecidit.
Nam primum is consecrationes, ego dedicationes
potissimum propositas habui, quarum in primis
notionem eruere e tenebris sum conatus. Tum
aliter ille, aliter ego eo in argumento versati
sumus, quod is totus est in imperatorum clari-
orumque virorum, nec non & signorum Diis po-
storum consecrationibus (quanquam & de
templis nonnulla delibat aliis jam ferme notata)
ego contra quam viam inierim, quivis perspicere
potest. Itaque cum iis, quae jam pridem Gu-
therius attulerat, non inutiliter & schediasma-
tis illius lectio conjungi poterit, & hujus, si cui
est otium, distribuae. Ac de Deorum potissimum
signis, quo ritu sacrentur, haud contemnenda
sunt, quae Vandaleus ediderit, quae legi apud
illum satius fuerit.

Quoniam quae supra de statuarum dedica-
tione obiter innueram, nihil muto: & ea juvat
levi brachio refricare. Dixeram videri arae, aut
signi dedicationem aliud nihil esse quam eorundem
erectionem, sive in sua basi collocationem, &
loco dato decreto decurionum. Sic ea dedicabantur,
quia sic denum eorum usus inchoabatur: nam
anctiones, coronationes, & si quae aliae caer-
emoniae, eae ad consecrationem denum perti-
nent, quae hic quoque proprie diversa a dedica-
tione sunt. Sed & donaria quaevis dedicare idem
quod suspendere fuit. Harum omnium rerum
dedicationes ἀναθήματα aut ἱδρύματα Graeci
dicebant, statuas ipsas aut aras ἱδρύματα, resque
huiusmodi omnes ἀναθηματικά, & ἀναθηματικά
appellabant: veluti quem Horatius dedicatum
Apollinem nuncupavit, eum ἀναθηματικὸν Graeci
redderent, aut ἱδρύματα, sicuti ἱδρύματα
τοῦ Πλούτου Plutarchus in Numa dixit. Ex
quibus quanquam satis percipitur earum rerum
dedicationem fuisse idem quod collocationem
aut erectionem: tamen nihil expressius Cice-
ronis loco quem supra posui, ex or. pro domo
n. 46. Simulacrum autem, inquit, aut aram si
DEDICASTI, sine religione LOCO MOVERI potest:
nam dedicare & loco movere contraria fuerunt.

Apuleius ejusdem rei testis supra productus deo-
pistam tabulam domus atrio dedicare pro suspende-
re usurpavit. Et is locus Quintiliani de cl.
quem habet Vandaleus pag. 662. eodem referen-
dus. Haec, inquit, priusquam dedicationis accipiant,
summam religionem opera sunt tantum: dedicatio
est illa, quae Deum inducit, quae SEDE DE-
STINATA LOCAT. Quanquam hic auctor de-
dicationis voce, ut scire sit, & collocationem &
consecrationem simul intellexit, quod essent res
conjunctissimae. Contra Minucius dedicationem
pro sola consecratione posuit: Quando igitur,
inquit, his nascitur (Deus)? Ecce funditur,
fabricatur, sculptur. Nondum Deus est. Ecce
plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc Deus
est. Ecce ornatur, consecratur, oratur, tum postre-
mo Deus est, cum homo voluit & DEDICAVIT.
Non male Minucius dedicavit dixit pro consecra-
vit, quod erant res conjunctissimae nec separabi-
les: illud quoror, quod erectionem a dedicatione &
consecratione sejunxit, improprie certe locutus;
nam erectio, apud veteriores quidem certe, con-
secrationis pars fuit, & erectio & dedicatio idem
fuerunt. Hinc Aristophanis Scholiastes in Pace
ad illud τὰς τῶν χυτῶν ἱδρύματα, non solum
ollis leguminum statuas collocatas, sive conse-
crando collocatas ait, verum etiam aliquando
sumtuosius victimis, id quod dici testatur βόι
ἱδρύματα, ἢ ἀρνί, ἢ προβάτων, id est boves aut
capra aut oves collocare, seu consecrando collocare.

(§6) Publice, inquam, consecrata: St
quis autem (ait Iustinianus lib. 11. Inst. c. 1. §.
sacrae) auctoritate sua quasi sacrum sibi constitue-
rit, sacrum non est, sed profanum. Et Festus
Gallus, inquit, delius ait, sacrum esse quocumque
modo atque instituto civitatis consecratum sit, sive
aedis, sive ara, sive signum, sive locus, sive pecunia,
sive quid aliud quod Diis dedicatum, atque con-
secratum sit. Quod autem privati suae religionis
caussa aliquid earum rerum Deo dediderit, id pon-
tifices Romanos non existimare sacrum... Ille lo-
cus ubi ea sacra privata faciunda sunt, vix videtur
esse sacer.

(§7) Amphitheatra sive Herculi quantum
e Vitruvio licet suspicari, sive potius Marri,
aut Dianae, aut Iovi Latiali sacra erant: gy-
mnasia quoque Herculi, vel, qua parte doctri-
nae studiosi addicta, Apollini Ἀρχαίου vel Mi-
ner-

sancta, veluti urbium muri, quos jurisconsulti sanctos, quia sanctione confirmatos, non item sacros fuisse testantur: alia religiosa, veluti sepulcra: alia demum nec sacra, nec sancta, nec religiosa, sed mere profana. Ac plurima sunt opera publica, veluti viae, pontes, aquaeductus, & tale genus innumera, quae quo referam haud facile dixerim. Portas urbium negant iurisconsulti sanctas esse, siue quod per eas funera efferrentur, siue quod in sollemni moenium designatione, ubi ad eas ventum, aratrum sustolleretur.

Itaque scire lubet, num omnia isthaec opera publica non modo dedicarentur, seu eorum usus aliqua celebritate inchoaretur, verum etiam sollemni ritu consecrarentur, itaut postem teneri opus esset, & quaedam sollemnia verba de more concipi. Quam disputationem a nemine, quod sciam, propositam spissiore caligine obseptam video: neque id mirum, propterea quod vetus illud jus pontificium ne ipsi quidem Romani vulgo tenebant; ejusque incitiam ultro vel ipse Cicero or. pro domo n. 46. & alibi non dissimulat: etsi effluere quaedam e pontificum disciplina affirmat, quae ad aliorum aures saepe permanent. Cicero quidem tota illa oratione rem saepe tangit, sed ita ut dubitationem injiciat magis, quam abstergat (58). Graecis vero rei Romanae scriptoribus hujusce rei arbitrium si permitimus, nihil non religioso ritu consecratum perspicietur. Nam quas Latini historiae scriptores dedicationes, ii plerunque *καθίστασις* appellant, quodcumque demum illud sit, quo de agitur. Itaque Dio non modo de Pompeiano theatro *καθίστασις* dixit (quod minus miror, nam ei theatro Pompeius *Veneris aedem*, inquit Tertullianus lib. de spect. superposuit, & ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit, cui subjecimus, inquit,

græ-

nervae fuere. Et puto opera omnia spectaculis destinata inter sacra loca fuisse: nam ludi omnes sacri erant & religionis ethnicae pars. Salvianus: *Collitur & honoratur Minerva in gymnasiis, Venus in theatris, Neptunus in circis, Mars in arenis, Mercurius in palaestris*. Lactantius ex sententia Sinii Capitonis paullo aliter: *Venerationes, & quae vocantur munera, Saturno adtributa sunt: ludi scenici Libero, circenses Neptuno*. (58) Itaque ex illa oratione nihil dum eliquare potui, utrum non solum templi, sed & ceterarum fabricarum postem teneri oporteret, & sollemnibus formulis uti. Adnectam tamen haec, si cui forte lux inde affuisset. Ergo, inquit n. 46. si is (M. Drusus) *Q. Caepionis iniuncti sui postem aedium tenuisset, & pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil*

loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis de dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluent multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanent. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. Ibi enim postis est, ubi templi aditus est & valvae. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem aut oram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti, &c. Itaque non satis explicari licet utrum templorum tantum postem teneri oportuisse Tullius existimavit, an vero aliorum videatur accipiendus.

gradus spectaculorum) verum etiam Neroniani gymnasii dedicationem *καθίστατο* nuncupavit, & de Tito amphitheatrum & balineum dedicante *ιερός* usurpavit. Accedit quod apud Grut. p. 178. 7. & 179. 1. (et si sunt quarti ineuntis saeculi epigrammata) thermae non tantum *dedicari* idest in usum traduci, sed & *consecrari* dicuntur. Itaque vix videtur dubitandum, quin si minus omnia, at multa tamen operum publicorum non tantum dedicarentur, sed etiam religiosi caeremoniis sacrarentur; unde & *sacra* jure dicerentur. Quare sic statuo, prioris generis aedificia consecratione initiari oportuisse, eoque sacra fuisse appellata; cetera vero, sive sancta, uti urbium muri, dicerentur, sive ne hanc quidem appellationem nacta essent, non consecrari, sed dedicari sive *ιεραλίστου* tantum consuevisse.

Sacra tantum consecrabantur.

IV. De rerum singularum encaeniis.

Saepe hoc jam adinonimus, dedicationem a consecratione, si proprie & accurate loqui volumus, discrepasse; & consecrationem, (non tantum illam, de qua hujus diatribae initio differuimus, qua hostium aut improborum civium bona in detestationem consecrabantur, sed & illam qua aedes sacrae & alia id genus sacrabantur) religiosi ritibus, & priscis verbis perfici oportuisse: dedicationem vero nihil aliud proprie significasse, uti copiose probavimus, quam rei jam perfectae primum usum & inchoationem. Quare nunc quidem quod attinet, seposita consecratione, rerum singularum dedicationes aggrediamur: & quod initio hujus diatribae dixi, dedicationem sic peragi consuevisse, ut aliquid splendidum primo fabricae usu exhiberetur, ex iis potissimum rebus, quarum causa fabrica illa exstructa fuisset; id nunc singillatim demonstrabimus.

Amphitheatri,

Ab amphitheatro ordiar, propterea quod per ejus occasionem ad universi generis dedicationes sum digressus. Dio lib. 61 de Tauri amphitheatro haec ait: *Caesare IV cos. Statilius Taurus theatrum quoddam lapideum ad venationes ferarum in campo Martio suis sumptibus absolvit, inque ejus dedicatione munus gladiatorum exhibuit.* Flavium autem amphitheatrum a Vespasiano erectum Titus fortasse consummavit, utique dedicavit: cumque dedicantis, non ejus qui fecisset, nomen inscribi mos esset: hinc erroris ansam Eutropius lib. VI 1, & Cassiodorus arripuerunt, ut Tito id opus adscriberent, propterea quod hujus, ut arbitror, nomen, non vero patris, in operis titulo oculis usurpassent. Quo pacto dedicatum fuerit Suetonius cap. 7 exponit:

Am-

Amphitheatro dedicato, thermsque juxta celeriter exstructis, manus edidit apparatissimum largissimumque &c. At vero Dio apud Xiphilinum ludos per centum ipsos dies exhibitos copiose narrat, in iis gladiatorum munera, omne genus venationes, navale proelium etiam Suetonio memoratum, circenses & alia ludicra.

Ad haec theatra ludis scenicis dedicabantur, uti ex epigraphe Theatri, Reinesiana cl. 2. n. 89. intelligitur: THEATRVM. ET. PRO-SCENIVM. REFECERE. LVDIS. SCENICIS. BIDVO. DEDICAR. D. S. P. Vbi *dedicare* pro *ἱερῶν* diserte ponitur: quo enim ludi scenici, quo pecunia ad consecrationem? Sed & musicis certaminibus, & gymniciis ludis, iisque omnino ludicris, quae theatrum admitteret, in ejus dedicatione locus fuit (59).

Gymnasii Neroniani dedicationem idem Xiphilinus exsequitur Gymnasi, in hunc modum: *Cujus (certaminis quinquennalis) causa gymnasium aedificavit: ejus dedicatione equitibus & senatoribus oleum gratis distribuit.* Nil rei gymnasticae magis proprium.

Bibliothecae oratione habita dedicabantur: id quod ex Plinii Bibliothecae i epist. 8. didici: *Petiturus sum enim, inquit, ut rursus vaces cae,*
ser-

(59) Quanquam autem venationem, in theatro exhibitam nunquam memini: Xiphilinus tamen Pompeii theatrum venatione ibidem data dedicatum narrat. Et Xiphilini narratio fortasse non paucis, Bulengeri quidem certe fucum fecit; qui cap. 10. de venatione circi, in Pompeii theatro venationes aliquando habitas affirmat, & inde factum ait ut Plinius xxv. 1. illud Pompeii non theatrum, sed amphitheatrum appellavit. Dupliciter vero vir eruditus aberrat. Primum quod illo Plinii loco non Pompeii amphitheatrum sed Pompeiani theatri esse legendum jam pridem Lipsius lib. de amphitheatris monuerat, & ita in Harduini editione legitur, credo & in aliis. Deinde quod in Pompeii theatro venationes aliquando exhibitae fuerint, fallitur cum Xiphilino, a quo id hausit. Graeculi istius locus sic se habet: *Pompeius theatrum dedicavit, in quo (graece ἱερῶν suppl. dedecus) leones quingenti diebus quinque absumti sunt, praeterea elephanti decem & octo cum armatis hominibus certaverunt.* Sed bene est quod Dionysius lib. xxxix aetatem tulit, unde Monachi indigentiam possis arguere. Ibi solertissimus scriptor postquam in eodem theatro, quod dedicabatur, musicos gymnicosque ludos exhibitos significasset, monet in circo tum varii generis belluarum praetibatur venationes, tum potissimum diebus quinque quingentos leones confectos & elephantos octodecim depugnasse subiungit. Quare venationes quidem Pompeius exhibuit, sed in circo, ubi ante exstructa amphitheatra id spectaculi

genus edebatur, non vero in theatro, uti somniauit Xiphilinus. Cui hoc imposuit, quod Pompeii *θεῖον* putavit fuisse simile illi, quod Titus dedicavit, quod idem brevior e Dione *θεῖον ἀντιθέτον* appellat: nam amphitheatrum vox, ut alibi diximus, quamvis Graeca ferme a Latinis duntaxat usurpabatur, ejus loco Graeci *θεῖον* dicere consueverunt. Haec eo dixi, ne perspicatur, quam nullo judicio e Dione interdum excerpserit Xiphilinus: ut omittam quod non perpetuam & aequabilem epitomen nobis tradidit, sed quaecumque collibitum fuit, aut quae novitate illum percellerent, in iis se magis diffudit: cetera interim maximi momenti ex angustia & exucca in sua alvearia contulit: ita mera interdum nobis mapalia exhibuit. Sed vel sic tamen maxima est isti habenda gratia, quod qualiacumque illa nobis ex nobilissimo historico servavit.

Ceterum nihil mirum in ea dedicatione Pompeium praeter theatralia spectacula aliorum etiam generum spectacula edidisse: nam theatrum illud quod dedicabat, Veneris templum idem quoque fuit; id quod Plinius, Plutarchus & alii tradiderunt. Et ceteroqui scimus Dione teste lib. 54. Augusto Marcelli theatrum dedicante, Caium luisse Troiam, & DC Africanas occisas: majoris enim magnificentiae gratia praeter specimina theatralia, quae quidem theatri *ἐκπαινεύουσιν* omnino requirebat, extra theatrum quoque populum oblectari placuit.

sermoni, quem apud municipales meos habui bibliothecam dedicaturus. Nimirum petit ab illo rhetore Pompeio Saturnino, ut orationem eam expoliat, quam, cum bibliothecam in sua patria in sapientiae studiosorum gratiam a se paratam dedicaret, olim habuisset, quam publicare deliberabat. Nihil convenientius fieri potuit: & hodieque in academiis in anniversaria studiorum instauratione quam *dedicationem* non inepte appellaveris, hujusmodi orationes habentur.

Pontium, Ad haec pontes circensibus editis dedicari solebant. Grut. p. 163. 4. P. BAEBIVS. VENVSTVS. . . . PONTEM. FEGIT. EX. H. S. XXC. CIRCENSIBVS. EDITIS. D. D. idest *dedicavit*. Id quod, nisi me memoria frustratur (nam scheda, in qua nuper multas, quae huc facerent, inscriptiones notaram, nescio quo fato evanuit) etiam Gratianus aut nescio quis alter Christianus imperator in ponte dedicando usurpavit. Alioqui Grut. 101. 3. & 4. ob dedicationem, opinor, statuae cum scenicis iidem circenses dantur.

Emissarii, In lacus Fucini emissario dedicando (et si Tacitus xii An. 56, dedicationis voce non utitur, sed rem ipsam satis designat, quia tum primum *apertum aquarum iter*) insignem naumachiam exhibuit praeter cetera Claudius.

Aedium, Porro in aedibus quisque suis dedicandis, quae specimina aut quam liberalitatem exhibuerit, non memini. De epulo vix est ut dubites, quod in omni fere dedicatione dabatur. Alexander Donatus 111, 7. Neronem, Suetonio teste, dedicasse domum affirmat, qua variis conviviis, qua publicis ludis, sparsisque in populum muneribus. Sed fugit eum memoria; nam nihil horum Suetonius cap. 32. David in suis aedibus dedicandis eum psalmum habuit, qui nobis est undetricesimus, Hebraeis vero tricesimus. Nam quid causae est, quamobrem aliorum ejus psalmi titulus accipiat? Qui αὐτοῦ ἐκ ex Hebraeo talis est: *Psalmus dedicationis* seu initiationis (heb. הַבְּנֵי דָוִד *bhanucchatb*) *domus David*. BXX: Ψαλμὸς ὁ δ' αὖτ' ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ οἴκου τοῦ Δαυὶδ. Quod Noster vertit: *Psalmus cantici in dedicatione domus David*. An non fugit eos ratio, qui ad templi dedicationem, sive nescio quo alio referunt hunc titulum? Atque hinc etiam Iudaeorum traditio apud Maimonidem futilis arguitur, qui Deut. xxi, 5. (quem locum vide hujus Diatribae initio) *dedicare domum* idem esse definiunt quod in ea, postquam exstructa est, per annum habitare. Fabulae: in hujus enim psalmi titulo, uti vides, dedicatio primorem tantum usum, sive ἡ ἀρχὴ τοῦ οἴκου designat.

Viarum, Viarum dedicatione gladiatorium munus Claudius injunxit: sic enim capio illud Suetonii Claudio cap. 24. *Collegio quaestorum*
pro

pro straturā viarum (idest viarum *ἱερωνισμῶ*) *gladiatorium munus inunxit* .

Postremo (nam quid opus est singula morosa diligentia perquirere ?) forum epulo dato dedicatum invenio apud Grut. p. 168. 5. Sed ibi tamen non de fori tantum dedicatione agitur, sed & aedium (hoc est fanorum) quinque, & signorum quinque, & statuarum duarum (60). Et ceteroqui nihil non epulo dato dedicari solebat: cui mori lubet paullisper immorari.

Itaque epulum, uti diximus, in dedicationibus fere semper dabatur: Plin. iv, 1. *Templum*, inquit, *pecunia mea exstruxi; cæjus dedicationem, cum sit paratum, differre longius irreligiosum est*. Erimus ergo ibi (Tiferni, ubi templum exstruxerat) *dedicationis die, quem epulo celebrare constitui*. Videtis Gruterum p. 441. 7. & alibi sæpissime; itemque Reinesium 1, 99. Verum non semper coena recta dabatur: imo sæpe epulum dividebatur, idest sportulae dabantur; sic enim accipio illud p. 101. 3. apud Grut. AD. DEDICATIONEM. . . . EPVLO. DIVISO. &c. itemque p. 228. 8. DEDICATIONE. STATVARVM. . . . MVLSVM. ET. CRVSTVLA. DECVRIONIBVS. ET. POPVLO. dantur. Sive ergo coena recta, sive sportulae darentur, semper epulum dari dicebatur. Imo tum quoque epulum appellabatur, cum vice caenae rectae, aut sportularum, nummi (quanquam nummorum quoque dianomen sportulas appellarunt, ut ex Plin. x epist. 117. & 118. collatis patet) distribuebantur. Grut. p. 434. 1. EARVMQVE. DEDICAT. RVFVS. EPVLVM. DEDIT. DECVRIONIB. SING. H. S. XXX. SEX. VIRIS. ET. AVGVSTALIB. SING. H. S. XII. PLEBI. SING. H. S. IIII. Et p. 63. 1. IDEMQVE. DEDICAVIT. ET. EPVLVM. DEDIT. DECVRIS. N. IIII. Interdum aliis nummi, aliis coena dabatur: Grut. p. 68. 3. QVORVM. DE-

Fori.

In dedica-
tionibus
epulum,idest cae-
na recta,
aut spor-
tulæ,aut num-
mi da-
bantur

O

DI-

(60) Quod sæpissime mihi in inscriptionibus perlegendis notatum fuerat, hoc inter statuas atque signa plurimum interesse, quod haec ferme Deorum tantum essent, aut certe Diis dedicatum, illae interdum quidem Deorum, sed sæpissime hominum: id ex indicato epigrammate luculenter cognoscitur, ubi legitur SIGNA DEOR. (quod pessime Reinesius in EORUM, puta Cismbrensiū, mutat: primum cui bono? deinde an putamus tot descriptores, qui in ejus inscriptionis calce notantur, fuisse luscitiosos ?) QVINQVE. STATVAS. DVAS &c. Hoc igitur, si quod aliud, inter eas voces est discriminale; quod nescio cur Aldo Manutius juniori (in

differt. ix epistolica de signo & statua to. 1. thes. Sallengriani p. 316. A) displiceat. Nam quod canephorarum duarum imagines signa Cicero appellavit, id eo factum, quod non tantum Deorum imagines, sed & hominum imo & brutorum animantium simulacra, quae in templis inter donaria, aut in privatorum sacrariis videbarantur, signa rectissime dicebantur. Certe discrimen, quod initio posui, innumeris inscriptionibus, imo & scriptorum locis confirmari posset, si id agerem. Quanquam omnino perpetuum esse non sponderim. Ceterum multiplex illud tricarumque plenissimum discrimen, quod ibi Manutius statuit, vix est ut ulli arrideat.

DICATIONE. SINGVLIS. DECVRIONIBVS. X. III. AVGVSTABVS. X. II. ET. COLONIS. CENAM. DEDIT. Interdum etiam nummi quidem dabaptur, sed ITA. VT. IN. PVBLICO. VESCERENTVR: ea certe lege apud Grut. p. 84. 1. singulis decurionibus Nemaufensibus quaedam summa dedicatione templi distribuitur.

idque etiam in ecclesiarum dedicationibus.

Nec minus in Ecclesiarum dedicationibus sollemnes epulas Christiani olim instituebant. Sidonius IV. ep. 15. *Epulam multiplex, & capacissima lectisternia para . . . postquam omnibus tempus futurae dedicationis inclaruit. Nam baptisterium, quod olim fabricabamini, scribitis posse jam consecrari.* Greg. X. ep. 71. *Nam ut die dedicationis, vel natalitio SS. Martyrum religiosi convivii sollemnitatem celebrent.* Haec sunt illae agapae, quae tandiu in Ecclesia perdurarunt, donec, quod in licentiam vergerent, legibus sunt abolitae. Inde factum putat Cangius, ut postea dedicationis vocabulum in malam partem traheretur, ac pro comellatione publica sumeretur; & *faire la duce* Galli dicerent pro eo, quod est genio indulgere.

Dedicationis dies anniversarius celebratur.

Verum ad ethnicorum dedicationes ut reditum faciam, hoc amplius de iis notandum, celebrasse gentiles, quemadmodum & Christiani facimus, diem dedicationis quotannis recurrentem. Hinc Kalendas Ianuarias eo nomine celebrat Ovidius I. Fast. quod

Sacrare patres hac duo festa die,

nampe Aesculapii & Iovis, quod statim subjungit. Atque hinc est, quod non solum quibus consulibus sive aedes sive ara sive quid aliud esset dedicatum, sed & diem sedulo notabant: id quod in vetustis dedicationum titulis nusquam fere non occurrit.

qui & interdum in alium diem differebatur.

Et, quod magis mirabere, sicuti hodieque Episcopi faciunt, quoties aliquam Ecclesiam sollemni ritu dedicaverint, ut anniversarium ejus dedicationis festum non semper eadem recurrente die, qua consecrata fuit, sed alia, quam opportuniorem censuerint celebrandum nonnunquam assignent: idem profecto apud ethnicos ex decreto illo quod habet Gruterus p. 228. 8. sum affectus, cujus decreti postremam partem, quae huc facit libuit adscribere. *Item. dedicatione. statuarum. Caesarum. et. Augustarum. mulsam. et. crustula. pecunia. nostra. decurionibus. et. populo. dedimus. perpetuoque. ejus. die. dedicationis. daturos. nos. testati. sumus. QVEM. DIEM. QVO. FREQUENTIOR. QVOTANNIS. SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS. QVA. DIE. TI. CAES. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. BST. Non enim*

enim vi id. Martias statuae fuerant dedicatae : sed hic dies ad anni-
versariam celebritatem visus est magis idoneus, quod eo Tiberius
pontificatum maximum esset affectus.

CAP V T I V.

*In alterum amphitheatrale epigramma per eadem haec tempora
reperit. De Campano apodyterio, cata-
bulo, & ludo gladiatorio.*

PAUCIS ante mensibus, quam Campani amphitheatri titulus in
lucem prodiret, eodem ferme loco lapicidae, dum aggestos con-
sepultosque lapides in varios usus effodiunt, hanc alteram epigra-
phen candido marmori insculptam altera parte mutilam detexerant,
quæ sic habet :

SATELLIA. M. F. ANVS
APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. R. . .stituit
EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. O . . .rnavit.

Quod equidem, simul ac rescivi, e saxo ipso, quod domum suam
marmorarius asportaverat, sed domo tum forte aberat, descripsi.
Statueratque vir non minus eruditione quam generis nobilitate cla-
rissimus Iosephus a Capua Capycius, cujus potissimum hortatu com-
mentariolus hic scribitur, visendo urbis loco illud cum amphithea-
tri titulo conjungere. Cum ecce nuntiatur corruptum jam marmor
non amplius extare, atque ipsius lapicidae confessione expressum
fuit tria quatuorve mortaria fuisse inde confecta. Sed hujus quidem
marmoris fatum minus doleo, quod descriptum id jam habebam.
Illud vero dolendum, quod plurima quotidie elogia ex amphitheatri
rueribus emergentia litterarum pestis illa taeterrima ad monumen-
torum interitum nata, marmorarii, multos ab hinc annos commi-
nuere per summum scelus non destiterunt : nec porro desistent, nisi
severissimis poenis coerceantur : quando nec blanditiis allici possunt,
nec praemiis, ut a veneranda antiquitate manus abstineant. Verum
non hic naeniis locus.

Ad rem quod attinet, gens SATELLIA neque e Gruteri,
nec Reinesii inscriptionibus nota, in Fabretti tantum capite no-
no, quo novas gentes ille complectitur, duabus in urnis prope mon-
tem Politianum detectis reperitur p. 645. n. 380. & 381. quarum prio-

Gens Sa-
tella.

re legitur : A. PAPIRIVS. A. F. SATELLIA (nempe matre) NATVS. In altera : SATELLIA. C. F. VELIZZA. Et quandoquidem eodem loci utraque urna effossa fuit ; Satelliam Velizzam Papirii matrem fuisse oportuit . Itaque altera demum haec nostra est Satellia , cuius cognomen ANVS semel tantum reperi apud Grut. p. 398. 11. ubi recte legitur SVLPITIA. L. F. ANVS. non vero, ut habent Pighii schedae , SVLPITIANVS.

Epistylum
quid ?

Lexico-
rum aber-
ratio.

Iam vero quid sibi hoc vult , quod haec femina apodyterium a se refectum *epistyliis* ceterisque marmoribus ornasse dicitur ? Nam si quidem *epistylia* sunt columnarum capitella , quemadmodum apud latinorum lexicorum auctores omnes invenies : an columnis apodyterii lignea aut latericia capitella imposita ante fuerant , quae Satellia postea marmorea effecerit ? Verum id ne fando quidem auditum , columnis marmoreis non etiam marmorea capitella fuisse superposita : quanquam cetera ornamenta , veluti quem *architrabem* vulgo appellant , zophorum , coronam non raro opere caementario constitisse , quamvis columnae essent marmoreae , satis sciamus . Quae cum ita sint ; Latini lexicographi quo pacto non errant , qui *epistylum* capitellum interpretantur ? Quanto melius architectonices scriptores *epistylum* definiunt id , quod vulgus *architrabem* appellat . Atque haec demum notio vocabuli huic inscriptioni quadrat . Ante Satelliam columnis marmoreis cetera non marmorea superponebantur . Ea demum Satellia confecit e marmore . Sed nemo accuratius in eam vocem inquit H. Stephano , in thes. qui & e Graecis scriptoribus & e Vitruvio planissime evincit non aliud ea voce significari , quam quod posui ; negatque exempla inveniri , quibus *epistylum* pro capitello usurpetur . Id etiam accurate a Stephano demonstratur apud Graecos quidem *ἐπιστύλιον* intelligi sive sit marmoreum sive ligneum : Vitruvium vero ita distinguere , ut *trabem* appellet , quoties materia conficitur , si vero e marmore , *epistylum* . idque a Stephano comparatis Hagetoris Byzantii & Vitruvii locis firmatur , quae apud illum vide si lubet . Et allatis a Stephano locis haec etiam accedat inscriptio , ex qua luculenter colligitur *epistylia* non fuisse nisi marmorea : alioqui si lignea aut latericia recte *epistylia* appellari consuefcent , inepte illud subjungeretur CETERISQUE. MARMORIBVS. Quod vero CETERIS sine diphthongo scalpitur , ea rectissima scribendi ratio est in elogiis aurei saeculi usurpata , ut sit ab *ἐν* , aspiratione in C transeunte , ut ab *ἐν* sit *centum* , quod alii notarunt .

Verum id quod maxime ex hoc titulo commodi assequimur , non solum balnearum gymnasiorumque fuisse apodyteria , verum etiam

etiam amphitheatrorum. Nam quamvis id *apodyterium* graece signi-
 ficet, quod latine *spoliarium* (& sane in glossis Graecis *ἀποδυτήριον* ^{Inter-}
 voci huic *spoliarium* respondet) tamen sic haec tenus viri docti distinxe-
 runt, ut *apodyteria* in balneis & gymnasiis admitterent (61), ubi ^{um & spo-}
 loturi sive certaturi vestes deponerent: in amphitheatris vero *spolia-*
rium ponerent, testibus Seneca & Lampridio, apud quos exstat de *spo-*
liario amphitheatrali mentio. Sed falluntur dupliciter, primum
 quod & in re balneari *spoliaria* usurpantur in veteribus glossis Lati-
 nis, in quibus *spoliaria* esse dicuntur *inferiores cellulae in balneis*:
 deinde quod amphitheatri *spoliarium* etiam *apodyterium* Graeca vo-
 ce diceretur: id quod nunc primum hac inscriptione docemur. Et si
 autem suspicio inceserat, hujus inscriptionibus *apodyterium* ad
 Campanum gymnasium pertinere potuisse: quod gymnasium in am-
 phitheatri vicinia existisse deinceps sum demonstraturus. Sed eum
 mihi scrupulum lapicida evellit, qui in ipsius amphitheatri extimis
 ruderibus eum titulum delituisse testatus fuit.

Ac sicut nomen cum balneis & gymnasiis commune fuit, sic ^{Vas apo-}
 officium. Non enim quibusdam assentior, qui vix alium *spoliarii* ^{dyterik.}
 in amphitheatris usum agnoscunt, quam ut mortui gladiatores eo
 reciperentur, ac spoliarentur: sive ut semivivi, quorum curatio
 frustra susciperetur, ibi conficerentur. In eum potissimum finem
spoliarium exstruebatur, ut esset ubi gladiatores aut bestiarum vestes
 sive ornamenta deponerent: idque *apodyterii* vox amphitheatro cum
 gymnasiis balneisque communis satis declarat. Et si non eo inficias,
 quin is quoque postea usus accesserit, ut eo mortui aut paene mor-
 tui unco traherentur: unde mortuo Commodus illae acclamationes
 senatus apud Lampridium: *Parricida gladiator in spoliario lanie-*
tur . . . gladiatorem in spoliario. Qui senatum occidit, in spolia-
rio ponatur. Qui senatum occidit, unco trabatur. Seneca ep. 94.
Nunquid aliquem esse tam cupidum vitae putas, ut jugulari in spo-
liario, quam in arena malit? Nimirum enim semimortui gladiato-
 res, quorum desperata curatio, in *spoliario* trucidabantur. Idem de
 provid. cap. 3. translate dixit: *Id enim proscriptionis Syllanae spo-*
lia-

(61) Utitur ea voce in re balneari Cicero
 III ad Q. Fr. 17. In balneariis assa in alterum
apodyterii angulum promovi. Plin. v ep. 6. Inde
apodyterium balinei laxum & bilare excipit cella
 frigidaria; in qua baptisterium amplum atque opa-
 tum. Et infra: *Apodyterio superpositum est spbae-*
risterium &c. ut appareat de re gymnastica ea in

epistola Plinio esse sermonem. Graecorum scri-
 ptorum, quorum ea vox est, testimonium nullum
 affert H. St. in thesauro; utitur tamen Plato in
 Euthydemo, Aristides form. sacr. 1. & Pollux,
 quorum loca videtis apud Spanhemium ad Lulianum
 or. 1. p. 17. & 18.

liarium est. Mitto alia testimonia, quae Lipsii Sat. 1, 18. collegit diligentia.

Sane ἀποδυτήριον a Polluce 111, 30. & 1x, 5. inter loca exercitationis athleticae recensetur: ubi non solum vestes certatores exuebant, verum etiam perfuncti laboribus frictione exerceri ac recreari solebant. Vtrum idem fuerit in amphitheatri apodyterio circa gladiatores factitatum nescimus: multa tamen his cum athleticis instituta fuere communia.

Hoc vero maxime inter balnearum gymnasiorumve apodyterium & hoc amphitheatrale interfuit, quod in illis apodyterium uno eodemque sive balnei sive gymnasii ambitu contineretur (neque enim refert, quod in veteribus glossis Latinis *spoliaria* definiuntur *exteriores cellulae in balneis*: non refert, inquam, quia exteriores istae cellulae non sejunctae a balneis erant, sed continentes) contra vero amphitheatri apodyterium non continens amphitheatro fuit, sed contiguum, nec illius pars, sed sejunctum aedificium. Id quidem vetus inscriptio Praenestina docet: LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXSTRVGTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Quin & Tertullianus quoque de cor. mil. c. 13. ab amphitheatro spoliarium distinguit: *Ceterum*, inquit, *a saeculo coronantur & lupanaria & latrinae & pistrina & carcer & ludus & ipsa amphitheatra & ipsa spoliaria*. Verum quid his locis per alios jam ceteroqui collectis immoror; cum noster apodyterii titulus extra amphitheatrum, etsi proxime illud erutus fuerit? Nam, quantum e lapicida didici, prope illud amphitheatri latus ea inscriptio detecta fuit, quod orientem hibernum spectat. Ea parte amphitheatri porta libitinenfis appellata omnino fuerit, per quam gladiatores aut bestiarum mortui efferrentur, si vera sunt, quae Lipsius docet, spoliarium portae amphitheatri libitinenfi objacuisse.

Porta libitinenfis.

Atque haec de amphitheatrali apodyterio. Venio nunc ad alterum aedificii genus in amphitheatri usum, & quidem in proximo positum. Errant qui subterraneam amphitheatri specum ad alendas beluas comparatam arbitrantur: id quod nuper Campani amphitheatri cavernam contemplatus mecum statui. Alius prope amphitheatrum locus fuit *catabulum* appellatus, ubi ferae detinebantur, imo & ad crudelitatem in bestiarios erudirentur. Papias: *Catabulum est clausura animalium, ubi desuper aliquid jactitur*: nam respicit vocis originem a κατέβαλον deorsum jacio, unde *catabulum* dici deberet: sed per v scriptum invenitur aequè, ut in antiquis

Catabulum quid?

quis marmoribus & libris *epistula* per V plurimum scribitur. Quamquam autem *catabulum* pro jumentorum stabulo in actis S. Marcelli Papae & martyris positum putatur: unde *catabuleses* Cassiodoro dicuntur, qui stationibus cursus publici destinabantur: tamen fuisse prope amphitheatrum catabulum ad bestias coercendas, ex loco prope Campanum amphitheatrum, & prope aedem S. Mariae gratiarum, qui hodieque *catavolo* dicitur, docemur, ubi & veteris fabricae reliquiae perseverant.

Demum ludum gladiatorium (quem Suidas *μονομαχουσιών*, Herodianus in Commodi & Maximini vitis *μονομάχων παταγωγίων*, & Eutropii metaphrastes Paeanius in rebus Commodi *μονομαχίδος στάδιον* appellabant) ubi & degerent gladiatores, & erudirentur, haud procul amphitheatro fuisse mihi persuadeo, indicio Praenestinae inscriptionis apud Grut. p. 489. 12. in qua legitur: LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXSTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Ex qua epigraphe intelligimus CN. VOESIVM initio ejus epigrammatis nominatum *solo empto* ludum gladiatorium & spoliarium exstruxisse, contiguas utique fabricas: quare cum spoliarium amphitheatro adhaesisse supra docuerimus, etiam gladiatorum diversorium in vicino positum oportuit. Multae sunt in amphitheatri nostri vicinia veterum aedificiorum reliquiae: sed ubi *παταγωγίων* illud fuerit quis divinaverit?

Prope amphitheatrum ludus.

Romae sicut plura fuere amphitheatra, sic & ludi complures, ex quibus hi tantum innotuere, *ludus magnus, Dacicus, Gallicus, Aemilius, Matutinus, & Mamertinus*. Quisnam eorum prope Flavium amphitheatrum fuerit, a nemine proditum invenio: nam & nemini de amphitheatri & ludi vicinia ante suboluit. Prope illud omnium maximum amphitheatrum Flavium quis convenientius quam *ludus magnus* collocabitur? Et tertia urbis regione tum amphitheatrum tum ludum magnum Rufus & Victor poluere, nec non & Dacicum ludum: qui duo ludi *magnus & Dacicus* conjunguntur apud Grut. p. 389. 7. Tamen nihil impedimento est, quo minus alii ludi procul amphitheatro fuerint, nam & extra Romam olim Romani ludos quosdam habebant. Strabo lib. v Ravennam a caeli salubritate commendans ait: *Saluber locus, ut illic gladiatores alii atque exerceri viri principes voluerint* (62). Caesar certe cum Ravenn-

Prope Flavium amphitheatrum ludus magnus.

(62) Mirabitur aliquis quid Straboni ven- eo potissimum colligere, quod ibi gladiatores sit in mentem Ravennae caeli salubritatem ex ipsos Romani alerent. Causa praevidua est, quia

Caesaris
ludus Ra-
vennae &
Capuae.

vennae substitisset: *formam*, inquit Suetonius cap. 31. *qua ludum gladiatorium erat aedificaturus, consideravit*. Sed Capuae in primis insignem ludum Caesar habuit, in qua colonia quadraginta aut eo amplius gladiatorum millia secundum a me initas not. 10. rationes idem Iulius detinebat. Ac de ludo testis ipse Caesar 1, civ. 14. *Capuae, inquit, primum sese confirmant & colligunt (Pompeiani) delectumque colonorum. qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; GLADIATORESQUE. QUOS. IBI. CAESAR. IN. LVDO. HABEBAT. in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi iussit, quos postea monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familias conventus Campani custodiae causa distribuit.*

Augusti
ludus Ale-
xandriae.

At vero ludus familiae gladiatorum Caesaris Alexandreae ad Aegyptum cujus mentio fit in Neapolitano elogio apud Grut. p. 376. 3. non ad Caesarem patrem, sed ad filium Augustum est referendus, cui primum Alexandria paruit, cujus etiam Augusti infra in eadem inscriptione mentio existit (63).

CA-

quia gladiatoribus largissime edere ac bibere sinebatur, ac dabantur velut in *sagnum*: quae vox non minus gladiatorum quam athletarum propria fuit. Hinc praeter victus rationem ex medicorum praescripto (nam MEDICVS. LVD. GAL. ETICI. & MEDICVS. LVDI. MATVTINI, in inscriptionibus legitur, non secus atque athletic medicis obtemperandum fuit, teste Arriano) etiam aetis clementia in primis quaesita fuit. Id quod & ex allato Strabonis loco intelligimus, & ex eo etiam, quod Capuae potissimum, cujus urbis ab aeris temperie & salubritate fuit praecipua commendatio, infinitam gladiatorum multitudinem Romani habuerint, uti statim dicitur. (63) Inscriptio sic se habet: L. BOVIVS. L. F. . . . PROCVR. LVDI. FAMIL. GLAD. CAESARIS. ALEXANDREA. AD. AEGYPTVM. ADLECTVS. INTER. SELECTOS. AB. IMPERATORE. CAESARE. AVG. &c. Ergo ludus Alexandrinus Caesaris, non Iulii fuit, sed Augusti. Hinc illud apud eundem Grut. p. 389. 7. PROC. CLAVDI. ALEXANDRINE. &c. corrigendum proflus puto ac reponendum PROC. GLAD. LVDI. ALEXANDRINI. qui error supra quoque eadē inscriptione irreplebat, ubi pro PROC. CLAVDI. DACIC. rescribo PROC. GLAD. LVDI. DACIC. Nec aliter in marmore fuisse oportet: nam ludus Alexandrinus & superiore Neapolitano marmore notus est, ludus vero DACICUS & Rufus & Victore notissimus, & insuper cum ludo magno in hac inscriptione conjungitur. Et descriptorum parum exercitato pronissimum fuit pro GLAD. LVDI. ex his litteris intermediis, CLAVDI. nobis obrudere: saepe isto modo in lapidibus ac libris describendis peccatum fuit. Integra inscriptio, quam circa Puteolos & Mazzellae antiq. Puteol. Gruterus ponit, talis est: TI. CLAUDIO. ILO. PRAEFECTO. CLASSIS. PRAETOR. MISENI. PVB. (istud PVB. ante cognomen est trajiciendum, ut tribum PVBiliam, quae saepius POBilia dicitur, notet, aut, si P in marmore fuerit, PVPiniam) PROC. LVDI. MAGNI. (Nescio quid venerit in mentem Gudio in notis ad Grut. allegare illud huc Taciti XIII ann. 22. cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae permittitur: aliud enim cura ludorum, aliud procurator ludi seu scholae gladiatorum fuit) PROC. CLAVDI. (rescribe, uti dixi, GLAD. LVDI) DACIC. PROC. XX. (idest vicefima) HEREDITATIVM. PRAEFE. VEHICVLORVM. PROC. CLAVDI. ALEXANDRINE (reponere, uti monebam, GLAD. LVDI. ALEXANDRINI.) PRAETORIAE. (istud PRAETORIAE, nescio quo pertineat: ac stultum est de aliqua classe Alexandrina praetoria cogitare) TRIB. LEG. VII. CLAVDIAE. PIAE. FIDEL. PRAEF. COH. II. GALLORVM. PRAEF. COH. II. BOSFORANORVM. Ultimam vocem puto in marmore per P scriptam fuisse BOSFORANORVM.

CAPUT V.

De Campanorum studio in omne genus ludos, praecipue gladiatorios.

Ludorum originem imo & nomen a Lydis esse arcessendum, qui Ludi a Lydis.
 duce Tyrrenho in Tuscia confederunt, ibique ludos quos in Lydia agerent, instituerunt, ex Tertulliano & Herodoto jampridem viri eruditi demonstrarunt (64). Quare nulli mirum, si Campani, cum Tusci essent origine (Tuscos autem seu Tyrrenhos e Lydia venisse nemini obscurum) in omne genus ludos propensissimi fuerint. Accedebat caeli temperies, tum luxus, otium, deliciae, quibus (quod toties veteres scriptores exposcunt) Campani diffuebant, in tantum ut vel ipsos Sybaritas ea parte a Campanis superatos scribatur apud Athenaeum: quae omnia ludicrarum artium incitamenta ac fomites exstiterunt. Itaque nullum genus ludicri fuit, cujus non illi artifices celebrarentur. Et ludorum genera quatuor apud Romanos fuere, circenses, scenici, gladiatores, venatio: mox & sub Caesaribus introducta gymnasia. Scenicis voluptatibus quantopere Campani indulgerent, seorsum fortasse dicetur. Et gymnasium Capuae fuisse, tum qua potissimum urbis regione fuerit, deinceps non obscuris indiciis demonstrabo. De circensibus Campanorum fidem facit Gratiani lex 2. C. Theod. lib. xv, t. 10. de equis curulibus: quam proderit hic subtexere: *Impp. Gratianus, Valentinianus & Theodosius AAA. ad Valerianum P. V. Equos voluptatibus profuturos (qui in stabulis urbis Romae alebantur) nequamquam Campanorum populus adsequatur, quam si duo millia modiorum fabae per singulas factiones stabulorum (ea sunt octo millia modiorum, nam sicut agitatorum quatuor factiones fuere, ita & equorum*

Campanorum luxus.

Eorumdem circenses.

P

rum

(64), Tertullianus lib. de spectac. c. 5. Ludorum, inquit, origo sic traditur. Lydos ex Asia transuectas in Etruria concessisse, ut Timaeus refert, duce Tyrrenho... Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituit. Inde Romani arceffos artifices mutuauerunt, tempus, enumerationem; ut ludis a Lydis vocarentur. Herodotus lib. 11, Lydi ipsi ajunt se ludos inuenisse, qui etiamnum apud Graecos cum illis communes sunt: simul autem haec inuenisse & in Tyrreniam colonos deduxisse. Sed & quos ludos aut ludiones Romani appellabant, id est pueros quosdam ὄρχηστὰς, eosdem & lydis scribi conlueuisse, haud aliter quam Syrus & Surus olim scribebatur, e veteribus libris Vossius in etymol.

probat: nam Lydi optimi saltatores fuerunt, quod innuit Hesychius in λυδίζων. Miror autem Vossium non Apiani potissimum auctoritate usum, cujus locum ex Punicis p. 35. in Scipionis triumpho libentissime adscribam, quod eo Vossii erymon mirifice confirmari intelligam. Ipsum imperatorem praecedant illores paludati, & ebrius ci-tharistarum & satyrorum Etrusco more cinctorum, ornatorumque coronis aureis, qui pariter incedunt ordine cum cantu & tripudio: Ludios ipsi vocant, id est, optimos, quia Etrusci Lydorum coloni sunt. Postrema haec verba, ne quis forte addubitet, graece sic habent: λυδὲς αὐτὰς καλῶσιν, ἐπεὶ (οἱ μάλ) τυρρηνικοὶ λυδῶν ἀποικοί.

rum seu stabulorum) in urbe venerabili (Roma) necessaria antiqua & sollemni praebitione contulerint. Dat. x Kal. Maii, Aquil. Syagrio & Eucherio Coss. Qui est annus aerae cccclxxxii.

A Campanis gladiatores ad mensam adhibiti.

Sed ad gladiatorios potissimum ludos Campani ab antiquissimis usque temporibus praeconi fuerunt: ac tanta in id spectaculi genus ferebantur insania, nulla ut mensa satis appasata censeretur, ad quam non aliquot gladiatorum paria committerent, illaque se tanta immanitate oblectarent. Testis Strabo lib. v: *Eo, inquit, luxurii procelsi sunt (Campani) ut convivae vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum pro dignitate cuiusque convivii augebant minuebantve.* Livius lib. ix, cap. 40. *Campani ab superbia & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornati armantur, Samnitiumque nomine appellabant.* Unde hoc etiam intelligitur, genus illud gladiatorum, quibus *Samnitibus* nomen fuit, a Campanis excogitatum, anno ferme V. C. cccclxiv. Ac de Samnitibus istis mitto dicere (65). Verum, quod huc attinet, diu ante id tempus (nam Livius tanquam de re jamdiu usitata loquitur) familiare Campanis erat interdapes pugnas gladiatorum conferere. Silius quoque olim, id est diu ante Punicum bellum eum morem apud Campanos obtinuisse testatur; sic enim canit lib. xi, 51.

Samnitium gladiatorum origo a Campanis.

*Quin etiam exbilarare viris convivia cades
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, saepe & super ipsa cadentem
Pocula, resperxis non parco sanguine mensis.*

Itaque bene ex his colligit Liplius Sat. i, 6. Romanos; apud quos etiam ille mos effusus invaluit, a Campanis potissimum id imitatos.

Nic. Damasceni lux.

Sed turbat Nicolaus Damascenus apud Athenaeum iv, 13. qui a Tyrrhenis hausisse eum morem Romanos affirmat. Verba hoc libentius adscribam, quod mutila a Liplio ibidem recitantur. *Gladiato-*

7.11.11

(65) De gladiatoribus istis, quibus *Samnitibus* nomen fuit, vide Liplium i. Sat. 11. Et ex Livii verbis intelligitur gladiatores *Samnitibus* natione tales existisse, sed ita dictos quod eorum armaturam referrent, quae, Livio teste ix, 40. huiusmodi fuit: *Forma, inquit, erat scuti, sumorum latus, quo prius atque dimitti teguntur, festigio aequali, ad immo, cuneatur mobilitatis causa: spongia priori argumentum, & finitum crux acrobatum: galeae cristatae.* Et vide apud Fabrotium de col. Tra. cap. 8. p. 238. Bationiani monumenti sculpturam, in quo ad Samnitium ornatus effigiem gladiator insculptus: nisi quod scutum in-

fra non eunetur. Ac de Samnitibus istis adeantur Turnebus adversaria, Salmasius ad Solanum. Post Augustum putat Liplius *Samnitium* nomen inauditum fuisse, & in *liptum* transisse.

Quod de Samnitibus dixi non natione tales fuisse, sed armatura; id de Threicibus quoque intelligendum (quantum e. Felle, & Suetonio in Tito cap. 2. colligi potest) qui a Threidica armatura, id est parna & harpe quam gerebant, Threces dicebantur. Itaque Myrmikones, qui eadem Threicibus plerumque committebantur, eisdem *Gallis* quandoque appellatos invenies, quod Gallicum armorum genus adhiberent.

tum spectacula, inquit Damascenus, non per ferias tantum populi-
que frequentia, & in theatris (sic enim Graecorum more vocat
amphitheatra) Romani exhibebant, *A TYRRHENIS INVECTO*
MORE, sed & in conviviiis. Quin & ad coenam saepe amicos voca-
re soliti cum ab alia, tam ut bina aut terna paria gladiatorum vide-
rent: quos exsatiati jam vinoque madentes aduocabant; atque ille
quidem jugulabatur, isti tanquam in re laeta plausum dabant. Non
video quid causae Lipsio fuerit verba illa omittendi *apud Tullium*
de oratore v. 20, id est *a Tyrrhenis accepto more*, nisi forte
hoc, quod cum paullo ante ipse dixisset Romanos a Campanis cum
morem hausisse, Damascenus contra a Tuscis id acceptum affirmare
videretur. Sed nihil ab iis Damasceni verbis timendum fuit: nam
Campani *olim* Etrusci fuerunt: & cum ab Etruscis id haustum
Nicolaus Damascenus affirmat, pae is Etruscos Campanos, quorum
in more id positum fuit, non vero Etruscos Transiberinos intellexit,
de quibus nusquam id legi puto. Quanquam verba illa *a Tyrrhe-*
nis accepto more, non ad convivales tantum gladiatores retulit ille
historicus, verum etiam ad amphitheatrales & qui ludis publicis
producebantur. Et attulit ea verba Lipsius Sat. 1. & 2. (& si vir ma-
gnus memoria fretus, opinor, paullo diversa posuit) ut fidem face-
ret, universe gladiatores ab Etruscis Romam permanasse. Sed malim,
uti dixi, ab Etruscis Campanis Romanos universum id ludicri ge-
nus accepisse, quam ab illis Transiberinis, de quibus nondum
quidquam legi, quod ad gladiatorum spectacula pertineret. For-
tassis & Athenaei non nihil auctoritas facit, qui cum 15, 13. dixisset
Campanorum quidam inter convivium singulari certamine pugnant,
tum Damasceni locum subiungit, quem, credo, Athenaeus non
de aliis Etruscis, quam nostris Campanis interpretabatur.

Atque haec quae dixi hactenus, ad ceteros illos Campanos perti-
nent. Venio ad coloniae tempora, de quibus non est mihi magnopere
laborandum, quod superiore capite Caesaris verba recitarim de ludo
gladiatorum, quem Capuae Caesar habebat. Eumque fuisse sane
quam frequentissimum oportet: ita ut cum eos ludus non caperet,
per domos distribuendi fuerint. Nam ea est sententia M. Tullii ad
Att. VII, 14. *Gladiatores, inquit, Caesaris qui Capuae sunt... sa-*
ne commode Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum.
Secutorum in ludo 100 fuerunt. Itaque praeter *secutorum* (nomen
id gladiatoribus fuit iis, qui plerumque cum retiariis committeban-
tur) 100, innumerabiles alii fuere per familias distributi, quorum
summa ad XL saltem millia gladiatorum fuerunt, quemadmodum

Gladiato-
rum in
Campana
colonia
multitu-
do.

supra notatione 10. ratiocinabar. Nec fieri potest, quin Campani ei studio additissimi suorum etiam maximam aluerint multitudinem. Nec minus sub Caesaribus ingens eorum manus in ea colonia fuit. Spartianus in Iuliano: *Sed postea sponte sua gladiatores Capuae gussit armari per Lollium Titianum.* Et vetera epitaphia duo Campana in schedis habeo gladiatoribus posita, in quorum uno rudus insculptas invenio. Ac praeterea anno MDCXLVII e ruderibus hujus amphitheatri eruta fuit sequens inscriptio, quam in Paulli Vecchionii MSS. voluminibus a se repertam vir eruditus Canonicus Franciscus Bratillus mecum olim amicissime communicavit, quae sic habet:

L. VETTIVS. TRIBVNVS.

AID. Q. ITERAVIT.

MVNVS. GLADIATO..

IDEM. POPVLO. CA....

MODIOS. BINOS. DED..

Ex qua intelligimus, sicuti Romae munus edere aedilium fuit (unde Cic. II. de offic. *Grassus*, inquit, *functus est aedilitio maximo munere*) sic & in coloniis ad AIDiles potissimum eam editionem pertinuisse; quam etiam L. Vettius ITERAVIT (sic enim altero versu indubie legendum) idemque populo Campano modios binos dedit. In quadam etiam Io. Petri Paschalis e S. E. scheda eadem refertur inscriptio, sed magis aliquanto mutila: praesertim primo versu deest vox TRIBVNVS, quam vocem equidem suspectam habeo; nisi forte cognomen fuerit. Narratque idem Paschalis eam epigraphen praegrandi & ornato lapidi sculptam fuisse, ac primo versu litteras habuisse palmares (& palmos Neapolitanos intelligit) ceteris deinceps versibus litteras decrevisse.

Campa-
niac. villo-
271.

Sed jam a suscepto itinere aufert animum *victorum* Campaniae recordatio, quos Neapolitana (an Hydruntinam appellem? nam Hydrunto olim Neapolim eam tabellam allatam Gruterus p. 36. 45. refert) inscriptio indicat, quam nuper ex ipso marmore, quod in S. Mariae Liberorum prostat, diligenter descripsi, ut facile sit lectori tum versuum dispositionem, tum alia quaedam minutiora errata in Grutero emendare. Nam apud Capacium p. 264. mendosior exhibetur. Inscripção vero sic se habet:

M. BAS-

M. BASSAE O. M. F. PAL.
A X I O

PATR. COL. CVR. R. P. II VIR. MV
NIF. PROC. AVG. VIAE. OST. ET. CAMP
TRIB. MIL. LEG. XIII. GEM. PROC. REG. CALA
BRIC. OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE. FVNC
PATR. COL. LVPIENSIVM. PATR. MVNICIBI
HVDRENTINOR. VNIVERSVS. ORDO. MVNICIP
OB. REM. PVBL. BENE. AC. FIDELITER. GESTAM
HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANE
AE. PRETIS. ET. AESTIM. PARI. GLADIAT. EDIDIT
L. D. D. D

In cujus inscriptionis singulas partes inquirere hoc quidem loco
fit importunius: itaque extremis tantum duabus elogi lineis non-
nihil immorabor: cetera in subiecta notatione (66) seposita habe-
bis. Nam dicitur M. Ille Bassaeus (quem domo Campanum fuisse
ex eo licet suspicari, quod OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE.
FVNCTus esset) *primus & solus victores Campaniae pretiis & aesti-
matione paria gladiatorum edidisse*. Quinam sunt isti gladiatores
victores? Lipsius. Sat. II, 16. hac inscriptione producta & Plinii lo-
co quem statim ponam, addubitat, utrum isti *primos*, & ab effectu
sic dicerentur, an cognomine certo & discernendi causa. Sed utrun-
que verum est, & ab effectu sic appellatos, quod plures jam palmas

Qui isti
victores?

nu-

(66) At primus M. hunc Bassaeum domo
Capua fuisse ex iis potissimum verbis mihi persua-
deo OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE.
FVNC. Quae verba in Gruterianis inscriptioni-
bus nusquam non occurrunt, ac fere in eum mo-
dum: *Omnia honoribus in colonia sua, vel in rep.
sua, aut in patria sua funtus*. Hic autem, quod ea
inscriptio alibi posita esset, idcirco nomen CA-
PVAE exprimi visum fuit.

Ad haec M. Bassaeus II VIR. (quod ter-
tia linea legitur) Capuane, an Hudrenti ubi
inscriptio posita, sit accipiendus, haud desino.
Et si quidem II VIR. MVNIC. (quemadmo-
dam Gruterus exhibet) in lapide legeretur,
haud dubiam, quin de Hudrentino municipio
esset capiendum: nunc MVNIF. me oculo teste,
in tabula scribitur. Itaque Capuae II VIRum
malim intelligendum: primum quod OMNIBVS.
HONORIB. CAPVAE. FVNCTus fuerit,
quorum maximus duumviratus: deinde quod

Hudrentinorum duumviratus haud magnae di-
gnationis fuit, minoris quidem certe, quam
eorundem PATRONum appellari, quod septimo
versu ponitur; & tamen in inscriptionibus a
majoribus sensim ad inferiores dignitates sit plu-
timum gradus: demum quod II VIR. MVNIFI-
centissimus idcirco appelleretur, quod eximium
illud munus ediderit, de quo ima tabella loquitur.

Sic enim animadverti, haud raro munificentiam
eum respectu ad munus gladiatorum usurpari.
Apuleius lib. x de Thyasi quinquennialitate: *Et ut
splendori capessendarum responderet fascium, mu-
nus gladiatorum tri duanis spectaculis pollicitus, la-
tus MVNIFICENTIAM suam protendebat*. In
celebri Neapolitana inscriptione L. Egnatio po-
sita: *Hic obliterato muneri. spectaculo. impetrata.
mittente. ab indulgent. max. principis. diem. gladia-
torum. et. omnem. apparatus. pecunia. sua. edidit.
coloni. et. incolae. ob. MVNIFICENTIAM. ejus.*
L. D. D. D. Iam vero quid causae est, cur
in

numerarent, & insuper certo cognomine, & discernendi causa, postquam institutum, ut victores isti insigni munificentia invicem committerentur.

Inscriptio
cum Pli-
nio conciliata.

Sed enim quo pacto mendacii non accusabitur inscriptio, quae M. Bassaeum, qui certe (ut ex quarta linea constat) sub Caesaribus vixit, *primum & solum* victores produxisse jactet, cum tanto ante & extremis reip. temporibus C. Curio in illo compactili ac stupendae artis amphitheatro (quod duo maxima ac versatilia e ligno thea-

Inscriptionem Allisanam apud Grut. p. 409. 3. quae huc maxime facit, praeteream? Ea sic habet:

L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO. CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLAD. PARIA. XXX. ET. VENATION
BESTIARVM. AFRICANAR. ET. POST
PAVCOS. MENSES. DVVMVIRATV
SVQACEPTIS. A. REPHS. XIII. XN. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNV. LV. DOS
SCAENICOR. P. S. F. AVGVSTALES
L. D. D. D.

Et in hac quidem inscriptione L. Fadius MVNIFICENTISSIMUS appellatur ob utriusque *muneris* tam gladiatorum quam venationis (nam haec quoque *munus* fuisse sub Caesaribus appellatam, supra nota 42. demonstratum fuit) splendidissimum apparatus. In nummis vero Antonini, Commodi & Elagabali inscribitur MVNIFICENTIA. AVG. cum respectu ad *munus* venationis, & elephas in iisdem scalpitur ad significandum elephantorum ab his Augustis fuisse praebitam venationem. Antonini nummus cum ea, quam dixi, sculptura & epigraphe, est maxime obvis: Commodi vero & Elagabali cum eadem inscriptione & effigie numismata vide apud Gisb. Cuperum libro de elephantis, (quem haud ita pridem in thes. Sallengriani to. 112 editum habes) exercit. a. cap. 9. p. 208. Et tamen vir doctus cum eo libro ita materiam exhauserit, nihil ut reliquum aliorum fecerit ingenis, hanc notionem tamen vocis MVNIFICENTIA cum ceteris ignoravit. Atqui sic se res habet: MVNIFICENTIA in his nummis ponitur ad *munus* apparatusimum elephantorum ab his edictum designandum. De Antonino res est clarissima ex Capitolino cap. 10. *Edicta MVNERA in quibus ELEPHANTOS & cervos et cetera exhibebat*. Et de Commodolegitur apud Alphitium lib. 72. non solum elephantos ab eo exhibitos, sed & unum ex his ab illo bestiario principe descendente in arena fuisse occisum. Ab Ele-

gabalo eandem venationem aliquando praebitam est conjiciendum. Et tamen idem Cuperus cum quid MVNIFICENTIA in his nummis sibi vellet, nihil pensi ducat, tamen de commentitia altera inscriptione est mirifice anxius. Nam pag. 209. oggerit nobis minime oblitum imo fictum ex Angelono nummam, in quo Elephas quidem insculptus, sed cum hac epigraphe MAGNIFICENTIA AVG. COS. III. Qui quidem nummus rarior est, quam ut usquam inveniri putem. Et habeo Antonini Pii nummam cum elephanto, in quo diserte inscribitur MVNIFICENTIA AVG. COS. VII. Et alios non paucos vidi in eundem modum. Itaque suspicabar in nummo, quem contrectavit Angelonus, duo priora inscriptionis elementa fuisse detracta in hunc modum. . NIFICENTIA, illum vero MAGNIFICENTIA de suo supplevisse. Sed revera quod isto modo in nummo apud Angelonum legatur, non hujus, sed sculptoris error fuit: nam idem vir doctus in ejusdem explatione MVNIFICENTIA non MAGNIFICENTIA habet, etsi fallitur, quod ad aliquam liberalitatem ab Antonino exhibitam id vocabulum refert, cum ad munus idest venationes elephantorum unice sit referendum.

Sed redeo in viam. M. Bassaeus II VIR. MVNIFICENTISSIMUS eo dicitur, quod munus splendidissimum & victoribus Campaniae, Capuae utrique, ediderit: ex quo colligo non Hudenti sed Capuae II VIRum esse intelligendum; ob quam manifestam in eo magistratu exhibitam credibile est ab iisdem Campanis & PATRONUM suae Coloniae fuisse cooptatum, & CVRATOREM R. P.

Adhaec ex eo quod via CAMPANA in hoc epigrammate cum OSTIENSIS conjungitur: hinc Fabrettus in notis ad inscriptiones semicapitis p. 482. viam Campanam inter Appiam & Ostiensem, eamque a Porta quadam *clausa* derivat. Ante Fabrettum Hallesius, Bergierius & plerique omnes a porta Caesimontana inter Latinam Labicanamque vias Campanam direxerant. sed contra eam opinionem disputat, suamque firmat Fabrettus p. 482, & 483. quem vide: nam longiorum de re ceteroqui obscura disputationem contexere non est otium.

Illud HVDRENTINORVM rectissime scri-

theatra, statim ut libitum fuit coeuntia, efficiebant, quae simulatque aversa discederent, rursus theatra erant, eos exhibuerit? Qua de re tanquam maxime memorabili Plinius *xxvi, 15* scriptum reliquit: *Raptisque e contrario repente pulpitis, eodem die VICTORES e gladiatoribus suis produxit.* Sed dupliciter ille titulus ab ea criminatione absolvitur, primum quod quam Curio Romae munificentiam exhibuerat, eandem Bassaeus Capuae primus ac solus usurparit: deinde quod Curio e gladiatoribus suis, Bassaeus Campaniae victores produxit, & ille, in quo caput est, adhuc opinor, auctoratos, hic exauctoratos jam *pretiis & aestimatione paria gladiatorum edidit.* Hoc ergo potissimum inter Curionis ac Bassaei editionem interest, quod ille victores quidem, sed adhuc auctoratos nulla mercede conductos (quippe *non opibus insignis*, ait ibidem Plinius, *ut qui nihil in censu habuerit praeter discordiam principum*) inter se se commiserit: noster autem quandoquidem pretiis & aestimatione cum Campaniae victoribus transegit, est id certissimo indicio, eum non modo victores, sed *spectatos satis & donatos jam rude... iterum antiquo includere ludo* quaesivisse. Atque haec de Campaniae victoribus satis: non enim Campanos tantum, id est qui e Capuae ludo prodierant, sed ex universa Campania pretiis & aestimatione victores excivit, quo eorum frequentia apparatus munus existeret. Et notabis interim veteres ferme non consuevisse vocem *Campanus* pro eo quod ad universam Campaniam pertineret usurpare, alioqui *Campanos victores* epigrammatographus posuisset: sed id vocabulum urbis Capuae fuisse derivativum.

Ac de ludis gladiatorii tantum. Nec tamen in venationem minus propensos fuisse Campanos, eadem facit tam ingens amphitheatrum ab ipsa sibi Capua constructum: nam venationis potissimum causa amphitheatra fuisse exaedificata, deinceps demonstrabitur. Nec fieri potuit, quin in hanc quoque insaniam raperentur, quippe cum sciamus Campanos Dianae cultui tanquam patrii & *ἱεροῦ* numinis impensissime addictos fuisse, & Dianae Tifatinae aedem fuisse per-

Dē Campanorum venationibus.

ce-

scriptum puto (est ne enim credibile municipes Hudentinos, a quibus ea inscriptio posita, in suo perferendo nomine aberrasse?) & sic potius scribendum, quam quod in Plinii & Livii editionibus *Hydruntum* per V legitur: nam sic est ab *Ἰδρυς* Hudentum vel Hydrantum, quemadmodum a *Πύδης* Budentum, & alia fortasse non pauca, quae perquirere non vacat. Demum formulam illam *PRIMVS. ET. SOLVS.* me-

mini me legisse in celebri Arundelliano marmore ap. Rein. v. 20. ubi legitur *ὑδαῖνος μόνος καὶ πρῶτος τῶν αὐτῶν ναυαγῶν τῶς ὑπογυμνασίας ἀγωνίας*, &c. inter quos agnos Puteolana & Neapolitana certamina prae ceteris recententur. Et est, opinor, sollempnis acclamandi formula istud *PRIMVS. ET. SOLVS. MONOS. KAL. ΠΡΩΤΟΣ.* quemadmodum *ὑδαῖνος* de familia.

celebrem. Venationem vero non illam rusticam solum; sed & istam ludicram in Dianae fuisse tutela quis ignorat? Tertullianus de spect. cap. 10. *Martem et Dianam utriusque ludi (gladiatorum & venationis) praesides novimus*. Claudianus paneg. de conf. Manlii:

Amphitheatrali faveat Latonia pompae.

Hinc Martialis lib. de spect. epigr. 14. Dianam pro venatione posuit:

Inter Caesareae discrimina saeva Dianae.

Et sequenti epigr. de sue quae ex vulnere peperit:

Expertae est numen moriens utriusque Dianae.

Galsiodorus v, 42. de venatione ait: *Spectaculum tantum fabricis clarum, sed actione teterrimum, in honorem Scythicae Dianae repertum, quae sanguinis effusione gaudebat.*

C A P V T V I.

Campani amphitheatri descriptio.

Campanum
amphi-
theatrum
in dies
ruit.

AD eam nunc hujus commentarii partem acceditur, quam, nisi amicissimorum hominum studia intercessissent, silentio obvoluerem, duabus maxime de causis: primum quod ea res, si quidem pro dignitate sit pertractanda, exquisitam accuratamque architecti *auxilium* potius, quam philologicam exercitationem requirit: deinde admirandi olim operis, nunc tantum umbrae & cadaveris, & magis magisque in dies non tam temporis quam hominum injuria pessum euntis angit summopere recordatio. Quis enim non indignissime ferat, ad internendas vias, ad publica privataque aedificia construenda, non modo, quod tamen vix esset tolerandum, laceros ac diruptos illius egregii operis artus tamdiu conspultos inquietari, ac stupendas saxorum moles veluti per ludibrium frangi & comminui: verum etiam (*eben posteri negabitis!*) aegro ipsi ac debilitato corpori manus violentas afferri; & quem post tot accepta vulnera trahit tamen vix adhuc miserum & anhelantem spiritum, eundem exigi per vim crudelissime atque evelli, ferrumque adigi per ipsa adhuc viscera palpitantia? Et indignamur Vandalos, Saracenos & si quas alias pestes hic debacchatas accepimus, pessime de hac civitate orbis terrarum imperio dignissima meritos: quando quas illi ex tanto incendio reliquias (operisne majestatem reveriti, an firmitatem non assecuti?) posteris transmiserunt, nos multis itineribus efferatioribus flamma atque ferro convellere tamen pergimus? In paucorum, inquis, teterrimorum hominum audaciam & tota culpa est rejicienda.

da . Nam quid iis impune est ? cur non illata antiquitati injuria vindicatur ? Sed nae ego dolori meo nimium indulgeo . At cum tamen dolorem ne tantae vastitatis memoria refricaret , invitus feci , ut amphitheatri hujus paucas vix lineas ~~exhumerem~~ ducerem . Et hoc sane labore Camillus me Peregrinius : ~~nam~~ liberaisset , nisi quae de hoc amphitheatro seorsum conscripserat , cum ceteris Campanis antiquitatibus (alienatane ob morbi violentiam mente , an a plagiaris sibi cautum iturus ?) flammae mandasset , atque aeternum sui desiderium posteris reliquisset . Vide Camp. Fel. p. 723. ubi de amphitheatro scripturum se pollicetur , & pag. 117. ad idem opus lectorem rejicit , cum diceret amphitheatra , uti & nostrum , ab austro in arcton porrigi consuevisse , ut aestivo soli minus essent exposita , matutinis , opinor , horis vespertinisque .

Peregrinii
de hoc
amphithe-
atro opu-
sculum
periit .

Quare si quis jam ecqua nunc ejus sit aedificii facies cognoscere aveat , tabulam adeat ; ubi illius operis vultus , uti quidem nunc habet , maxima sui parte mancus , situque ac macie horridus statim sese offert : vasta ibi omnia , & pauca ipsa quae restant membra sine articulis resoluta ac fatiscientia vides : & ex pulcherrimo illo potissimum ac sumtuosissimi operis exteriore ambitu duo vix fornices trunci lace-rique supersunt . Sed quod iidem tamen probe inspecti ad universam extimi orbis structuram colligendam veluti manu ducerent : is , cui ob navatam in amphitheatro depingendo operam plurimum debeo , Sanctulus Cyrillus (qui ad exquisitioris graphices studia tanto impetu animi , nullo sibi praeunte , incitatur , ut summorum jam nunc artificum gloriae succrescat) eam extimi ambitus particulam seorsum diligentissime delineavit : quam seorsum quoque , uti cernis , in aes incisam exhibemus . Nec enim fuit illud pulcherrimi operis frustum negligendum : primum quod ex eo intelligatur ad ordinem potissimum Tuscanicum illud opus ex parte saltem , esse referendum (67) : deinde quod non alio , ut opinor , quam du-

Hodie-
nus am-
phitheatri
vultus .

Ima sal-
tem am-
phithea-
tri

Q

pli-

(67) Antonius Sanfelicius in illa pereleganti descriptione Campaniae , quam senatui populoque Campano dicavit , nostrum amphitheatrum opere Dorico constructum affirmat . Ad haec Caelestinus Gulciardinus in Mercurio Campano operis fuisse Corinthii imperitissime statuit . Demum e Io: Petri Paschalis Iesuitae scheda , quam Canonicus Galeotta Iunianus & nobilitate & mira in poetice facilitate extimius comiter mecum communicavit , didici , illud Capuae lumen Io. Baptistam Attendolum , (cujus pater Ambrosius Attendolus callentissimus architectus , Capua Cajetaque munitis , aliisque operibus il-

lustris , amphitheatri molem , ut ibidem narratur , dimensus fuerat , credo etiam delineavit) sic statuisse , e quatuor columnarum ordinibus , quibus haec fabrica surgeret , infimas ac solo citimas fuisse Tuscanicas , proximas his Doricas , tum sequentes Ionicas , ac demum supremi ordinis quadratas columnas ad Corinthiam dispositionem pertinuisse . Ac de ima columnarum serie nihil est dubitandum quin fiat Tuscanicae , uti statim demonstrabitur . Alterius item seriei columnas fuisse Doricas non abnueri : nam & columnae unius scapus , qui ferme adhuc est integer , procerior est quam pro structura Tuscanica : & capitulum , quod supra sub-

tri pars
Tuscani-
ca.

plicis illius fornicis indicio olim Costa usus fuerit ad universi amphitheatri faciem delineandam.

Costa olim
Capuam
& amphitheatrum
integrum
delineavit.

Nam fuit illud tempus, cum eruditissimus Capuae Archiepiscopus Caesar Costa Caesaris Baronii *in jure civili publice interpretando olim in urbe praeceptor* (utor enim ipsius Baronii verbis ad an. 968.) Campanarum antiquitatum idem non indiligens perscrutator: fuit, inquam, cum Romani nescio cujus architecti, quem ad sesquiannum secum detinuit (quemadmodum in quodam MS. codice memini me legisse) opera usus, & veteris Capuae ichnographiam, & amphitheatri, quale olim integrum exstitisset, orthographiam in majoris aedium Archiepiscopalium coenaculi parietibus depingenda curaret. Quod etiam doctissimi Archiepiscopi monumentum cum publico communicandum putavi, paucis quibusdam mutatis, in quibus sive architectus, sive pictor erraverat. Illud plane mi-

ror

subjectam coronam collapsam hodieque visitur, videtur ad Doricum ordinem pertinere: & in quo caput est, Attendolorum aetate alterius seriei reliquias multo fuisse integrioris conjicere, ut rectius de ea judicium ferrent. Reliquas series ad eos spectasse ordines, quos modo memoravi, ex *autoψία* dijudicasse Attendolos non est credibile: neque enim putari ante centum quinquaginta annos exteriorem amphitheatri orbem multo fuisse erectiorem, quam nunc conspicitur. De superioribus ergo columnis mera ea est conjectura: non spernenda tamen, & vero proxima, quippe quam Flavii amphitheatri structura confirmat, in quo, si a Tusco discesseris, omnes alii ordines sese produnt: sunt enim ibi columnae (teste Alexandro Donato 112, 7.) Doricae imae, Ionicae mediae, summae Corinthiae, tum continuatus paries interlocatis opere composito quadratis columnis distinguitur.

Sed missis conjecturis, imani columnarum seriem non Dorica, sed Tuscanica dispositione constare quis statuer, modo architedonicon vel primoribus labris attigerit. Nudus quippe hic praetenditur zophorus sine triglyphis & guttulis dependentibus, sine metopis: nulli praeterea denticuli; eaque omnino omnia hinc exsulant ornamenta, sine quibus non potest Doricum opus consistere, quaeque Dorico si ademeris, in Tyrrhenicum statim degenerabit. Non negarim tamen esse quaedam nequaquam ad canones Tuscanici ordinis, qualem architedonices magistri definiunt, exacta. Nam primum columnae scapus etiam aliqua sui parte aggregis ruderibus subdit, videtur, ni fallor, aliquanto procerior quam pro brevitate Tuscanica: sed & capitulum & basis multo altius uno modulo, imo duobus circiter modulis assurgunt, & quaedam sibi addiscunt ab aliis Tuscis capitulis & basibus plane

diversa. Quo enim illa in basi supra torulum summa? Videtur basis una cum subiecto gradu, cujusmodi olim effossam ajunt, deformationem, quam inter fornices illos duos exhibui. Ut omittam quod tam capituli abacus, quam in basi plinthus quadratae sunt, cum tamen in Tusco ordine cylindricae fieri debuissent. Sed, ut fatear, veterum opera secundum architedonicos canones examinare si satagas, miram offendes inconstantiam (ex qua variantes recentiorum architedonorum sententiae profectae videntur) multa enim architecti olim pro sua maxima voluntate variabant: ac difficillimum definitum est, quatenam icae sint necessaria, ut abesse impune non possint.

Cum autem Tyrrhenicus ordo sit simplicissimus, ac vix ullius elegantiae: quid causae effecit, quamobrem eum potissimum in hoc tam sumtuoso opere Campani adhiberent? Primum quod imae columnae Tyrrhenicae fuerint, non continuo totam amphitheatri opus evadet Etruscum: & Attendolo assentior, alia etiam ordinibus suum hic fuisse locum. Deinde in colossae amphitheatri mole quis ordo infimae columnarum seriei Tusco convenientius adhiberi potuit, cujus maxima omnium firmitas exsistit? Et habet quoque suam mascula & incompta soliditas majestatem. Ad haec ex superiorum comparatione columnarum, quibus sua inerant ornamenta ad suos quaeque ordines pertinentia, mira totius operis symmetria proficiscitur; cum paulatim ex incompta ad ornata illam Doricam soliditatem, tum ex his ad Ionicam Corinthiacamque elegantiam feret gradus. Demum, si lubet, non temere hoc est, quod Tusco etiam ordini, etsi raro ab aliis usurpato, suum esse locum Campani voluerunt, nam Tuscos sese esse origine probe notant.

ror quid causae fuerit, quamobrem illud amphitheatrum extra urbis pomerium Coſſa depingi curaverit; cum tamen Flavium amphitheatrum *urbis media*, teste Suetonio, exstructum fuerit.

Praeterea & ejusdem aedificii interiorum aspectum, & e regione ichnographiam posui: quae duae icones satis esse possunt ad universam ejus molis structuram perspiciendam. Et internam illam quidem faciem, quam ferme unius generis in omnibus fuisse mihi persuadeo, e Lipsio magnam partem sum mutuatus; non paucis tamen mutatis, quae sive ratio & veterum auctoritas, sive accurata nostrae caveae inspectio, mutanda suaderet. Ichnographiam vero talem exhibui, qualem e singulorum membrorum autopsia & dimensione potui colligere.

In dimetiendo autem amphitheatro de circumferentia parum sollicitus fui, quod ejus dimensio ex utraque diametro cognita facile geometricis rationibus colligatur. Et tamen fornicis unius IN FRONTE (uti veteres loquebantur) dimensiones adnectam, unde etiam extimam circumferentiam assequi possis. Itaque inter singulos imi ordinis fornices palmos (nostrates Neapolitanos semper intelligo, quorum terni deni ex sententia Donati Gallarani doctissimi architecti decem antiquos pedes conficiunt) quindecim uncia minus reperi: pilas vero ipsas in fronte palmos octo uncia minus latas singulas comperio. Ita singulis fornicibus palmos tres & viginti duabus uncis minus imputabimur: qui sunt pedes ferme $17\frac{2}{3}$. Quam summam si septuagies octies multiplices (totidem enim fornices in ambitu numerantur) atque insuper duarum portarum meridianae & borealis mensuras adjicias (quae quidem portae cum adjacentibus pilis sesquialtero eoque amplius, quam singuli fornices patentiores existunt) jam totius extimi orbis dimensionem habebis.

Atque haec quidem IN FRONTE: IN AGRO vero, seu RETRO totius fabricae spissitudinem colliges in hunc modum. Ab extimo ambitu, idest ab extrema columnarum parastaticis adhaerentium projectura ad primorem arenam, seu ad podii murum quaquaversum palmi $174\frac{1}{2}$, idest pedes $134\frac{2}{3}$ colliguntur. Arenae vero ipsius major diameter in palmos usque 294. protenditur, qui sunt pedes $226\frac{2}{3}$, minor vere diameter palmis 176. idest pedibus $135\frac{5}{12}$ patet. Itaque totius jam amphitheatri longitudo maxima palmos 643. hoc est pedes $494\frac{2}{3}$ colligit: in maxima vero universae molis latitudine palmi 525 numerantur, ii sunt pedes $403\frac{11}{12}$.

Accedo nunc ad singulorum membrorum mensuras non IN

Q 2

FRON-

& singulo-
rum mem-
brorum
dimensio-
nes.

FRONTE, sed IN AGRVM seu RETRO, uti veteres inscriptiones loquuntur. Extimi ambitus pilae singulae, computata etiam columnae projectura, palmos habent $8\frac{1}{2}$. Tum prima omatium porticus palmis $16\frac{1}{4}$ patet. Deinde quae sequuntur pilae, singulis palmi $6\frac{2}{3}$ cedunt. Quas altera porticus excipit palmis $14\frac{1}{4}$ lata. Muris, qui sequuntur, singulis palmi $63\frac{1}{2}$ sunt imputandi. Tertia dein porticus palmos $12\frac{1}{4}$ habet. Tum alter fabricae ambitus palmis $24\frac{1}{2}$ crassus occurrit. Post intima porticus palmis $12\frac{2}{3}$ in latum extenditur. Tum ad extremum intimus aedificii orbis, qui hinc quarta porticu, illinc podii muro concluditur, palmis $12\frac{2}{3}$ continetur. Et eas summas in ichnographia quoque majoris perspicuitatis gratia libuit adnotare. Quas collige jam: palmi $174\frac{2}{3}$ consient. Nec illud te concutiat, quod initio dixi ab extimo ambitu ad podii murum palmos $174\frac{1}{2}$ numerari: hic autem e singulis partibus palmos $174\frac{2}{3}$ colligi vides. Nam mihi quidem cum prius totam simul fabricae spissitatem dimensus essem, tum eandem per partes explorassem; tantulum hoc discriminis non tanti visum fuit, ut decempedatorem ad integrandam *diaplozeon* adigendum putarem. Et vel haec mediocris, quam attuli, diligentia ad aedificii structuram intelligendam satis futura videbatur.

Exterior
amphithe-
atri facies.

Iam vero ad amphitheatri descriptionem propius accedamus. Tota moles exteriore pavimento quadratis magnae molis silicibus instrato circumambitur: tum gradu Mo amphitheatrum conscenditur. De pavimento & gradu docuit me lapicida, cui ea res potest esse exploratissima, quod multos jam annos in eruendis lapidibus vitam tolerat. Exterior aspectus prope idem, qui Flavii amphitheatri fuit. Tota moles immanibus constructa faxis, triplici ordine porticus, fortasse & quadruplici in orbem erigebat. Affixae parasitaticis columnae, duabus tantum sui partibus exstantes, plurium segmentorum scapo: quarum Tyrrhenicae imae, Doricae mediae, tum quae sequuntur fortasse Ionicae: postremo supra continuatum parietem, quadratis opere fortasse Corinthiaco columnis & fenestris ex intervallo dispositis, corona circum attollebatur. Supra quam foramina deorsum patentia in orbem disponebantur, per quae antennae demitterentur, quibus funes ad sustinenda vela & opacandos clivos vinciebantur: qui mos inducendi theatri umbram a Campanis primum ortus ad Romanos postea traductus est, ut alibi dicam. Praeter cetera ornamenta, fuisse & imagines humerorum tenus summis fornicibus adhaerentes. Sed quoniam & umbilicatae imagines quaedam ex amphitheatri rudibus olim erutae Capuae in praefecti iuri dicundo aedibus conspiciuntur:

iis

in summo in pariete pictor locum fecit: alibi si quis magis apposite locaverit, non repugnabo: nihil enim impedimento est, quod minus summis in arcibus superiorum ordinum locari illae potuerint, quibus insunt adhuc fornicis adhaerentis indicia; aliae vero majores alibi.

In Lipsii descriptione inter secundam tertiamque porticus bi-ni fornice depressiores hinc & inde depinguntur: quos, quia in nostro amphitheatro non erant, eliminandos putavi; & eorum loco parietem perfregi, quo scalarum se decussantium structura conspiceretur.

Illud veto hic admonere haud inutile fuerit interiores porticus fuisse tenebricosas, praesertim illam tertiam, quae fere aequaliter ac duae extimae attollebatur: id quod & structurae genus aperte demonstrat, & nuper ex Herodiano didici, qui & ἀμφιδάτρες vocabu-
Interior
amphithe-
atri porti-
cus tene-
bricola.

Age

(68) Herodianus in Commodi vita de Quintiano, quem Quadratus summisserat ad occidendum Caesarem, ait: Οὐδ' ὑποφῶς ἐν τῇ τῷ ἀμφιδάτρῃ ἀσπίδι (ζωφώδης δὲ αὐτῇ, καὶ λησέδου ἡλπίος) θυμωσας τὸ ἐπίθιον &c. Ille in aditu amphitheatri subsistens (quippe obscuro loco facile se occultum fore sperabat) nudato confestim pugione &c. Amphitheatri ἀσπίδος non prius tantum aditum, qui illustris erat, sed totum id, quod incedendum principi fuit, ut ad tribunal sibi in podio positum perveniret, intelligit: cujus ἀσπίδος pars illa, quae ad tertiam maxime porticum pertinebat, ζωφώδης erat.

Quem locum eo libentius adscripsi, quod praeter morem ceterorum auctorum elegantissimum ceteroqui scriptor Herodianus amphitheatri vocem usurpavit. Nam ceteri Graecorum sic consuevere, ut si ab ea voce abstinere, θέατρον dicentes ἀντὶ τῷ ἀμφιδάτρῃ; si certe amphitheatri voce non sine aliquo temperamento uterentur. Itaque optimus dicendi auctor Dio Cassius haud fere aliter quam θέατρον κυνηγετικὸν appellavit, siue enim de Caesare dixit, θέατρον τὸ κυνηγετικὸν ἐκείνου, eodemque modo de Statilii amphitheatro locutus; siue enim de Tito ait, τὸ δὲ δὴ θέατρον τὸ κυνηγετικὸν ἰσχυρώς, quod paulo post θέατρον sine alio additamento dixit. Herodianus ipse in rebus Caracalli, προσέτι, ait, καὶ θέατρα κυνηγετικά... κατασκευάσμεν. Et θέατρον sine ullo additamento pro amphitheatro a Graecis usurpanti plurimis exemplis ostenderem, si id opus esset, quorum aliqua obiter alibi notata: veluti enim Nicolaus Damascenus apud Athenaeum gladiatorum specacula ἐν θέατροις apud Romanos exhibita relictus: frequentissime vero apud Xiphilinum, si-

ue cum sub Nerone θέατρον τὸ ταύρος combustionem ait, siue cum aquam ab eodem principe ἐς τὸ θέατρον inductam narrat; aut cum navim solutilem, cui matrem Nero imposuit, fuisse ei similem, quae ἐν τῷ θέατρῳ erat; siue demum cum receptaculum omnium ferarum ἐν τῷ θέατρῳ insit navis exstructum in Severo affirmat. Hinc venatio ludicra, quatenus a rustica distinguitur, venatio theatralis passim in cod. Theodii appellatur: non enim venatio in theatris dari solita, ut not. 59. contra Xiphilinum & Bulengeram diximus; sed in his legibus Graeca consuetudo servatur: quemadmodum novel. 105. θέατρον κυνηγία & θέατρον κυνηγοῦσα eadem amphitheatralis venatio appellatur: sic quoque & sequiore aetate Erchempertus copias in Campano amphitheatro stativa habentes scaram theatrali nuncupavit. Sed & Spartianus Hadriano theatrum pro amphitheatro appellaverat: Theatrum, inquit, quod ille (Traianus) in campo Martio posuerat, contra omnia vota destruxit. Nam ibi theatrum illud a Traiano positum, amphitheatrum fuisse Paulanias in Eliagorū prior cap. 12. fidem faciet, ubi inter Traiani opera, καὶ θέατρον μὴν καλοῦντες πανταχόθεν recenset. Vbi altera occurrit amphitheatri circumscriptio: ab orbiculari ambitu perita; cui simile illud Dionis lib. XLIII de C. Iulii Caesaris amphitheatro: θέατρον τὸ κυνηγετικὸν ἐκείνου, δὲ καὶ Ἀμφιδάτρον, ἐν τῷ πτόλῳ πανταχόθεν ἰδὼς ἀντὶ σκηνῆς ἔχον, προσέειπεν. Theatrum, inquit, quoque ad venationes aptum tabulatis instructum, quod quia undequaque sedilia habet, scenaeque caret, Amphitheatrum est appellatum. Itaque nobilissimus scriptor cum & vocis etymon detexisset, tamen abstinendum sibi ab ea voce duxit: hoc ideo, quia ea vox, in qua

- Portulae.** Age vero interiorē jam amphitheatri faciem, totamque curationem lustremus. Sed ante omnia quid illae in arenae ambitu portulae sibi volunt? Per eas ferae & subiectis specubus emittebantur.
- Specus.** Quamquam nostri amphitheatri aream ad summum usque podium terra oppleverit; nec ulla proinde ostiola sint conspicua: tamen Veronensis amphitheatri exemplo depingenda curavi. Praesertim cum ingens nostri amphitheatri subterranea specus (quam subter meridianam amphitheatri portam ingressus ad aliquot tantum ulnas a meridie versus arcton pervasi: non enim ultra progredi licuit, quod ex perforata superne testudine ruderibus obstructam offendissem) ad eas portulas pertinere, ad emittendas opportune bestias, debuisset. Mira autem ejus antri immanitas, ita ut ingentia foeni plaustra per illud agi potuerint; nisi qua testudo ex intervallo coarctatur, quam rursus deinceps laxari videas: sicque per vices modo satis amplam se crypta praebet, modo arctiore objecto lateritio fornice angustatur. Falluntur autem quicumque apud Lipsium de amph. cap. 8. cloacas hujusmodi esse sunt suspicati. Si ita sit, nemo mihi jam amplius urbis Romae cloacarum jactet amplitudinem. Estne credibile unius amphitheatri exsugendis sordibus tam vasta receptacula exstructa fuisse? Et vidi alios lateritios ductus minutiores sive ad aquas perducendas, quarum plurimus hic usus fuit, sive ad sordes egerendas. Nam specus ille maximus, de quo agimus, pro cuniculo fuit, & ad subitum sive ferarum sive munerariorum & egressum & receptum comparatus. Arguit id & fabricae genus non totum lateritium, cujusmodi cloacae aut aquaeductus requirerent: nam soli illi angustiores ex intervallo fornices, quos modo descripsi, & praegrandibus lateribus sunt compacti: cetera fabrica est caementitia.
- Podium.** Sed antro istoc egressi podium conscendamus columellis in orbem circumseptum. Hic imperatori, si quando affuisset, suggestus figebatur: hic & magistratum sellae curules: ibidem & in superioribus aliquot gradibus, qui omnes orchestrae nomine intelliguntur.
- Orchestra.**

qua ceteroqui nihil non Graeci fuit, tamen non in ipsa Graecia, sed in alieno solo nata, idest in Latio a Romanis formata fuerat: id quod Graeci averlati, satius sibi duxerunt circumscriptione uti. Aut certe sibi *ἀμφιδέσπον* posuerunt, non sine additamento *τὸ καλόμενον* dixerunt, quo vocis insolentiam emollirent. Itaque mera phrastes ille Eutropii Pacianus, cum Eutropius dixisset amphitheatrum Romae a Tito aedificatum, *τὸ καλόμενον ἀμφιδέσπον* appellavit: cumque idem Eutropius dixisset Commodum eo infante processisse, ut in amphitheatro dimicaret, ille

eadem modo vocem emollivit, ut diceret, *κατὰ τὸ καλόμενον ἀμφιδέσπον*.

Quod tamen Herodianus *ἀμφιδέσπον* sine ullo temperamento usurpavit, id exemplo non caret; nam disertissimus scriptor Iosephus *ἀμφιδέσπον μέγιστον* Hierosolymis constructum narrat; itemque Caesareae, quod appellat *ἀμφιδέσπον πάλιν ὅχλον ἀνθρώπων δέχεσθαι δυνατόμενον*. In epistola quoque ecclesiae Lugdunensis apud Eusebium v. hist. eccl. 1. Attalus ob Christianae fidei crimen dicitur *περὶ τοῦ κατὰ τὸ καλόμενον ἀμφιδέσπον*. Nec alii porro deerunt.

guntur, senatores, quorum loco decuriones in coloniis censebantur, adsidebant. Tum supra colonicum senatum equitibus gradus quatuordecim assignati (α): unde *sedere in quatuordecim* ad equestrem dignitatem significandam usurpabatur. Supra *equestria* reliqua deinceps gradus plebi ceterae addicti erant, & *popularia* vocabantur, quae erant omnium maxime diffusa. Et, ut semel dicam, tres in partes tota illa subselliorum acclivitas tribuebatur, in imam, mediam, & summam caveam: ima, quae omnium honestissima, in orchestra & *equestria* rursus dividebatur: media & summa cavea ad *popularia* pertinebat: sed ita tamen ut media cavea multo, quam summa, haberetur honestior; ab eaque est causa, quod sanxit Augustus apud Suetonium cap. 44. *nequis pullatorum media cavea sederet*. Eoque queritur Calpurnius ecl. vii sibi ob paupertatem non licuisse media in cavea aliquanto propius imperatorem adsidere:

*O utinam nobis non rustica vestis adesset;
Vidissem propius mea numina: sed mihi sordes,
Pullaque paupertas, & adunco fibula morfu
Obstiterunt.*

Et apud Senecam de tranquill. *verba ad summam caveam spectantia* sunt ad gustum imae plebis. Quanquam, ut fatear, si quis forte imam mediamque caveam paullo aliter, ac Lipsius, disposuerit, non video cur sit magnopere reprehendendus. Quid enim impedimento est, quominus imam orchestra tantum definiamus, mediae vero caveae inferioriorem partem, quae orchestrae propior, equiti, superiorem plebeiis, quibus & summa cavea vacabat, assignemus? Ita summa subselliorum *partitio* existet in *orchestram*, & *popularia*, tum haec rursus in *equestria*, & *popularia* stricte accepta tribuentur (β).

(α). Atenim cui usul, inquit, in colonico amphitheatro gradus equestres quatuordecim est: ne verisimile tantum equitum R. copiam in colonis fuisse, ut quatuordecim iis gradus, aequae ac Romae, seponerentur? Verum praeter equites R. quorum permagna fuit extra Romam ubique copia, suae & equites coloniarum peculiares. Queni quidem equestrem ordinem municipalem alio in opere, quod affectum in forulis habeo, copiosissimie mihi adfertur viz est ut in dubium revoces. Interea ne adhuc quis fluctet & animi pendeat: ecce tibi ad equestres illos quatuordecim gradus etiam extra Romam confirmandos luculentissimum Pollionis Añnii locum x. epist. fam. 32. ibi Balbus Cornelius junior prope eadem Gaditano in municipio fecisse narratur, quae Caesar dictator Romae pro sua voluntate fecisset; atque hoc in primis: *Ladis*, inquit, *quos Gadibus fecit, Herennium Gallum histrionem summo ludorum die aureo donatum in quatuordecim sessum deduxit: tot*

enim fecerat ordines equestri loci. Nec equestri tantum ordini, sed & tribunis militaribus in equestribus hisce locus fuit.

(β). Popularibus etiam equestria contineri multis docere possum. Ac primum Germanorum legati cum in *popularia* deduxi dicuntur Suetonio in Claudio cap. 25. equestria intellige, quae popularibus continebantur. *Germanorum*, inquit, *legatis in orchestra sedere permisit, simplicitate & firmitate eorum motus, quod in POPULARIA deduxi, cum animadvertissent Parthos & Armenios in senatu sedentes, ad eadem loca sponte transferant*. Vbi *popularia* pro equestribus, hoc est totum pro parte, Tranquillus usurpavit: neque enim est verisimile tam parvipensos a dissignatore eos legatos fuisse, ut ad popularia stricte accepta deducerentur, quo nullo deducente sponte ire licuisset; praesertim cum Parthi & Armenii in orchestra sederent. Hinc summam caveae divisionem apud Martonem, Iuvenalem, Martialem reperio in orchestra.

Ima, media, summa cavea.

Media cavea, quam summa, honestior.

Partitio caveae verisimilior, quam vulgata.

Prae-
cinctio-
nes.

Et quaedam fuere *diazomata*, seu *praecinctio*nes, quas alii *balteos* appellant (ideſt gradus quidam latiores; fere ut in ſcalis retractio-
nes). ad popularia tum inter ſe bifariam, tum ab equeſtribus, tum demum haec ab orchestra diſterminanda. Tres Vitruvius in theatro praecinctio-
nes exſtruit, unde & totidem in amphitheatro fuiſſe oportuit. Quas quidem ſic ſtatuendas puto: prima erit praecinctio, quae orchestra ab equeſtribus ſejungit (69), altera quae equeſtria a popularibus, tum tertia quae mediam totam caveam a ſumma diſpeſcuit.

Venio

Aram & populum. Virgilius:

Hunc plauſus blantem
Per cuneos (geminatur enim) PLEBIS QVE
PATRYM QVE

Corripuit. Iuvenalis:
Aequales illic habitus, ſimilemque videbis
ORCHESTRAM ET POPVLVUM.

Equeſtria nulla his locis commemorantur, quod ea populo ſeu popularibus continerentur. Ab eadem eſt cauſa quod Martialis vii 11, 78. ait:

Omnis habet ſua dona dies, nec LINEA dives
Ceſſat, & in POPVLVUM multa rapina cadit.

Diſſentio enim a doctiſſimo Graevio, a quo in praef. ad to. ix antiquitatum Roman. lineam diſtitem pro orchestra ſimul & equeſtribus accipi nemini. Equidem ſic interpretor: omnis dies ſua habet miſſilia, tum quae in orchestra (quam ob exiguitatem lineam appellat) caderent, tum etiam quae in popularia, hoc eſt ceteram omnem cuneationem, quae equiti ſimul plebique vacabat. Hinc demum eſt quod Tertullianus lib. de ſpect. ait: *Vias enim vocant cardines balteorum per ambitum, & diſcrimina popularium per proſtium.* Vbi viarum nomine non tantum ſcalaria (de quibus infra dicitur) Tertullianus complectitur, verum etiam ipſas praecinctio-
nes, quas vocat cardines balteorum. Verum illud Lipſium torquet, quod ſcalaria appellat diſcrimina popularium; excludere enim, inquit Lipſius, aperte equeſtria & orchestra videtur. Tum ſic nodum ſolvit: Sed, inquit, popularia large fortuſſe acceperit ſcriptor. Aſer pro omni POPVLI conſeſſu. Non inepta ratio, ſed dubito an vera; quandoquidem jam uſu receptum fuerat, ut popularia pro plebis, itemque equitum conſeſſu, non vero totius populi R. xxxv tribuum ſumerentur. Mihi ſane videtur Tertullianus popularia cum equeſtribus tantum miſcu-
iſſe, non etiam cum orchestra, quam ob exiguitatem tacuit. Itaque Poeno ſcriptori nihil de orchestrae ſcalariis, quae utpote breviffima vix animadverſione digna erant, ſollicito, ea ſola ſcalaria animo obverſabantur, quae equeſtre & plebeiam caveam ſcindebant in cuneos. Ea vero diſcrimina popularium potiſſimum appellavit, nulla equeſtrium mentione facta, quod popularibus equeſtria quoque continebantur.

Atque his quidem locis omnibus popularia ea notione accipiuntur, ut equitem complectantur. Profero demum Suetonii locum Domitiano

cap. 4. quo popularia ſtrictè ſumuntur, quatenus ab equeſtribus diſtinguuntur. Et quia pars maior inquit, intra POPVLARIA deciderant, quinquagenas teſſeras in ſingulos CVNEOS EQVESTRIS ac ſenatorii ordinis pronunſtavit. Vides cuneos equeſtris ordinis diverſos a popularibus preſſe acceptis.

(69) Lipſius vir ſummus in notis, quas de formationi amphitheatri ſubjicit, n. 4. primam praecinctio-
nem ipſo in podio collocat, & queritur ſculptorem tres alias ſuperne praecinctio-
nes ſcalphiſſe, ita ut quatuor evaderent. Sed viri magni pace dixerim, nihil ſculptor offendit, quin ipſum potius Lipſium, cetera lyncem, hic ratio fugit. Nam ſive vini vocis ſidit, ſive inſpicias, facile aliquid intelligis, quo unum ab altero diſpeſcitur; orchestra autem nihil infra ſe habet, a quo per iſtam praecinctio-
nem ſit diſtincta: ſive rem ipſam intueare, cui quaero uſui iſta in podio praecinctio? Sunt ergo praecinctio-
nes nihil aliud, quam interjectae gradibus areolae ſeu retractio-
nes, & quaſi tranſverſa cingula diviſionesque ordinum ſedendi. Quare cum quatuor huiusmodi ordines in amphitheatro fuerint, orchestra, equeſtria, tum media & ſumma cavea: tribus illis praecinctio-
nibus (nec plures Vitruvius admittit) a ſe invicem ſejungebantur. Quarum ſi unam cum Lipſio in ipſo podio ſtatueris, tum vel orchestra cum equeſtribus, vel media cum ſumma cavea coeat neceſſe fuerit.

Verum quid jam ratiocinatione opus habeo, cum Vitruvius rem planiſſime demonſtret? Cunei, inquit is lib. v, cap. 6. ſpectaculorum in theatro ita dividantur, ut anguli trigonorum, qui currunt circa curvaturam circinationis, dirigant ASCENSVS SCALAS QVE inter cuneos AD PRIMAM PRAECINCTIO-
NEM. Supra autem alteris itineribus ſuperiores cunei medii dirigantur. Si per ſcalaria, de quibus infra dicitur, ad primam praecinctio-
nem dirigebantur ASCENSVS, & ex hac ruſus per alia ſcalaria ad ſuperiora loca conſcende-
batur: annon vides inepte in ipſo podio primam praecinctio-
nem conſtitui? Et eadem prope habet architectus v. 8. Gradationes, inquit, ſcalarum inter cuneos & ſedæ dirigantur ad primam praecinctio-
nem: ab ea praecinctio-
ne inter eos iterum mediae dirigantur. Non in extrema ergo ora caveae & in podio ſtatuenda eſt prima praecinctio, quandoquidem & inferiora ſcalaria excipiebat, & ſurtum alia dirigebat.

Venio nunc ad *aditus* seu *vomitaria* sive (ut alii apud Macrobiū reſcribunt) *vomitoria*; quae nihil aliud ſunt, quam oſtiola, per quae populus ab exterioribus porticibus veniebat ad ſedes ſuas. Hos aditus in praecinſtionibus poſitos mihi prorfus perſuadeo: non enim commode mediis in iſſis gradibus adiri oſtia potuiſſent: areola aliqua opus fuit, quae ante huiusmodi aditus explicaretur, ubi turba conſiſteret. Itaque nihil veriſimilius ſingi poteſt, quam ſi vomitaria in praecinſtionibus locentur. Apud nos paullo ſupra podium in dimidiata caveae parte, quae orientem ſpectat (nam occidentalis cuneatio corruptior exiſtit) ſex omnino huiusmodi aditus referantur: tum ſupra longiſſimo intervallo altera oſtiolorum ſeries fuit, quorum unum ad orientem aſtivum, tum ſupra portam, tam quae meridiem, quam quae boream ſpectat, ſingula hodieque ſe produnt. Cum ergo duae tantum oſtiolorum ſeries noſtra in cavea compareant, maximo intervallo invicem diſterminatae: mediam praecinſtionem aditibus caruiſſe putabam; nec aliter fieri potuiſſe, ſi interiorum ſcalarum, quae ad iſta vomitaria pertinere debuerunt, ſtruſtura cernatur (γ). Verum poſtquam accuratius noſtrae caveae cuneationem perluſtraſſem, falſum me deprehendi, & quamvis tenuiſſima, non incerta tamen oſtiolorum ad ſecundam praecinſtionem pertinentium veſtigia ſum conſpicatus (δ).

Aditus,
ſeu vomit-
aria

non alibi
quam in
praecin-
ſtionibus
patentia.

R

Et

(γ) Nam vide quo artificio interiores ſcalae conſtruſtae fuerint. Quae in tertia porticu C gradationes introrſus aſurgentes ex intervallo occurrunt (vide ichnographiam) iſis procul dubio ad primam oſtiolorum ſeriem conſcendebatur: nam iſis oſtiolis directe reſpondent ternae hinc, ternaeque inde ſcalae binae vero illae in medio, ſeu ad orientem aequinoctialem verſus ſcalae, iſis cum nulla oſtiola in prima praecinſtione reſpondeant, ad podium, credo, ipſum & ad utrumque ſuggeſſi latuſ lentior aſcenſus *ἀμείωνος* patebat, quia aditus duo patefacti hodieque apparent. Videſis & conſer interiores gradationes in ichnographia notatas cum iſis oſtiolis in interiore caveae aſpectu conſpicuis. Inter duos illos in podio aditus Imperatori tribunal erigi appoſite potuit. Reliqua eſt illa ſclarum ſeries longe pulcherrima, quae ab altera porticu B, tertiaeque C pariter conſcenduntur, unaque coeunt in E: & cum ad communem quaternis ſcalis retractionem E perventum eſt, tum per unas tantummodo ſcalas ad ſuperiorem porticum F aſcenditur. Ex ſuperiore autem porticu F ad tertiae praecinſtionis vomitaria per totidem ſcalas exitus patebat, ut ex intuitu tabulae tute ſtatueret. Ita nulla eſſe ſcalas, quibus ad ſecundam praecinſtionem perveniretur, & eoque alteram praecinſtionem oſtiis caruiſſe putabam. Verum poſtquam ſecundae praecinſtionis aditus deprehendi: ſimul etiam perſpexi hiſ

non ſuas ſingulis ſcalas, ſed depreſſiorem quandam retro porticum reſponſiſſe, uti ſequentē notatione dicam.

(δ) Obſcuriſſima ea veſtigia ſunt ob eam cauſſam, quod ea cuneationis parte reperiuntur, qua caveae acclivitas penitus inerrupta viſitur; quae rursus acclivitas poſt aliquod intervallum nonnullis in locis rursus verſus continuatur, ibique tertiae praecinſtionis quaedam vomitaria cernuntur. Atque ea quidem oſtiolorum ad ſecundam praecinſtionem pertinentium veſtigia in orientali tantum amphitheatro latere, qua parte cuneatio exiſtit integrior, adhuc ſuperſunt, unum proxime portam meridianam, tria ſeptentrionalem portam verſus: eaque, ſi quaeris, paullo ſupra tertiae porticus C fornicem reſpondent; ita ut mediam praecinſtionem paullo ſupra eum fornicem fuiſſe oporteat. Cumque prope portam ſeptentrionalem tria non amplius adituum indicia cōperiantur, totidem ad alteram portae ejuſdem lateris fuiſſe neceſſe eſt, ita ut duodecim omnino in univerſo amphitheatro orbe fuerint; quemadmodum & imae praecinſtionis vomitaria totidem numerabantur. Et quidem non in directum cum iſis oſtiis illa intermedia dirigitur, neque tamen medio illorum interſtitio exacte reſpondent; ſed ita diſponuntur, ut paullo propius portas, quam inferiora, accedant. Suprema autem tertiae praecinſtionis oſtiola directe aditibus arenae citimis

re-

Et quidem adituum proba constitutio ad rectam viarum & cuneorum deformationem unice confert. *Viae* seu *itineria*, aut *scalaria* (his enim modis omnibus appellata comperiuntur) sunt graduum angustiorum ac depressiorum series, non sessilium quidem, sed ad ascendendum comparatorum, per quos ad suum quisque cunetum perveniret. Portiones illae inter bina scalaria interceptae a figura, quam referunt, *cunei* appellantur, quia deorsum paullatim cuneantur. Triplicem viarum itemque cuneorum interceptorum seriem Lipsius & ceteri passim constituunt. Equidem antequam secundae praecinctionis vomitaria detexissem, duplicem tantum scalariorum seriem fuisse suspicabar. (70) nunc vero labor ut quadruplicem statuatam (*) ita uti in tabula exsculpendum curavi. Quae quidem scalaria non in directum inferiora cum superioribus continuabantur,

respondabant, ut ex uno eorum, quod adhuc versus orientem aetivum comparet, intelligitur. Denique hoc inter illa, de quibus loquimur, secundae praecinctionis vomitaria, & cetera cum imae serie tum tertiae interest, quod haec quidem scalas in postico objectas habent, per quas *ἀμείνων* ad ea confenditur; illis vero intermediis obliis nullae retro ascensiones objacent, sed haemillima quaedam porticus retro iisdem praetendebatur, cuius quidem porticus supra meridiana portam adhuc pusilla pars superat.

(70) Praefertim cum Vitruvius lib. v. cap. 6. & 8. (cujus verba not. 69. sunt recitata) duas non amplius ascensuum series in theatro agnoscat: nec sane plures in Veronenſis theatri delineatione videntur. Ipsa etiam *cunei* vox meam conjecturam juvabat: subfelliorum enim portiones inter bina scalaria interceptae non ob aliam causam *cunei*, & Vitruvius *trigona* appellantur, quod triangularem figuram oculis referrent. Nam quamvis quatuor lateribus proprie concluderentur: tamen quod ima latera longe brevissima praecinctionis essent, trigonis similiora, quam quadrilateris figuris videbantur, puta iis trigonis, quorum extremus apex deperisset. Nunc vero, si tres scalariorum series adstruuntur, nihil trigonis simile invenietur, ac trapezoidem quam vocant figuram verissime repraesentabunt. Quis enim non videret, uti longissima scalariorum itinera fuerint, ita ea maxime divaricatum ibi superne, sensim vero inferne coitura, ac triangulari figurae accessura?

His aecodebant ii scriptorum loci, Suetonii, Virgilii, Iuvenalis, Martialis, Terentiani, quibus supra evicimus *popularibus* etiam equeſtria intelligi consuevisse: nam quod iisdem cuneis, iisdemque intercurrentibus viis seu scalaribus plebs cum equite sederet, eo factum putabam, ut *popularium* nomen equeſtris quoque competeretur.

Tamen cum Suetonius Domitiano cap. 4. *cuneos equeſtris ordinis* discernat a *popularibus*: cumque

Veronenſis amphitheatri cavea, uti quidem illa vulgo exhibetur, plures quam duas ascensionum, tunc eorumque series repraesentet: nos quoque plures delineandas curavimus: praefertim postquam secundae praecinctionis vomitaria nostro in amphitheatro detexeramus. Nam ad vomitaria in praecinctionibus parentia dirigi ascensus necesse fuit.

Nam illud profecto quis ferat, quod mendis in ipſis subfelliorum gradibus scalariorum initia sineſque Lipsius (an pictori potius id vitio vertendum?) exhibuerit? Omnino enim a praecinctione ad praecinctionem dirigi ascensus oportuit, auctore Vitruvio, cuius verba vide not. 69.

Viderint tamen viri eruditi, utrum ex Vitruvii auctoritate (cujus verba not. 69. sunt posita) & Veronenſi theatro, in quo duas duntaxat ascensuum series depictas vidi, recte sit conclusendum, saltem in theatri duas non amplius huiusmodi itinera dispositiones exiſtiſſe: indeque *cuneorum* ac *trigonorum* (ob triangularem figuram quam referrent) orta vocabula, etiam in amphitheatris eadem postea obtinuisse; in quibus tamen, propter plures scalariorum series excogitatas, triangularis figura parum esset conspicua.

(*) Quatuor scalariorum series in hunc modum constitui. Prima seu arenae citima orchestra totam pervadent ad usque primam praecinctionem ac parentia ibidem ostiola: altera a prima ad secundam praecinctionem, & ea ostia, quae nuper ibi deteximus, feruntur: tertia ab altera praecinctione ad tertiam & supremam omnium vomitaria proficiſcuntur: quarta demum a praecinctione tertia ad fornices summae porticus diriguntur. Sane cum scalaria alternis itineribus disposita Vitruvius lib. v. cap. 6. & 8. dixerit, sic quoque ea nos disposuimus. Quarta vero haec itinera, contra quam viti docti fecerunt, adstruximus ob eam causam, quod tertiae seriei scalaris ostia summae praecinctionis occurrentia impedimento essent, quominus ad summos usque fornices continuarentur.

tur, sed alternabant eo modo, quo in tabula conspicias: id quod Vitruvius v, 6. & 8. cujus verba not. 69. sunt recitata, diserte affirmat.

Supremae autem praecinctionis aditus, sicuti & itinerum strigas, quae ad eos aditus diriguntur, multo plures, quam intermedios, aut imos, fuisse verisimile arbitror (71) atque in eum modum in tabula exhibui.

Demum sese cathedra offert, quam obscurissime, uti solet, Cathedra. Tertullianus definit in hunc modum: *Cathedra vocatur ipse in anfractu ad confesum situs*. Quem locum haud probe intellexisse videtur phoenix ille ingeniorum Lipsius (72) qui praeterea non tantum feminas, sed & pullatos hic collocasse videtur, haud bonus hic quidem certe designator: nam pullati in summa cavea, feminae in ista cathedra, idest porticu (id enim cathedra apud Tertullianum signi-

R 2.

gni-

(71) Suprema ostiola plura numero fuisse oportuit; cum ne plebes, quae pars populi multo maxima fuit, ingrediendo aut egrediendo se plane comprimeret; cum etiam quia illius praecinctionis multo laxior orbis plures aditus admittere debuit. In imidiara amphitheatri cavea octo equidem depingendos curavi: neque id temere; eundem enim scalas illas sese invicem decussantes, quas modo not. (7) describebam, in ichnographia vides: nam his scalis totidem, opinor, in superiore porticu scalae respondebant, quibus ad supremam praecinctionis vomitaria conficeretur. Et quia (ut posui in ichnographia) prope portas scalae ad superiorem porticum ferentes duplicantur: hinc non immerito supra portas etiam suum cuique ostiolum respondet; ita ut in universo supremam praecinctionis ambitu duodeviginti, opinor, vomitaria numerarentur, totidemque subjecta scalaria. Nec plura aut pauciora ea scalaria fuisse puto, quae hinc ad summam porticus fornices alternis itineribus dirigebantur. Ita fient sex & triginta mediae summaeque caveae scalaria. Quibus si duodena orchestrae, itemque duodena equestrium adjicias (totidem enim ostia in prima, alteraque praecinctione numerari diximus) sexaginta in universum totius cuneationis scalaria existent.

(72) In recitato Septimil loco anfractum interpretatur Lipsius *superum locum, ubi clivi subfelliorem desinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivusque illos veluti FRANGIT*. Nam plani aliquid, ut idem subjungit, spatii ibi fuisse videatur, unde cathedris positae spectarent. Qua in oratione nihil admodum mihi aridet. Nam quod anfractum murum frangentem clivos intelligit: nonne pronus fuerat circuitum interpretari? qua significatione Tullius in part. or. dixit: *Oratio circumscripta longo anfractu, idest*

circuitione. Quidquid id fuit, quod supremos gradus excipiebat, orbiculate id fuit, & anfractu quodam in sese reductum. Illud deinde quis ferat, quod extra murum qui porticum facit (ut is loquitur) paullulum areae complanarit, ut ibi subdivo matronarum cathedras poneret? vel Calpurnius ecl. vii, cuius is carmina adnectit, docere debuisset, tectum id fuisse, ubi feminae constitissent:

*Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras:
Nam quaecunque patent sub APERTO libera-
caelo*

Aut equus, aut nivei loca densa fere tribuni.
Sub tecto igitur, non sub aperto caelo, feminae versabantur, nec alibi sane, quam in summa porticu suffulsa pilis opere arcuato.

Ac de ista quidem porticu, quam in eum, quem descripsi, modum supra summam caveam delineandam in tabula curavi, Vitruvius lib. v. non obscure addocet: *TECTVM*, inquit, *PORTICVS*, quod futurum est in summa gradatione. Eandem intellexisse videtur Calpurnius eadem ecloga vii:

*Baleus en gemmis, en illita porticus auro.
Certatim radiant.*

De eadem quoque captendus fortassis & Dia apud Xiphilinum in rebus Neronis, ubi narrat, ut elephas ex τὰν ἀνοράτων τῶν θεάτρων αἰδῶν sublatu fuerit, ibique fessorem ferens in fune ambulaverit.

Eam vero porticum idcirco cathedram Afer appellavit, quod ibi matronae cathedras suas ponerent, easdem, opinor, cathedras seu sellas velatas, quibus per urbem ingrediebantur, de quibus Marcialis xi, 38.

*Hunc qui femineis noctesque diesque cathedris
Incedit.*

gnificat) seorsum spectabant (73).

Haec dum scribimus, praegrandis & pulcherrima juvenis criniti ac laureati protome, fornicis parti adhaerens, detecta fuit, quam quidem, tum ob colosseam molem, tum etiam quod inter portae meridianae rudera reperta fuit, supra illam portam profutisse oportuit: eamque ob causam prope amphitheatri titulum sexviri Campani collocandam statuerunt. Ac mea quidem sententia Apollinis *προστατης* imago fuisse videtur (ζ).

C A-

(ζ) Apollinis *προστατης* seu praesidis meminuit Euripides Elecl.

Κλύους ἀν ἰδὼν Φοῖβε προστατης.

Apollinem supra portas sive templorum sive publicorum aedificiorum collocari consuevisse, meministi alicubi me legisse: id, si verum, τῇ τῷ προστατης ἐπωνυμία mirifice quadrat. Ex colonias plerisque Apollinem praesidem adscivisse mihi persuadeo: in nummis certe tum Graecis tum Latinis Campaniae & vicinarum regionum nihil frequentius, quam Apollinis laureati caput, visitur. Adhaec coloniae Capuae peculiaris causa, cur Apollinem sibi praesidem adoptaret, ea esse potuit, quod Campani in Dianae Tifatinae (quam *πολιόχον* id est urbium praesidem Apollonius l. i. vocat) tutela essent, cuius frater Apollo. Fortasse quemadmodum supra meridianam amphitheatri portam, quae Cumanum Phoebi *χρηστηριον* spectabat (& scimus aliquandiu Cumas in Campanorum potestate fuisse) Apollinis simulacrum fuit: ita supra borealem, quae Tifatinae Dianae sanum aspicebat, hujus Deae simulacrum cernebatur; quam ceteroqui Deam amphitheatralis venationis praesidem existisse, alibi diximus; sicuti & Apollinem *ἀγρευτὴν* appellat Euripides. Vtut est: hanc certe, qua de agimus, Apollinis fuisse protomen, vix est ut dubites, cum & pulcherrimi juvenis, & *δαρνηφόρου*, & non solum Intonsi, seu *ἀκροστομίου*, verum etiam *κοσμοπολόου* (quemadmodum in anthologia appellatur) imo etiam calamistrati, cincinnis hinc & inde dependentibus, speciem exhibeat.

Verum quid illud est, quod urna sinistro in latere cernitur? De hoc nihil memini me legisse: nisi forte id spectat Apollinem vatem & *πυθόμαντιν*. Vidi nuper apud mihi amicissimum Franciscum Ciccarellum, cui amphitheatrici tituli facta tecta debet posteritas, elegantissimum anaglyptum; quo prope Phoebi cortinam Pythia virgo cernitur, manu altera lyram, altera pelvim, in quam virgo altera alata liquorem nescio quem alte ex urceo effundit: de quo anaglypto alias fortasse differetur.

Alia, sive capita humerorum tenus, quae imae dispositionis arcubus adhaerebant, sive umbilicata simulacra, quae superioribus fornicibus affigebantur, & olim innumera, & quoti-

die deteguntur; ejusmodi sunt Iovis Ammonis & Mercurii umbilicatae imagines exteriori praetorii parieti cum aliis nonnullis affixae, & alibi aliae.

(73) Libet hic prius totum Suetonii locum, qui ad sedendi ordinem apprime facit, adscribere: tum seorsum virum magnum aggregat. *Spectandi*, inquit ille in Odavio cap. 44. *confusissimum ac solutissimum morem correxit ordinis: motus injuria senatoris, quem Patreolis per celeberrimos ludos confesso frequentiter nemo reciperat. Facto igitur decreto patrum, ut quoties quid spectandum aliquando (non tantum Romae, sed ubique) publice ederetur, primus subselliorum ordo vacatas senatoribus: Romae legatos liberarum sociarumque gentium utrius in orchestra consederet; cum quosdam etiam libertini generis mitti deprecandisset. Militem secevit a populo. Maritis e plebe proprios ordines assignavit: praetoratus Caneum suum, & proximum paedagogi: SANXITQUE NEQUIS PELLATORVM MEDIA CAVEA SEDERET. FEMINIS NE GLADIATORVM RES QUIDEM, quos promissus spectari sollemne olim erat, NISI EX SUPERIORE LOCO SPECTARE CONCESSIT. SOLIS virginibus Vestalibus locum in theatro separatim, & contra praetoris tribunal, dedit. Et. Hunc in modum spectandi ordinem digessit Augustus, quibus multa qui postea sunt consecuti Caelares addiderunt, quae referre non est otium.*

Quod vero pullarum seminarumque loca confuderit Liphis, eumque secutus Vossius etymol. in voce *cavea*, id neque τὸ πρῶτον, nec Suetonii verba patiuntur. Ecquis enim non indignissimum patet inter sordidam turbam honestissimas matronas versari? Quasne Augustus ex universa cavea submovit, eae ut cum saepe vulgi pariter subsellia ponerent? Itaque scire Casaubonus sic ea verba, quae majoribus litteris posui, distinguenda putavit: *Feminis . . . Spectare concessit SOLIS. Virginibus Vestalibus &c.* Deinde, quod attinet Suetonium, pullatos, quos ille princeps e MEDIA CAVEA excitavit (ut sollemni in hac re formula utar) eos utique in ultima cavea est passus consistere: at vero feminas EX SUPERIORE tantum LOCO spectare concessit. Quare immerito vir ille doctissimus utro-

CAPUT VII.

De Campano amphitheatro per sequiora saecula.

I. Variæ ejusdem appellationes.

Amphitheatri nostri veterum scriptorum qui meminerit neminem adhuc nancisci potui : posteriore autem ætate Erchempertus monachus Benedictinus natione Langobardus, qui nono exeunte saeculo, & quidem Capuae, ut videtur, suam Langobardicam scripsit historiam (quam olim ab Antonio Caracciolo, iterumque emendatorem a Camillo Peregrinio editam nuper cl. Muratorius tomo secundo scriptorum Italiae inferuit) saepe hujus molis injicit mentionem ; a quo modo *Berelais*, modo *colossus*, alibi *amphitheatrum* aut *arena* appellatur. Itaque priorum potissimum duorum nominum causas rimari libet : nam *arena* cur dicta fuerit, in promptu est ratio, quia in ejus area arena infernebatur, in qua pugnae committerentur ; & hodieque amphitheatra omnia ubiubi exstantia arenas communi vocabulo nuncupari Lipsius de amphitheatris quae extra Romanam cap. 1. testatur.

A *colossi* vocabulo ordiar, cujus haud difficilis investigatio existit, quippe ob eandem causam, qua Flavium amphitheatrum *colosseum* vulgo appellatur, nostrum quoque *colosum* dici placuit. Neque enim *colisaei* vocabulum nostra primum aut patrum nostrorum ætate de Romana cavea exaudiri coepit. Iamdudum illa vox omnium est sermone tritissima ; & ex sequioris ætatis scriptoribus nonnulla exempla in Cangii glossario reperies (74).

Vc-

attrosque confundens ait : Nam feminae & pulli non nisi ex superiore loco spectabant ex Augusti decreto. Aliud enim summa cavea, ubi pullati spectarent, aliud superior locus, ubi feminae subsisterent.

Sed illud, opinor, doctissimo Belgae imposuit, quod Calpurnius in illa ecloga de ludis Carini pullatos cum feminis permiscuerit. An sub postremis principibus pessum lvisse omnia dicemus? An potius, quod ludi essent longe magnificientissimi, tantus concursus equitum tribunorumque ex universa Italia fuerit, ut quando mediam li jam summamque caveam inhaesissent, plebes (quam raro aliter quam pullatam id est penulatam per ea tempora prodidisse notissimum est) ad porticum feminis destinata sese receperit? Nihil dubito quin ea fuerit Calpurnii mens

Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras:
Nam quaecunque patent sub aperto libera caelo
Aut eques, aut nivei loca densare tribuni.

Cum praeter morem cuneos omnes eques & tribuni densassent, quid propius fuit, quam ut illi penulari matronarum confectis sese infererent? Nisi id praeter morem cecidisset, quid causae fuerat, quamobrem poeta rationem ejus facti afferret?

(74) Ac primum exstat Bedae vaticinium in excerptis seu collectaneis ejusdem Bedae in hunc modum : *Quamdiu stabit Colyseus, stabit & Roma : quando cadet Colyseus, cadet & Roma : quando cadet Roma, cadet & mundus*. Sed & ex Anastasio in Stephano 11 haec adest Cangius : *Dum, ad Coliseum advenissent &c.* Quae quidem ver-

In ejus ex-
planatione
nominis
doctorum
allucina-
tio.

Ab excel-
sitate fa-
brica vera
est origo.

Verum undenam Flavium amphitheatrum id nomen invenerit, quis haecenus expedit? Lipsius de amph. cap. 2. in margine hanc attulit causam: *Quia*, inquit, *Neronis cum capite colossus in vicinia*. Id quod a Lucio Fauno hausisse videtur, qui lib. 111 de antiq. urb. Rom. cap. 12. eandem ante Lipsium ejus appellationis originem attulerat: idque ceteri caeco impetu potius quam certa ratione secuti sunt. Quid enim ea sententia habet, quo probari possit? (75) Vera ejus vocis origo non ab aliquo in vicinia colosso petenda est, sed a colossæ amphitheatri ipsius excelsitate, quam aegre, ut ait Ammianus, *visio humana conscendit*: praesertim cum non procerissimas tantum statuas, sed & quidquid in immensum surgeret, tali aliqua appellatione donatum inveniam (76).

Venio nunc ad alterum Campani amphitheatri nomen *Berelais* live

verba in Stephani 11 seu potius 111 (nam Stephanus secundus is fuit, qui initio vitae Stephani 111 triduo aut quadriduo in pontificatu vixisse narratur) vita non reperi. Denum Vgutionis de colosso, ut is appellat, putida fabella narratur de dispositis ibi arte necromantiae omnium provinciarum imaginibus, ex quibus Romani pernoscerent si quid in aliqua provincia turbarum interveniret. Quam fabulam vide apud Cangium in *Coliseum*.

(75) Nihil certe ineptius fingi potest, quam a vicino colosso amphitheatrum appellatum esse colossæum. Prae hoc quidem commento tolerabili illa fabula fuerit, quam affert Suidas in voce Κολοσσαεύς, Colossenses illos, ad quos Paullus scripsit epistolam, non alios fuisse quam Rhodios, a celebri aiumrum colosso ita appellatos: cum tamen constet a Phrygiae non obsecro nominis civitate Colossenses cognominatos. Verum fabulae istae facessant. Flavium amphitheatrum per se quidem demum aetatem Colossæum dici coepit, cum non amplius colossus illum vicinum haberet, post quam diu antea Imperator Hadrianus alio colosso istum transulisset, uti narrat Spartianus; qui *stantem atque suspensum per Decianum architectum* translatum in Hadriani vita prodidit. Vel veterum scriptorum aliquem proferant, qui politiore latinitatis saeculo sic Flavianam illam caveam appellatam doceat. Postremo per eadem posteriora saecula Campano etiam amphitheatro id nomen quaesitum fuit, cum nullum tamen in vicinia aditum colossus haberet: tantumque abest, quin ab adjacenti aliquo colosso id nomen sibi adsciverit, ut ipsum potius amphitheatrum colossus ab Erenchemiperto vocetur.

(76) Et Romanum amphitheatrum colossæum, & nostrum colossus huc controversia non aliunde, quam ab immanitate atque excel-

sitate molis sunt appellata. Κολοσσία, inquit Helychius, ἀνδρῶν τοιαύτη, καὶ τὰς ὄψιν ἀνίσταται. Quidquid ergo praeter morem subreclum conspiceretur, κολοσσία Helychio teste dicebatur. Et faver huic notioni miserrime colossi etymon quod Etymologus affert: Κολοσσός, inquit ille, παρὰ τὸ κολῶν (ὃ ἐστὶν ἐλαττῶν) τὰ ὄντα (ταῦτά τινος ὀφθαλμὸς) διὰ τὸ μέγεθος ὡς μὴ ἐφικνομένων τῶν ὀφθαλμῶν ὁρᾶν. Putat igitur dictum colossus ab *imminuendis* & *decurtandis* oculis, qui minores se esse sentiant, quam ut obtutu possint assequi excelsitatem. Quam Etymologi sententiam Papinius silv. carm. 1. non parum juvat, ubi comparatione inita inter colossicam Domitiani equum, & alterum e regione templi Veneris positum, longe illum excelsiorem affirmat; itaque ait:

Vix LVMINE FESSO

Explores, quam longus in hunc despectus ab illo. Quare quidquid ita in altum erigeretur, ut oculorum aciem fatigaret, recte id live colossus, live colossæum ex Helychii & Etymologi sententia dicebatur: nihil vero magis quam amphitheatrum illud Flavianum; de quo haec habet Ammianus Marcellinus, quae Etymologi verbis paria ac germana censetis. *Amphitheatri molem*, inquit lib. xve, cap. 17. *solidatam lapidis Tiburtinae compage, ad cuius SVMMITATEM AEGRE VISIO HVMANA CONSCENDIT*. Par altitudo & immanitas nostri fuit, ut merito colossus diceretur. Denum sicut colossæum signum Plinius & alii passim dicebant, sic amplissima quaeque colossica dici potuisse Vitruvii auctoritas docet, qui κολοσσωτέρων onera dixit lib. x, cap. 4. in hunc modum: *Sin autem colossiciora amplitudinibus & ponderibus onera in operibus fuerint, non erit succulae committendum*.

sive *Berolasis* (77) quod adhuc usque diem omnium sermone usurpatur (nec enim alio nomine, quam *Vorlasci* docti indoctique caveam illam hodieque appellant) cujus inquisitionem longe difficillimam puto ob septentrionalium linguarum inscitiam, unde hoc vocabulum manasse indubie oportuit: cum eo primum tempore orta ea vox fuerit, cum illa septentrionalium populorum colluvies in Italiam inundavit.

Altera appellatio, *Berelais* sive *Berolasis*.

Et quidem Erchempertum, qui nono exeunte saeculo Langobardorum Capuae dominantium scripsit historiam, pervolutanti vix dubium esse videatur, quin vox *Berelais* amphitheatrum significet: nam cap. 41. de Guaiferio ait: *Adveniens Berelais, hoc est amphitheatrum &c.* Adhaec idipsum quod ab eo *Berelais* appellatur, alibi *arena*, sive *colossus*, sive *amphitheatrum* dicitur: vix ut dubitandum videatur, quin alia nulla, quam amphitheatri notio ei vocabulo subjecta esset. Quod si res ita se habet, nec aliud ea voce quam amphitheatrum notatur; per Gothica maxime tempora eam vocem ortam oportuit: quippe cum sciam sub dominatione Gothica amphitheatralem venationem adhuc fuisse frequentatam, ac potissimum tempore Theoderici regis, uti constat ex Cassiodoro w var. 42. qua Maximum hortatur ad liberalitatem in bestiarios exhibendam, & multus est in variis venatorum artibus ad eludendas bestias describendis. Etymon vero quod attinet, dubitabam sane utrum arcessendum a vocabulo *bersu* esset, quod locum sive saltum undique circumseptum, nequis feris egressus pateat, ad exercendas venationes significat: & *bersure* idem fuit quod intra eas bersas venari, & *bersarii* iidem, quod id genus venatores: de quibus vocabulis Cangii glossarium consulatur. Accedebat, quod & jam olim initio non ob aliam causam, quam ad venationes exhibendas exstructa amphitheatra fuerint (unde *θιατρα κυνηγετικά*, ut alibi dictum, Graecis appellabantur) & per Gothica tempora, desitis jam a Constantini usque aetate gladiatoribus, non aliis usibus, quam venatibus serviebant, uti modo ex Cassiodoro v var. 42. demonstrabam. Sed tamen vix est ut

Suus venationi amphitheatrali sub Gothicis honos.

An a *Bersu* *Berelais*.

VOX

(77) Apud Erchempertum non aliud frequentius amphitheatri nomen occurrit, quam *Berelais*: quam vocem non uno modo scriptam in libris Peregrini in var. lect. affirmat, nam & *Berealis* & *Berelasis*, & *Berolasis* inveniri testatur. Sed magis est ut *Berelais*, ut in editione Erchemperti exhibetur, legatur, quo modo & apud Iohannem abbatem Casinensem Capuae olim Archidiaconum in chronico legitur. In duabus tamen epistolis Iohannis viii, quas deinceps producam, *Berolasis*, sive ut in Harduini

editione habetur, *Berolasis* appellatur. Demum in Anonymo Casinensi *Berelais* quoque invenit Michael Monachus in Sanctuario Capuano pag. 228. affirmat, a quo & Vghellus eadem descripsit, & Cangius ab Vghello. Sed fugit memoria Monachum: nam in toto Anonymi illius chronico (quod olim Antonius Caracciolus inter quatuor chronologos, nuperque Muratorius ediderunt) semel iterumque a capite ad calcem pervolutato frustra eam vocem quaesivi.

vox *Bersilaos* a *berfa* adsciscenda videatur, quod una tantum syllaba utrique vocabulo sit communis (quemadmodum vix etiam a *bero* quod Belgis ursum significare dicitur, quod genus animal in amphitheatris frequens exhibebatur) & quod totius rei caput est, si a Gothis id nomen fuisset impositum, cur ante nonum saeculum nusquam ea vox occurrit? Cur Flavium amphitheatrum & cetera per Italiam non eodem nomine appellata?

Berelais
non tam
arenae,
quam ar-
cis appel-
latio fuit-
se vide-
tur.

Hungari-
co sermo-
ne quid si-
gnificet?

Berolasis
idem quod
*παλαιπο-
λις*.

Itaque illa quoque suspicio subiit, utrum *Berelais* sive *Berolasis* arcem significaret, quippe qui ex Erchemperti historia nossem nostrum amphitheatrum nono exeunte saeculo propugnaculi loco fuisse, de quo deinceps dicitur. Cumque de ea re virum optimum ac doctissimum Thaddaeum Omulrian Augustalium in hoc regno copiarum tribunum militum consuluissem, quod is non solum Hibernicam, unde domo profectus, Anglosaxonicam, Italicam, sed & Francicam, Germanicam, Belgicam, Slavicam, Hungaricam aliasque septentrionales linguas apprime callet: is pro sua humanitate sic *Berolasis* est interpretatus, ut *castrum Italicum* significare diceret: ut sit vox ex duabus Hungaricis conflata nominibus, *Var* quod arcem notat (78) & *Olasz*, quod Italiam significat (79). Ab Hungarico sermone nemo miretur si vir doctus vocabulum arcessiverit: nam Hunnos, a quibus Hungari propagantur, in Pannoniam primum, postea in Italiam irrupisse nemo est qui ignoret. Et habeo viro docto gratiam; tum quod sane probabilem mihi interpretationem suppeditavit; tum etiam potissimum quod facillimus mihi inde gradus fuerit ad alteram firmandam conjecturam, quae jam tum, cum hunc commentario manus admovi, animo observabatur.

Sic enim, usu vocis *Berolasis* apud scriptores ipsos etiam atque etiam perpenso, mecum certissime semper statueram, videri ea voce non aliud Langobardos significare voluisse, quam *παλαιπολις*, seu veterem civitatem. Etenim ante nonum medium saeculum nusquam alibi

(78) Plurima sunt per Hungariam oppida quae ex voce *Var*, quae arcem significat, aliquo praeposito aut postposito epitheto nomen invenerunt: ut *Ovar*, idest vetus arx, *Vivar*, nova arx, *Temesvar* ex *temes* quod rivulum valet, & *var* conflato nomine, quod ad cuiusdam rivuli utramque ripam id castrum conditum jam ab initio fuerit, quod in celebrem postea urbem evasit; & *Fejervar*, idest alba arx, quae olim *Alba Inlita* & *Apuluni*, nunc Germanis *Weissenburg*, ac demum *Carlsbad* a nostro invidissimo CAROLO VI AVG. appellata. Alia innumera castrorum aut oppidorum nomina per Hungariam, Transylvaniam, Serviam, quae eadem analogia postposito, *ziis*, hoc est non scio *Italicae*.

Var formantur, quae idem doctissimus Omulrianus mecum amicissime communicavit, comportare huc superfedeo. Sed & *Var* interdum praepositum (ut propius ad nostrum *Berolasis* accedatur) ut *Varadin*, idest arx melopeponum. Connationem vero V & B litterarum cui inauditam putem, ut mirari possit ex *Var Berolasis* fieri potuisse? Aut quis ignorat A & E ceterasque vocales in linguis frequentissime permutari, & consonarum potissimum habendam esse rationem?

(79) *Olasz* Hungaris esse Italiam his exemplis conficit idem Omulrianus: nam *Olasz-ortog* Italicum regnum significat: nem tadam *olasz*.

alibi ea vox occurrit, ac tum primum orta est, cum anno circiter 840. vetus illa Capua, quae ubi nunc oppidum, quod *S. Maria* dicitur, latissima in planitie explicabatur, Saracenico incendio conflavit. *Cum his* (Saracenis) inquit ignotus monachus Casinensis Muratorii to. 2. p. 266. C, *Radelchis totam devastavit Siconolfi regionem. CAPVAMQUE PRIMARIAM redegit in cinerem.* Neque statim post eam conflagrationem *Berolasis* audiri coepit: etiam tum cum Sicopoli, quam in monte Trifisco condiderant, Campani degerent, tamen veteris urbis reliquiis Capuae nomen inhaeserat (80). Demum postquam anno 856. incensa Sicopoli, nova haec altera Capua *ad pontem Caselini* est aedificata: tum demum & prior Capua eo nomine appellari desiit, ne cum altera confunderetur, & *Berelais*, sive *Berolasis* nomen inaudiri coeprum ad veteris utique illius Capuae reliquias designandas. Hinc apud Erchempertum cap. 40. mortuo jam Landulfo episcopo & comite Capuae anno 879. ejus nepotes *in unum collati*, inquit scriptor ille, *diviserunt inter se sub iurejurando Capuam* (idest comitatum Capuanum) *aequa distributione. Pandonulfus urbem Teanensem & Casumirtam; Lando* (non ille senior, cui olim Capua vetus obtigerat, sed alter junior, & *segnis* cognominatus, Pandonulfi filius, pater Landulfi qui postea episcopus Berelais fuit, uti postea dicitur) *BERELAIS & Sueffam, alter Lando Calinium & Cajaziae &c.* Ridicula sane Landonis *segnis* portio fuisset si ei amphitheatrum tantum cessisset. Atqui *Berelais*, quae Landonem contigit, non aliud profecto fuit, quam quod ex vetere Capua superfuerat: & sermone Langobardico Berelais idem quod *παλαιόπολις* fuerit.

Vetus
Capua
quando
subversa
funditus.

Nova Ca-
pua quan-
do exae-
dificata.

Accedit quod post ejusdem Landulfi episcopi mortem, exorto inter Landulfum Landonis *segnis* filium, ejusque patrum Landonulfum schismate: sic demum utcunque res est composita, ut Landonulfus nova in Capua sederet, Landulfus vero *Berolasis* idest (ut equidem interpretor) veterem Capuam, quae Landoni patri obtigerat, regeret. Et exstat Iohannis viii epistola conscripta anno 881.

Schisma
inter Lan-
dulfum &
Lando-
nulfum.

S

quae

(80) Nam anno 842, *Sabbatho*, inquit Erchempertus cap. 21. *ex hac luce Landulfo* (illo seniore) *Capuano comite* ... *quatuor reliquit liberos* ... ex quibus Lando *CAPVAM*, Pando *Marephais Suram*, Landonulfus *Teanum* regendas &c. Quo loco *Capuam* proculdubio veteris Capuae reliquias intelligit: nego enim Sicopolim eo nomine intelligi posse; nam praeter nomen diversitatem, Sicopolis communiter ab omnibus

fratribus inhabitabatur, eoque nemini eorum assignata fuit. Quemadmodum apud eundem Erchempertum cap. 40. cum nepotes Landulfi Episcopi vita functi comitatum Capuanum inter se partirentur, nemini eorum altera haec ad pontem Caselini recens exstructa Capua obigit, quia communiter haec ab omnibus his fratribus incolebatur.

Landul-
sus episco-
pus Bero-
lasis.

quae sic inscribitur: *Omniſibus episcopis Cajetam, Neapolim, CAP-
PVAM, BEROLASIM & Amalphim, Beneventum & Salernum
incolentibus*. Vbi pontifex *Capuam* a *Berolasi* ita distinguit, tan-
quam si *Capuam* novam & *παλαιαν* dixisset. Age vero fac *Berola-
sim* pro amphitheatro positum, quis risum tenere possit, audito vix
tantum episcopo amphitheatri? Sedes autem episcopi Berolasis in eccle-
sia S. Stefani fuit, cujus etiamnum haud procul amphitheatro vesti-
gia visuntur. Constat id ex Erchemperto cap. 46. *Egressus*, inquit,
ex urbe (Capua nova Landulfus) *episcopalem ad sedem propriam B-
Protomartyris properavit, quo possit quietam ducere vitam*. Sed &
ecclesiam S. Mariae Suricorum, quae nunc collegialis est, cathe-
dralis ecclesiae loco fuisse constat ex altera Iohannis VIII epistola,
qua idem Landulfus *episcopus Suricorum* appellatur.

Cur in-
terdum
Berelais
pro arena
positum
videatur.

Neque illud incommodat quod apud Erchempertum *Berelais*;
amphitheatrum, colossus & arena tanquam synonyma usurpantur:
nam cum veteris civitatis reliquiae amphitheatro potissimum adja-
cerent, ab eoque tanquam arce praesidium sibi adsciscerent: hinc
factum ut *Berelais*, etsi ceteroqui *παλαιον* significaret, tamen
ad vitandam *ταυτολογiam* (nam mirum in barbaro quamvis illo scripto-
re Erchemperto variae dictionis studium) aliis nominibus sive *are-
na* sive *amphitheatrum*, a potiore nimirum sui parte, appellaretur.
Et tamen vel tum etiam cum amphitheatri voce utitur Erchemper-
tus, non obscure tamen significat, se *παλαιον* intelligere, veluti
cum cap. 50. ait: *Dato AMPHITHEATRO eidem Arbansio: &
ille Guafervio ad cobabitandum tradidit &c.* Non enim ampli-
theatrum *ad cobabitandum* datum fuit, sed id universum quod ex
urbe vetere superabat, quod a potissima sui parte *amphitheatrum* di-
cebatur. Frequens est apud sequioris aevi scriptores illa locutio, qua
oppida alicui procerum *ad cobabitandum, ad habitandum, ad con-
vivendum* dari dicuntur: qua quidem loquendi ratione non aliud
quam oppidi illius dominatio, aut certe administratio designatur.

Dati ad
cobabitand-
um, ad
convivend-
um quid?

Vox Bero-
lasis, qua
παλαιον
signifi-
cat, unde
adsciscen-
da.

Satis jam, opinor, superque demonstratum fuit, *Berelaim* seu *Bero-
lasim* idem quod *παλαιον* significasse. Nunc origo vocis perscrutanda
esset: quae quoniam a septentrionalibus, uti saepius dixi, linguis
est arcessenda (nam inde Langobardi profecti Italiam infederunt)
idcirco viris doctissimis, qui in iis diu multumque sint volutati,
eam inquisitionem integram relinquo. Tamen non inepte mihi vide-
tur *Berolasis* ex Hungarica voce *Var* & Germanica *Alt* posse derivari.
De *Var* jam supra dictum fuit, qua non solum arx, sed etiam civitas
significatur, ut ex innumeris Hungaricis oppidis, quorum nomina
in

in *Var* definunt, (quorum aliqua not. 78. recensui) aestimari potest: quibus accedit quod *Varos* apud eosdem Hungaros non aliud quam civitatem significat. *Alt* autem, sive (ut Germani pronuntiare solent) *Olt*, idem est quod vetus: unde vox *Old* ad Anglosaxones manavit, quod idem significat, ut *Oldcastel* (quod cuiusdam Iohannis Wiclefianarum in Anglia partium quintodecimo ineunte saeculo cognomen fuit) idem Anglice valet, quod castrum vetus. Itaque ex duabus iis vocibus *Var* sive *Bar*, & *Olt* vocabulum *Berolasis* constari potuit, ut idem hoc plane fuerit, quod *βαλαίωλις*. Et vox Germanica *Olt* fieri potest ut olim per Langobardica Tempora *Olas* diceretur. Sed rimentur ii felicius, qui arctos dialectos norunt, quo pacto *Berelais* aut *Berolasis* veterem civitatem Langobardico idiomate notarit: modo illud constat, non aliam notionem ei vocabulo, quam *βαλαίωλις*, fuisse subjectam.

II. Amphitheatri Campani per sequiorem aetatem historia.

Ac de barbara nostrae hujus caveae appellatione satis. Nunc quid eidem per eadem illa infelicia saecula contigerit, porro exsequamur. Ac Genserico primum Capuae vastitatem afferente, num quid infortunii huic moli acciderit, quis facile assequetur? Et si quid a Genserico Injuriae passum, a Postumio Lampadio consulare Campaniae refectum puto, cujus olim inscriptio in amphitheatro reperta, quae nunc Capuae visitur, sic habet: POSTVMIO. LAMPADIO. V. C. ET. INLVSTRI. CONS. CAMPANIAE. RESTITVTO. RI. PATRIAE. ET. REDINTEGRATORI. OPERVM. PVBLICORVM. cetera lege apud Grut. p. 459. 1. de qua inscriptione alibi dicitur. Per Gothica certe tempora nego ullam ei illatam injuriam: cum adhuc amphitheatralis venatus in pretio & honore esset, ut ex Senatore v. var. 42. colligimus, ubi multus est in amphitheatrali venatione describenda. Adhaec Langobardica dominatione obtinente, quo tempore Radelchis Beneventi princeps Campanis, quod hi Siconolfo Salerni principi studerent, insensissimus, Saracenos sibi adjunxit, *Capuamque primariam* (ut verbis utar ignoti monachi Casinensis apud Murat. to. 2. p. 266.) *redegit in cinerem*: vix fieri potest, quin maximum tum amphitheatro vulnus inflatum fuerit. Sed aedificii firmitas hostili, opinor, facile furori resistit, ne plane everteretur.

Camp-
num am-
phithea-
trum a
Gothis
illaesum,

& Sarace-
nico urbis
incendio
superstes.

Demum sub extrema comitum Capuanorum tempora longe alia hujus amphitheatri fortuna fuit; nam e ludicri spectaculi theatro in

Sub Co-
mitibus
Campanis
in muni-

menti u-
sum inter-
polatur.

arcis usum ii traduxere? id quod & ex Erchemperti historia palam fiet, & ex quibusdam novitii operis substructionibus non uno equidem loco deprehendi (81). Et eam quidem cum multis per Europam amphitheatris fortunam communem habuit (82).

Ex Er-
chemper-
to excer-
pta ex am-
phithea-
tro.

Quando autem Erchemperti saepe facta est mentio: non erit inutile quaecunque ad nostram hanc arenam spectant ex ejus historia decerpere. Ac primum omnium cap. 40. haec leguntur: *His quoque diebus Landulfus jam fatus praeful* (primus is novae Capuae episcopus, idemque comes) *percutsus interiit* (anno 879) . . . *Videntes autem nepotes illius depositionem, in unum collati diviserunt inter se sub jurejurando Capuam* (id est comitatum Capuanum) *aequa distributione. Pandonulfus urbem Teanensem & Casamirtam* (hodie Casertam) *Lando BERELAIS & Sueßam; alter Lando Caliniunt* (quae nunc Carinola dicitur) *& Cajaziae. Atenulfus coepit aedificare castrum in Calvo. Landulfum autem adolescentulum Landonis filium. . . . unanimiter pontificem constituerunt. Sed segnitie proprii genitoris* (Landonis cognomento segnis) *qua naturaliter torpet, detentus, non est mox sacratus &c.* Mox cap. 41. fratrum discordes animi in apertum bellum proruperunt, aliis Guaiferio Salerni prin-

Berelais
Landonis
segnis por-
tio-

(81) Atque eo referendas puto quasdam in amphitheatri ruderibus sepulcrales inscriptiones interdum repertas: neque enim putandum est, licuisse olim in amphitheatro sepeliri. Quis unquam sibi hoc persuaserit? Verum posterioribus saeculis ad novas ibi substructiones molendas quoscunque lapides ad manus habuissent, etiam si tituli sepulcrales existerent, illi usi sunt. Vel dum haec scriberem, unus ex his sepulcralibus cippiis novitio parieti in aedificatus sese prodidit, qui sic habet:

VICTORIA HAVE
B V

De statuarum vero aliisque generis inscriptionibus longe aliud esto iudicium. Clarissimorum enim virorum memorias in huiusmodi publicis locis poni nec apud Romanos, nec apud Graecos insolens fuit. Cic. 1v fam. 12. Posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco (nimirum Academia) monumentum et (Marcello) marmoreum faciendum locarent. Itidem Capuae elatorum virorum aut de colonia benemeritorum statuas & elogia in amphitheatro posita, restes eae epigraphae sunt, quas non raro ibidem detectas novimus. Prae ceteris Postumii Lupatili elogium, quod Capuae visitur, cum sua statua, quae quid factum sit nescio, in amphithea-

tro olim fuisse repertum in quodam MS. codice memini me olim legisse. Sed cum id epigramma Capuae, inquam, proferretur: cur a Gruterio p. 459. 1. Romae ponitur, & Capuae ex aedibus Michaelis Perpignanti Romam traductum refertur? An plures eodem exemplo inscriptiones Capuae repertae?

(82) Non Campanum tantum amphitheatrum praesidiis loco usurpatum fuit. Nam Radericus Episcopus Veronensis de Veronensi amphitheatro haec habet apud Gangium in *Arenarum*. Ipse, inquit, in circum quod *Arena* dicitur ob custodiam mansitaret. Aimoinus lib. 111, cap. 1. *Treviris in arenis civitatis praesidio locato constitibus ejus resisterunt*. De eodem amphitheatro historia Trevirensis p. 208. *Civium pars aliquanta in arena civitatis id est amphitheatro, quam munerunt, liberata est*. In historia Wambae regis: *Intra arenas* (Nemaufenses) *quae validiori muro antiquioribus aedificiis cingebantur, se munitiones inclaudunt*. Charta an. 1179. apud Gangium ibidem *Fortitudinem de arenis* (Nemaufenses) nominat. Ac de arenis Nemaufensibus exitus & Roderici Tolercani testimonium apud Lipsum, quod pro munimento a Gothis fuerit usurpatum. Vide apud Gangium ibidem *arenarum*. *Patriciorum excelsam turrim; nec non ceteram arenarum Massiliae*. Nihil autem dubium quin his locis omnibus arenas sint amphitheatra.

principi, aliis Guaiderisio se adiungentibus. *Quibus*, inquit Erchempertus, *ex diverso sine mora per Cajaziam Sicopolimque adventantibus*, ab occasu juxta urbem Capuanam resederunt. *Guaiferius autem e contra ab ortu solis adveniens BERBLAIS, HOC EST AMPHITHEATRUM*, applicuit cum suis, & vallata est civitas (Capuana) hostibus.

Tum cap. 44. narratur quemadmodum Pandonulfus cum Athanasio, non illo sanctissimo episcopo Neapolitano, sed altero juniore illius, uti testatur Iohannes Diaconus, nepote, sed a patruo moribus dissimillimo, episcopo item Neapolitano, & duce Neapolis, foedus junxerit. Tum subjungit: *Sequenti vero anno generaliter motionem faciens* (Pandonulfus) *cum suis, Neapolitibus, & Saracenis* (quos nimirum Saracenos Athanasius pessimo totius Campaniae foederatos habebat) *super COLOSSVM, quo filii Landonis debebant, insedit*: prius tamen illos, qui residebant in *TERMIS juxta ARENAM*, pecuniata deposuit, & Capuam remisit: illis vero, videlicet filiis Landonis, in *AMPHITHEATRO* circumseptis pacem cessit, accipiens ab eis *Liburiam* (quae ante *Laboriae* dicebantur) *sub sacramento*.

Duo Athanasii moribus dissimillimi.

Berelais ab Athanasio infestatur.

Atqui in *termis juxta arenam*, quas verbis modo recitatis memorat Erchempertus paullisper subsistere operae pretium fuerit. Nam & ex his thermis, & ex cryptoporticu, quae in hunc usque diem haud procul ab amphitheatro visitur, non modo Capuae gymnasium existisse, sed & ejusdem locus non obscure designari mihi videtur. Tamen ne festinanti moras injiciam, quae huc faciunt, ea in subiectam notationem (83) in cupidorum commodum conjeci: quae facile fastidiosi transilient.

De Campano gymnasio.

Haec

(83) Fuisse Capuae sub prioribus ipsis Caesaribus gymnasium ex Suetonio in Caligula cap. 18. non obscure percipio: *Munera*, inquit, *gladiatoria partim in septis aliquot edidit: quibus infreuit catervas Afrorum Campanorumque pugilum ex utraque regione elabissimorum*. Quanquam aliquandiu dubitavi, utrum illud Campanorum ad universam Campaniam pertineret, & Neapolitani Puteolanique potissimum essent capiendi, apud quos artes palaestricae maximo in pretio fuere. Verum difficile est Suetonii aetate *Campanos* dici eos pertinere, qui ex quocumque Campaniae oppido orti essent: & in inscriptione M. Bassae, quam cap. 5. produxi, *virescentes Campaniae* potius quam *Campanos* dicti placuit. At sequitur, inquit, apud Suetonium *ex utraque regione*. Quae vero necesse sit regionem pro provincia usur-

pari. Atqui Cicero, pro tractu Arpinate posuit or. pro Plancio: *Totus*, inquit, *ille tractus celeberrimus Venafraus, Allifanus, tota denique nostra illa aspera & montuosa & fidelis & simplex & faustrix suorum regio*.

Nunc quod instat agamus. Nam Erchempertus locus supra recitatus non tantum gymnasium Capuae fuisse docet, sed & ejusdem locum designat prope amphitheatrum. *In thermis*, inquit, *juxta arenam*: thermas enim quas hic scriptor prope amphitheatrum fuisse prodit, ad gymnasium pertinuisse mihi persuadeo. Et thermas quidem gymnasia partem fuisse nemo ignorat, in tantum ut saepe gymnasia non aliter quam thermas appellarentur. Testis mihi locupletissimus Herodianus, qui quas vulgo *thermas Commodianas* appellant, ipsa gymnasia-

Haec quae ex Erchemperto modo recitavimus, acciderunt anno 881. Erchemperto ipso testante, qui eodem cap. 44. captum se per id tempus bonisque exutum narrat, & ad urbem Capuanam exsulem evectum x Kal. Septembris, inquit, anno domini DCCCXXXI.

Et ad eundem annum referenda est epistola Iohannis VIII (quae est 113. in Harduini collectione) ad Athanasium episcopum Neapolitanum, data prid. Id. Martii indi&.xiv, idest anno 881. Ea in epistola Athanasium acriter reprehendit, quod nondum foedus cum Saracenis fregerit, uti promiserat, hortaturque uti quantocius id rumpat, & ut tandem resipiscat, Apostolicae excommunicationis sententia alioqui proscindendus. Vbi sub finem epistolae hoc legitur:

Ab infestanda Berolasi Athanasium Papa deterreret,

ejus ille detrectans imperium excommunicatur:

Nullam seditionem, nullam commotionem, nulla discrimina, vel laesionem cum his qui in BEROLASSI commorantur (quod erat in Landonis segnis potestate) aut facias aut facientibus omnino consentias. Verum cum Athanasius neque Apostolicis adhortationibus excitatus, neque minis perterrefactus ab inceptis destitisset, sequenti mense excommunicatur. Constat id ex epistola 116. ejusdem Iohannis VIII data mense Aprili indi&.xiv, quae inscribitur: Omnibus episcopis Cajetam, Neapolim, Capuam, BEROLASIM & Amalfim, Beneventum & Salernum incolentibus. Qua in epistola

Atha-

gymnasium nuncupavit: Idem, inquit, (Clean- der) GYMNASIUM quoque maximum exaedificaverat, publicatis etiam balneis, ut eo modo populum inesceret. Ad haec Diocletiani thermae, quae hodieque toti vico Terminum nomen a thermis utique corruptum indiderunt, quid aliud quam gymnasium, idque amplissimum exstiterunt? Merito Ammianus de thermis Roma notum ait: Lavacra in modum provinciarum exstructa: intelligit enim laxissima aedificia, ita ut non tantum cellae ad lavandum ibi essent, sed & xysta, & platanones, & spatiosissimae porticus, diaetae, exedrae, ephebaeae, sphaeristeria, conisteria, elaeothesia, & alia id genus. Neapoli regio illa, qua gymnasium fuit (ubi nunc Furella dicitur) regio thermae dicebatur, teste Petro Lasena in gymn. Neap. cap. 10. Illud quoque simile inter Neapolitanum Campanumque gymnasium fuisse comperio, quod utrumque amphitheatro vicinum fuit (ut omittam quod Flavium quoque amphitheatrum thermas seu gymnasium sibi adhaerens habuit, testante id Suet. Tito cap. 7. Amphitheatro, inquit, dedicato, thermisq. iuxta celeriter exstructis) nam de Campano, uti dixi, testatur Erchempertus, qui thermas, hoc est gymnasium, prope amphitheatrum statuit: de Neapolitano vero addocet Fabius Iordanus in haec verba: In vetustis quoque, inquit, sancti Sebastiani tabulis amphitheatri, &

vici amphitheatri regionis thermae nomen saepenumero legitur: quo arbitrabar quandoque inter Capuanam Nolamque vlam in loco Don Petri dicitur vnam thermam, sed aliud quoque amphitheatrum exstiterit. Sed... apud alios fit huiusce rei iudicium. Verum Petrus Lasena tantum abest quin prope gymnasium alterum amphitheatrum fuisse putet, ut etiam cap. septimo p. 135. noceat inter doctos esse numerandos, qui omnino Neapolim, ut pote Graeca civitate ullum amphitheatrum fuisse arbitrentur: quasi vero non sub Caesaribus in Graecis etiam passim civitatibus amphitheatra aedificarentur, uti Lipsius demonstravit. Frustra est ergo Lasenae interpretatio qua amphitheatrum in regione thermae positum non aliud quam stadium fuisse contendit. Nec tamen necesse est duplex cum Iordano Neapoli amphitheatrum adducere. Multo erit satius regionem thermae eo usque protendere, ubicunque denum Neapolitana cavea fuerit.

Et nostrarum quidem thermarum seu gymnasi fit mentio in quodam inscriptionis fragmento, quod apud Calampullam in suburbano Camilli Peregrini legitur in hunc modum:

... VS. T. F. QVIR. NEPOS

... LAM. CALDARIAM. A ...

ubi δ δάνα QVIRINA triba cognomento NEPOS cellAM CALDARIAM (quam Vitruvius caldarium appellat, sed Plinius v epist. 6.

cal.

Athanasium memoratis ejus sceleribus & contumacia, jure a se excommunicatum significat. Verum eodem aut sequenti anno (nam non ultra annum 882. Iohannes pontifex advixit) Athanasius ab excommunicatione absolvitur, uti patet ex ejusdem Iohannis epistola 126. ad Athanasium, in qua nulla est nota temporis. Rediisse tamen statim ad ingenium Athanasium ex iis, quae de eo narrat Erchempertus, colligitur; a quo jam scriptore pergam, quae nostrum spectant amphitheatrum, delibare.

Ergo anno 882. inita non sine Athanasii fraude inter Capuanorum Comitum subolem pace, amphitheatrum in Athanasii ditione mansit. Tunc, inquit Erchempertus cap. 50. omnes fratres in unum adunati Capuam adierunt, dato prius AMPHITHEATRO eidem Athanasio, & ille Gualferio (non Salerni principi qui biennio antea monachus obierat, ut ex cap. 48. patet, sed alteri cuidam) ad cobabi-

statimque
absolutus;

non tamen
resipuit.

Berelais
Athanasio
paruit

cellariam cellam peraeque habet) A fundamentis, opinor, sive aedificasse sive refecisse dicitur. Sed quoniam ubi id fragmentum inventum fuerit ignoratur: incertum quoque est, de thermis prope amphitheatrum, an de aliis sit capiendum. Quis enim dubitat, quin sicut Romae prope innumerabiles, ita & in frequentissima ac deliciis disfluente illa Capua plurimae hujusmodi fuerint?

Quae si cui forte parum firma videbuntur: ad Campanum gymnasium ejusque positum indicandum, ad haec certe, quae de Campana cryptoporticu, Plinio praecedente, sum dicturus, ne hiscere quidem audebit. Nam cryptoporticum gymnasiū partem fuisse ex utriusque Plinianae villae descriptione didici, cum Laurentinae 11, ep. 17. tum alterius in Tusculis v, epist. 6. Campanum ergo gymnasium haud procul amphitheatro fuit, & ibi omnino, ubi in hunc usque diem visitur cryptoporticus: quo sane nomine etiam Sanfelicius usus fuit ad triplicem illam porticum designandam, quae ante viginti ferme annos in regionum stabulorum usum traducta fuit.

Et liber huc Plinii verba afferre, ex quibus intelligatur nostram cryptoporticum Plinianae fuisse non dissimilem. Hinc cryptoporticus, inquit lib. 11 epist. 17. prope publici operis, extenditur. Vtriusque fenestras, a mari plures, ab hortu singulae & alius pauciores. Haec, cum serenus dies & immotus, omnes; cum hinc vel inde ventus inquietus, qua venti quiescunt sine injuria patent. Ante cryptoporticum xystris violis odoratus. Tempore solis insuspercuus cryptoporticus auget, quae ut tenet solem, sic aquilonem inhibet submovetque: quantumque caloris ante, tantum retro frigoris. Similiter africanus sistit, atque ita diversissimos ventos alium alio a latere frangit & finit. Haec ju-

cunditas ejus hieme, major aestate... Ipsa vero cryptoporticus tunc maxime caret sole, cum ardentissimus culmini ejus insit. Ad hoc patentibus fenestris favonius accipit transmittitque, nec unquam aere pigro & manente ingravescit. Ad haec lib. v epist. 6. in hunc modum habet: Nec procul a balneo scalae quae in cryptoporticum ferunt, prius ad diapas tres. Harum alia areolae illi, in qua platani quatuor, alia prato, alia vineis imminet, diversaeque caeli partes ac prospectus habet. In summa cryptoporticu cubiculum ex ipsa cryptoporticu excisum, quod hypodromum, vineas, montes intuetur... A latere aestiva cryptoporticus in edito posita, quae non aspiciere vineas, sed tangere videtur. In media triclina saluberrimum affiatum ex Apenninis vallibus recipit... Subest cryptoporticus subterraneae similis, aestate infuso frigore riget, contentaque aere suo, nec desiderat auras nec admittit: post utramque cryptoporticum, unde triclina desinit, incipit porticus, ante medium diem biberina, inclinato die aestiva &c. Non inutile erit Sidonii quoque haec pauca adtexere lib. 11 epist. 2. ad Pomitium: A parte, inquit, vestibuli longitudo trita intrinsecus patet, mediis non interpellata parietibus; quae... cryptoporticus meo mihi jure vocabitur. Difficile quidem est Plinianae cryptoporticus structuram nostrae accommodare, quae adjacentibus exuta aedificiis, nudatum undique praebet latus: tamen & ab aestu & algore satis haec quoque munita fuit, & subterraneae similis (non enim olim subterranea fuit, antequam aggesto undique solo subderet) utramque inclementiam devitabat. Flexuoso hinc atque inde itinere, ad arcendum externum aerem, me videro, adibatur; antequam stabulorum usui cederet. Et evanidas quasdam summa in resudine picturas memini me olim deprehendisse. Sed de cryptoporticu tantum. Ex quibus in-

bitandum tradidit ad perpetuum Capuanorum iurgium (84). Hinc iste Gualferius, uti deinceps intelligetur, modo *colossensis*, modo *praefectus arenarum* Erchemperto appellatur, modo & *proconsul*: nimirum enim Athanasius, uti & ceteri Neapolitani duces, iidem *consules* quoque inscribebantur. Fuit autem per sexennium sub Athanasii potestate Amphitheatrum (id quod de veteris quoque Capuae reliquiis amphitheatro adscitis est intelligendum, uti supra diximus) hoc est ab anno 882. usque ad 888. quo iterum ab Atenulfo Capuae comite receptum: quod quemadmodum gestum sit, id jam ex Erchemperti historia demonstratum imus.

per sexen-
nium.

Berolastica
obsidio.

Nam primum omnium Ajo Beneventi princeps ab Athanasio lacescit, cum tria millia militum raptim Abellinum submisisset, audito Capuam ab Athanasii exercitu devastari, illuc celeriter advolavit. Cumque Athanasii copiae cursu praecipiti Neapolim se recepissent, Ajo conjunctis cum Atenulfo copiis Liburiam, quae ab Athanasio tenebatur, igni ferroque vastavit, abactoque pecore ac mortalibus quos reperisset, puteisque obstructis, *AMPHITHEATRUM*, inquit idem historicus cap. 71. *profectus est; quo residens per aliquot dies, machinis & diversis telis fortiter expugnavit. Vbi expugnandi verbum pro impugnandi positum scito: nam adhuc in Athanasii potestate tunc mansisse amphitheatrum fidem facit commissa paullo post inter Atenulfi Athanasique copias ad Clanium pugna, e qua Atenulfus facile superior discessisset: Sed superveniens, subijcit Erchempertus cap. 72. scara (id est copiae) THEATRALIS a tergo, & in medio circumsepti (Capuani) devicti sunt, partem*

ca-

intelligis ibi thermas ab Erchemperto memoratas, Campanumque gymnasium profuisse. Et in eadem quoque vicina theatrum fuit, de quo proximo capite differetur: ut merito Statius Neapolitanum gymnasium cum theatro conjungens dixerit,

Et geminam molem nudi tellusque theatri.

Quem locum ingeniose Lasena gymn. Neap. cap. 5. de gymnasio & theatro interpretatur; quem vide.

(84) Bene hoc noster dicit ad perpetuum Capuanorum iurgium amphitheatro inhaesisse Gualferium: id quod ex sequentibus statim percipitur. Ait enim cap. 51. *Gualferius autem COLOSSO residens suavis ab Athanasio, imo & Athanasius ab illo coactus, bellum coepit inferre dilectis fratribus, atque cum Saracenis nimirum eos affligebat &c.* Mox cum passim omnes Capuani vindemiae tempore in agris versarentur: Ille vero (Athanasius) inquit Erchempertus cap. 56. *suggerente hoc vel maxime Gualferio COLOSSENSE,*

ex additis Graecos, Neapolites, una cum THEATRALIBUS (id est amphitheatralibus) viris, & depraeavit totam Capuam, apprehensis in ea multis & praestantissimis viris, pecuniisque non paucis &c. Ad haec Atenulfo jam Capuam tenente, Coepit, inquit idem cap. 70. (Athanasius) occasionem quaerere adversus Atenulfum, & obsides ab eo, seu & pacem innovare, decurrentibus inter alterutros missis... Quos Athanasius ad AMPHITHEATRUM ire praecipit, simulque Atenulfum illic adesse voluit, quatenus firmato fodere una cum Gualferio consule filium suum cum aliquantulis Capuana obsidem mitteret... Sed Atenulfus & filium suum infra urbem clausit, supradictos viros misit ARENAM, egressusque statim Graecorum cuneas supradictos apprehendit viros cum aliis, & depraeavit totam Capuam graviter: moxque sine dilatione cum flum. equitatum & pedestrem exercitum mittens, omnia sata Capuae succidi exterminarique fecit funditus.

capti, partimque gladiis extincti sunt. Ex quo & ingentes spiritus sumit Athanasius, & Atenulfo rem non segniter gerendi ardor injectus.

Quare instaurato *ultra rivulum Lanii* (hoc est Clantii) *juxta Sanctum Carsum* in agro Averfano maximis utrinque viribus proelio: Atenulfus fractis primo impetu hostibus, *pertrivit eos*, ait scriptor idem cap. 73. *usque ad ultimam perniciem, occisis ex eis plurimis, multisque captis, reliquos oppido fugere compulit; victorque triumphans ad castra onustatus ac laetus cum suis omnibus repedavit: de suis autem praeter unum amisit. . . . Ab hoc sane die coepit jam quasi potens esse Atenulfus, & Athanasius impotens. Hinc inchoavit omnia fata eorum, qui in COLOSSO morabantur, diripere, cunctaque bona eorum vehiculis diversis ad urbem trahere.* Tum cap. 74. narrat, quemadmodum Gualferius **PRAEFECTVS ARENARVM**, qui paene omnia mala quae facta sunt in diebus ejus, is opere suo gessit, fecitque patrare &c. & exitium & finem accepit. . . . Nam subito superna inspirante gratia, a qua omne bonum procedit, in illum excitati illi, a quibus ille putabatur salvari, mutata mente (85) in eum surgentes apprehenderunt, bonaque ipsius diripientes vinxerunt, revertentes nihilominus ad solum, de quo nunquam diabolice abscissi sunt: ipsumque proconsulem (Gualferium) despicabilem Capuam, Atenulfo consentientes, remiserunt pane tribulationis, & aqua angustiae sustentatum. . . . Tunc coepit cohors Bardica triumphans regnare super eos, quos semper armis subegerant. En igitur post sexennium idest anno 888. quo pugnam ad S. Carsum confignat Peregrinius, Berelais ab Atenulfo comite Capuano recepta fuit. Eaque confignatio temporis certissime confirmatur ex Iohanne Abbate Casinenfi exarchidiacono Capuae in chronico apud Peregrinium, & Muratorium to. 2. p. 273. A. in haec verba: *Indictione vi post dies undecim* (a pugna ad S. Carsum, de qua proxime dixerat) *capitur BERELAIS a domno Atenulfo.* Is est annus aerae 888.

Atenulfi
victoria ad
S. Car-
sium.

& Bere-
lais recu-
peratio.

Gualferii
Colossensis
exitium.

Annus re-
cuperae
Berelais.

Post pugnam ad S. Carsum idest post annum 888. ad nostra
T usque

(85) Qui sunt isti, a quibus Gualferium captum narrat Erchempertus? Haud alii profecto quam Saraceni, quibus characteres omnes ab Erchemperto hic descripti apprimè conveniunt. III, inquit, a quibus putabatur salvari: nam Saracenos semper foederatos habuit Athanasius, ejusque praefectus arenarum Gualferius. Mutata, inquit, mente: sed non tum primum

mutata; nam in pugna ad S. Carsum, apud eundem cap. 77. Saraceni immoti steterunt, cederet utri victoria, observantes. Accedit illud: *Revertentes ad solum, a quo nunquam diabolice abscissi sunt.* Noluit tamen noster Saracenos discrete nominare, ut invidiam declinaret, quod eos dixerit *Atenulfo consentientes.*

usque tempora, quid Campano amphitheatro factum fuerit, nihil dum inveni: nisi quod celebriora novae Capuae aedificia ex ejus ingentibus faxis fuisse compacta, nemo est qui non videat. Et tamen quanta religione & abstinentia duobus ab hinc saeculis aggestos in ruderibus lapides Campani decuriones usurparent, ex Ioh. Antonio Manna, qui per illam aetatem nostras res litteris commendavit, existimari potest. Nunc demum dies ille appetiit antiquitati fatalis, quo jugulus ipse a stolidissimis parricidis petendus erat: nimirum

*Aetas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosorem.*

CAPUT VIII.

De Campanorum scenicis, eorumque theatro.

I. Campanorum in scenicos ludos studium.

Dixi Cap. VI in omne genus ludicra Campanos fuisse intentissimos: superest ut de scenicis quoque pauca dicam. Neque enim non huic quoque voluptati plurimam eos operam dedisse oportuit: cum Atellanarum Oskarumque fabularum gratia Romae in tantum increbuisse, ut merito Titinnius expostularet:

Qui Opse & Volsce fabulantur, nara Latine nesciunt.

Nae-
vius
domo
Campa-
nus.

Itaque praeter ceteros, qui Romae fabulas conscripserunt, cum primis celebrabatur is, qui bello Punico primo stipendia fecit, Cn. Naevius homo Campanus, qui alter post Livium Andronicum fabulam docuit; qui tanta in scribendo libertate usus fuit, ut nobilium factione, praecipue Metelli Roma pulsus, Vticae tandem diem suum obierit. Quanto vero is in pretio fuerit, vel epitaphium quod ipse sibi conscripsit, testatur apud Gellium I, 24. quod tale fuit:

*Mortalis immortalis flere si foret fas,
Flerent divinae Camoenae Naevium poetam.
Itaque postquam est orci traditus thesauro,
Oblitei sunt Romae lingua Latina loquies.*

Quaquam autem epigramma Naevii plenum superbiae Campanae, quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso dictum esset, Gellius criminatur: tamen suo sibi merito tantos summis spiritus, antiquorum de eo poeta existimatio fidem facere potest.

Illud vero maxime Campanorum in id ludicri genus effusissimum

num studium declarat, quod apud eos primum excogitatum id fuerit, ut theatra velis, sive ad aestum, sive ad frigus arcendum, inumbrarentur. Quem Romani morem, quandiu apud eos vetus illa severior disciplina mansit, sunt averfati, ut etiam theatra, si qua subitario opere lignea compingerentur, disjicerent. Itaque cum censores duo, a quibus obrepenti licentiae iri obviam oportuisset, M. Valerius Messalla & C. Cassius anno V. C. 599. theatrum in urbe posuissent: *Auctore*, inquit Valerius Max. 11, 4, 2. *P. Scipione Nasica, omnem apparatus operis illorum subjectum hastae venire placuit: atque adeo S. C. cantum est, ne quis in urbe, propiusve passus mille subsellia posuisse, sedensve ludos spectare vellet, ut scilicet remissioni animorum iuncta standi virilitas propria Romanae gentis nota esset.* Idem legitur in Livii epitoma XLVII. Tantum abest quin umbracula velis instruerent, ut sessus etiam casto illo reip. aevo vetaretur. Itaque seso admodum & lascivientis jam reip. temporibus omnium princeps Q. Catulus pessimo exemplo vela theatri induxit. Postea, inquit Plinius XIX, 1. *in theatris tantum umbram fecere (vela) quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum capitolium dedicaret.* Id ubi semel admissum, statim & ad amphitheatrum vela perperferunt. Verum quod Plinius Q. Catulum primum omnium id invenisse tradidit, cave aliter quam Romae illum hoc principem usurpasse accipias, quod diu jam antea in more Campanorum positum fuerat, illorum, inquam, veterum Campanorum, qui a luxu & lascivia omnium maxime infames fuere. Nec fallit nos Valerius Max. 11, 4. 6. *Religionem, inquit, ladorum crescentibus opibus mox secuta lautitia est. Ejus instinctu Q. Catulus, Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium confessum velorum umbraculis texit.* Ammianus XIV, 14. *Nonnulli velabris velorum theatralium latent: quae Campanam imitatus lasciviam Catulus in aedilitate sua suspendit omnium primus.*

Mos in-
umbrandi
theatra a
Campanis
invectus.

Quid vero mirandum Capuae in urbe desidiofissima tantopere ludos scenicos celebratos, cum in ipsis ejusdem civitatis pagis maximo eisdem opere frequentatos intelligam? Non una est Capuae epigraphe vetustissima centum ipsos & amplius ante Christum natum annos insculpta, ubi LOIDORUM paganorum, ut opinor, fit mentio: Sed unam interea quantivis pretii nec hactenus editam libentissime adscribam, quam Capuae in suis aedibus habet vir nobilis, & tum humaniorum omnium litterarum, tum hujus generis cimeliorum studiosissimus Iosephus a Capua Capycius, qui ante hos paucos dies Campanorum sexvirum primus est renunciatus. Ea, si

Pagorum
Capuae
scenici
ludi.

quaeris, inscriptio in pago *Recale* Campani agri antea visebatur in praetorio Patrum Societatis Iesu, priusquam idem vir praestantissimus nuper Vindobona reversus ab iisdem religiosissimis viris eam dono habuisset. Lapis ipse non magnus est, quaque versus sesquipedalis, cujus inscriptio minutis characteribus, ac saepe coeuntibus dictionibus, ita ut raro puncta compareant, in hunc maxime modum concipitur:

PAGVS. HERCVLANEVS. SCIVIT. A. O. X. TERMINA...
CONLEGIVM. SEIVE. MAGISTREI IOVEI. COMPAGEI. S...
VTEI. IN. PORTICVM. PAGANAM. REFICIENDAM
PEQVNIAM. CONSVMERENT. EX. LEGE. PAGANA
ARBITRATV. CN. LAETORI. CN. F. MAGISTREI
PAGEIEI. VTEIQVE. EI. CONLEGIO. SEIVE. MAGISTRI
SVNT. IOVEI. COMPAGEI. LOCVS. IN. THEATRO
ESSET. TAMQVASEISEILVOOS. FECISSENT
L. AVFVSTIVS. L. L. STRATO. C. ANTONIVS. M. L
NICO. CN. AVIVS. CN. L. AGATHOCLES. C. BLOSSI
M. L. PROTEMVS. M. RAMNIVS. P. L. DIOPANT
T. SVLPICIVS. P. Q. PVL. Q. NOVIVS. Q. L. PROTEM
M. PACCIVS. M. L. PHILEM. M. LICCVLEIVS. M. L
PHILIN. CN. HORDEONIVS. CN. L. EVPHEMIO
A. POLLIVS. P. L. ALEXAND. N. MVNNIVS. N. L
ANTIOCVS. C. GOELIO. G. F. CALDO
.. DOMITIO. CN. F. AHENOBARB. COS

Legis
Hercula-
neensis
sententia,

Quo elogio lex pagana, seu (quis enim sic appellare vetat?) *paganis* pagi Herculanei continetur; cujus haec maxime est sententia. Duo fuere pagi inter sese finitimi, quorum alteri Herculaneo, alteri Iovo nomen fuit: qui sive per omnia, sive saltem in iis quae ludos spectarent, communiter administrabantur; unde merito ille alter *compagus* ab Herculaneensibus appellatur: sicut & Herculaneum vicissim ab Ioviensibus compagum audisse mihi persuadeo. Cum autem tempus paganicarum quarundam feriarum appeteret, quo ludi in pagi Herculanei theatro instaurandi erant: placuit Herculaneensibus magistris, ea demum lege magistris Ioviensibus locum in theatro futurum, si hi porticum Herculaneensis theatri pecunia sua reficerent. Id si perficerent, tum iis locum in theatro futurum aequae, ac si ipsi Iovienses suis expensis ludos facerent; qui ceteroqui ludi Herculaneensium fiebant impendiis. Habes ejus legis sententiam.

LiCet

Libet jam & interpretationem subijcere. *Pagus Herculanens scivit* & interpretatio. *ante diem decimum terminalia* (is est dies xiv Februarii) *uti collegium sive magistri Iovi compagi pecuniam* (quam apud se habebant) *consumerent in reficiendam porticum paganam* (quae in pagi Herculanensi theatro erat , non vero in compago Iovo) *ex* (hac) *lege pagana* (idque facerent) *arbitratu Cn. Laetorii Cn. F. magistri pagi ejus* (Iovi) *& uti ei collegio , sive magistri sunt* (idest sive magistris) *Iovi Compagi locus in theatro* (Herculaneensi) *esset tam , quasi si ludos* (ipsi magistri Iovi compagi) *fecissent* . Tum nomina duodecim magistrorum Herculaneensium subijciuntur , qui ei decreto interfuerunt .

Ex ea vero inscriptione colligimus fuisse in pagis ipsis vel tenuissimam quandam reip. imaginem , quam qui moderarentur , *magistri* appellabantur . Quanquam nolim hinc de omnibus omnino pagis fieri conjecturam , quorum fortasse non eadem omnium conditio fuerit . Et cum haec inscriptio in Campanae praefecturae tempora inciderit , antequam ulla Capuam colonia deducta esset : praeter ludos aliasque minoris momenti curationes , cetera majoris alicujus momenti a praefecto , qui Roma Capuam mittebatur , administrata fuisse oportuit . Plura de hac epigraphe si quis volet , adeat subjunctam notationem (86) in quam , ne extra chorum saltare videar , ea omnia contuli , quae ad illius marmoris illustrationem conducere videbantur : libuit enim qualemcunque hanc operam viro clarissimo , quem maximi facio , ejus marmoris possessori gratificari .

Ad rem vero nostram : si in pagis ipsis & erant theatra , & in his agitabantur : ecquid urbem ipsam Capuam otio & deliciis diffluentem non eorundem scenicorum studio perditissime inflammata censebimus ?

II. De

(86) In legem paganam pagi Herculanens commentatio .

PAGVS.) Quae de pagi notione & etymologia viri docti tradiderunt , notiora sunt , quam ut his immorandum videatur .

HERCVLANEVS.) Est in hunc diem in agro Campano pagus *Hercules* appellatus . Inne pagus Herculanens fuit ? an ille potius , cui nunc pago *Recalt* nomen manet , ubi & lapis ille profestabat ? Hoc certe propius fidem est : tum quia vox ipsa *Recalt* ab Herculaneo omnino detorta videtur : tum etiam , quod non est credibile ab hominibus harum rerum incuriosis ab usque duobus tribusve passuum millibus , quot pagus

Hercules abest , eo advectum non aliam ob causam , quam ut villae atrio silicibus insertendo adhiberetur .

SCIVIT.) Ultima littera ad morem Graeci gamma caret sinistro cornu , quadratarii magis errore , quam certo consilio . Ex hac autem vocula SCIVIT vides non immerito legem , qua de commentamur , *pagiscitum* posse appellari : & revera *pagi scitum* reperi apud Grut. p. 1007. 2. ubi legitur : EX. SITV. PAGI , sed rescribendum indubie SCITV ; nec aliter habet Ligorius . Proderit autem totam eam inscriptionem adtexere , quae ad sacra paganica non parum allucet , Pederianae in ditione Brixiana eam ponit Gruterus , quae talis est : IOVI (nimirum

mirum PAGANICO, ut legitur apud Grut. 21. 17.) M. POMPONIVS. M. F. PRIMIT. C. POMPONIVS. M. F. ARAS. SEPTIMVS. PAGANICO. (supple deo) PAGI. FARRATIO. (id deo illi paganico nomen fuit) EX. SCITV. PAGI. PAGANORVM. FARRATICORVM. . . . PROPTER. MAGISTERIVM. PAGI. ET. VACATIONEM. IN. PERPETVVM. SIBI. ET. FILIO. CIVIBVS. CREMONENSIVM. D. P. S.

A. O. X.) Bis in hoc epigrammate O loco τὸ D sculptum invenitur: semel hic, iterumque linea octava, ubi LVOOS pro LVDOSS ponitur. Quod utrum inter marmorarii scriptura referas, an ad quandam scribendi consuetudinem, nihil pensi duco.

Ante Diem X TERMINALIA) Eruditissimus Norfius ad cenot. Plin. a pag. 342 ad 346. copiosissime demonstrat idem esse A. D. VIII. KAL. MARTIAS, quo die in illis cenotaphiis mors Cæsaris consignatur, ac si diceretur *Oblatus Kalendas Martias*: ita ut C. Cæsar die xxi Febuarii, hoc est prid. Terminaliorum diem suum obierit. Inter exempla quæ ibi copiose cumulat Norfius, digreditur ad l. 32. *Anniculus* de verb. signif. qua in lege interpretanda, nec non et loco Lactantii de mort. persec. et cum Baluzio quædam non ignobilis velitatio efferebat, nimirum utrumne hæc duæ locutiones *ante diem decimum Kalendarum*, & *post diem decimum Kalendarum* idem significant, uti Norfius putavit, an vero altera illa locutio dies, qui Kalendas consequuntur, numerari jubeat, quemadmodum verisimilius existimavit Baluzius.

Et quidem Iosephus Scaliger in libris de emend. locutiones illas A. D. IV. Eid. itemque Ex A. D. IV. Eid. hinc notas existimat, quod cum dies vulgaris ab exortu solis ad occasum, dies vero naturalis, seu τὸ vox ὁσπασπος apud Romanos a media nocte ad alteram decurreret, hinc *ante diem*, vel *ex ante diem* nihil aliud notare putat, quam vox ὁσπασπος, non dies vulgares esse numerandos. Contra vero Petavius in 11 de doctr. temp. 72. *ante diem* idem esse putat in iis locutionibus, quod *ante diem confectum*.

Rem vero nostram quod spectat: non est dubium quin *ante diem X TERMINALIA*, sive *TERMINALLORUM* idem prorsus fuerit, quod *decimo Terminalia*. Quare cum Terminalia in xxi Febuarii olim incidere; sequitur diem in inscriptione designatum non alium fore, quam xiv ejusdem mensis.

Non aliud vero monumentum, pato, invenias, quo ista dierum notandorum consuetudo reperitur, ut dies ante Terminalia computentur: quare vel hac tantum particula marmor hoc viris eruditissimis se commendabit. Quo circa quid Terminalia sibi velint, operæ pretium fuerit paucis hic docere. Terminalia festi cuiusdam in honorem dei. Terminis nomen fuit:

quod festum extremo anni die (nimirum ut ille deus Terminus non tantum agros, sed & annos finiret) idest xxi Febuarii peragebatur; eoque is dies Terminalia appellabatur. Varro v de L. L. 3. *Terminalia*, quod is dies anni extremus confectus. *Duodecimus enim mensis fuit Febuarius: & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense*. Cave vero putet Varronem Terminalia a terminando deduxisse: quin potius a deo Termino deducere in animo habuit; quia initio capitis sic proposuerat: *Dicam prius, qui deorum causa, tum qui hominum sunt instituti*. Quamquam fortasse Termini festum in eum diem reiectum credidit, ut annum terminare diceretur. Semper autem Terminalia, quantum e veteribus intelligitur, in xxi Febuarii incidebant, nunquam vero in xiv ejusdem mensis; quod interdum evenisse Scaliger sibi persuaserat: sed Scaligeri conyentum Petavius in 11 de doctr. temp. 72. copiose refellit. Camque annus intercalaris veterum Romanorum xxi Febuarii die terminaretur: hinc quinque reliqui Febuarii dies usque ad xxv, veluti appendices atque extra anni metas, decurrebant, saltem in intercalari anno. Nam nitor equidem Puteanum & alios viros doctos univérse pronuntiare & constituere, quolibet anno Terminalia postremum anni diem fuisse habitum, ita ac quinque reliqui dies extra anni curriculum putarentur. Non assentior. Nam Varro, cuius modo verba sunt recitata, intercalari tantum anno quinque ultimos Febuarii dies extra eum mensem decurrere testatur: ex quo & illud sequitur, alternis tantum annis, idest cum intercalabatur, tum detrum Terminalia pro ultimo anni die habitum. *Terminalia*, inquit, quod is dies anni extremus confectus. Quod vero Terminaliorum dies extremus esset, duobus conficit rationibus, primam quod Febuarius ultimus anni mensis esset: *duodecimus enim*, inquit, *mensis fuit Febuarius*: deinde quod Terminalia in postremum ejus mensis diem inciderent, propterea quod quinque insequentes dies ad eum mensi nequaquam pertinerent, idque anno tantum intercalari: & cum, inquit, *intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense*. Ergo, (nisi vero nos togatorum eruditissimus fallit, cui sua potissimum tempora obscura esse non poterant) cum non intercalabatur, nec inferiores quinque dies duodecimo mense demebantur, nec proinde eo anno Terminalia ultimus anni dies putandus erat. Idem ex Macrobio colligo, cuius verba paullo post dabo.

Itaque ante Italianam correctionem alter quique annus intercalaris erat, eoque anno inter Terminalia idest xxi Febuarii, & Regisugium, quod xxv Febuarii diem perpetuo obfidebat, mense intercalarius infindebatur; qui mensis *suprandi* aut *suprandi*, Plutarcho teste in Numæ & Cæsaris vitis, a Romanis dicebatur. Post elapsam hunc Mercedonius quinque reliqui Febuarii dies statim perirebantur. Mercedonius vero ipse, si quæris, alternis

biennii modo *xxii*, modo *xxiii* diebus constabat. Iis jam quae diximus, veterem unam alteramve auctoritatem liber subungere. Cum *intercalarium mensem*, inquit Centorinus, *viginti duorum vel viginti trium dierum alternis annis addi placuisset*, ut civilis annus ad naturalem exaequaretur: in mense potissimum Februario inter Terminalia & Regifugium intercalatum est. Macrobius 1. Sat. 13. *Romani non consilio Februario, sed post vigesimum tertium diem ejus intercalabant, Terminalibus scilicet jam praestis. Deinde reliqui Februarii mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem subijungebant.* Ita Romani ante Lullianam correctionem unius Merkedonii beneficio annum suum lunarem CCCLV dierum cum solari conciliabant. Mensis quidem ille intercalaris ab Iulio Caesare ut inutilis sublatus fuit: sed ita tamen ut etiam is dies, qui per singula quadriennia intercalari iustus fuit, post *xxiii* Februarii, ut antea Merkedonius, infereretur, & *xxiv* ejusdem mensis diem ita consideret, uti bis sexto Kal. diceretur, unde & *bissexti* nomen manavit. Non enim assentior Luvio Celfo, qui l. 98. de verb. sign. ait: *Cum bisextum Kal. est... id biduum pro uno die habetur: sed POSTERIOR dies intercalatur, non PRIOR.* Quod Celfi dictum laudatur etiam ab Ulpiano l. 3. §. *minorem*, de min. Mihi sane Celsi, qui ducentis post Lulliam correctionem annis scripsit, auctoritas non est tanti, ut putem Caesarem relicta veterum consuetudine tertium diem post Terminalia pro intercalari habuisse, id est cum diem, qui Regifugium pone sequebatur, cum antea postridie Terminaliorum & ante Regifugium mensis *ἐμβόλιμος* insunderetur. Quare mea sententia prior dies, non posterior, intercalarius Caesari fuit: quicquid postea iure consule ille censuerit. Accedit, quod expressa Ecclesiae consuetudine dies festus S. Matthiae apostoli, qui in *xxiv* Februarii incurrit, anno bissextili ab intercalatio die summotus in *xxv* ejusdem mensis rejicitur. An non hinc patet priorem in eo biduo, non posteriorem ex veteri Ecclesiae instituto intercalarium haberi?

Verum, ut initio dicebam, apud nullum adhuc scriptorem, nullo in veteri monumento dierum isto modo computandorum rationem reperire licuit, ut scuti a Kalendis, monis, eidiibus, sic ab extremo anni die id est Terminalibus dies numerarentur: eamque rationem, absque hoc epigrammate esset, nescimus. Quartus decimus autem Februarii dies primus eorum dierum fuit, qui isto modo enuntiarentur. Non enim sicuti quartus decimus dies A. D. X. TERMINALIA dicebatur, sic tertius decimus ejusdem mensis ante diem *xi* Terminalia dici poterat, quod in hunc diem eidus incidere, eoque *claudis* Februarii dicendum fuisset.

Atque haec quidem dierum a Terminalibus computandorum ratio intercalariis tantum annis mihi videretur fuisse usurpata; propterea quod eo tantum anno Terminalia ultimus anni dies haberetur, uti supra demonstravi. Revera consuli-

bus iis, qui hoc in marmore describuntur, fuisse intercalatum facillime colligo in hunc modum. Annus confusionis, qui est ab V. C. DCCVII, quo C. Caesar *111*, M. Atilius consules processerunt, certissime intercalaris fuit: ergo C. Coelio, L. Domitio Cos. id est anno ab V. C. DCLIX, quod hic annus aequae impar atque ille alter DCCVII fuisse, intercalatum quoque fuisse oportuit. Quare annis non intercalariis, quarto decimo Februarii die dicere non licuit A. D. X. Terminalia, sed dicendum fuit A. D. XVI. Kal. Martias.

Fuit quoque altera horum dierum enuntiationum ratio, quae intercalariis annis usurpabatur, in quos Merkedinus mensis incurrit: tamen enim post eidus Februarias Kalendae intercalares numerabantur hoc modo. Quartus decimus Februarii dies *xi* Kal. intercalares dicebatur, & sic deinceps, ita ut ipsi Terminalibus *pridie* Kal. intercalares diceretur. Quae quidem putandorum dierum ratio ex Ciceronis or. pro Quir. cognoscitur, ubi n. 25. *Ante v*, inquit, *Kalendas intercalares.* Ex paullo post *pridie* Kalendas intercalares. Nam sine controversia errant, quicumque Kalendas intercalares apud Tullium sive Februarias sive Martias Kalendas interpretantur; nec dubium esse potest, quin Merkedonii Kalendas orator aspexerit: uti jam viri docti notarunt. Quae cum ita sint, quae causa esse potuit, quamobrem non ante diem *xi* Kal. intercalares potius, quam A. D. X. TERMINALIA in inscriptione scalperetur? An liberum fuit utramvis numerandorum dierum rationem sequi? An vero, quod Terminalia inter paganicas ferias longe essent celeberrima, paganorum peculiaris illa putandorum dierum ratio fuit; eoque nunquam eadem in scriptoribus occurrit?

Et quoniam Calendarum intercalarium feci mentionem; quid illud est, quod M. Cicero ad Ligarium v. l. 14. scribit? *Ego idem tamen*, inquit, *cum ad v. Kal. intercalares priores rogatu fratrum tuorum venissem mane ad Caesarem &c.* Dicam quid in hunc locum viri docti animadvertent. Hanc epistolam anno ipso confusionis scriptam oportuit: quo anno Caesar, ut in posterum menses ad suas rationes reverterentur, vide quid excogitavit. Praeter Merkedonium, qui forte eo anno post Terminalia inmittendus fuit, duos alios menses inter Novembrem Decembremque inseruit; ita ut ille annus quindecim menses haberet. Quare post idus Novembres is qui sequebatur quartus decimus dies ita enuntiandus fuit, ut diceretur *xxiii* Kalendas intercalares priores, & ita deinceps: itemque post eidus mensis intercalaris prioris Kalendae, opinor, intercalares posteriores numerabantur. Verum de his jam satis.

CONLEGIVM. SEIVE MAGISTREL.)
Magistrare, inquit Festus, *moderari: unde magistri non solum doctores artium, sed etiam PAGORVM, societatum, vicorum, COLLEGIORVM, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde & magistratus, qui per*
inse-

imperla potentiores sunt, quam privati. De magistris collegiorum Alconius in Ciceronem. Solebant, inquit, magistri collegiorum ludos facere, sicut magistri vicorum faciebant compitalitius praetentati. Magistri vero pagorum occurrunt non raro in inscriptionibus, veluti ap. Grut. p. 26. 9. CERERI. AVGUST. . . L. BENIVS. PRIMVS. MAG. PAGI. BENNIA. PRIMIGENIA. MAGISTRA. FECER. & pag. 1007. 7. MAGISTERIVM. PAGI. legitur. Apud Siculum quoque Flaccum de condit. agr. p. 25. *magistri pagorum* reperiuntur. Iidem posteriore aetate *praepositi pagorum* sunt appellati, uti ex C. Th. & Eusebio annotat Salmasius ad Treb. Poll. cap. 24. Nostra aetate in hoc regno *electi universitatis* nuncupari solent. Taceo de magistris sodalitorum, seu corporum. Vide de his omnibus indicem Gruterianum magistrarum, ubi occurrunt magistri anni primi, anni V, anni VI, anni LXXXII, anni CV. Fuere & sanorum magistri, ut in quodam Campano marmore legitur: Q. PETICIO . . . MAG. FANI. DIANAE Tifatiniae. Hodieque in hoc regno facellorum sive sodalitorum annui rectores *magistri* appellantur.

IOVEI.) Vbi is pagus fuerit, incertum: in Herculanee certe vicina fuit. Et existit ejusdem pagi mentio in altero vetustiore Campano epigrammate, quod habet Grut. p. 59. 8. Ibi post magistrorum nomina subiungitur: HEISC. MAGISTREIS. VENERVS. IOVIAE. MVRVM. AEDIFICANDVM. COIRAVE- RYNT &c. Vbi VENERVS pro VENERIS *ἀρχαῖος* usurpatur, ut in aliis duobus Campanis titulis CERERVS legitur, & in Puteolano celebri marmore AD. AEDM. HONORVS. *Venus* autem *Iovia* non a Iove, uti plerique sibi persuadent, sed a pago Campano Iovo nomen certissime invenit. Porticus vero *Iovia*, quae est apud Grut. p. 111. 6. cum a Diocletiano Iovio nomen habeat, nihil illa huc attinet.

COMPAGEI.) Vox *Compagnus* inaudita haecenus, ex hoc tantum elogio nota, lexicorum penum deinceps augebit; quae mirum quantum e vetustis titulis amplificari possint. Miror doctissimum Facciolatum id vocabulum ad caligae genus referre, auctore Trebellio Pollione in Gallien. Sed apud Trebellium non *compagos*, sed *campagos* ab omnibus legitur, etiam a Demostero, ad quem rejicit nos Facciolatus. Sed fuerit hoc viri eruditi *σφαλμα μνημονεύει* nam de *campagis*, quae viri eruditi notarunt, sunt porro tristissima. Nostra vero quod interest: *compagos* sese invicem duo hi pagi appellabant, ob ludorum, fortasse & sacrorum, connubiorum rerumque id genus communio- nem. Est enim scitissimum claris quandoque urbibus id usuenisse, binae ut civitates communibus legibus, judiciis, magistratibus rebasque ceteris administrarentur; itaut unus populus duabus urbibus habitare diceretur. Ac ne peregre abeam, domestico uno exemplo conten-

tus ero. Livius lib. VIII: *Palaeopolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idem habitabat.*

S. . .) Elementum S, quod extrema linea nec integrum, contractio silice, visitur, pertinet ad integrum vocem SVNT; quae hic, uti & initio septimi versus *παράλλω*. Vide quae ibi dicturi sumus.

VTEI. IN. PORTICVM. PAGANAM. REFICIENDAM.) Eam capio porticum, quae theatri Herculanensis subcellis praeterebantur & falciebantur. Vide porticus, quas cap. vi in amphitheatri descriptione delineavimus: nam theatrum dimidium amphitheatri fuit. Aut certe illa porticus intelligi potest, quae postico scenae praetendebatur. Vt ut est, porticus certe theatralis fuit: nam & apud Reinesium clas. 2. n. 30. porticum theatricam invenio in hunc modum: T. Turranus L. F. Claud. Rufus. ob. honorum. aedilicatus PORTICVM. LONG. P. C. LAT. P. XX. ET. SCENAM. LATRAEGVM. curante. L. Turranio. Frontone. Fil. facti. Theatrum autem Herculanense ligneum, non camentitium aut lapideum fuisse necesse est: primum quod in ipsa Roma ante Pompeium Magnum nullum nisi e materia theatrum fuit: deinde cum iudi, de quibus inscriptio loquitur, Terminalibus ipsis essent exhibendi, uti deinceps dicam, quis unquam sibi persuaserit, paucis ante Terminalia diebus ejus porticus refectionem, nisi opus e materia totum compingebatur, fuisse aggressuros?

PEQVNIAM.) Sic non raro in veteribus cippis, quoties Q ante V ponitur. Quid enim altero V opus fuerat? Et ceteroqui PEQVNIA pro PECVNIA non insolens in vetustis titulis scriptio est.

EX. LEGE. PAGANA.) pagi Herculanee: nimirum hac ipsa, quae hoc marmore describitur. Fuit & illa *lex pagana*, quam habet Plinius lib. xxviii, cap. 2. *PAGANA*, inquit, *LEGE* in plerisque Italiae praediis cavetur, ne mulieres per itinera ambulantes torqueant suos, aut omnino detestos ferant; quoniam adversetur id omnium spei, praecipueque frugum.

ARBITRATV. CN. LAETORI.) Frequens hoc in vetustis titulis, ut quoties quidpiam sit faciendum, simul adjungatur, cuius arbitratu transigendum id sit. Plaut. rud.

Videsis cuius arbitratu rem nos facere vis. Vlpianus de verb. sign. Illa verba: Arbitratu L. Titii fieri: sui significant, & in servum non cadunt. Tale est quoque illud apud Horatium, 11 serm. sat. 3. *Arbitrio Arri.*

CN. F.) Major, uti vides, dignatio pagi Iovi fuit, in quo inter magistros iste ingenuus erat (Imo in altero pagi Iovi marmore, quod habet Grut. p. 59. 8. duodecim magistri ingenui omnes annumerantur) quam Herculanee, cuius magistri infra omnes libertini homines recensentur.

PAGEI. EI.) puta Iovi.

EL.) Genitivus ei pro fus haud alibi, quod legerim, quam in hoc saxo reperitur. Illud quod apud Lucretium legitur lib. 11, 1135.

Nec facile in venas cibus omnis diditur EII, dandi casu, non gignendi est positum, & ad producendam syllabam I duplicatur, sicut etiam apud Plautum Curc. 4. 3. 12. Et autem gignendi casu non alibi, uti dicebam, quam in hoc marmore legitur. Quamquam illa Prisciani praeceptio istud EI quoque complectitur. *Ventusiffimi*, inquit is grammaticus lib. vi, *solebant omnium genitivum in IVS terminantium & in I dativum, etiam in I genitivum & in O dativum in genere masculino & neutro, in feminino vero secundum primam declinationem in AE diphthongum proferre*. Itaque quemadmodum a recto EA est casus patris EAE apud antiquos, quod jampri-dem grammatici notantur, & dandi casus plurativus EABVS: sic masculinum ac neutrum EI genitivo casu fieri potuit. Sed tamen ante hoc marmor cum exempla rē EI non supere-rent, nil mirum si nihil de eo casu expresse traditum reperitur. Dausiquis, qui pag. 94. multa exempla genitivorum alii, aliter, illi, ipsi, isti, nulli, neutri, cui, soli, toti, uni, ulli cumulavit, ne EI quidem omisit, si quidem in hoc saxum incidisset. Quanti versata marmo-ra, quae immutata ad nos pervenerunt, ad rem grammaticam sunt momenti! Hinc etiam liquet in EIVS & CVIVS medium I non conso-nans esse litteram, sed vocalem, aequae ut in aliis his omnibus illius, unus &c. Nam sicuti in priscis genitivis EI, CVI ultimam litteram vocalem esse intelligimus, quidni etiam in ho-die usitatis EIVS, CVIVS? Tamen difficile est a recepta typographorum consuetudine re-cedere, qui illud I longiusculum consonans depingere solent.

VTEIQUE. EI. CONLEGIO. SEIVE. MAGISTRI. SVNT. IOVEI. COMPAGEI.) hoc est & ut ei collegio sive magistris Iovi compagi: nam rō SVNT παγῶν, uti supra ad alteram lineam monebam. Cuiusmodi est illa for-mula sepulchralis singularis notata litteris H. M. S. S. E. H. N. S. idest hoc monumentum, sive sepulcrum est, heredes non sequitur. Et va-riante quamvis per obliquos casus priore voca-bulo, tamen illud sive sepulcrum est immuta-tum manet: veluti huius monumenti, sive se-pulcrum est &c. huius monumento, sive sepulcrum est &c. quae non raro in epitaphis reperi.

LOCVS. IN. TEATRO. ESSET.) De Herculaneensi theatro est sermo.

TAM. QVASEI. SEI.) Diphthongus, qui in QVASEI adhibetur (non solum hic, verum etiam in fragmento agrario apud Grut. p. 203. lin. 21. ubi QVASSEI legitur, itemque pag. 628. & 619.) syllabam naturam longam designat: itaque nonnisi elisione prioris vocalis E eadem saepe corripitur, id quod in diphthongis Graeci non raro faciunt. In eundem modum sunt illa in monumentis NISEI, VBEI, SIBEI &c. quae priore vocali expuncta a poetis brevantur.

Tam vero illud si post particulam quasi ele-gantissime adhibetur non hic solum, verum etiam in tabula aenea apud Grut. p. 628. SI-REMPSQVE. EIS. VIATORIBVS... IVVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EI. VI-ATORES. &c. Et paullo post. pag. 619. SI-REMPSQVE. EIS. PRAECONIBVS... IVVS. LEXQVE. ESTO. QVAESEI. SEI. EI. PRAECONES &c.

LVOOS.) De O loco rē D posito mo-nal supra.

LV DOS. FECISSENT.) In spectaculis apud Romanos optimo semper & honestissimo loco ii fuere, qui ludos facerent. Itaque aced-les, praetores, censores, aut quicunque spe-ctaculum exhiberent posito tribunali in podio spectabant. Ita magistris Ioviensibus honestissi-mus locus instruitur, quando editoribus acqui-parantur, seu ita habendi esse dicuntur, quasi si ipsi ludos fecissent, qui tamen per Hercula-neenses magistris fiebant.

Quos ludos pagatim celebrari consuetos haec inscriptio memorat, scito eos per pagani-cas ferias sive paganalia (id rusticorum sacris nomen fuit) a rusticis in suorum deorum hono-rem quotannis sive Instauratos fuisse. Nana singuli sane pagi suos habuere deos ex Ser. Tullii institutione: unde de Iove Paganico, & de Genio pagi Tigorini, nec non & de aris Far-ratio deo paganico positus exstant apud Gruterum inscriptiones: & in pago nostro Iovo Venus Iovia, uti supra dictum fuit, colebatur. De Ser. Tullii instituto, quod attigi, libet Dionysii verba adnectere lib. 11: *Pt etiam, inquit, rusticanae multitudinis facilius iniri posset numerus, per singulos pagos aras iussit dedicari diis tutelariibus, quotannisque ibi conventum fieri & sacrificium, (sestum hoc... vocatum Paganalia) simulque eorum sacrorum ritus, qui nunc quoque servantur, con-scripsit. Ad id sacrificium, omneque conventum omnes paganos iussit in singula capita conferre certum nu-mismatis genus, sed aliud viros, aliud mulieres, aliud pueros: quibus connumeratis per sacrorum praefides, apparebat hominum numerus per acta-tes ac sexus distinctus.*

Atque hic quidem libet ex paganis feriis lustrationem & Terminalia: tum ad utrum horum festo-rum ludi isti pagani sint referendi, quavis facile dijudicabit.

Praecipua inter paganicas ferias fuit pago-rum lustratio, de qua Ovid. 1 fast. 669.

Pagus agat sestum, pagum lustrare coloni,

Et date paganis annua liba focis.

Placentur matres frugum Tellusque Ceresque

Farre suo, gravidarum visceribusque suis.

Magistrorum cuiuscunque pagi fuit eos lustrare, eaque lustratione agros omnes finesque agrorum circuire: ita ut Siculus Flaccus eo usque ter-ritorii limites trahendos dicat, quatenus illi lu-strarent. Verba sunt paullulum involuta, sed attendentibus clara; sic enim habet lib. de cond. agr. p. 25. De quibus (pagis) non puto

quaestione futuri, quorum territoriorum ipsi pagi sint, sed quatenus territoria. Quod tamen intelligi potest, magistris pagorum quoad pagum lustrare soliti sunt uti trabamus, vel ex hoc quatenus lustrarent. Atque eam sane lustrationem mense Maio consignat votus Kalendarium rusticum Farnesianum apud Grut. p. 13. & digm, qui in Kalendario nullus certus praestituitur, lustrabatur Holstenius fuisse v idus, indicio cuiusdam inscriptionis, quam cum Holstenii commentario profert Reinesius in appendice n.8. Sed scitissime idem Holstenius sese recipiens ex Varrone docet paganalia dumtaxat fuisse stativa, paganica vero ferias, inter quas lustratio, conceptivas fuisse. Quid quod ne mensis quidem Maius certus fixusque ei lustrationi fuit? Reperio enim alibi nonas lunias ei ritui assignatas. Id. quidem cum ex quadam paganica agri Beneventani epigrapha apud Fabretum p. 232. n. 610. collegerim, eam inscriptionem in medium afferendam duxi. M. Nasellius. M. F. Pal. Sabinus. praef. cob. 1. D. Amator. et. Nasellius. Vitalis. pater. Aug. 11. quinq. paganis. communib. pagi. IVOVL. (vide an non in marinorescriptum sit IOVI aut IOVEI, ut idem fuerit ac pagus Campanus Iovus, aut ei certe cognominis) porticum. cum. apparatorio. et. compitum. a. solo. pecun. sua. fecerunt. et. in. perpetuum. vi. id. Iun. die. natale. Sabini. epulantibus. hic. pagani. annuos. x. (idest. denarios) cxxv. dari. iussuerunt. ea. condicione. VT. NON. IVN. PAGVM. LVSTRENT. ET. SEQQ. DIEBVS. EX. CONSVETVDINE. SVA. CAENENT. Item. vi. id. Iun. natale. Sabini. epulentur. quod. si. factum. non. erit. tum. hic. locus. ut. supra. scriptum. est. cum. annuis. x. cxxv. in. perpetuum. ad. collegium. medicor. et. ad. libertos. N. (hoc est. non. aros) pertineat. ut. ii. vi. id. Iun. dies. natale. Sabini. hic. epulentur.

Sacrificium quod ea lustratione fiebat ambarvale dicebatur. Vide quae de hoc sacro viri doctissimi notarunt, ejusque descriptionem apud Virg. 1. geor. 343. Ad quem locum Servius, id sacrum saepe de porca secunda & grvida fieri consuevisse scribit, id quod & Ovidius modo in partes vocatus testatur. Bene Servius saepe sic factum ait, non perpetuo: nam fuit cum apparatu id sacrum instrueretur, & suovetaurilia hinc, ut alii malunt, solitaurilia circumagebantur, teste Catone de r. r. cap. 143. ubi ritus describitur, & legitima verba sic concipiuntur: Iamvis Iovemque vino praefati sic (dicebant) Mars pater te precor quaeque, uti sis volens propitius mibi, domo familiaeque nostrae, quojus rei ergo agrum, terram fundumque meum solitaurilia circumagi jussi: ut tu morbos visos in hosque, viduertasque vastitudinemque, calamitates intemperantiaeque prohibeas, defendas averrantesque, utique tu fruges, frumenta, pineta virgultaque grandire, beneque evadere sinas: pastores pecunaeque salva servass, cuiusque bonam salutem valetudinemque mibi, domo familiaeque nostrae. Harumce rerum ergo fundi, terrae agrique mei lustrandi, lustrique facien-

di ergo, sicut dixi, macte hisce solitaurilibus laetitibus immolandi esto. Quae quidem formula privatorum lustrationibus accommodata, paulle aliter a magistris pagorum publice cum ritum peragentibus concipi potuit: & loco Martis, cujus Romae & in agro Romano praecipua veneratio fuit, suum cuiusque pagi nomen ἐπιχαιρών invocatum puto. Eodem pertinet illa apud Festum in pefestas formula: Avertas morbum, mortem, labem, nebulam, impetiginem, pefestatem, idest pefilentiam.

Sed finis non sit, si de agrorum lustratione & ambarvalibus porro disputare petrexero. Quia potius Terminalia aggredior, quae inter paganica festa magnopere celebrabantur? Ea vero sic dicta fuere, quod deo Terminali, sive Iovi Terminali eo die (puta xxxix Februarii) sacra fiebant ex Numae institutione, auctore Dionysio, quem loquentem hic facere non pigebit. Numa, inquit lib. 12. ut contenti propriis aliena non concupiscerent, cavet lege de terminandis praedictis. Cum enim jussisset unumquemque agrum suum circumscribere, atque in finibus statere lapides, bos sacros Iovi Terminali esse voluit: jussitque ut quotannis stata die res divina eo loco in paganorum coetu fieret, sacro cum primis nobili festo in honorem deorum, qui terminis tutelares praesident. Id Romani vocant Terminalia, sicut lapides ipsos terminos, quos nostri variante una littera τερμίνους: quos si quis transferre ausus fuisset aut tollere, lege terminali caput ejus bis diebus devovet, interfectori ipsius, tanquam sacrilegi, impunitate promissa & pultate a sceleris. Et ex Numae instituto non hostiae Terminalis caedebantur, quod nefas esset eos lapides cruentari, sed liba & frugum primitiae offerebantur, uti ibidem auctor est Dionysius. Sed postea, teste Plutarcho, obtinuit, ut animalia eo quoque festo immolarentur, veluti porca aut agnus. Horatius:

Vel agna festis caesa Terminalibus.

Praeter ceteros Ovidius horum sacrorum ritum in secundo fastorum accurate describit.

Quorum vero haec tam multa de paganis fertis? Nimirum ut intelligatur ad aliquod eorum festorum ludos Herculaneenses pertinuisse: ludum quippe pars non ultima religionis festorum fuit. Potissimum vero ad Terminalia, quae jam appeterent, ut ex initio epigrammatis constet, eos ludos spectasse crediderim. Cetera nunc porro exequamur.

L. AVEVSTIVS. L. L. STRATO.) Magistrorum nomina subnestantur, omnino duodecim. Suspiciabar duodenarium magistrorum numerum in nostris hisce pagis fuisse observatum: ex prilco Etruscae gentis Instituto, quae, ut in Etruscis originibus demonstrabitur, duodenario numero summopere est delectata, in tantum ut quancunque insiderent regionem, duodenis eam urbibus incoheret, ut cetera omittam. E. augebat suspicionem, quod in finitimo pago Iovo duodecim quoque magistri essent, ut patet apud Grut. p. 59. §. item in altero paganico epigrammate, quod Cepae prostat, (non

II. De Campano theatro :

Exstant in hunc usque diem Campani theatri ruinae prope cryptoporticum, & prope turrim S. Erasmi, quam nostri homines, ut obiter dicam, Capitolium fuisse ajunt, quibus vero iudiciis ibi potius, quam alibi Campanum Capitolium adstruant, ignoro. Multo majora me adolescente ejus theatri vestigia superabant: nam mini ante amplius viginti annos magnam illius hemicycli partem fuisse disiectam, non aliam puto ob causam, quam ut sigulinae ibidem exercendae patentior area explicaretur. Supra theatri cuneationem quaedam surgunt novitii operis caenacula, in quibus ante centum & triginta fere annos Camillus Peregrinus senior, poeta celeberrimus, hujus Cathedralis Ecclesiae primicerius rusticabatur (87).

V 2

Hoc

(non vero Casini, ubi id per incogitantiam statuit Fabrettus p. 626. n. 225.) duodecim quoque magistrorum nomina recensentur. Tamen, ne hisce argutationibus nimis indulgeam, facit, quod in eo Campano elogio, quod idem Fabrettus habet p. 635. n. 298. tredecim magistrorum nomina (si modo id epigramma est paganicum) adscribuntur: ubi post magistrorum nomina subjungitur: HEISCE. MAGISTREIS. CERERVS. MVRVM. ET. PLVTEVM. LONG. P. LXXX. ALT. P. XXI. FACIVND. COIRAVERE. EIDEMQ. LOID. FEC. C. ATILIO. Q. SERVILIO. COS. Is murus cum superstructo plateo (idest cortinula, *Σκαμνός*, ac veluti podio) ad spectandum ludos adificatus fuit. Quare, ut obiter moneam, non e materia tantum apud nostros loca ad spectandum antiquissimis temporibus construebantur, sed etiam mansura, & stabilia.

Adscribam porro *ἑταίρους* ea tantum nomina, quae inexpertum lectorem remorari possint: C. BLOSSIUS M. L. PROTEMVS. M. RAMNIVS. P. L. DIOPANTUS (idest Diophantus) T. SYLPICIUS. P. Q. (idest Publius, *Quinti* supple *libertus*) PVL. (non *Pulcher* interpretandum videtur; sed Graecum aliquod cognomen a *πύλ.* aut *πύλ.* syllaba incipiens libertino homini videtur potius asserendum, quae sexcenta esse possint) Q. NOVIUS. Q. L. PROTEMUS. M. PACIVS. M. L. PHILEMARTIO. M. LICCVLEIVS. M. L. PHILINUS. A. POLLIVS. P. L. ALEXANDER. Numerius MVNNIVS &c.

C. COELIO. C. F. CALDO. . DO. MITIO. CN. F. AHENOBAR. COS. Idest anno V. C. DCCLX. Suppletur hinc fragmenta Capitolina, quae habent... CALDVS L. DOMITIUS. C. . . Et ex his vicissim fragmentis Lucii praenomen, quod in

nostro marmore deperit, alteri consuli Domitio vindicatur. Apud Senatorem & Obsequentem eodem ordine C. Coelius, L. Domitius sine cognominibus hoc anno consules eduntur: sed Aiconius in Cornelianae *ὑψηλὸν πρότερον*: L. Domitio, inquit, C. Coelio *cof. S. C. factum*, *aequis Cretenfibus mutuum pecuniam daret*. Quod ordo in enuntiandis consulibus haud raro permutatus reperitur.

(87) Inter manu exarata ejusdem Peregrinii senioris poemata, quae is, quem toties honoris causa nominavi, Iosephus a Capua Capycius a viro nobili Alexandro Peregrinio sibi humanissime commodata breviter editurus, existit elegans capitulum ad quendam Iohannem Camertinum Capuae olim Vicarium. Eo capitulum universae vitae suae rationem poeta exponit, se jam chori ministerio exauctoratum altitum haec subjungit:

*E son' uscito ancor dalla cittade,
Me ne so in villa in lieta spiaggia aprica
Senza ricchezza e senza povertade.
In cui rimiro dove fu l' antica
Capua, e veggio ch'ov'ebbe alti palaggi,
Or tronca il rozzo metitor la spica.
Ove son dico le delizie, e gli agi
De miei Campani eroi? ove i Perolli?
Ove i Pacuvii? ove i Gubelli e Magi? &c.
Qui vivo in parto lieto, e dolce inganno
Faccio a me stesso al fin della mia vita,
Che già m'appresso al settantesimo anno.
Stommi in una casetta erma e romita
Sopra un TEATRO antico fabricata,
Ove ogni vento ha libera l'uscita. &c.
Saper volete come si dispensa
Da me la vita? Levommi a l'auroza
Di letto a ben'oprar con voglia accensa,
Passaggio un miglio, o poco men tal'ora
Sin dell'ANFITEATRO alle ruine
Che stanno in pie con meraviglia ancora: &c.*

Hoc theatro, quod sub Caesaribus aedificatum postea docebo, fueritne aliud Capuae antiquius, ignoratur. Cum Romae primus omnium Magnus Pompeius non sine bonorum reprehensione lapideum theatrum (idque cum Veneris aede ita copulatum, ut tantum se Veneris templo gradus addidisse causaretur) extruxerit: vix videntur ante id tempus theatra in Italia, nisi lignea, existisse. Si quis tamen Campanorum id luxui tribuendum velit, ut ante Pompeiani theatri tempora lapideum aliquod nostri habuerint, non contendam: modo stante Campanorum rep. id fabricatum affirmant. Verum quid magnopere in istiusmodi ariolationibus operae pretii? Hoc certe, cujus adhuc supersunt vestigia, sub Caesaribus fuisse a Campanis constructum mihi paullo post demonstrabitur.

Sanfel-
cio lux.

Nam hoc primum omnium statuendum puto, quod haecenus indicavi aedificium, id revera theatrum fuisse, non vero aut alterum amphitheatrum, aut quidvis aliud. Quo labore superfederem, nisi vir summus Antonius Sanfelicius, non theatrum illud fuisse, sed alterius amphitheatri reliquias existimasse videretur. Malim tamen aliorum illius orationem accipere, (88) quam quidquam secus de viro clarissimo cogitare. Quidquid tamen ille senserit, danda est venia, quod ea aetate nondum detectus esset in huius, de qua disserimus, fabricae ruinis is lapis, qui nunc ad S. Eligii prostat, quo quidam Luceius Peculiaris REDEMPTOR. PROSCENI fuisse dicitur: de quo saxo infra dicetur.

Quis Ca-
puae thea-
trum a
fundamen-
tis extrui
curavit.

Nam aliud mihi marmor prius illustrandum suscipiam, quo marmore quis demum ille fuerit, qui theatrum hoc a fundamentis excitari curavit, aperitur. Itaque ab amphitheatri titulo non fuit disjungendus is lapis, ex quo tum theatri aetatem assequi licebit, tum ejus operis EXACTOREM. Exstat id elogium Capuae ab *Ebulensi* regione occidentem versus pergenti sinistro viae latere in hunc modum:

D. M. S

(88) Dum Campanae magnificentiae reliquias describit Sanfelicius: *Exstant ex illis, inquit, duae amphitheatri moles opere Dorico &c.* Duone veteris Capuae amphitheatra adstruit, ita ut hoc quod modo indicavimus theatrum, vir eruditus pro amphitheatro altero habuerit? anne vero Calpurnium imitatus, qui ecloga vii sic pulchre amphitheatrum circumscribit:

*Et GEMINIS medium se MOLIBVS al-
ligat ovum:*

eodem ille sensu *duas amphitheatri moles dixe-
rit?* Ita prorsus. Et accedit quod in sequentibus

de uno evidenter aedificio loquitur: *Duae, inquit, amphitheatri moles opere Dorico, tam vastae, eaque architectura, ut nemo sit, qui primo EIPS aspectu non obstruatur &c.* Quid quod hoc, quo de agimus, theatrum jamdudum extimis ornamentis nudatum nulla operis Dorici indicia de se dare Sanfelicio potuit? Ea tamen ambigua Sanfelicii dictio Maximiliano Missonio fecit, opinor, officias, qui in itinere per Italiam Gallice conscripto *les restes de deux amphitheatres* Capuae superesse narrat.

D. M. S

Q. ANNIO. IANVARIO
 EXACTORI. OPERVM. PVBL
 ET. THEATRI. A. FVNDAMENTIS
 HVIC. ORDO. DECVRIONVM
 OB. MERITA. EIVS. HONOREM
 AVGVSTALITATIS
 GRATVITVM. DECREVIT
 VIXIT. ANN. LXXI. VIVOS
 SIBI. FECIT. POSTERISQVE
 SVORVM.

Et refertur hoc quidem a Grutero p. 354. 7. Sed primum alio positu linearum, deinde LXX anni Q. Annio tribuuntur, cum in saxo sint LXXI; demum quarta inscriptionis linea, quae maximi est ad rem nostram momenti, mutila exhibetur hoc modo, ET . . . MEN- TIS. Et, fateor, litterarum vestigia ita fugientia ea cippi parte offendi, ut, nisi in schedis cujusdam Silvestri Ayossae, quae quasdam nostrates epigraphas oscitanter descriptas habent, eum versum integrum reperissem, vix divinando eum assequi potuissem. Non sic tamen ob- litterati sunt characteres, quin postquam iis schedis doctior effectus ad marmor rediissem, non illico singulas litteras probe agnoverim.

Ea in inscriptione cum Augustalium mentio fiat, qui rarissime Augusto vivente, & nonnisi extra Romam, post Augusti vero tempora passim audiri coeperunt: omnino post Augustum theatri opus ex- aedificatum oportuit. Ac de Augustalium ordine nihil hic me atti- net dicere, quod eam tractationem alibi susceperim. *Honor augu- stalitatis gratuitus* ita hic dicitur, uti apud Grut. 393. 5. itemque 475. 3, & 4. HONOREM. DECVRIONATVS. GRATVITVM. *Augustales* vero *gratuiti* reperiuntur apud Grut. 172. 13. 432. 3. & 454. 7. necnon apud Fabrettum p. 403. n. 304. Non alii porro sunt decuriones aut augustales *gratuiti*, quam gratis & sine ulla impensa ob aliqua sua merita in eos ordines allekti: unde apud Fabrettum p. 744. n. 530. diserte legitur AVGVSTALI GRATIS CREATO. Nam ceteroqui quicumque decurionatum aut augustalitatem conseque- rentur, aut pecunia iis eroganda erat, aut opus publicum facien- dum, aut munus edendum, aut tale aliquid, ut ex innumeris in- scriptionibus constat. Q. autem Annius Ianuarius ob theatrum sua cura a fundamentis erectum gratis in Augustalium ordinem fuit a Campanis decurionibus cooptatus. Quid vero sibi velit EXACTOR.

OPE-

Marmoris
& theatri
actas.Augusta-
les aut de-
curiones
gratuiti.

Quid ex-
actor ope-
rum pu-
blicorum.

OPERVM. PVBLICORVM, ne longum faciam, consule subſtratam hic notam (89).

Campani
proſcenii
redemptor
quis?

Habes *exactorem* operis hujus: de ejusdem theatri, aut ſaltem ejus partis, quae proſcenium dicebatur, *redemptore* nunc accipe, nempe eo, qui proſcenium faciendum conduxit, aut eo quidem certe, qui ejusdem proſcenii ſarta teſta tuenda ſuſcepit. Fuit autem is, qui in veteri anaglyptici operis marmorea tabella reperitur in hunc modum: LVGGEIVS. PECVLIARIS. REDEMPTOR. PROSCENI. EX. BISO. FECIT. Atque ejus quidem anaglypti delineationem in tabula excuſam habes, quam vide: ejusdem vero explanationem, quam poſt tot clariffimos viros eam rem agreſſos potui, ne te amplius detineam, in eam quam hic ſubnexui notationem (90) conjeci.

Anaglypti
explanatio

Ana-

(89) Eſt EXACTOR. OPERVM. PVBLICORVM nullo in alio, quod ſciam, marmore occurrir: tamen quid *exigere opus* apud veteres ſignificarit, ex veteribus ſcriptoribus ſatis intelligimus. Cicero pro do. *Quid*, inquit, *operum publicorum exactio?* *Quid inſcriptio nominis tui?* Columella lib. 1, cap. 7. *Nulla eſt autem maior vel nequiſſimi hominis cuſtodia, quam operis exactio.* Atque id quidem explicare ac plena oratione Plinius x. epiſt. 85. *exigere rationem operis* dixit: *Exigendam eſſe a Dione rationem operis, antequam reſp. traderetur, quod aliter ſciſſet, ac debuiffet.* Et habet exactor reſpectum ad redemptorem: ille opus *exigere*, hic *tradere* dicebatur. De ſartis teſtis exigendis multa habet Tullius lib. 1 in Ver. Ac ne plura: *exactior operum publicorum* is eſt, qui in ſexcentis aliis inſcriptionibus curator operum publicorum appellatur. Et quod in Campano marmore additur ET. (ſupple ex τὸ τοῦ EXACTORI) THEATRI. A. FVNDAMENTIS: ſic etiam dicitur, ut alibi ſaeppiſſime curator *aedium ſacrarum, riparum, cloacarum, pontis, viarum ſternendarum &c.* Illud autem A. FVNDAMENTIS eo eſt additum, quia, abſque hoc additamento, exactor ſartorum tectorum theatri intelligi potuiſſet. Plura ſuper hac re non addam, ne lectori ſim incommodo; quem ne nimia jam prolixitate offenderem, ſchediaſma quod modo de ea re conſcripſeram, ubi etiam de redemptoribus, arbitrata, & probatione operum publicorum mihi agitur, nolui prelo committere; quod brevi fortaſſe dabitur, cum Campanae omnes inſcriptiones in unum volumen cogentur.

(90) In Campani proſcenii anaglyptum exercitatio.

I. De ſingulis ejus anaglypti imaginibus.

Primus omnium qui hanc anaglypticam tabulam, etſi parum exacte delineatam evulgaverit, fuit Ioh. Petrus Paſchalis, commendatione ille

quidem digniſſimus, quod illud monumentum publice ut collocaretur cum Campano magiſtrato egerit, niſi etiam perexiguo edico libello eodem evaſiſſet, ut illas Palladis, Iovis, Cupidinis, &c. (ſic enim pharetrata illam imaginem interpretatur) effigies ad Trinitatis myſterium detorqueret.

Sed & vir erudiſſimus Ioh. Mabillonius ſuo illo per Italiam itinere cum marmor oculis delibaverit, digniſſimum duxit, quod cū eruditis viris commune faceret (etſi parum accurate delineatū, quod illud e Paſchali deſcripſiſſet) brevi etiam explicatone adjecta, quae non poteſt ſine piaculo praeriteri. Sic enim ait: *Ioh. Petrus Paſchaliſſet ſec. Teſu exiguo libello has figuras explicavit; ita ut prima figura machinam verſatilem ad ſuſtollendos lapides grandes, ſecunda ſculptorem vel architectum, tertia Palladem, quarta Iovem ſedentem, quinta Cupidinem, ſexta ſenatorem qui impenſa operi ſuppeditabat, ſeptima denique Volturum ſtuivum ſignificari exiſtimet. De quatuor primis explicationibus viz ulla difficultas: alias non facile admiſſuri ſunt viri eruditi. Nam & quinta Apollinem reſert melius, quam Cupidinem, qui nuda pingi ſolet: ſexta ſacrificum, qui Genio theatri ſacrificat, dextra craterem effundens in aram, ſiniſtra flores in cornucopiae geſtans. Nam Genio rei ſacra fiebat neco & floribus ex Varrone & Cenſorino. Apud Oſhelium tab. XLII Genio Auguſti eodem modo ſacrificatur. Porro Genium ſerpentis imagine aliquando ſignificatum fuiſſe, praeter Roſam, Virgilius auctor eſt Aeneid. lib. v. Vnde ſeptima figura ſine dubio exhibet Genium theatri, ut titulus ſuperpoſitus indicat. Sic apud Grut. p. 111. Genius theatri Pompeiani, apud Reineſium p. 183. Genius theatri Auguſti legitur. Sed haec viderint alii.*

Demum Raphael Fabreus in volumine inſcriptionum p. 78. Mabillonii explicatione in medium allata, hoc tantum a viro erudito diſſentit, quod quem Apollinem putat Mabillonius,

Anaglyptum illud centum prope ab hinc annos e theatri rudibus erutum postea sexviri Campani in fornice S. Eligii collocandum curarunt; ibidem nimirum, ubi hunc amphitheatri titulum, quem hoc qualicumque commentario illustravimus, in eum modum, quem supra posui, suppletum statuendum iusserunt. Vtinam vero eandem diligentiam sexviri ceterique Campani decuriones adhibuissent in iis statuis, columnis, aliisque ornamentis servandis, quae elapso saeculo ex ejusdem theatri ruinis ab Hieronymo Vva, aliisve, ad quos illa possessio, quae turris S. Erasmi dicitur, transit,educta fuere, ac Romam, Neapolim, alioque aucta; uti testatur Ioh. Petrus Paschalis in perexiguo libello, quem de ea anaglyptica tabella vulgavit. Habenda est Peregrinio gratia, qui in Camp. Fel. p. 155, & 739. tres inscriptiones in theatro repertas ad posteros transmisit. Quod si ejusdem viri egregii lucubrationes doctissimae non confla-
 grassent; quot vetusta monumenta, quae non exstant, haberemus? Quae jam ob unam viri magni mentis alienationem aeternum desiderabimus.

LECTO-

nus, is Dianam *alio succinham esse* verissime affirmat. *Mulieris quippe, inquit, est ille vestitus, & omnino similem cum arca, pbaretra & venabulo (quod soli usquam appellum non memini) nummi obavus & undecimus tab. L. apud Ose-
 illum exhibent, ut marmora praetermittam. Verissime id, inquam, nec est cur de eo quisquam addubitet: & accedit, quod numen Capuae* *utroque non aliud quam Diana fuit, & quod ex* *templa percelebri Dianae Tifatinae, & ex aliis* *constat monumentis. Sed tamen post Mabillonii & Fabretti doctas animadversiones & cona-* *tus de integro hunc lapidem volvere aggredior.*

Ac primum de sacrificio & serpente non usque adeo certa sunt quae Mabillonius statuit, quin potius imaginem illam, cui crater in manibus, Genium fuisse putem, serpentem vero interpreter Capuae *διαχρησιν* simulacrum. Quare singulas jam lustrabo imagines a postrema exorsus. Non enim, uti dixi, serpens ille cristatus pro Genio theatri esse accipiendus videtur, sed ad vetustissimas fortasse Capuae origines alluditur: Nam Campani initio Opici fuere: Opicos vero a serpentibus sic appellatos, testatur Stephanus in *Οἱ πικτοὶ* in haec verba: *Οἱ δὲ, & οἱ Οἱ πικτοὶ ἀπὸ τῶν ὀφιδῶν. Alii vero, inquit, Opicos, quasi Οφιδίος, a serpentibus appellatos putant.* Servius ad illud Aen. vii, *Ofcorumque manus* sic commentatur: *Capuenses dicunt, qui ante Opici (fortasse legendum Opici, aut certe Opici) appellati, quod illic plurimi abundauere serpentes: nam graece ὀφίς dicitur* *serpens.* Porro qui antea Opici a serpentibus di-

cebantur, postea contractius *Opici & Ofci* sunt appellati; uti jam viri docti demonstrarunt. Quare serpens ille videtur Capuae *διαχρησιν* signum fuisse, uti Capricornus Augusti, & alia id genus, quae huc congerere non est opus. Accedit, quod in hunc usque diem nostra haec civitas duo sibi insignia usurpet, unum ustratus, quo crux depingitur, alteram, quo septena serpentes in cratere surrecti exculpuntur. Peregriniam sane memini in Camp. Fel. (quamquam locum reperire non potui) negare pro satis antiquo habendum esse illud insigne crateris cum serpentibus: sed illud quoque memini novitatem ejus stemmatis nullo modo a laudato viro probari. Et ceteroqui etiam scio, cum primum ista insignia usurpari coeperunt, ad veteres origines laepe alludi placuisse: in tantum ut non pudeat hodie Gaditanos, quamvis Christianos, in publica sigilla Herculem exhibere cum hac inscriptione *Hercules Gadium fundator daminatorque*, id quod didici ex to. xi biblioth. selectae Clerici p. 121. Quid ergo impedimento est, quominus, cum primum hoc sibi insigne nostri cives asciverunt, ad veterem de serpentibus narrationem spectarint? Nam quod in cratere eos angues assurgentes effuxerint: id eo spectat, quod nostra haec Campania, quam Opici initio inhaeserunt, Crater olim appellabatur, quod ejus pars litoralis in crateris formam sinuatur. Strabo de Campania loquens sic ait: *Antiochus ab Opici habitatum fuisse eam regionem narrat, qui videm & Ausones appellarentur: et Polybius significat se pro duabus diversis gentibus eos habere;*

ait

ait enim *Opicos & Ausones terram quae est circa CRATEREM incoluisse*. Potest igitur non inep-tem serpens ille ad eam, quam dixi, narratio-nem referri: nam quamvis opinio sit quandoque veteres Genium sic depinxisse, ut anguem ex-sculperent: tamen nihil magis in proposito mar-more quis Genius theatri fuerit declarat, quam superposita inscriptio. Nunc epigrapha illa *GENIVS THEATRI* non supra serpentem, sed supra praecedentem figuram scalpitur, quem-admodum in tabula vides. Fugit enim virum magnum memoria, qui supra serpentem eam inscriptionem statuit.

Neque enim dubium esse potest, quin is qui dextra pateram, sinistra cornucopiae gerit, is demum Genius theatri sit habendus. Docet id tum ei superne respondens epigramma, tum etiam quod Genius eo demum habitu a veteri-bus depingatur, uti Traiani & Hadriani numis-mata testantur. Nec alia specie, opinor, vise-batur Genius populi R. qui regione urbis octa-va aureus stabat. Certe Genii publici, qui In-liano ad imperium evecto per quietem apparuit, non alia deformatio fuit. Nolle tamen, inquit Ammianus xx, 12. quae declarationis Augustae praecesserat diem... per quietem aliquem visum, ut *FORMARI GENIVS PVBLICVS SOLET*. Qualis vero illa species fuerit lib. xxv, cap. 5. declaratur: nam sub tentorio degens imperator, vidit squalidius... spectem illam Genii publici, quam cum ad Augustum surgeret culmen conspexit in Galliis, velato capite, cum cornucopia, per au-laea tristitiam discedentem. Haec dum scribo grandis-culos duos Constantii Chlodi nummos licuit contrectare: in quorum averfa parte *GENIO POPVLI ROMANI* inscripta Genius sic ex-hibetur, dextra ut pateram effundat, sinistra cornucopiae ferat, capiti vero calathum infi-sistentem habeat. Et calathum, quem Genii vertici haec numismata superimponunt, ne a nostro quidem anaglypto supra Genii caput ab-fuisse suspicor: quamvis enim ea parte marmor contractum cernatur; tamen intervallum quod inter utramque superpositae inscriptionis dictio-nem intercedit, nonnulli est indicio surrectum aliquid supra Genii caput existisse, quod epi-graphen interrumpi cogeret. Verum de calatho quidem res est incerta: sed tamen capite vela-to, quemadmodum Ammiani verba modo reci-tata declarant, hunc nostrum fuisse, ex lactinia a capite in sinistram humerum dependente pa-lam fit. Non est ergo haec penultima imago sa-crificantis aliquis, sed ipse Genius theatri sacri-ficantis ritu exhibitus. Quae cum ita esse cer-tissime demonstrarim: illud quoque sequitur serpentem, de quo supra dicebam, quidvis potius, quam Genium fuisse.

Sed si tamen eum anguem pro Capuae sym-bolo accipere forte detrectas, & ad Genium re-ferre mavis: sic transigi res poterit, non ut ille coluber Genius fuerit, sed Genii tantum *δαίμων* *ἐπιτάμιος*. Neque enim temere hoc est, quod Virgilius v Aen. 95. post serpentis ac-

caratam descriptionem subiecit:

*Incertum Geniumne loci, famulumne parentis
Esse putet.*

Ad quem locum Servius nullum locum Genio carere dicit, qui per anguem plerumque osten-ditur. Rhodorus in xxi orig. 4. *Angues autem apud gentiles pro genitis locorum erant habitus semper: unde & Persius:*

Pinge duos angues, pueri, sacer est locus.

Vide quae Casaubonus ad Persii locum notavit, ex quibus intelligas deos quovis topicos sive locorum Tutelas per angues fuisse designatos unde & Propertius lib. iv, elegia 8. de dracone:

Lanuvium an nos vetus est Tutela draconis.

Tutela autem & Genius una eademque res fuit, uti patet ex Gruteriano epigrammate p. 105. 2. *DEO. TVTEL. GENIO. LOCI*. Apud Am-mianum quoque xxi, 28. sic reperio. *Et puta-batur Genius quidam tutelae salutis appositus eam reliquisse*. Cetera porro, quae apud eundem se-quuntur, sunt scitu iucunda: *Ferunt enim, in-quit, theologi in lucem editis hominibus cunctis, salva firmitate fatali, huiusmodi quaedam velut altus restura nunquam scitari, admodum tamen pau-cissimis visa, quos multiplices auxere virtutes*. Id-que & oracula & aures docuerunt praecleari: in-ter quos est etiam Menander Comicus, apud quem bi senarii duo leguntur:

*Ἄνθρωποι δαίμων ἀνδρῶν συμπαρίσταται
Εὐδὸς γενόμενος, μυστικῶς τῷ βίῳ.*

Talesque fuisse ait Pythagorae, Socratis, Nu-mae, Scipionis, Marci, Octaviani, Trismegisti, Apollonii, Plotini gentios. Quanquam quae vi-ri docti de gentis sive daemonis ex ethnicorum doctrina collegerunt, vel si summatim delibare velim, dies me citius, quam sermo deficiet (nec assum agere tanti erit) tamen vel ex illis paucis, quae dixi, intelligis eorum pleraque ex vera Angelorum bonorum malorumque doctri-na ad ethnicos manasse. Nam malum etiam uni-cuique genium veteres assignarunt: Cum nasci-mur, inquit Servius ad vi Aen. 717. *Duos Ge-nios sortimur; unus est, qui hortatur ad bona, al-ter qui depravat ad mala*. Et apud Florum iv, 23. memini legisse, atram quandam imaginem Bruto per noctem oblatam, & quae esset, in-terrogatam, suus, respondisse, *MALVS GE-NIVS*. Per bonos gentios & desideria nostra, in-quit Apuleius, & merita ad Deos committant... qui ultro citroque portant hinc petitiones, inde sup-petias, ceu quidam utringue interpretes & saluti-geri. Eisdem omnium non modo alicorum testes, verum etiam cogitatorum appellat: eisdem ait pos-si mortem trahere veluti custodiam suam ad iudi-cium, atque illi in causa dicenda assidere: si qua committatur arguere; si qua vera dicat, asserua-re; prorsus illius testimonio ferri sententiam. Ac ne illud quidem a nostra religione magnopere abhorret, quod non tantum hominibus, sed & urbibus & locis gentios praefidere putabant: un-de Prudentius ad Sym. lib. 11, 444.

*Quantum cur genium Romae mibi fingitis anam,
Cum portis, dorsibus, thormis, stabulis solentis
Ass-*

*Assignare suos gentes, perque omnia membra
Pribi, perque locos gentiorum millia multa
Fingere?*

Hinc in nostro hoc marmore & alibi GENIVS THEATRI legitur. Hinc apud Grut. 75. 1. GENIVS. CONSERVATOR. HORREORVM. GALBIANORVM. Et sexcenta huiusmodi. Illud quoque ex inscriptionibus constat, quod est sane tritissimum, qui in maribus *Genius*, in feminis *Iunonem* audisse. In una eademque inscriptione apud Fabrettum p. 73. n. 72. GENIO. ET. HONORI. MAGI. GERMANI. . . ET. IVNONI. CISSONIAE. &c. Hinc illae occurrunt apud Gruterum dedicationes Iunonibus *Claudiae*, *Inniae Torquatae*, *Gaviae Albanae*, *Iuliae Auspinae* &c. Ac de gentis plura jam, quam oportuit.

Iam vero tres illae in medio anaglypti figurae nihil dubium, quin Iovem, Palladem & Dianam exhibeant. Iupiter quidem cum dextra fulmen habeat, non alius erit quam Iupiter Tonans, qui in Capuae Capitolio aequae ac Romano colebatur. Romae in aede Iovis Capitolini tres fuere cellae ex ordine, inquit Dionysius, a lateribus communione parietum clausae: mediae Iovis, utrinque altera Iunonis, altera Minervae, sub eodem laqueari eodemque testio. Eandem trium deorum *συνναών* communionem in coloniarum Capitolii imitabantur: ab eaque est causa quod Arnobius ait: *Nonne vides in Capitolis omnibus virginales esse species Minervarum?* Idem Campanae aedis Capitolinae Dii *σύνναοι* fuere, nisi quod pro Iunone Etruscorum patris numine Diana a Campanis Etruscis colebatur, (ut alibi mihi demonstratum) & Diana ceteroqui eadem, quae Iuno fuit. Ergo tres isti Dii Iupiter Tonans, Minerva & Diana, qui in medio marmoris depinguntur, Campani Capitolii Dii *σύνναοι* fuerint. Apposite autem tribus hisce *συνναοις* Dii *Genius* loci seu theatri conjungitur, quemadmodum apud Reinefium cl. 1. n. 28. I. O. M. IVNONI. REGINAE. MINERVAE. ET. GENIO. LOCI. T. FL. PEREGRINVS. . . V. S. L. M. Sed in nostro, uti dicebam, anaglypro Diana pro Iunone pingitur ob causas mihi modo memoratas.

Et quidem eodem posito hic Iovem, Minervam, Dianam exsculptos puto, quo in aede Campani Capitolii viscebantur. Minerva ac Diana stantibus Iupitres sedet: sic quoque in Capitolio. Porphyrius apud Eusebium in 111 de praep. 3. Iovem sedentem facit, superne nudum, inferne rectum, ut hic vides. Adhaec diademat quoque nostro in marmore conspicitur: dextra fulmen gerit (& Iupiter, inquit Minucius, cum Capitolinus dicitur, tunc gerit fulmina) sceptrum vero sinistra. Ac de scepro Iovis Capitolini Augustinus iv de civ. 9. ait: *Ipsum enim deorum omnium, deorumque regem esse volunt: hoc ejus indicat sceptrum, hoc in alto colle Capitolium.* Quanquam & extra Capitolium Iupiter cum scepro effingebatur; cuiusmodi est Iovis simulacrum, de quo Pausanias in Atti-

cis σκῆπτρον inquit ἐχῆν &c. Et Eliacorum prior cap. 11. de Iove Olympio ait: τῇ δὲ ἀρχεργῇ τῷ θεῷ χάσμεν ἐστὶ σκῆπτρον μεταλλοῖς τοῖς πασιν ὑδισμένον. *Laeva elegans sceptrum habet omnium metallorum varietate distinctum;* ad notandum, ut opinor, diversum pro hominum ingeniis supremi numinis esse imperium, probos scepro aureo regi, in refractarios ferreo animadverti: quo spectare putem illud ex altero psalmo, quod αὐτολεξὴ ex Hebraeo sic habet: *Palces*, seu *reges eos scepro ferreo*. Et sceptrum quidem in nostro marmore crassiusculum vides, cuiusmodi olim fuisse mihi persuasit. Nam profecto Homerus Od. xvii, v. 195. & seq. ἰσχυρὰν & σκῆπτρον ὁμωνύμων ponit: & il. β. 265. Vlysses Theristae convitia iustitiae

Σκῆπτρῳ δὲ μεταφρενον ἵδε καὶ ὦμον Πλῆξεν.

unde & vibex ei cruenta in dorso extumuit. Et sane quidem caput, seu globulus ille quo sceptrum in nostra tabella praefixum vides, ad percutiendum non parum momenti habuit. Proprium autem ac peculiare Iovis sceptrum fuisse docet Servius ad Aen. xii, 106. *Et autem, inquit, sceptrum addibebantur ad foedera, haec ratio est, quia majores semper simulacra Iovis addibebant: quod cum tardiosum esset, praecipue quando fiebant foedera cum longe positis gentibus: inventum est, ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Iovis. Sceptrum enim ipsius est imperium.* Ab Iove reges sceptrum, tanquam insigne imperii, obtinere credebantur. Hom. Il. β.

Εἰς βασιλῆας, ὧς ἔδωκε Κρόνῳ παῖς ἀρχυλομήτωρ Σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

De Diana, quae supra ex Fabretto recitavi, satis esse possunt. Minerva vero talis hic ferme sculpsit, hastata, galeato & cristato vertice, cum Medusae capite in pectore, qualem Pausanias depingit in Atticis cap. 24. *In galeae, inquit cono Sphinx eminet. . . utraqueque galeae partem gryphes tenent. . . Minervae ipsius signum (ὁρῶν ἐστὶν ἐν χιτῶνι ποδῆραι, καὶ οἱ πατὰ τὸ σῆμα ἢ κεφαλὴ Μεδούσης &c.) vestio statum est, cum tunica talari: in ejus pectore Medusae caput ex eborae fultum. . . manu bastam tenet, jacet ad pedes scutum.* &c. Quid veto causae est, quamobrem dexteram manum machinae admotam habet Minerva? non enim hoc significatione vacat. Sine ulla controversia spectari puto ad Palladem cognomento *Μαχανίτιδα*, de qua haec apud eundem Pausaniam in Arcadicis cap. 39. invenio: *Ἐστὶ δὲ Ἀθηνᾶς ἱερὸν ἐπὶ κληῖσιν Μαχανίτιδος, ὅτι βυλῶματων ἐστὶν ἡ θεὸς παντοίων καὶ ἐπιτεχνημάτων εὐρέτης.* Minervae etiam illic *Μαχινάτρίς* delubrum: hoc deae cognomen inde est, quod ipsa excogitationum omne genus & machinationum inventrix existat. Quod si Pallas hic exsculpta *Μαχανίτις* fuit, quidni etiam Iupiter & Diana eodem pertinebunt? Testis mihi idem Pausanias in Corinthiacis cap. 22. ubi cum de cippo quodam Dianae, Iovis, Minervae simulacra sustinente dixisset,

Subjicit: *Λυκίας δὲ ἐν ἐπιγραφῇ Μυχανέως τὸ ἀγάλμα ἔχει Διός. Lyceus versibus mandavit, signum illud esse Iovis cognomento Machinatoris. Si Iupiter ille Μυχανέως fuit, etiam σὺμβωμοι Diana atque Pallas Μυχανίδες fuerint oportet: idemque de anaglypto nostro dicendum erit.*

Sequitur jam altera imagnicula humi cubans cum malleo & scalprio in opus nescio quod incumbens. Demus hoc Paschali, fuisse hunc Luceium, non architectum, ut is quidem appellatur, sed redemptorem, quomodo in marmore appellatur. Inter architectum enim & redemptorem interfuit sane plurimum. Tacitus i. hist. 27. *Libertus Onomastus nuntiat expectari eum ab architecto & redemptoribus.* In veteribus glossis *redemptor* est ἐργολάβος sive qui opus faciendum conduxit, aut qui facta tecta tuenda suscepit.

Demum machina illa versatilis quodnam instrumenti genus fuerit, quodve ejus nomen, neque Mabilionius, neque alii indicaverunt. Fuit procul dubio tympanum, cujus exstat apud Vitruvium x, 9. & apud Lucretium mentio. Tympanum erat machina rotunda ad rotas similitudinem, (nisi quod rota ex radiis, tympanum solidis e tabulis contexebatur, teste Junio Philargyro ad Georg. ii, 444.) qua a calcantibus hominibus versata, sustolliebantur pondera, aut demittebantur. Lucretius lib. iv, 903.

Multaque per trochleas & tympana pondere magno commovet, atque levi sustollit machina nisu. Trochleam, quam tympano adhibet Lucretius, in nostro anaglypto expressam summo in carthesio vides, & per trochleam ductarium funem, qui circum tympanum advolvitur. Id vero quod supra pondus depingitur, alterane trochlea fuit, ut dispartion appellare liceat; an vero ferreus forfex Vitruvianus, quo pondus prehenderetur? Omnino trochlea. Vel hac autem parte hoc anaglyptum viris eruditissimis esse commendatur, quod expressam hic habemus tympani architectonici formam cum duobus eam versantibus tympanoribus, si modo sic eos appellare licet: nam ceteroque Plautus Truc. ii, 7, 49. *tympanoribus* pro tympani pulsatore accepisse videtur.

II. De hujus tabellae usu divinitio.

Dixi jam de singulis tabellae imaginibus. Verum quem, inquires, ad finem excuspra fuit? Nihil de eo Mabilionius. Ac de eo antequam conjicere aggredior, monendum, quod Mabilionius & ante eum Paschalis ad subvehendum pondus eam machinam, quam tympanum appellari diximus, adhibitam hic fuisse putarunt: cum tamen ex positu hominum per eam machinam gradientium, demitti pondus, non subvehi videatur. Verum hinc oritur difficultas, ecquid opus fuerit cippum seu columellam illam e trochlea dependentem deorsum ferti;

non enim columnae nisi supra terram erigantur. Quare subierat mihi sane suspicio, fuisse aliquod lapidis auspicati genus in proscenit fundamenta a Luccio illo redemptore conjecit. Nam quod hodie in templorum & id genus operum fundamenta sacri lapides sollemnibus caeremoniis demittuntur: id veteres quoque consuevisse, lapis apud Grut. p. 39. 5. Romae erutus in ruinis templi Dianae in Aventino idem facit, qui lapis talem inscriptionem praefert:

LAPIS. AVSP. S. Q. CAECILIO. METELLO PONT. MAX. SOLLEMN. CVM. PRAECATIONE. PAL. POP. ROM. CONIECTVS. INFVNDAMENTA PONTICVS MINERV. AVENTINENS. AB. LATERE. COLL. VIC. ARMILVSTR. &c.

Hic Q. Caecilius Metellus is est, qui C. Iulium Caesarem in pontificatu maximo successorem habuit, ex Dione lib. xxxvii. Ac recte quidem ex hac inscriptione Iacobus Gutherius in ii de jur. pont. 5. colligit ritum lapidis auspicati sive sacri (quanquam vide an non LAPIS. AVSPICATO SACRATUS illae notae sint exponendae) in fundamenta demittendi. Sed quis stupor virum doctum corripuit, ut non etiam Taciti luculentissimum locum adferret, quo res universa vivis coloribus depingitur? *Curiam*, inquit accuratissimus scriptor iv hist. 53. *resistendi Capitolii in L. Vestinum confers* (Vespasianus) *equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres.* Vides obiter, ut Suetonii & Xiphilini fidem Tacitus evertit, qui absentem eo tempore facie Imperatorem, cum illi contra non tantum interfuisse suadendo Capitolio Vespasianum, sed & praefuisse velint, quippe quem rudibus purgandis manum admoveisse primum, ac suo collo exulisse quaedam scripserint, quo minus cetera multitudo operam suam denegaret. Pergit vero Tacitus: *Ab eo* (Vestinio) *contracti haruspices monere, ut reliquae prioris delubri in paludes aveherentur, templum isdem vestigiis sistetur: nolle deos mutari veterem formam.* *Vaditimo Kal. Iulias, serena luce, spatium omne, quod templa dicebatur, evinctum vinctis coronisque, Ingressi nominis, quis falsa nomina* (veluti *Sabinus, Statorius, & similia*: Vide Cic. i de divin. Plin. xxvii, 2. Plur. quaest. R. 30. & 31. ex quibus intelliges & in lustratione nomina victimas ducenem prospera fuisse requisita, & in defectu primam quemque militem bono nomine) *felicibus ramis.* Deinde *virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrumque aqua vivis & fontibus amnisque hausta, perlucere.* Tamen *Helvidius Priscus praetor, praesente Plautio Ellano pontifice, lustrata suovetaurilibus aera, & super cespitem redditus caeli, Iovem, Lunonem, Minervam, praefidesque imperii deos praecatus uti coepta prosperarent, sedisque suas pietate hominum inchoandas divina ope assisterent, vitas, quis lig-*

bus LAPIS, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus & sacerdotes & senatus & eques & magna pars populi studio laetitiae comitatus SAXVM ingens traxere: passimque injectis fundamentis argenti aurique stipēs, & metallorum primitias nullis fornacibus vitasse, sed ut gignuntur. Quoniam locum eo integrum descripsi, quo Gutherii lib. 111 caput quintum inde locupletius evadat. Redeo jam ad inscriptum sermonem. Ergo clipeus ille ex fune ductario dependens fuerit sane, si habet, lapis aspicatus in fundamenta profectus conspiciendus: alioqui quid ejus clipei demissio sibi velit non intelligo. Quid si hoc demum ipsum anaglyptum lapis aspicatus fuerit: quo in lapide ritum ipsum demittendi clipei expressum voluerit Luceius? Quemadmodum columna illa, quam amplissimus Cardinalis NICOLAUS CARACCIOLVS nunquam interiturae memoriae Campanorum Archiepiscopus in area ante Cathedralis ecclesiae peristylum nuper erexit, prae se temporibus cereo paschali sustinendo haud dubie inservierat: & tamen universa illa, quae in columnae ambitu insculptur, historia nihil aliud, quam cerei paschalis ritum exhibet, ubi & columna ipsa ejusdem formae cum insistente cereo scalptra visitur. Ex inscriptione vero subiecta cognoscimus Luceium illum cognomento Peculiarem (quis enim Paschali adfensere, qui illud PECULIARIS ad nescio quam Luceii commendationem trahit) & cognomen PECULIARIS occurrit apud Grut. p. 358. 1.) sed ex inscriptione, inquam, cognoscitur Luceium Peculiarem EX BISO id est ex viso, seu per quietem admonitum id anaglyptum fecisse. Ac sicuti in Taciti narratione praetor Helvidius aedi fundandae praefectus vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit: ita Luceius, quod per quietem Paladem ipsam Deam lapidem contingentem ac veluti demittentem videre visus esset, idcirco in eum modum anaglyptum EX. BISO. FECIT.

Atque haec aliquando levissime conjiciebam: quae marmoris ipsius inspectione doctior effectus penitus rejicio. Nam id quidem, quod per tympanum five sustollitur five demittitur, columna certe videtur, quae nulli ad fundamenta usui esse potuit, & ad ejusdem columnae, ut videtur, caputulum elaborandum addidens sculptor dat operam. Tum si lapis sacer is fuisset, in fundamenta conspiciendus, cur non id marniori inscriptum esset, quemadmodum in Gruteriano marmore supra recitatur? Forma ipsa lapidis, quem laminam Paschalis appellat, fundando aedificio inepta fuit.

Quidquid tamen hoc fuit; quin somnium eo marmore depingatur, vox EX BISO dubitare non sinit. Idque somnium a Luceio in Campani Capitolii aede captatum, ex insculptis Capitolinis numinibus, (nam Capuae uti supra dicebam Diana pro Junone colebatur) licet conjicere. Scimus in more olim fuisse positum, ut in aede Capitolina victimarum pellibus inca-

barent illi qui somnia captarent. Ad illud Virgilii vii Aen. 87.

Et caesurum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque potuit:
ait Servius: Incubare dicuntur proprie hi, qui dormiunt ad accipienda responsa: unde est ILLE INCUBAT IOVI, id est dormis INCAPITOLIO, ut responsa posset accipere. Respexit, credo, Servius ad illud Plauti Curc. 11, 2. 16.

Namque INCUBARE satius te fuerat IOVI,
Tibi qui auxilio in iurejurando fuit.

Ca. Siquidem incubare vellet, qui perjuraverat,
Locus non praebere potis est in CAPITOLIO.

Verum quam ob causam haec tabella insculpta fuerit, equis jam conjectura affequeatur? Nec vero id magnopere refert: praesertim cum fieri possit ut perridiculum tantum in usum ea posita fuerit. Nam vide quid conjecterim. Luceius iste REDEMPTOR PROSCENI, non a fundamentis, opinor, exstruendi, sed tuendi fuit. Apud veteres enim scriptores locare aut redimere aedes sacras idem fuit, quod earum facta recta locare aut conducere. Cicero lib. 1 in Ver. n. 50. Aedem Caloris, judices, P. Junius habuit tuendam: atqui ejus heres redemptor eadem oratione non raro appellatur. Paucis interjectis: Cum L. Obavius, C. Aurelius COS. aedes sacras (supple tuendas) locavissent. Accedit quod qui apud Labeonem l. 60. §. 8. D. locat. redemptor pontis appellatur, a viris doctis ita capitur, qui eum factum tectum tuendum suscepit: quanquam eundem portorii redemptorem (sicuti redemptores vestigalium dicuntur) ibi interpretari malim. Ad farrorem testorum autem redemptores non tantum integrum tueri aedificium pertinebat, verum etiam munditiam quaerere, & urinam aliasque hujusmodi sordes arcere. Ad eas propulsandas injurias deorum imagines in his angulis Luceius posuit, ubi urinam facere vulgo consueverunt: nam extrinsecus impietatis fuisset eas imagines temerare; qualis illa Nerontis temeritas fuit, qui Deam Syriam a se antea impense cultam mox ita spreuit, ut urina contaminaret, testante Suet. cap. 56. Scitum est illud Chrysippi apud Plutarchum affirmantis; reddere Hesiodum prohibere, nequis in fluvios aut fontes (qui veteribus sacri fuere) mingat: id tamen esse tolerabilius, quam si quis contra aram, aut locum deo sacratum metat. Anguem autem potissimum Luceius adpinxit: nam ita fieri mos erat, undecunque eam immunditiam arcere voluissent. Persius Sat. 1.

Hic, inquit, veto quisquam faxit oletum.
Pinget duos angues: pueri, sacer est locus: extra Meite.

Verum quo, inquit, somnium? Quid illud EX BISO sibi vult? Ad mentes formidine percellendas EX VISO moniti, five, uti interdum in Grutero legitur, per somnii admonitionem sacrum eum esse locum, atque id se vetare veteres testabantur; id quod ex duabus apud Fabretum inscriptionibus colligo: una est p. 604. n. 43. in hunc modum: D. M. C. ANNI-

DIENI. &c. ad finem vero epigrammatis DIS-
MANIB. NE. QVIS. HIC. VRINA. FA-
CIAT EX VISO NVTRICKS Altera sepulcra-
lis quoque inscriptio est p. 661. n. 513. , ad
cujus finem sic legitur.

... RELIGIOSO. LOCO
... ANCTVS. POSITVS. EST
NE. QVIS. VELIT
LOCO. INIVRIAM. FECISSE.
... PER. QUIETEM
... TITVLO. CAVI

Ea inscriptio adeo attrita dicitur Fabretto,
ut vix legi possit. Itaque quisquis ille fuit, qui
eam excepit, cum *τὸ* RELIGIOSO. LOCO
praeceffisset, putavit, detritis sequente linea
characteribus, SANCTVS legendum fuisse: &
quia S aberat, idcirco duobus praepositis punctis
ANCTVS nobis exhibuit. At equidem quovis
pignore contenderim, nihil initio lineae de-
fuisse, & ANG... S. hoc est ANGVIS in
marmore scriptum fuisse. Quippe ad arcendam
urinam ceterasque hujusmodi injurias, Persio
resse, angues insculpebantur; idque se EX
VISO aut PER QUIETEM monitos facere di-
cebant, quo major didis fides accederet. At-
que ea est, opinor, anaglypti interpretatio.
Hinc etiam in sepulcralibus cippis non oriole
aut ornatus tantum causa, sed ad vetandas
hujusmodi sordes, nonnunquam serpentes ex-
sculptos vidi. Quanquam & ceteroqui sepulcra
contaminare veteres religioni sibi ducebant.
Not. art. poet. v. 470.

*Nec satis apparet cur versus scilicet, utrum.
Minxerit in patrios cineres.*

Et tamen nonnunquam eam ignominiam depre-
cabantur; eoque spectant illae formulae, veluti
quod in Campano marmore legitur; *rogo te mi
pictor, noli mi nocere: & alibi apud Gruterum:
illi Deos iratos, quos omnis colunt, si quis de eo
sepulcro violarit: rogo per deos superos atque infe-
ros... ne mea ossa obuiolos*. Alibi expressa urinae
veratio: HOSPE. AD. HVNC. TVMV-
LVM. NE MEIAS. OSSA. PRECANTVR.
TECTA. HOMINIS.

Tabellae certe nostrae sculptura tam rudis
est, ut bene in hunc usum subitatio opere fieri
potuerit. Et si pictor elegantius secundum gra-
phices canones eam delineavit. Sed quo, inquis,
cympanum? An *παρεργον* operis? An ea species
indormienti Luceio obversata fuerat, ad signifi-
candum & sacrum eum esse locum, & dñs
praeclidibus fuisse exstructum?

Sed piget puderque tam diu huic sculpturae
immoratum, putida tandem interpretatione
emundas criticorum nares offendisse. Tamen
cum mutilo amphitheatri titulo tantum tri-
buissimus, ut iusto in eum volumine commen-
taremur: an illa *σύνταξις* imo & *σύνταξις* ta-
bella (sub eadem enim porticu ad S. Eligii pro-
stat, ubi & amphitheatri titulum collocandum
Campani sexviri decreverunt) cum obscurae
praetertim significationis esset, poterat jejune
ac tantum in transcurso commemorari?

L E C T O R I.

Impune diem consumserit ingens

Telephus? aut summi plena jam margine libri

Scriptus, & in tergo, nec dum finitus, Orestes?

*Nam etiamne, inquis, additamenta? Atqui bis certe, inquam,
non fuisset opus, si perfectio jam elimatoque hoc commentario, tum
demum de eo publicando cogitasset. Verum dum haec pessimo consi-
lio (sed ita erat res, faciundum fuit) inter quotidianae typogra-
phi instantiae obstetricias manus, tanquam disjecti membra poetae,
frustillatim enititur: & nonnulla, sat scio, prodierunt, quibus si
diuturnior lambendi cura accessisset, haud dubito quin forma con-
cinniore conspicerentur: non pauca vero incogitantem praeterivere;
quae ad calcem non inutiliter apponi jussimus in eorum gratiam,
quae visum fuerit*

Meas esse aliquid putare nugae.

ADDI-

ADDITAMENTA.

Pag. 2. in supplemento amphitheatrali tituli lin. 3. rescribere *δορυκαυατῶς* AVGUSTA: lin. 3. RESTITUIT: lin. 4. loco 78 IVSSIT rescribere CVRAVIT. Nam cum post non parvam huius scribendi edendique commentarii progressionem, inscriptionem hanc accuratior proportionem designaremi ad eam levissimam mutationem quintus nos compulset versus: qui cum sit omnino immutabilis, & nec plures nec pauciores litteras admittere poterit, quam quo modo posuimus: est tamen a fine paullo longior, ita ut ceteras quoque litteras eadem parte producti oportuerit.

P. 3. lin. ult. dele, si lubet, Hlud fort.

P. 4. lin. 1. post vocavit adde: Prior Taciti locus ex 118 hist. 57. sic habet: *A quibus municipia coloniaeque impulsae* (praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida) *municipalem aemulationem bellis civilibus miscbant.* Quo Taciti loco Capuam municipium appellatum putat Cluverius Italiae antiquit. iv. p. 1176. lin. 52. itemque Burmannus notis ad Velleium, Cluverium, ut opinor, secutus. Sed errant viri doctissimi; equis enim dubitat, quin Puteolos ad municipia, Capuam ad illud *Coloniaeque* retulerit historicus? At enim, inquit, paulo ante Vitelliana tempora Nero Puteolos coloniam deduxerat: *Vetus*, inquit idem Tacitus xiv an. oppidum Puteolius coloniam & cognomentum a Nerone adipiscuntur. Sed ut mittam quod ad hunc locum notat Lippius, Puteolos modo coloniam, modo municipium fuisse: crediderim Puteolanos, rescissis post mortem Neronis ejus actis, ad jus municipii, in quo magis sibi placerent, iterum rediisse.

P. 4. lin. 15. post Gellii verba adde: Adhaec Vlpianus l. 1. D. ad munic. cujuscumque non modo coloniae sive municipii, sed cujusvis omnino civitatis cives *municipes* ex usu recepto appellat: cujus quoque verba adscribere non pigebit: *Municipem, inquit, aut nativitas facit, aut manumisso, aut adoptio. Et proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in civitate, ut munera nobiscum facerent, sed nunc abusive municipes dicemus suae cujusque civitatis cives, ut puta Campanos, Puteolanos. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, aequo municipes Campanus est. Nisi forte privilegio aliquo materna origo censetur: tunc enim matris originis erit municipes. Ut puta Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi esset, sit eorum municipes. Etiam Delphis hoc idem tributum & conservatum est. Celsus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompeii Magni (id) competere &c.*

P. 5. lin. 20. post legitur? adde: Nisi si forte ad quandam Frontini locum aspexit. Vide p. 43. lin. 32.

P. 11. lin. 26. post oportuit, adde: Accedit, quod Iulius Exsuperantius is, cujus circumfer-

tur opusculum de Marti, Lepidi ac Sertorii bellis civilibus cap. vi ait: *Huius* (Syllae mortui) *acta cum conatur Lepidus in svo consulatv subvertere, contra COLLEGAM Catulum civile proelium gessit & victus est &c.* Nec desunt tamen &c.

P. 12. lin. 8. post inmisit. adde: Quo sane spectat illud Iulii Exsuperantii de bel. civ. cap. vi de Lepido eo, cujus Brutus partes sequebatur, Syllae ac Syllanis infensissimo narrantis in hunc modum: *Huius* (Syllae mortui) *acta cum conatur Lepidus in suo consulatv subvertere... congregatis his, in quorum possessiones NOVOS COLONOS de suis militibus Sylla visior IMMISIT... ingentem congregavit exercitum.* Haec copiosius &c.

P. 14. lin. 5. dele illud Demum. Et lin. 6. post dicam. adde: Ac postremo omnium Nero princeps militum supplementum Capnam deduxit. Testatur id Tacitus xiii an. 31. *Ceterum, inquit, Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt, idque Nerone secundum, L. Pisoni Col. idest an. V.C. 809. Veteranis a se huc adscriptis cum nihil, quod divideret, Nero invenisset; Vrbanam, coloniam olim a Sylla constitutam, Campanae coloniae attribuit, eoique agros veteranis divisit: de Neroniano enim supplemento Plinii verba xiv. 6. capienda esse arbitror: *Falerinus, inquit, ager a ponte Campano, laeva penitentibus Vrbanam coloniam Syllanam, NVPER* (idest a Nerone) *Capuae contributum, incipit.* Ita &c. Deinde lin. 7. post colonia adde: ac demum a Nerone septima, praeter illas &c.*

P. 15. lin. 5. ad illud expostulat adhibere si lubet hanc notationem: Plinius lib. xvi 11, cap. 11. *agri Campani modum XL millibus passuum definit. quod quemadmodum sit accipiendum, dicetur notatione 28.*

Not. 4. p. 15. col. 2. lin. antepenult. post Romanorum adde: Quare quod viri docti notantur multas civitates municipia simul easdemque praefecturas existisse: nihil video, quominus de Capua id porissimum sit capiendum. Accedit quod ex lege Julia de civitate Italica danda (quae lata est anno DCLXIII) urbes ferme omnes Italicae jure ferendi suffragia & adipiscendorum magistratuum donatae fuere, hoc est in totidem municipia evaserunt, jus civitatis assecutae.

P. 19. post finem notationis 9. adde: Ceterum difficile est Latinorum Scriptorum auctoritates eludere, quid de divisione, non vero locatione agri Campani sermonem habent. Accedit, quod ante centum amplius annos ager Campanus jam fuerat elocatus, teste Livio lib. XLII, 19. Eodem, inquit, anno (id est annus V. C. DLXXXI) quia per recognitionem Postumii col. magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent. Quod factum tot annis post captam Capnam

not.

non fuerat, ut in uocem uagaretur cupiditas priuato-
rum. Cum tanto ante ager Campanus eloca-
tus fuisset: quid reliquum Caesari fuit, nisi ut
eundem maximo cum aerarii incommodo (id
quod optimus quisque civis exposculabat) a
reip. uectigalibus abstrahendum colonis a se dedu-
ctis diuideret? Nisi uero legem illam Lucre-
tiam de agro Campano locandopromulgatam tan-
tum, non etiam perlatam contendimus: Li-
uius quidem certe promulgationis tantum com-
meminit.

Not. 10. p. 20. col. 1. lin. 3. post statuant. adde:
Verum re melius perpensa, nihil diuersus a ce-
teris historicis Appianus abit; qui suam respec-
ciebat aetatem, quajus trium liberorum habere
dicebantur, siue qui ternos, siue qui plures fi-
lios alerent, uti ex Plinii epistolis, & aliis con-
stat. Cum ergo Appianus ait agrum Campanum
elocatum τοῖς ὑπὸ πατρὸς παύειν τριῶν,
hoc uult, nullum a Caesare colonorum nume-
rum praefixitum, sed quotquot trium liberorum
iure fruerentur (ut Appiani aetate loqueban-
tur) inuitatos. Rursusque cum ait ὡς ἂν τριῶν
ἐξέσθαι, uult uiginti millia ejus tantum generis inuentos
esse, qui tres filios alerent, non qui tres tantum,
sed siue ternos siue plures; quia sub Caesaribus
plurimum etiam filiorum parentes secepea con-
suetudine trium liberorum patris dicebantur,
quod iure trium liberorum gauderent. Ut alius
reperat: urbe civili bello exhausta, Caesar
πολυπαιδίας ἀδύνατον ἐπέθηκεν, uti loquitur
Dio lib. XLIII p. 226. quae renovauit Augu-
stus apud eundem Dionem lib. LIV, p. 531.
(ea est lex Iulia de maritandis ordinibus) & lege
Papiae Poppaeae jam senex confirmauit, ut innuit
Tacitus 211 an. 25. Praeuiola parorum haec
scire, ut mariti & parentes in honoribus ca-
piendis praecederent, Gell. 11, 15. ut honorari-
us in spectaculis sederent, Suet. Aug. 44.
ut heredes ex testamento pro solido fierent, cum
contra plura exciderent coelibes, orbi semis-
simum caperent, paullo plus solitaril patres. Prae-
cipua autem dignatio eorum fuit, qui ternos
saltem filios superstites haberent: hi plenissi-
mum jus consequebantur, quod trium liberorum
dicebatur: quod tamen procedente tempore
etiam ad infecundos, aut infelices maritos in-
dulgencia principum est propagatum. Hinc Mar-
tialis lib. 11, 91.

Quod fortuna negat fieri, permittit uideri,
Natorum genitor credat ut esse trium.

Videatur Paullus lib. xv recept. sent. tit. 9.
extr. & Plinius 11 epist. 13. quae significat se
Voconio id jus impetrasse: cum x epist. 2. ipse
Plinius eo iure donatus Tralano gratias agit.
Demum eodem lib. ep. 95. Suetonio Tranquillo
idem jus ab eodem principe petit, parum felix
matrimonium cum expertum esse causatus. Vide
quoque Cellarium ad eas epistolas, & Lipsum
in Taciti annales. Verum de his satis.

Hinc Campanae coloniae &c.

Not. 10. p. 20. col. 2. lin. 6. ἀπὸ αὐτοῦ ἢ

praesertim usque ad coarctandus. Non enim Cam-
panus distribuitur, sed Lentulus. Vide Caesaris locum
cap. 4. hujus commentarii pag. 212. lin. 9. Et
loco eorum, quae deleri iussimus, adde haec quae
sequuntur: Adhaec praeter illos gladiatores,
binos singulis patribus familiarum, distributos,
secutorum in ludo inquit Cicero, 100 (id est
quinguentia) fuerunt. Quae quidem lectio
quid causae est quamobrem a Lipsio 11 Sat. 7.
sollicitetur, ita ut illas numerales notas in ∞ ∞
hoc est duo millia commutet? Quis enim, ait
ibi vir summus, crediderit quinque millia gla-
diatorum Capuae fuisse, & quidem Secutorum ∞,
id est unius armaturae? Hocce incredibile pu-
tat Lipsius; cum tamen praeter hos quinque
millia secutores, quos ludus capere potuisset, in-
numeri praeterea aliorum generum gladiatores,
lique minimum ad XL millia, distributi per
domos detinerentur? Hocce gladiatores &c.

P. 26. post finem ejusdem paginae adde:

Atque haec de colonia Italia. Ceterum
quarto post eam deductam anno, Marcellino &
Philippo cos., de ea colonia infirmam in sena-
tu est actum. Vide quae in eam sententiam nar-
rat Freinshemius in supplem. Liv. lib. civ, cap.
88. quae quia nullo resse adhibito assert, non
huc adtexui: nam in or. de arusp. resp. quae
ad oram libri a viro magno citatur, nihil tale
inuenitur. Epistolae potius Ciceronis Freia-
shemio citandae fuerant, tum 1 ep. fam. 9. cum
etiam 11 ad Q. Fr. 2. Quae jam loca hic recit-
ari operae pretium fuerit.

Primus, quem inuenio de agro Campano
retulisse, fuit Rutilius Lupus trib. pl. Lentu-
lo & Metello cos. extremo anno: quae de re
haec habet Cicero 11 ad Q. Fr. 1. Sane frequen-
tes fulmus, omnino ad ducentos: (hunc nume-
rum Alconius in frequenti senatu requirit: Dio
tamen Augustum sanxisse ait, ut a paucio-
ribus, quam quadringentis S. C. fieri possent,
cum antea quadringenti ipsi requirerentur.
Pergit uero Cicero) Commorat expectationem
Lupus: agit causam agri Campani sane accurate.
Auditus est magno silentio. Materiam rei non igno-
ras. Nihil ex nostris actionibus praetermissit. Fuo-
runt nonnulli aculei in C. Caesarem, contumeliosae
in Gellium, exposculationes cum absente Pompeio.
Causa sero perorata, sententias se rogaturum ne-
gauit, ne quod onus simulacris nobis imponeret.
Ex superiorum temporum conviciis, & ex praesenti
silentio, quid senatus sentiret, se intelligere di-
xit. Milo cepit dimittere. Tum Marcellinus, wo-
ll, inquit, ex taciturnitate nostra, Lupo, quid
aut probemus hoc tempore, aut improbemus, ju-
dicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbi-
tror ceteros, idcirco taceo, quod non existimo, cum
Pompelius abisset, causam agri Campani agi con-
uenire. Tum ille se senatum negauit tenere.

Anno sequente, Marcellino & Philippo cos.
iterum eadem res agitata, docterrimaeque uti
Cicero frequenti senatu de agro Campano re-
ferret. Tertiis ipse Cicero 1 ep. 9. Lentulo sic
scribens: Quia etiam Marcellinus & Philippi

cos. nonis Aprilis mihi est senatus assensus, ut de agro Campano frequenter senatu idibus Maita referretur. Quo tamen die relatum non esse scribit ipse ad fratrem lib. 11. ep. 7. Quod, inquit, idibus & postidibus fuerat dictum, de agro Campano alium iri; non esse alium. Nimirum quod sententiam Cicero mutasset, Pompeio gratificaturus, quemadmodum etiam eadem ad Lentulum epistola declaratur; statim enim subjicit Cicero Cn. Pompeium cum Q. fratre Ciceronis ita egisse, ut de agro Campano a Cicerone non referretur: ac demum subjungit: Haec enim ad me frater pertulisset, & cum ante tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullum misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reservarem: collegi ipse me... ut officium meum, memorumque in deumeritis animum, fidemque fratris meli praestarem &c. Paullus Manutius commentarius in hanc epistolam, duas fuisse agri Campani partes existimat, unam publicam, quae Caesaris consulatione divisa fuerit, alteram a privatis possessam, quam emi pecunia publica, & plebi item dividi Caesar voluerat: unde lib. altero ad Att. ep. 17. legitur: Quid ager Campanus, quid effuso pecuniae significavit? Ac de hac demum agri Campani parte, ad quam dividendam publica pecunia requireretur, referendum a Cicerone in senatu fuisse Manutius affirmat. Eandem agri Campani partem ante civile bellum negat divisam vis docens, cum Coelius Ciceroni belli civilis initio scribens actiones C. Curionis de agro Campano memoret: Immo ante Caesaris quidem necem hanc divisionem factam putat, probatque epistola D. Bruti post Caesaris interitum scripta, in qua legitur: Quatuor legionibus iis, quibus agros dandos censuisti, video facultatem fore ex agris Sullanis, & agro Campano. Atque in eum, quem dixi, modum agri Campani causam Manutius interpretatur.

Verum nihil causae esse video, quamobrem hoc tantum legis Iuliae agrariae caput de Campanorum privatis possessionibus coemendis ac dividendis (si modo id inter capita illius legis erat) oppugnare in animo habuerit Cicero. Immo quae eadem epistola nona ad Lentulum Cicero subjungit de Pompeii cura, quae exisset saepissime de aliis Caesaris (supple non reticendis cum Q. fratre Ciceronis, causamque ac dignitatem Caesaris M. Ciceroni commendatam vellet: ea, inquam, non obscure significant, de colonia ipsa Capuam deducta abolenda, agroque Campano, quem Caesar suo consulatione diviserat, ad jus publicum revocando agendum fuisse. Eoque spectant illa paullo ante recitata: Num potui magis in arcem illius causae invadere &c. Nam de Campanorum quidem privatis agris dividendis nego tunc Caesarem fuisse sollicitum, qui cum abesset, nihil ex illa divisione gratiae aucupari posset; Pompeium multo minus, quem in frumentum ad urbem undique convehendo occupatum cavere cum primis oportebat, ne publica pecunia, quae in

rem frumentariam unice tum erat infumenda, in agros coemendos infumeretur.

P. 28. lin. 6. post inveni: add: Nisi quod Iulius Exsuperantius de bellis civ. cap. 17 ait: Huius (Syllae) ACTA cum conatur Lepidus in suo consulatione SVBVERTERE, contra collegam Cotelum civile proelium gessit, & VICTVS EST. Nam congregatis iis in quorum possessione novos colonos de suis militibus Sylla victor inmisit: pollicendo, si vicissent, se bona patria restitutum &c. Sed Lepidi molitio conantis Syllae acta rescindere, & veteribus possessoribus agros restituere infelicem exitum habuit, ut ex ejusdem Exsuperantii narratione constat, & ex Plutarcho & Appiano. Atque ex Appiano jam ut hauriam adeo Syllae acta everfa non sunt, ut regio plane funere elatus fuerit. Scio de honore funeris &c.

P. 28. lin. 26. post percipio add: Immo Cicero or. pro do. n. 30. affirmat sua etiam aetate ratum mansisse, quod Sylla dictator tulerat de agris municipiorum, eorum nimirum quae contra se steterant, adimendis) & colonias &c.

P. 29. post finem notationis 12. add: Accedit quod quam Calatiam Festus inter Romanas praefecturas accenser, credibile est fuisse illam celebriorem Translatinam. Ergo quae ad viam Appianam posita, ea demum Capuae adjudicata sunt, id est una fuit e Campanis praefecturis, de quibus priore auctario agitur.

P. 34. post finem lineae 27. add: Bis ergo apud Frontinum 70 AVG. restituendum censeo, semel initio ejus loci in hunc modum colonia Iulia Fella AVG. (vide pag. 33., & not. 16) iterumque in fine sic: postea Caesar AVG. in iugeribus &c. uti modo est dictum.

P. 38. lin. 21. post conspiciuntur, add: Aqua haec Iulia non est confundenda cum aqua Augusta: illam in Campanorum, hanc in Romanorum commodum in Marciae rivum opere subterraneo, uti testatur Frontinus de aquaed. corrivavit Augustus. De hac memini me legisse legem quandam in cod. Theod. ubi aqua Augustea appellatur non sine mentione Campaniae. Verum ne forte propter Campaniae mentionem aquam Augusteam cum Iulia Campana permisceas: scito Campaniam Romanam in ea lege esse capiendam, cujus posteriore aetate frequens appellatio fuit. De agro vero &c.

P. 48. not. 24. col. 2. lin. 6. post in eundem modum add: Eadem ratio est vocabuli officium apud veteres jureconsultos, quod pro officialibus, quos vulgo dicimus, saepissime ponitur, ut sunt illae locutiones, deponere apud officium, cavere officio, vel apud officium. Suetonius in Vespasiano cap. 21. Perlevis epistolis, officiorum omnium breviaris. Mitto quod in libris legum officium modo pro irenarchis sumitur, modo pro apparitoribus, aut ministris magistratuum ac praesidium: unde officium praefidiale, cohortale, comitalium &c. Haud absumilis esto hic jurisdictionis notio. Ergo &c.

P. 55. lin. 30. post ductum fuerat, add: Et

Et vide an non ad haec tempora referri oporteat illud legis Iuliae caput, de quo Callistratus l. ult. D. de term. mor. in haec verba: *Legis agraria quam Gajus Caesar tulit adversus eos qui terminos statutos extra suum gradum suaeve moverint dele malo, pecuniaria poena constituta est: nam in terminis singulos, quos eiecerint locove moverint quinquaginta aureos in publico dari jubet: Et ejus actionem, petitionem et qui volet esse jubet. Et lame, &c.*

P. 58. lin. 3. post accepisset *adde*: Eamque sententiam viri clarissimi Aemilii Saneleicius in descriptione Campaniae, & Petrus Lasena in gymnasium Neap. sunt secuti. Quam &c.

P. 59. lin. 8. post fuerit *adde*: Accedit Taciti in Othonis & Vitellii rebus illustre testimonium de Placentino amphitheatro. In eo certamine, inquit ille in secundo historiæ cap. 21. pulcherrimum amphitheatrum opus situm extra muros conflagravisse sive ab oppugnantibus incensum, dum facies & glandes & missilem ignem in obsessos jaculantur, sive ab obsessis, dum regeant. Municipale vulgus pronum ad suspiciones fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis colonis invidiae emulatione, quod *NULLA IN ITALIA MOLES TAM CAPAX ESSET*. Si ante Flavium amphitheatrum Placentina cavea erat omnium maxima: ergo per Othonis ac Vitellii tempora nostrum hoc, quod Romanum prope exaequavit, nondum existit. Quid quod Lipsius de amph. ext. Rom. cap. 2. Placentinum illud ex parte saltem ligneum fuisse contendit, alioqui incendi non facile potuisset? Verum ante hoc, quod &c.

P. 59. post finem not. 32. *adde*: Et familiare est scriptoribus montium semilunares orbes cum theatris conferre. Tacitus xxi an. *Montium edita in modum theatri*. Plinius xv, 8. *Montes theatri modo inflexi*. Iustinus lib. xxiv: *Medii saxi rupes in formam theatri recessit*. Parnassi latus, ubi Apollinis oraculum, *Strabonem* Straboni lib. ix dicitur. Longe alia est ratio montis, quem amphitheatro comparat Dio: *δῆς*, inquit, *κυρνωτάτην θέσιν ἔχει ὅπως οὐρανὸν... εὐκλείαν*.

P. 65. lin. 2. post possit? *adde*: De Romano Amphitheatro Cassiodorus Var. 42. *Hoc Titul potentia principalis DIVITIARVM PROFLVSO FLVMINE cogitavit aedificium fieri, unde caput urbium potuisset*. fortasse legendum patuisset.

P. 66. col. 2. lin. penult. *dele illud*, quod sciam non; & eorum loco rescribere raro.

P. 69. lin. 15. post NOSTRORVM *adde*: Postremo apud Fabretum p. 677. n. 31. legitur in hunc modum: *ARCVS PILAS ET PLVTEVM EX VTRAQ. PARTE OVATA* (vide obiter an non haec sit amphitheatri periphraſis) *labore expenso a VV. CC. & spectabilibus Tarpeio Aeneo Fausto VC. comite ordinis primi & formarum & Iulio Felice Campaniano VC. exco-mite ordinis primi & formarum INSTAURATVM*. Quam inscriptionem clarissimus Fabretus post Theodosii junioris tempora refert, pro-

pter comitivam formarum, cujus dignitatis nulla est ante Cassiodorum mentio; & hunc Iulium Felicem Campanianum diversum facit ab altero, qui praefectus urbi fuit, cujus est apud Gruterum mentio p. 177. n. 6. Vides jam instaurari aedificia dictam fuisse ex usu posterioris aetatis. Itaque &c.

P. 70. lin. 20. post prodit. *adde*: Idem Lampadius de Alexandro narrat: *Lenonum vestigal. sumptibus publicis ad instauracionem theatri, chori, amphitheatri & aerarii deputavit. Et lin. 22. post Capitolini verba adde*: Demum Eusebius in chronico, & sub Macrino & iterum sub Decio amphitheatrum Romanum incensum commemorat. *Deinde quod sequitur*: Tribus his locis &c. rescribere: Quibus locis &c.

P. 72. lin. 18. post COLVMNAS *adde*: Cuiusmodi est illud propylaeum, quod in lapide Romano apud Grut. p. 85. 3. reperi in hunc modum: *COLVMNAS. CVM. EPISTYLIO* (quod vulgo architrabem appellant) *DEO. MAGNO. SERAPI. IN. INTROITVM. EXORNAVERVNT*. Pulchra sane propylaei templorum descriptio: secundum quam suppleri non incite quarta haec nostri marmoris linea posset in hunc modum: *epistylum. ET. COLVMNAS. AD. introitum. fecit*. Quam supplendi rationem minime aspernor, imo verisimilem puto; nisi quod columnae ante epistylum nominandae fuissent. Verum &c. *Deinde lin. 22. dele illud*: hanc quoque conjecturam sum aspernatur, quorum loco rescribere: eo supplementi genere non tum usus.

P. 77. lin. 23. post intercessisse *adde*: Accedit quod locorum sacrorum dedicationes diu differre religioni sibi ethnici ducerent, quod ex Plinio didicimus iv epist. 1. *Cujus (templi) dedicationem, cum sit paratum, differre longius irreligiosum est*. Non est ergo verisimile principem eum, qui a pietate nomen invenisset, Antoninum non prius quoque tempore ad hoc opus dedicandum prolixisse. Fortasse &c.

P. 78. post finem not. 41. *adde*. Imo sicut Romanum Capitolium saepisse non tam pro colle, in quo Iovis aedes, quam pro ipsa aede accipitur: eadem notione Suetonius Capuae Capitolium, idest Iovis aedem, a Tiberio dedicata narrat. Adhaec sicuti Romano in Capitolio Iupiter, Iuno, & Minerva sub eodem laquear eodemque tecto colebantur, sic etiam in Capitolis extra Romam, ut alibi dicam. Nam semel hoc scito, urbes celeberrimas ad Romae imitationem sua habuisse Capitolia. De Capitolio Ravennae mentio est in Agnelli libro pontificali in vita S. Apollinaris. Aliarum quoque nobilissimarum urbium Capitolia memini legisse, quibus nunc requirendis supersedeo.

P. 79. post finem not. 42. *adde*: Verum quid necesse est e sequiore latinitatis scriptoribus haurire, cum tanto ante Martialis lib. de spectac. epigrammate 8. cujus est lemma de *feminarum pugna cum bestis* dixisset.

Nam post tua MVNERA, Caesar, Haec

Haec jam feminea vidimus alia manu.

Quid quod Marcellus commentario in eum librum p. 52. etiam ad scenicos *munus* transfert auctoritate Ciceronis, Vitruvii & Symmachi, quorum locos recitat?

P. 82. *post finem not. 45. adde* : Et ad hos delicatos referenda quoque mihi videtur inscriptio nuper Romae reperta, quam cum aliis elogiis libertorum Liviae brevi edendam sentio. Ea sic habet, .

AMIANTHVS. LIVIAE
A D. VENEREM
LIV. HOMERI. L
DED. AMIANTHVS. L

Cujus epigrammatis expositio Romanos exercuit antiquarios, quemadmodum mihi vir eruditus Ignatius Comus, qui de ejus significatione tituli me nuper esse sciscitatus, narrabat. Paucis rem expediam. Haec enim demum videtur esse sententia: LIVIAE. HOMERI. (id est Homeridi, sicut ISI pro Ildi, SERAPI, OSIRI &c. in titulis saepe leguntur; & occurrit apud Grut. p. 86. 6. MALANIA. HOMERIDE; & *δμειδῶν* quoque mafculino genere leguntur apud Harpocrationem & Suidam) Libertae. DEDIT. AMIANTHVS. Libertus. (qui) AMIANTHVS. LIVIAE. AD. VENEREM. (hoc est delicatus) fuit.

P. 83. *not. 47. post tres Martialis versus adde* : Tribulis enim apud poetas saepe tenuioris fortunae hominem, & unum e multis significat. Eadem notione alibi Martialis:

Et tremulo vix accipienda tribuli:
Et Hor. i. epist. 13.

Pt cum pilulo soleas convivia tribulis,
Quare omnes, cum efferebantur, togam eamque albi coloris induebant; & ditiores quidem candidam & recentem, inopes vero, quod candida non suppeteret, quod reliquum fuit, *pallentem* id est obsoletam usurpabant.

Quamquam & Casaubonus ad Suetonii Augustum cap. 40. togam sordidam cum pulla confusam contendit: sed vereor ut id satis probet. *Pullus* Graecis proprie *φαῖδς* dicitur, *sordidus* vero eisdem *πινυρός*. At Graeci, inquit, quam Latini sordidam togam dixissent, *φαίδν* interdum appellaverunt; ut Plutarchus in Cicerone de Milone reo *μεταλαβὼν ἱσθῆτα φαίδν ἀπαξίνισαν*. Quid tum? an non sicuti sordidam, sic etiam pulli coloris & *αὐτοφύδς* usurpare rei potuissent? Id quidem vel Pollux ab ipso met Casaubono prolatus docere possit, qui vel *ἀλκα διαφανή* vel *φαίδν* aut *μέλανα* vestimenta iis attribuit. Plinius, inquit, vii. epist. 17. *sordidus pullatusque* conjunxit. At non synonymus, sed *διαφορετικὸς* ista Plinius quidem certe: nec ceteroqui video, cur plebei, quos a lacernae usu *pullatos* Plinius nuncupavit, iidem ob ceteras sordes non etiam *sordidi* recte sint appellati: non autem continuo *sordidus* idem quod *pullus*. Deinde quos Calpurnii

versus Casaubonus affert, in iis *pulla vestis & pulla paupertas* non de toga obsoleta utentibus, sed de lacernatis (nam lacerna pulli seu nativi coloris fuit) dicitur, quos Augustus media caevea submovit, teste Suetonio cap. 44. *Sanxitque, ait, nequis PVLLATORVM media caeva sederet*. Nam eadem notione *pullatos* hic Tranquillus accepit, quemadmodum paullo ante acceperat, pro lacernatis. Venio enim demum ad Suetonii locum, de quo ibi commentatur Casaubonus: dabiturque opera, ut intelligas *pullatos* eo loco non sordida toga indutos, sed lacernatos esse accipiendos. *Ac visa*, inquit Suetonius Octavio cap. 40. *pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, en, ait,*

Romanos rerum dominos gentemq. TOGATAM. Ex usurpato Virgilii versiculo satis quidem percipitur, non sordes, sed genus vestis Augustum reprehendisse, quod lacernam, quae pulli coloris fuit, pro toga induerent: idque & sequantibus sit illustrius, pergit enim: *Negotium, inquit, aedilibus dedit, nequum posthac paterentur in foro circove, nisi positus LACERNIS, TOGATVM consistere.*

Eadem not. 47. col. 2. lin. 19. post Alterum quod, insere hanc voculam Dempsterus.

Demum post notationis finem adde, si lubet Ex quibus profecto intelligitur, tantum abfuisse, quin morui *toga lugubris* five *pulla*, uti Dempsterus appellat, uterentur, ut potius toga nova, saltem a ditioribus, in funus dedicanda quaeri consueverit: nimirum ut candidiore toga vivendi efferrentur.

P. 85. *lin. 5. post proferre. adde* : Suetonius de Augusto sic narrat: *Commissione ludorum, QVIBVS theatrum Marcelli DEDICABAT* (id est encaeniabatur) *evenit ut lunatis sellae curulis compagibus caderet supinus.* Prae ceteris &c.

P. 85. *post S. Cypriani verba adde* : Lampridius Elagabalo cap. 17. *Et lavacrum quidem Antonini Caracallus dedicaverat* (hoc est encaeniaverat, nam sequitur) & *LAVANDO & POPVLVM ADMITTENDO.* Nec obscuriora &c.

P. 95. *post finem lineae 7. adde* : Et quoniam huc sermone progressi sumus: sicuti a Romanis imperatoribus longa saepe itinera fuisse suscepta dicebam ad aedem aut opus aliud quod dedicandum: eundem morem, olim quidem a summis Pontificibus saepissime observatum, postea jamdiu intermissum, idem BENEDICTVS XIII revocavit: quem jam, vere ineannte, Beneventum ad aedem S. Philippi Nerli dedicandam advolaturum auditur. Per eam vero occasionem in itu aut reditu sacri Campani cimeliarchii aram ab eodem consecratum iri nuntiatur: nimirum enim nihil sibi reliquum facit clementissimus PONTIFEX, undecunque novus Campanae metropoli splendor ac dignitas possit accedere.

P. 98. *not. 54. col. 2. lin. 2. post SIVE. FOR-*

TVNAE. adde quae sequuntur. Quamquam, ut fatear, proprie *vis divina* idem prorsus, quod *vis major*, veteribus fuit.

Y Id

Id quod nuper e. l. 25. §. 6. D. locat. affectus, non gravabor eam legem adtexere. *VIS MAIOR*, alicubi Calus, quam *Græci* *Θεὸς βίαιος* idest *VIM DIVINAM* appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, læsi fuerint fructus: alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui inmodicum lucrum non aufertur. Ergo vis divina eadem quae vis major: quid vero porro hæc sibi velit, nemini obscurum esse arbitror. Nam l. 15. §. 1. eod. tit. vis major idem est quod vis cui resisti non potest. Cicero 11 de inven. Conquestio calamitatis ejus, quae non culpa, sed vi majoris quadam acciderit. Præcipue autem vis major tempestates significat. Plinius XVI 11, 28: Duo genera esse caelestis injuriæ meminisse debemus. Unum quod *TEMPESTATES* vocamus, in quibus grandines, procelæ, ceteraque similia intelliguntur, quae cum acciderint, *VIS MAIOR* appellatur. Alia sunt illa, quae silentio caelo serenisque modis fiunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt. Aliis vubiginem, aliis uedinem, aliis carbunculum appellantibus. Eodem sensu Columella 1, 7. agrum sedulo cultum compendium afferre scribit, nisi caeli major vis, aut praedons incescit. Itaque nulli dubium, quin, sicuti vis major tempestates significat, eadem quoque vi divinae subiecta motio fuerit: praesertim cum, quod de vi majoris Plinius docuit, idem de vi divinae diserte eradat Vlpianus l. 24. §. 3. D. de damn. infe. Si violentia, inquit, ventorum, vel qua alia ratione, quae *VIM* habeat *DIVINAM*. Quare ne dubita, quin in elogio, quod ex Grut. pag. 94. 5. attulimus per vim divinam tempestates sint accipiendae. Epigraphæ illa tribus arae laqueis inscripta in hunc modum habet: VI. DIVINAE. SACRVM. C. VETTIVS. C. F. GAVOLVS. Nec cui vero mirum videatur vi divinae seu majori, hoc est tempestatibus aram positam: sciat illidem aedem Romae a L. Scipione Barbato F. fuisse exstructam; ut in vetustissima inscriptione apud Sirmondum de illo legitur: DEDET. TEMPESTATEBV. AIDE. MERETO. idest *dedit Tempestatibus aedem merito*. Ovid. vs. fast.

*Te quoq. Tempestas, meritam delubra fatemur,
Cum patens est Corsis obruta classis aquis.*

Nam Scipio ille Corsicam cepit, ut in eadem inscriptione legitur. Quanquam & illud quoque fatendum est & vim majorem & vim divinam & *Θεοκρατίαν* & caelestes quasve injurias ad *VIM* Fortunae, uti appellat Capitolinus supra mihi in partes vocatus, ex ethnicorum sententia rectissime referri. Tam vero Metellus &c.

P. 100. not. 55. col. 3. lin. ult. post fuerunt addit: Sicuti e contrario constituere & dedicare in veteri inscriptione apud Fabretum p. 280. n. 873. synonymos usurpantur. Id epigramma sic habet: Signa. translata. ex. abditis. locis. ad. celeritatem. thermarum. Severianarum. (quarum meminit Spartianus in Severi vita cap. 19.)... Audentius. Aemilianus. V. C. conf. Cap. *CONSTITVIT. DEDICARIQUE*. praecipit. curan-

te. T. Annonio. Chrysantio. P. P. Qua in epigraphæ constituit. dedicarique. praecipit. unam eandemque rem notat, & *κατ' ἐπεὶ ἔστην* in inscriptionibus horum temporum familiarem idem bis inculcatur. Nego enim illud *DEDICARI* ad signorum consecrationem, quae unctionibus coronationibusque perficiebatur, referri posse: ea quippe jam olim consecrata oportuit: per translationem vero consecratio non amittebatur: tantum dedicatio, quae *ἐν τῇ ἰδίᾳ* consistebat, iteranda fuit. Fortassis vero in maremore *CONSTITVI DEDICARIQUE* scriptum fuit: sicut & illud a descriptore peccatum fuit, quod *CAP. pro CAMP.* in adversaria retulit, cum tamen ille *CAMPANIAE*, non *CAPPAE*, consularis existerit. Audentii quoque praenomen, quod fortasse detritum deprehendit, quicumque hoc elogium excepit, *VINIUS* fuit, id quod ex altero Campano epigrammate huic consulari posito docebitur, cum omnes nostrae inscriptiones in unum volumen compingentur. Et quantum semel digressi sumus: illud *SIGNA. TRANSLATA. EX. ABDITIS. LOCIS.* Fabretus, vir cetera eruditus; postquam ingenue negat se scire quid sibi velit: aliam, inquit, sententiam, cuius aequae interpretationem profitor, *VT CRUCEM CVRIOSIS FIGAM*, hic expono. Nam in fundo cuiusdam baseos scriptum tradidit in hunc modum: *TRANSLATA* (supple statua, opinor, illa, quae huic basi superposita fuerat) *EX. OBSCVRO. LOCO. CVRANTE. IVNIO. GALLIENO. &c.* Verum sculneam (ni potius sambucam) crucem curiosi hinc vir eruditus. Legisse memini in codice Theodosiano, quem nunc ad manus non habeo, titulum unum (an plures?) de signis aliisque id genus publicorum aedificiorum ornamentis non transferendis. Ne contra eas leges peccatum videretur, additum expresse fuit *EX. ABDITIS. LOCIS.* aut *EX. OBSCVRO. LOCO.* Nam quis vetum fuisse affirmaverit, & vetusto aliquo ac subterraneo aedificio nullius usus, imo cum primam detecto, signa aut alia huiusmodi ornamenta in alias fabricas transferret? Sed postquam fixam a Fabretto crucem rebusimus: illud potius scire lubet, in eadem inscriptione cur dictum fuerit *AD. CELERITATEM. THERMARVM. SEVERIANARVM.* Levinisculum hoc quidem. Sed tamen celeritatem thermarum Titianarum æmulari voluisse Severum crediderim; de quibus Suetonii cap. 7. *Amphitheatro dedicate, thermisque iuxta CELERITER astructis.* De illidem Titianis, puto, Martialis:

Hic ubi miramur VELOCIA munera thermarum, &c.
Verum haec in transcurso. Nunc illud quod instat: *Apuleius &c.*

P. 101. lin. 6. de illa verba: negant iurisperiti sanctas: *Ex eorum loco rescribere*: negat Plutarchus in quaest. Rom. *ἀποδὲς τοῖς ἀβυσσῶν* esse, (quod tamen de muris fatetur) si ve quod per eas summa &c. Deinde lin. 8. post

sublitteretur. *add.* Iurifconsulti tamen non eantum muros, sed & portas inter res sanctas adeo sanctione confirmatas recte accensuerunt; ita ut violari nefas esset. Vide l. 2. D. nequid in loc. & alibi.

P. 103. *post finem lin. 5. add.* Frustra est autem Petrus Lafena; qui in Gymnasio Neap. p. 172. illud Suetonii *Amphitheatro dedicato* ita interpretatur, quasi dixerit, *dis dicato*; & queritur Suetonium non indicasse, cui potissimum deo sacratum fuerit: non enim intellexit, dedicationem ibi apud Suetonium non aliud fuisse quam *ἐγκαινισμός*.

P. 110. *lin. 30. post obiaculif. add.* Fuisse & alteram quoque portam ex adverso Libitinensis positam, ejusque nomen ignorari Lipsius cap. 28. affirmat. Eius vero portae nomen ex actis SS. Perpetuae & Felicitatis monstrare se putat Petrus Possinus paralipomenis ad eam passionem: idque Graevius quoque sequitur praef. ad to. ix thes. antiq. Rom. Ea in passione sic legitur: *Et coepi ire cum gloria ad portam sandapilariam*. Et infra: *Et ambae pariter paterunt, & populi duritia devota, revocatae sunt ad portam sandapilariam*. Sic enim dictam illam portam Possinus arbitratur, per quam vivi efferrentur; sicut Libitinensis, per quam mortui, appellabatur. Conjecturam quidem minime asperno: de qua tamen amplius cogitandum. Quem enim vocis illius barbaries non offendat, in actis potissimum altero, ut videtur, Christi saeculo conscriptis? Itaque videndum an non ea vox in mendo cubet, & antiqua ejus vocis scriptura fuerit *sandapilaria*, ita ut porta *Libitinensis* eadem *sandapilaria* quoque appellata fuerit, quod per eam sandapilae, in quas damnatorum ad bestias imponebantur cadavera, agerentur. Martialis viii, 75.

Stipataque tollitur alte

Grandis in angusta sarcina sandapilla.

P. 112. *lin. 12. post Caesaris locum, add.*

Sed & ante Caesarem Capuae ludus gladiatorum celeberrimus fuit, e quo tanquam ex equo Trojano, ducēs illi, qui anno V. C. DCLXXX bellum servile consilant, prodire. De quo bello hic breviter Velleius lib. 2, 30. *Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur: LXIV fugitivi e ludo gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, rapti ex ea urbe gladiis, primo Vesuvium montem petiere: mox crescente in dies multitudine, gravibus varisque casibus affecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut, quo ultimo dimicavere acie, XL hominum se Romano exercitu opposuerint.* (hoc amplius apud Appianum invenies, ad CXX millia eos aliquando coaluisse.) Hujus patris gloria penes M. Crassum fuit, mox Romanorum omnium principem. Quod ex eo ludo LXIV gladiatores profugisse ait, rescribendum fortasse fuerit LXXIV; qui numerus Livianae epitomae, Eutropii, & historiae miscellae codices infedit: nam ceteri inter sese diversi abeunt: Florus triginta eoque amplius numero

fuisse tradit, Appianus septuaginta, Plutarchus octo & septuaginta. Ac Livius de eo bello libro xcv exorsus, per duos etiam sequentes prolixam satis narrationem instituerat, quorum librorum restant tantum epitomae; quarum quae est xcv, in ea haec leguntur: *Quatuor & septuaginta gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata servorum & ergastulorum multitudine &c.* Quis ille Lentulus fuerit, qui Capuae gladiatores aleret, ob Livianas decadas amissas, nihil propius fuit, quam ut nesciremus, nisi Plutarchi vitae commodum suppetias ferrent, qui haec habet in Crasso. *Ἀντλῆ τινος Βατλάου μισθοδότης ἐν Καπύῃ τρέποντο* &c. ubi male Xylander interpretes *Lentulus*, inquit, *ΒΑΤΙΛΑΥΣ* Capuae gladiatorum familiam alabat. &c. Quis unquam Batlari agnomen, horridum illud quidem, & a Latinis auribus abhorrens vel fando audivit? Vitanda interpreti fuisset Graeci nominis insolentia, & suum Lentulo huic agnomen restituendum. Non enim dubito, quia intelligi oporteat *Cn. illum Lentulum VACCIAM*, de quo apud Ciceronem ix ad Q. Fr. 3. fit mentio. Ac de *Cn.* praenomine historiam miscellam hic consentientem habemus. Quanquam in ea, quam modo designavi, epistola ad Q. Fr. *Cn. Lentulum Vatiā*, pro eo quod vulgo legitur *Vacciam*, esse rescribendum persuasum habeo; tum propter Plutarchi auctoritatem, qui *Βατιάς*, non *Βακτιάς* habet; tum etiam, quod is, cujus in historia est frequens mentio, P. Servilius Vacia Isauricus, is, inquam, in fastis Capitolinis apud Grut. p. 294. & 297. col. 3. non *Vacia*, ut in libris appellari solet, sed *VATIA* cognominatur; et omittam quod idem quoque cognomen occurrit apud Grut. p. 1098. 3.

Quando autem e Plutarcho haurire coepimus, libae ejus narrationis saltem initia latinitate donare: *Lentulo*, inquit, *Vatia gladiatorum familiam Capuae alente*, quorum plerique Galli & Thracēs erant; cum illi nullum ob scelus, sed emtoris injuria in artes gladiatorias auctorati coercerentur: ducenti eorum de fuga consilium inierunt. *Qua a quibusdam molitione detecta, duodeviginti*, quibus ea suboluit, fugam arripere occupantes, cultiris verubusque ea quadam popina correptis, exsilerunt. Naſſique in itinere plaustra, quibus arma gladiatoria in aliam civitatem inferebantur, his arreptis sese obarmarunt. Ita satis firmo ad sese tuendum loco occupato, (hic mons Vesuvius fuit) e suorummet numero duces legere tres. Eorum primo Spartaco nomen fuit, natione Thraci, e Nomadum genere, qui cum robore virium spiritus ingentes jungebat, simul prudentia modestaque supra suam conditionem pollebat, & super hanc cultior quam prosua natione. . . . Iam primum omnium illi, qui Capua ad se persequendum venerant, fugatis, bellicisque eorum armis potiti, illi se libenter induerunt, illa vero gladiatoria, quippe indecora ac barbarica, abjecerunt. &c. Ceteram Plutarchi nar-

narrationem non opus est huc afferre, (non enim id agimus) quam si quis volet, quanti est laboris nobilem scriptorem adire? Simul etiam Appianus legi poterit, qui satis diffuse lib. 1. τὴν ἐμφύλ. ejus belli historiam persequitur: a quo hoc discimus, postquam debellatum de fugitivis fuit, sex millia eorum in potestatem redactos per totam viam, qua in Urbem itur a Capua, ex intervallo dispositos pependisse.

Verum ad Cheronensem ut redeamus: fuit, cum verba illa initio ejus narrationis posita, ὡς αἱ πολλοὶ Γαλάται καὶ Θρᾷκες ἦσαν, sic interpretatur, ut Myrmillones atque Threces verterem (quam deinde conjecturam a viro docto occupatam deprehendi) ita ut non tam fugitivorum istorum nationes, quam qua in classe gladiatorum censerentur, Graecus scriptor indicare voluerit. Scitum illud est Samnitas in re muneraria non tam nationis, quam generis gladiatorum, nomen fuisse; ita ut opinio sit Lipsii aliorumque, quicumque id armaturae genus ferrent, & ubicunque demum nati essent, Samnitas gladiatores appellatos: id quod de Thracibus sive Threces quoque intelligi posse, not. 65. expositum fuit. Iam vero Myrmillones eisdem etiam Gallos appellatos, Festus testatur. Retiario, inquit, pugnant adversus Myrmillones cantatur NON TE PETO, PISCEM PETO, QUID ME PEGIS GALLE? quia Myrmillonicum genus armaturae Gallicum est, ipsique Myrmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat. Quae Festi verba Iuvenalis scholiastes ad sat. 8. descripsisse videtur. Ac Salmasius exerc. in Sol. a normyne pisce, cuius sit ab Ovidio apud Plinium xxxi. 11. mentio, Myrmillones appellatos putavit: de quo tamen vide Vossii etym. Ad rem vero nostram quod attinet: non absurde nos quidem Γαλάτας καὶ Θρᾷκας Myrmillones & Threces verti posse putabamus; re enim vera Myrmillones nonnunquam quidem cum retiariis, plerumque autem cum Threces committebantur: itaque verisimile est non tam nationem hominum, quam gladiatorum genus Plutarcho scribenti fuisse obversatum. Accedit his, quod apud Florum in hujus belli historia expressa est Myrmillonum mentio. Tandem etiam, inquit, totis imperii viribus contra Myrmillones (Spartacum) consurgitur. Verum ut ut gladiatores illi maximam partem Myrmillones Threcesque existerint: vix tamen putarim aliud illis verbis, quam eorum servorum nationem Plutarchum notare voluisse. Quare tutius feci, ut Gallos & Thracas in interpretatione ponerem. Nam, si cui sit libido, liberum est Gallos illos & Thracas ad artificium referre, quippe cum Myrmillones iidem Galli olim dicerentur. Itaque sic quoque in tuto res erit. Tamen, uti dicebam, nationes, non studia ibi historicus indicavit: nam revera eos fugitivos ortu partim Gallos partim Thracas fuisse, ex Plutarchi sequente narratione percipitur: Cam enim, inquit, opes Romanas opprimere so-

posse (Spartacus) disideret; movit cum exoritur versus Alpes, consuevitque illis superatis, dominum cuique suam, aliis in Thraciam, aliis in Galliam, abeundum. Ad haec Crixum & Oenomium genere Gallos fuisse in historia miscella legi. Denum Spartacum ortum in Thracia omnes consentiant: & tamen hunc, quem genere Thracem scriptores affirmant, artificio non Thracem, sed Myrmillone fuisse verbis supra recitatis Florus affirmat: ita ut, nisi iste nos fallit, nec qui e Thracia genus ducebant eos continuo etiam artificio tales fuisse necesse fuerit, nec qui e Gallia, eos omnino Myrmillones; & nationes, non instituta hominum unice Cheronensis spectarit.

Antequam vero manum de tabula: Paeanius, is, cuius exstat Graeca Eutropii metaphrasis, quod effraito Capuae ludo Eutropius dixit, is ὁ πύθωνες τὸ μονομαχικὸν θεῖατον posuit: quae si vera esset interpretatio, jam Campani amphitheatri veterem tandem restem invenissemus. Sed toto aberrat caelo is Graeculus non secus, atque ubi in Commodi rebus μονομαχικὸν γὰδιον appellat, quod μονομαχικὸν καταγέγων, ut Herodianus vocat, vertere debuilset. Ac de Lentoli ludo, quem fugitivorum erupcio apud posteros celebravit, jam satis. Ceteroqui Caesaris ludus multo frequentior fuit.

At vero ludus familiaris &c.

P. 117. not. 66. col. 2. lin. ult. post L. D. D. D. adde: Ad haec inscriptio est Suesiae apud Grut. p. 475. 3. & 4. posita C. TITIO. CHRISIMO. AVG. II. Quo loco male Reinesius AVG. LIB. rescribit: quis enim Augustus ex gente Titia fuit? Nec illud melius quod AVG. VI. VIR. reponit; nam Severi Augustales, non Augustales Severi dicebantur. Atqui AVG. II. non nunc primum la inscriptionibus legitur, valetque Augustalis iterum. Verum hoc obiter. Ea in inscriptione honos bisellii & aquae digitus Chresimo ob edita munera decernitur: tum in averso latere caussa haec accensetur OB. MVNIFICENT. &c.

P. 123. post lin. 3. adde. Quanquam non nego Placentinum amphitheatrum situm extra muros fuisse, teste Tacito in secundo hist. cap. 21. Et lin. 34. & 35. dele vacem diameter, cuius loco rescribere axis.

P. 150. col. 2. lin. antepen. post dicebatur adde: Etymon ejus nominis obcurisimum est: & vide an non vox Etruscae originis fuerit: certe enim in Etrusca, (an Osca?) inscriptione, quae penes me est, Etruscis sive Oscis litteris MERK. scriptum reperitur; id quod & in veteribus quibusdam calendariis notatur. Post elapsum &c.

P. 151. col. 2. lin. 7. dele illa verba: quorum hic annus aequo impar atque ille alter DCCVII fuisset: & eorum loco rescribere: eo quod hic annus solidis bienniis ab illo altero DCCVII distaret. Quae demum loquendi ratio in omnes annorum, ab V. C. putandorum rationes atque convenit.

INDEX

I N D E X

RERVM, VERBORVM, SCRIPTORVMQVE QVI SIVE NOTANTVR HOC OPERE SIVE ILLUSTRANTVR.

*Numerus paginam, littera a. priorem, b. posteriorem
notationum columnam designat.*

A.

Academia cur ita dicta 69. b.
Accius exponitur 83. a.
Accusator Bruti cognomen 10. a. b.
Acta SS. Perpetuae & Felicitatis emendantur 171. a.
Addiana, & Iovis Tifatinus, duo haec oppida ubi ponenda 47.
A. D. VIII. Kal. quid sibi velit 150. a. ejus locutionis causa 150. a. Norisum inter Ba-
lutiumque quaestio 150. a.
A. D. X. TERMINALIA quid 150. a. ea: con-
putandi ratio intercalaribus tantum annis 151. a. & fort. tantum in pagis 151. a.
Aedificia resecta nihilominus dedicabantur 20.
Aediles coloniarum munera edebant 116.
Aerarii etiam in coloniis & municipiis 59.
eorum frequens mentio in marmoribus 59.
60. praefecti aerario 60. bona poenae nomi-
ne aerario saepe addita 60. quibus modis
coloniarum aerariumangebatur 60.
Ager Campanus, vide Campanus ager.
Alica omnium praestantissima a Campanis fie-
bat 40.
Ambarvale sacrificium, ejusque ritus & formu-
lae 154. a. b.
Amniano lux 134. b. 160. a.
Amphitheatra editis muneribus dedicabantur 102.
quibus Diis consecrata 100. b. *ἀμφιθεάτρων*
vocabulum Graecis raro usitatum 125. & a. b. Interiores amphitheatri porticus
tenebrosae 125. & a. portulae per quas
ferae emittebantur 126. subterranea ejus-
dem specus cui usui 126. amphitheatra in
Graecis quoque civitatibus aedificata 142. b.
per seculiorem aetatem monumentorum lo-
co habitata 139. 140. & b. Vide etiam podium,
orchestra, equestra, popularia, cavea, prae-
cinthones, scalae, scalaria, cunei, vomitoria,
cathedra, coliseum, arena, gladiatores, ve-
natio, specus &c. suis locis.
Amphitheatrum Campanum quo tempore

exstructum 57. 58. non Campanae resp. sed
coloniae tempore 58. fort. non ante Flavio-
rum aetatem 59. quibus viribus Capua illud
exstruxerit 64. 65. quando nam ab Hadriano
resectum 67. 77. cur post breve tempus re-
sectione indiguerit 70. an initio fuerit late-
ritium, & ab Hadriano marmoreum 72. an
vero aliquod propyleum Hadrianus adjecerit
72. 186. b. an potius podium 72. sub Antoni-
ni initia dedicatum 77. 93. qui per se dedi-
cavit 94. ejusdem amphitheatri dignatio 78.
Amphitheatri Campani descriptio 120. &c.
in dies ruit 120. Tuscanicus ordo Cam-
pano amphitheatri inam saltem partem ob-
tinuit 121. 122. a. b. Dorico ordini Cam-
pani in amphitheatro locus 121. b. ordines
architectonici an omnes ibidem adhibiti 122.
a. idem amphitheatrum an extra pomerium
123. 172. b. ejusdem pedatura, aspectus
interior & circumferentia 123. fornicum nu-
merus & dimensio 123. arenae uterque axis
123. fabricae spissitudo 123. amphitheatri
longitudo & latitudo maxima 123. singulo-
rum membrorum dimensiones 123. 124. ex-
terior aspectus prope idem qui Flavii amphi-
theatri 124. porticus triplici aut quadrupli-
ci ordine 124. subterranae specus descriptio
126. Vide suis locis voces amphitheatrales
supra in Amphitheatra notatas.

Amphitheatri Campani per Langobardorum
aetatem nomina 133. cur arena & colossus
appellatum 133. cur Berolasis appellatum,
vide in Berolasis. iisdem temporibus propy-
gnaculi loco habitum 136. 139. 140. illae-
sum a Gothis 139. quid amphitheatro
Campano per Langobardorum tempora con-
tingerit 139. & c. Saracenicis urbis incendio
superstes 139. sepulcrales inscriptiones inibi
repertae 140. a. statuli & elogii clarorum
virorum in eo locus 140. a. b. ejusdem
historia ex Exchemperto 140. & seq.

Amphitheatrum Romanum Vespasiani opus
58. primus Romae mansurum amphithea-
trum

trum posuit Scapulus Taurus 76.
 Anaglypti Campani fusior explanatio 158. & seq.
 A'va⁹ quid significet 89. 100. a.
 Anstractus quid 132. a.
 Angelonus excusatur 118. b.
 Anguis ad vetandam urinam depingebatur 163. b.
 Annus confusionis menses quindecim habuit. 151. b.
 Antiquitatum Campanarum Peregrini satum 57.
 Antoninorum saeculum politius 2.
 Antoninus Divi praenomen Hadriano aegre impetravit 65. 66. ejus lege legata poenae nomine abolita 60. a. b. ab urbe Nemauso genus trahebat 67. ejusdem nomina ante & post adoptionem 73. Caesarum primus Pii cognomen consecutus 73. diversae hujus cognomenti causae 73. 74. ob insignem caeremoniarum curam cum Numa collatus 75. & a. b. imo Pius ob eandem caeremoniarum curam appellatus 75. 76. maximos honores Hadriano post mortem detulit 74. nummes ejus exponitur 76. primo imperii anno Pii appellationem obtinuit 76. 77. inscriptio Antonino posita illustratur 74. quo tempore ipsi collata tribunitia potestas 77. ad opera Hadriani plurimum contulit 77. quando Campanum amphitheatrum dedicavit 77. 78. omnino in secessu Campaniensis 78. in amphitheatri titulo conditorum nomina servavit 99. nullas expeditiones praeter Campaniensem oblit 94.
 M. Antonius Capuam coloniam deducere molis paene interficitur 13. cum Capuam non potuisset, Cassilinum coloniam deduxit 14.
 Apodyterium idem ac spoliaculum 109. non solum de balneis, sed etiam de amphitheatro dictum 109. ejus usus 109. apodyterium pro loco exercitationis athleticae 110. cum balneis conjunctum, ab amphitheatro vero sejunctum aedificatum 110.
 Appianus exponitur 34. 35. 36. 37. defenditur 19. a. b. ejusdem error in speciem gravissimus 19. b. quae tamen circumscriptio dispellitur 166. a.
 Apuleius illustratur 85. 87. 100. b. 117. b.
 Aqua Iulia ab Octavio Campanis data 38. eadem, quae Carminiana hodie dicitur 38. non eadem quae Augusta 177. b.
 Ara lapidea quid apud Hyginum 51. b.
 Aratrum in deducendis supplementis coloniarum dubium an circumduceretur 55.
 Arbitratu alleuius fieri quid 152. b.
 Arbores non plures in acclivi, quam in subiecta plankie conseri antiquis creditum 51. a.
 Arena pro amphitheatro posita 137.
 Arpinates vestigia in Gallia cisalpina obtinebant 61.
 Ascia. dedicare sub ascia quid significet 89. ceterorum sententiae de hac formula 89.
 Reinefil sententia a Fabrezi censura vin-

dicatur 89. quid ascia in hac formula 89. 89. illius figura 89. ascia non solum ad macerandam calcem, aut dolandam materiam sed etiam instrumentum lapicidarum 89. 90. a. b. ascia ex Graeco *ἀσσία* 90. a. b. vera dedicandi sub ascia notio 90. ascia pro ipso aedificationis opere 90. Christi sepulcrum an sub ascia dedicatum 91. a. b.
 Assignare & relinquere verba egraria 138. 139. 61.
 Atellanti agrum in Gallia Cisalpina possidebant 62.
 Atenulsi victoria ad S. Carsum 145. Berolasis ab eodem recuperata 145.
 Athanasi duo episcopi Neapolitani moribus dissimillimi 141.
 Athanasius junior Berolasis infestat 141. Saracenos foederatos habebat 141. eum ab eo scelere Papa deterret, quem dicto non audientem excommunicat 142. tenuit Berolasis per sexennium 143. 144. Guaziferium Berolasis praeficit 143.
 Athenae novae ubi locandae 77. Mediolaninae an in Delo insula 77.
 Attendolus laudatur 121. a. b.
 Augusta Capuae cognomen, vide Capua.
 Augustales gratuiti qui 157.
 S. Augustinus illustratur 81. b.
 Augustus, vide Octavianus.
 Auspicatus lapis in templorum fundamenta coniectus 162. b. ejus rei ritus a Tacito descriptus 162. b.

B.

B Altei quid in amphitheatro 130. b.
 M. Bassaeus Capuae, non Hudrenti duumvir 117. a. b. 118. b. primus Capuae victores produxit, quos ex univversa Campana pretio excivit 119. ejus inscriptio illustratur 118. &c.
 Bellum servile Capuae a fugitivis constatum 171. a. b. 172. a. b. ejus belli historia 171. a. b.
 Beneventum *felix* cognominatum 27. 31. Beneventanae coloniae terminales cippi illustrantur 52. Beneventana inscriptio explanatur 150. a.
 Berolais seu Berolasis nunc *Vorlasei* Campani amphitheatri nomen 135. quid significet 136. & seq. an a *bera* 135. an arcem significet 136. an potius *παλαιόπολις*. 136. &c. cur pro amphitheatro ponitur 138. ea vox, qua *παλαιόπολις* significat, unde adsciscenda 138. 139. Berolasis episcopus 138. ejus sedes in ecclesia S. Stephani 138. Berolasis ab Athanasio infestatur 141. & vide Athanasius. Berolasis Athanasio paruit per sexennium 143. 144. Berolasis obsidio 144. Berolasis ab Atenulso recuperata 145. Berolasi Guaziferus ab Athanasio praeficitur 143.
 Bersa, bersare, bersarii quid 135.

Biblio-

Bibliothecae oratione habita dedicatae 107.
Bibulus legis Iuliae agrariae adversarius 20.
ejus fasces perfracti 20. 22.

Brevitas veterum epigrammatum . admiranda 57.

M. Brutus primus Capuam coloniam deduxit 5. hujus colonia praefecturam Campanam suffulit , sed Syllana retinuit 7. Capuae imaginem Romanae reip. deformavit . 8. ejus colonia haud diu sterit 8. fuitque Syllana verustior 8. quis iste M. Brutus 8. & seq. omnino pater , ejus qui Caesarem interfecit 9. quo tempore Capuam coloniam deduxerit 12. perinde a Pompeio interficitur 9. propter eam necem Pompeio constatur invidia 9. non idem , ac Brutus Accusator , fuit 10. a. b. eodem anno quo Sylla mortuus 11.

Brutorum (Juniorum) gens patritia 9. a. Brutorum studium in patrum hereditarium 11. eorundem stemma 10. b.

Bulengeri duplex hallucinatio 103. a.

Burmans notatur 165. a.

Buxentinis ager Campanorum divisus 64. a. b.

C.

Caesar (C. Iulius) Capuam deduxit coloniam omnium celeberrimam 13. unus ad arbitrium omnia in rep. administravit 18. 21. collegam sibi obnuuntantem foro expulit 18. versus in eum iactati 18. trium liberorum patribus Campanum agrum divise 18. lege Iulia agrum Campanum colonis divisit utne an elocavit 19. a. b. 166. b. 166. a. tribuni plebis officio magis quam confectus 22. a. Clodium in Ciceronem instruxit 23. ejus calliditas in deducenda colonia 21. Castrum coloniam adscripsit 30. a. b. Imperatoris praenomen per prolepsin ei a Frontino tributum 54. quando Imperatoris praenomen obtinuerit 56. Tarachinam coloniam deduxit 56. 57. Caesar sine alio additamento est dictator intelligendus 54. 55. agro Campano divisio portionem reip. Campanorum reliquit 61.

Calus illustratur 84. & a. b. 170. a.

Calatiae duae 29. a. b. Capuensis coloniae Syllae Calatiam adjudicavit 29. 44. utra Romanis, utra Campanis praefecturis accensenda 167. b.

Caldaria cella : vide cella.

Calpurnius illustratur 128. 132. a. 133. a. b. 169. b.

Compagus , non compagus calceamenti genus. 132. a.

Campana colonia . vide Colonia Capua .

Campani. quo anno civitas iis data 4. jura comitiorum cum Romanis affecti 4. Campanorum duumvirum superbia 5. b. Campani jura civitatis amissum quando recuperarint 15. a. b. 16. a. eorundem studium ut Cicero ab exilio revocaretur 23. homines bene-

fidissimi 24. Campani consules 24. 25. studium Campanorum in Octavium & odium in Antonium , 36. ab Octavio terram Cnohiam & aquam Iuliam consecuti 38. 61. 62. apud eos alica probatissima omnium ferebat 40. edendis muneribus addictissimi 59. Campani origine Etrusci 113. 115. in ludos propensissimi 113. 115. Campanorum circenses 113. 114. gladiatores ab iis apud mensam adhibiti 114. Campanorum venatio 119. Diana ipsorum patrum numen 119. Sicopolis ab iis condita 137. vela in theatris primi usurparunt 147. eorum ludi scaenici 146. initio Opici fuere 159. a. Dianam pro Iunone colebant 161. a.

Campaniae cognomen *felia* vulgo tributum recens est 27. quaestori Caleno olim Campana paruit 60. *crater* olim appellata 159. b.

Campanum amphitheatrum , vide amphitheatrum.

Campanum theatrum , vide theatrum.

Campanus, vox tantum urbis Capuae derivata 119. 141. a.

Campanus ager xx millibus civium R. divisus lege Iulia 15. 18. ejusdem praefantia 15. xx. virum Campanorum agro dividendo catalogus 17. a. b. 18. a. trium liberorum patribus a Caesare divisus 18. in ejus limitatione dissentientes scriptorum agrariorum sententiae conciliantur 41. & seq. ad meridiem longius quam ad orientem protendebatur 42. & a. b. ejusdem modus 42. a. b. lege primum Cornelia elocandus fuit 165. b. Campani agri ad jus publicum revocatio quando & quo pacto tentata 166. b. 167. a. ejus causae enucleatio a Manutio adhibita refellitur 167. a. de ea re referre debebat Cicero , sed Pompeio agente non retulit 167. a.

Campus Martius ibi reges sepeliri mos erat 28.

Capitolinus illustratur 47. 48.

Capitolii fondandi ritus 162. b. Capitolinae aedis dedicatio & inscriptio 95. mos in ea caprandi somnia 163. a. b. in ea sub eodem tecto Jupiter , Iuno , Minerva colebantur 162. a. in coloniarum Capitolis idem dii culti 162. a.

Capitolium Campanum 78. & a. b. 162. Tiberius dedicavit 97.

Caprarius M. Telli cognomen , vide Metellus. Capua olim municipium , postea Romana colonia 3. a Romanis devicta & in praefecturae formam redacta 4. 5. 49. imago Romanae reip. 8. altera Roma 13. 20. b. cur colonia Iulia appellata 14. superbiae domicilium 24. inter Romanas colonias relata 23. unde Felicia cognomen consecuta 27. a Sylla Felice 27. 31. & seq. Augusta ab Octaviano cognominata ob colonias ab eo non semel deductas 73. & a. b. auctoritate senatus id cognomen affecta 33. 34. lege triumvirali destinata colonia 34. inter colonias xviii urbium

- urbium Italicarum prima 34. ter eo colonia ab Octavio deducta: vide Octavius: vide etiam Colonia Capua. Roma antiquiorem constituit Velleius 57. multa Capuae in gratiam fecit Augustus 63. b. quibus viribus Capua amphitheatrum exstruxerit 64. 65. Capua vetus quando subversa 137. nova quando exaedificata 137. quo pacto ejus ditionem Landulsi nepotes inter se dividerint 137. 140. Capuae vastitas a Genserico allata 139. eam demum Radelchis cum foederatis Saracenis redegit in cinerem 139. serpens Capuae insigne 159. a. b.
- Carminiana aqua 38.
- Carthaginem quot coloni adscripti 20. a.
- Casaubonus notatus 169. a.
- Casilinum ab Antonio deducta colonia 14. quo Caesar ante deduxerat 30. a. b. postea Campana praefectura evasit 45.
- Cassiodori hallucinatio 102.
- Catabulenses qui 114.
- Catabulum quid 110. 111. a. *καταβδλλον* deductum 110. 111. nonnunquam pro jumentorum stabulo 114.
- Cathedra quid in amphitheatro 132. cur ita appellata 132. a. b. feminis tantum in ea locus 132. & a. b.
- Cato Caesari legem Iuliam perferenti acriter intercedens 20. 22. in carcerem truditur. 22.
- Cavea amphitheatri ima, media, summa. 127. media, quam summa, honestior 127. pullati a media summioti 127. verba ad summam caveam spectantia quae 127. altera caveae partitio quam vulgata, verisimilior 128.
- Celeritas thermarum Severianarum & Titianarum 170. b.
- Cella caldaria in gymnasiis 142. b.
- Celsus jurisconsultus notatus 151. a.
- Census: in censum dedicare quid apud Ciceronem 84. in censum deferre & referre quid differant 84.
- Ceterus sine diphthongo 108.
- Cicero Pompeio assentatur 10. a. Plinio laudatus 12. a. Campanis patronus, posita statua, adoptatus 12. a. b. 23. pater urbium ab Horatio dictus 13. b. ob recusatum xx. viratum exsulavit 16. ejus *σπαρταμὸς* in Clodium 16. Nullo vehementissime resistit 12. lex Iulia ei valde displicuit 14. in eum a Caesare Clodius instructus 23. Campanorum studium ut ab exilio revocaretur 23. Pompeius Capuae de eo resistendo decretum fecit 23. locus in L. Gellium 25. ejus domum Clodius dedicavit 80. ubi & signum Libertatis posuit 99. de agro Campano ad jus publicum revocando frequenti senatu referre debebat 167. a. sed agente Pompeio non retulit 167. a.
- Cicero excusatur 15. restituitur & illustratur 16. b. 17. a. Cic. ad At. illustratur 20. a. b. 49. a. b. ejus orationes explanantur 23. 24. 24. 98. 99. 101. a. b. agrariae illustrantur 28. 29. Philippica 2. exponitur 25. 26. 30. Civitates aut pagi bini communiter quandoque administrati 152. a.
- Clodius xx. viratus repulsam patitur 16. cum Caesar in Ciceronem instruxit 23. Ciceronis domum a se consecratam dedicavit 80. signumque Libertatis ibi posuit 99.
- Cluverius notatur 165. a.
- Cnosia terra ab Augusto Campanis data 38. 61. 62. scutorum xxx millia quotannis reddebat 62.
- Colisei vox unde amphitheatro arcessita 134. non ab aliquo vicino colosso, sed a colossae mole 134. & a. b. in ejus nominis explanatione doctorum hominum hallucinatio 134.
- Colonia: colonis fere ut libertis nomina adscitata 3. quid in iis vox *paterna* significet 3. colonia quid a municipio differat 4. confusa saepe haec vocabula 4. in quas milites deducebantur, non continuo militares coloniae 26. inter civiles militaresque discrimen 26. coloniae cognomen Felices 27. vide Felix. coloniae unde nomen acciperent 27. olim sibi auctoritate senatus, postea suo arbitrio nomina adscribebant 31. quo auspicio semel deducta, iterum deducere non licebat 30. coloniae xviii lege triumvirali militibus promissae 34. coloniarum reditus in longinquis interdum regionibus 61. colonis suum aerarium 59. vide aerarium. equester ordo coloniarum 127. earum Capitolia 161. a.
- Colonia: Capua: quoties Capuam deducta colonia 5. &c. prima a M. Bruto 6. vide Brutus. secunda a Sylla 6. vide Sylla. tertiam celeberrimam Caesar deduxit 13. vide Caesar. Octavius ter Capuam colonos adscripsit 14. 34. vide Octavianus. Septimam Nero deduxit 14. 165. b. Nullus eo coloniam molitur 12. Capuae coloniae magnitudo & frequentia 17. 20. a. b. scriptores de ea magnifice locuti 20. b. colonia a Caesare Iulio eodem deducta civilis non militaris 25. Calatia a Sylla Capuae adjudicata 44. & collis Leucogaeus 45. an Gracchus omnium primus Capuae coloniam collocarit 43. Campanae coloniae termini litterati 52.
- Colossus amphitheatri Campani nomen 133. erymon 134. b. quidquid in altum erectum colossus appellatum 134.
- Columnae Traianae epigraphae 57.
- Columnae amphitheatro ab Hadriano additae cui usus 71.
- Compagus quid 152. a.
- Consecrare & consecratio, vide dedicare & dedicatio. Consecratio peragenda lingua non praepedita 97. & mente constanti 98. ejus viti Clodius accusatur 98. nec manu tremebunda 98. 99. bonorum in detestationem consecratio 99. qui ritus positio pro rostris facto, tibicinis, & capite velato peragebatur 99.

99. utrum opera omnia publica consecrarentur 101. 102.
 Constituere & dedicare in inscriptione synonymos posita 170. a.
 Consulares Italiae quatuor 73.
 Consules Campani 24. 25.
 Consul aliquando unicus 63. a. ὁ ἄριστος ὑποτάσσων
 in consuliis enuntiandis frequens 155. b.
 Contra votum in inscriptionibus quid 46.
 Cornelia lex de agro Campano locando an perlatam fuerit 166. a.
 Cornelius Balbus major fort. unus e xx. viris 17. b. & 18. a. patronus a Campanis adscitus ibidem.
 Cosconius Campani agri xx. vir. 17. a.
 Costa (Caesar) laudatur 122. notatur 123. sed defenditur in additamentis 172. b.
 Craffus inter xx. viros accensendus 17. b.
 Crater olim Campania dicebatur 159. b.
 Cryptoporticus Campana 143. a. Plinianae cryptoporticus descriptio 143. a. b.
 Cultellare verbum agrarium, & de montibus dicitur 51. & a. b. origo vocis a cultro aratorio 51. a. cultellare agri inaequalitatem ad perpendicularum exigere, an acclivitatem in parvas plantities distendere 51. a. b.
 Cultus, vide falx.
 Cunei quid 130. trigona Vitruvio appellati 130. a.
 Cuperus (Gisbertus) refellitur 118. a. b.
 Curatores kalendarii 60.
 Curavit pro iussu in elogiis frequens 71.
 Curia Tifata: vide Tifata.
 Curionis versatile amphitheatrum 118. 119.
 S. Cyprianus exponitur 85.

D.

Daniel cap. 111, 2. illustratur 81.
 Dari ad convivendum, vel cohabitandum quid 138.
 Dausqui hallucinatio 82. b.
 Decumanus & kardo verba agraria 41.
 Decurionum ordo senatus quoque appellatus 63. a. decuriones gratuiti qui 157.
 Dedicare vulgo idem ac consecrare 79. proprie tamen differunt 78. 80. 86. 88. 102. consecratio & dedicatio res conjunctissimae 80. 86. dedicatio, quam consecratio, patet latius 80. vera dedicationis notio 80. ex Hebraeo Graecoque sermone 81. 82. dedicare quandoque idem quod dicere 82. & a. b. proprie dedicare idem quod usufruicare 82. 83. dedicare apud veteres pro dedicare 82. & a. dedicativae & abdicativae enuntiationes 82. b. dedicare rogant in funus 83. & b. vide roga. dedicare in sacrum quid 84. & a. b. in censum dedicare quid 84. dedicare, non dedicere apud Accium 83. a. dedicare quid apud Apuleium, Tertullianum, Cyprianum 85. saepe etiam in lapidibus idem quod ἱερουργεω 86. dedicare & loco movere ἀντίθετος posita 86. b. 87. 100. a. dedicare pro consecrare, cum

sermo de templis 86. quid dedicare domum 86. 87. statuas, imagines, tabulas, bibliothecas &c. 87. 100. a. b. pontes 87. muros 88. sua pecunia dedicare 88. etiam posteriore aetate pro ἱερουργεω 88. dedicare sub alicia 89. &c. vide alicia. jus praeficiendi, qui dedicaret, olim apud populum 93. postea ad impm. translatum 93. quorum nomine alii quandoque dedicabant 94. qui dedicabat, nomen suum inscribebat, etiam si alius aedificasset 95. opera principi inscribebantur, etiam si alius dedicasset, contra vero si quis sua pecunia fecisset 95. vide inscribere. templi Capitolini dedicatio 16. quanca ambitio dedicandi & libera rep. & sub prioribus Caesaribus 95. 96. dedicationem differre irreligiosum 97. duumviri aedis dedicandae, vide duumviri. uni non duobus dedicationis negotium dabatur 91. 92. cur quandoque a duobus peragi in titulis dicitur 92. & a. b. rerum singularum dedicatio sive encaenia 102. &c. amphitheatri 102. theatri, gymnasii, bibliothecae 103. pontium, emisarii lacus Fucini, aedium, 104. epulum in dedicationibus fere semper datum 105. dedicatio pro publica consecratione 106. coena recta, aut sportulae, aut nummi in dedicationibus dati 105. nec minus in ecclesiarum dedicationibus epulae seu agapae 106. apud Graecos consecratio pro dedicatione ferme ponitur.

Dedicare idem ac dedicare apud veteres 82. & b.

Dempsterus dupliciter hallucinatur 83. a. b. & additam. 169. a. b.

Deuteron. xx1, 5. illustratur 81.

Diana patium numen Campanorum 119. Capuae pro Iunone culta 161. a. sub Dianae tutela venatio rustica & ludica 120. Diana Tifatina vide mons Dianae Tifatinae.

Dicare idem ac dicere 82. & a. b.

Dio Capuae conscripsit historiam 62. a. Dio secum ipse & cum aliis conciliatur & illustratur 19. b. 22. illustratur 66. a. b.

Diphilus tragoedus in Pompeium invehitur 24.

Divi praenomine principes post consecrationem decorati 40. cum eo praenomine vix aliquando humanos titulos adfiscunt 67. 68.

Domitiani nomen erasum 65.

Donatus (Alex.) memoria falsus 104.

Dorico ordini Campano in amphitheatro locus 121. b.

Duodenarius magistrorum numerus in pagis Campanis 154. b. duodenario numero Etrusci delectabantur 154. b.

Duumviratus tempus quandiu perduravit 25.

Duumviri alias quatuorviri in eadem colonia 63. a. duumvir & praefectus juri dicundo fort. duo magistratus diversis temporibus gesti 49. 50. duumviri aedis dedicandae fallo a Gutherio adstruunt 91. duumviri aedis locandae faciendae 91. duumviri Campani, vide Campani.

Z

E'ynai-

E.

E *ἑκαβία & ἑκαβίαν* quid 80. 81.
 Eae & eabus pro ejus & eis 153. a.
 Ei pro ejus antiquis dictum, ut cui pro cujus,
 alii pro alius, & innumera id genus 153. a.
 ejus, cujus & similitum I medium vocale non
 consonum est 153. a.
 Emiffarius Fucini lacus naumachia dedicatus
 104.
 Encaeniare quid apud Latinos fequioris aevi
 80. 81. & a. b.
 Episcopus Berolasis 138. ejus sedes in Eccle-
 sia S. Stephani 138.
 Epistylia quid 108. falso columnarum capitula
 apud lexicographos 108. inter epistylum &
 trabem quid interfit 108.
 Epulum in dedicationibus fere semper datum
 105.
 Equester ordo etiam in coloniis 127.
 Equeſtria quid 127. in iis qui sederent 127.
 Erchempertus passim illustratus 135. usque ad
 finem capituli.
 Etrusci duodenario numero defectati 154. b.
Eυρεῖα quid 74.
 Eutropii hallucinatio 102.
 Exactores operum publicorum, & exigere opus
 quid 158. a.
 Exilium Ciceronis ob recusatum xx. viratum
 16.

F.

F Abrettus notatus 89. 90. a. b. crux a Fa-
 bretto fixa refigitur 170. b.
 Falx in Augusti lege non messoria, sed culter
 aratorius 53. a. eadem falx in Plauti loco re-
 ſignatur 53. b. falx praecedens solum lucide-
 bat, qua aratrum ducendum esset 53. b.
 Favorini lexicon laudatur 19. a. b. 81. 82.
 Fausta nomen quae 162. b.
 Fayus notatur 82. b.
 Februarii xxix dies intercalariis tantum
 annis anni extremus olim fuit 150. b.
 Felix Campaniae cognomen recens 27. Felici
 cognomen unde Capuae obvenit 27.
 aliae extra Campaniam coloniae cognomento
 Felices 27. a. Sylla Felice sic dictae 27. 31.
 &c. tres coloniae Iuliae Felices 31. Felix in
 coloniis an idem quod frugifera 33.
 Feminae in amphitheatro ubi spectarent 132.
 & a. b. feminis solum torquere per praedia
 cur lege pagnica vetitum 152. b. earum ge-
 nii Iunones appellati 161. a.
 Festus illustratur & emendatur 82. 83. expo-
 nitur 51. b.
 Flavius amphitheatrum a patre erectum Titus
 consecravat & dedicavit 102.
 Fortuna, vide etiam Opifera. Fortuna Metellis
 indulgentior 98. b. fortuna obsequens &
 respiciens 97. b. Romanis impensius culta
 97- b. 98. a. cum ope divina conjungitur ibid.

an eadem ac vis divina ibid. an potius vis
 divina eadem quae vis major 170. b. Neme-
 ſis & Fortuna idem 98. a. b.
 Forum epulo dato dedicatum 105.
 Freinshemius suppletur, 166. b.
 Frontinus reſtituitur & illustratur 32. & a. b.
 33. & a. b. a. Goefii criminatione defenditur
 32. a. b. 39. illustratur 43. 44. 51. & a. b.
 53. & ſeq.
 Frontini Siculi libellus 39.
 Fufum torquere per praedia feminis cur veti-
 tum 152. b.

G.

G Ades non colonia, sed municipium 50.
 cui olim quatuorviri, poſtea duoviri prae-
 fuerunt 50. a. b.
 Gaditana ſcriptio illustratur 49.
 Gelenius notatur 18. b.
 Gellius exponitur 84.
 Genius quomodo depingeretur 160. a. ſingulis
 hominibus ſuus genius assignatus 160. b. ge-
 niorum theologia ex Angelorum vera doctrina
 manavit 160. b. locorum ſingulorum genii
 160. b. 161. a. malus genius 160. b. ſerpens
 genii ſymbolum 160. a. b. Tutela eadem qui
 genius 160. b. genii marium, Iunones femina-
 rum dicebantur 161. a.
 Genſericus Capuae vaſtitate attulit 139.
 Gladiatoriſus alendis caeli ſalubritas requiſi-
 ta 111. & a. b. in ſaginem dabantur 112. a.
 ex medicorum praeceptis viſitabant, unde
 medicus ludi Gallici, matutini 112. a.
 Samnites gladiatores qui 114. ad menſam
 adhibiti 114. a. Campanis ad Romanos tra-
 ducti 114. 115. Conſtantini tempore deſicere
 115. Gladiatorium Capuae ingens nianus 20.
 a. b. 115. 171. a. b. 172. a. b. per domos di-
 ſtributi cum ludus eos non caperet 115. In-
 gens ibidem eorum numerus etiam ſub Cae-
 ſaribus 116. ars gladiatoria Capuae, quam
 Romae vetuſtior 58. 59.
 Goefius reſellitur 21. 32. a. b. 43. 48. & a. b.
 49. 63. b. 64. a.
 Gothi a venatione amphitheatrali non abhor-
 rebant 135.
 Gracchani limites apud Frontinum qui 49. an
 Gracchus omnium primus coloniam Capuae
 collocavit 43.
 Graſſerus (Iacobus) exploditur 67. a. b.
 S. Gregorii lib. 2. Sacramentorum. illustra-
 tur 85.
 Guaiſerius Berolaſi praeficitur ab Athanaſio
 143. ejuſdem Guaiſerii exitium 145.
 Gudius notatus 112. b.
 Guicciardini (Caeleſtinus) exploditur 121. a.
 Gutherius notatur 91. 92. ſuppletur 162. b.
 163. a.
 Gymnaſia quibus Diis ſacra 100. b. eadem
 olei diſtributione dedicata 103. thermæ
 gymnafii pars 147. b. 142. a. b. Inno. gymnaf-
 ium thermæ appellatum 141. b. 142. a.
 calda.

caldaria cella in gymnasio 143. b. regio, in qua Neapolitanum gymnasium, thermae appellata 142. a. gymnasium Campanum 141. & a. prope amphitheatrum fuit 141. b. 142. a. b.

H.

H Adrianus quantum nemo alius ad aedificia incubuit 65. 66. vetera quoque aedificia renovavit 69. huic principi aegre Antoninus Divi praenomen impetavit 65. 66. Nemaufense amphitheatrum ab Adriano erectum 66. quando Campanum amphitheatrum refecerit 67. columnae, quas Campano amphitheatro addidit, cui usus 71. qui honores ei post mortem delati 74. operibus nomen suum non adscripsit 96. ad ejus opera plurimum contulit Antoninus 77.

Herculaneus pagus ubi fuerit 149. a. Herculanæi lex pagana 149. ejus legis sententia 148. & interpretatio 149. ejusdem Herculanensis inscriptionis fufior expositio 149. & seq.

Herodianus illustratur 125. a. 126. b.

Hesychius illustratur 134. b.

HOMERI pro Homeridi & similia 169. a.

Hoplomachi qui antea Samnites 114. b.

Horatius illustratur 12. b. 13. a. b. 169. a.

Hudrentum seu Hydrentum magis quam Hydruntum 119. a.

Hyginus illustratur, & cum fragmento agrario conciliatur 41. 42. 43. illustratur 51. b. 53. a.

I.

I In eius, cuius &c. vocale non consonum 153. a.

Imago, quam signum vel statua, patet latius 71.

Imperatores cognomento Divi vix aliquando humanos alios titulos adfiscunt 67. 68.

Imperatoris praenomen quando Iul. Caesari tributum 56.

Imperavit pro iussu abest ab inscriptionibus prioris aevi 71.

Inebare Iovi quid significet 163. b.

Inpensa cum elemento N aureo latinitatis sacculo scribebatur 62. a. b.

Inscribere. Qui dedicabat, etiam alius aedificasset, nomen suum inscribebat 95. opera principi inscribebantur 95. contra si quis sua pecunia fecisset 95. quorundam Impp. modestia nomen suum non inscribentium 96. Severus conditorum nomina in Panthei titulo servavit 96. Idem in Campani amphitheatri titulo fecit Antoninus 96.

Inscriptio Allifana illustratur 118. a.

— Beneventana restituitur 52. 154. a.

— Campana agraria exponitur 52. & seq.

— Campana de apodyterio illustratur 107. & seq.

— Campana de P. Pescennio illustratur 62. a. b. & seq.

— Campana restituitur & illustratur 157. 158.

— Cagnas exponitur 52.

— Fabretiana restituitur & explanatur 170.

— b. itemque aliae apud eundem 165. b. 164. a.

— Gaditana explicatur 49. 50.

— Gortynensis illustratur 38. a. b.

— Herculanensis fufius exponitur 149. & seq.

— Hudrentina illustratur 117. & seq.

— Mediolanensis explicatur 94.

— Neapolitana illustratur 112. a.

— Pontis latronis explanatur 46. & seq.

— Puzolana emendatur & exponitur 112. a. b.

— Reinesiana illustratur 74. 75.

— Romana spinosior explanatur 169. a.

— Suesana illustratur 172. b.

Inscriptiones multae illustrantur a pag. 85. ad 89. & alibi passim toto opere.

Inscriptionum veterum mira brevis, nostro aevo inepta earundem prolixitas 57.

Instaurare pro restituere an latinum: vide restitueret. instaurare vias quid apud Statium 69.

a. quid instaurare monumentum apud Plinium 69. a. b.

Intercalaris annus ante Caesarem qualis 150. b. & 151. a. b. alter quisque annus intercalaris fuit ibid. Februarii XXI dies intercalaris

tantum annis anni extremus fuit 150. b. annis intercalaris a Terminalibus putandorum dierum ratio 151. a. in anno bissextili

post Caesarem dies intercalaris prior, non posterior, bidui fuit 151. a. kalendae intercalares apud Ciceronem quae 151. b. kalendae

intercalares priores apud eundem quid significent 151. b.

Iovia Venus unde dicta 152. a.

Iovis Tifatinus & Addiana ubi ponenda 47.

Iovus pagus 152. a.

Italia quatuor consularibus commissa 73.

Italicae urbes quando ius civitatis adeptae 165. b.

Italia, coloniae Capuae nomen 14.

Italia aqua non eadem quae Augusta 167. b.

Italia lex agraria seu Campana Ciceroni valde displicuit 14. ejus legis capita 18. b. ea lex

quid turbarum exciverit 19. 20. in eam optimates jurare coacti 22. lex Italia agraria de terminis non movendis 168. a.

Italia lege urbes Italicae ius civitatis quando adeptae 165. b.

Iuno in Capitolis colebatur 161. a. pro hac dea Capuae Diana culta 161. a. Iunones seminarum genti dicebantur 161. a.

Iupiter quo pacto depingeretur 161. a. Iupiter Moxarvūs 161. b. 162. a. sceptrum Iovi peculiare, vide sceptrum.

Iupiter, Iuno, Minerva in Rom. capitolio sub eodem tecto colebantur 161. a. itemque in coloniarum capitolis 161. a.

Iurisdictionem mittere apud Sculum Flaccum quid

quid 42. a. b.
Ius trium liberorum unde prius arcessendum
166. a. cuiusmodi fuerit 166. a. cum iis
etiam communicatum, qui pauciores alerent
166. a. imo etiam cum infecundis parentibus
166. a. quae praemia inde redundarint 166. a.
Iuvenalis illustratur 83. & a. b. 131. a. ejusdem
scholiastes notatur 83. a.

K.

Kalendae intercalares quid 151. b. kalen-
dae intercalares priores quid significent
151. b.

Kalendarii curatores 60.

Kardo & decumanus quid 41.

Katēpōis de templis, *αἰέθνης* de aris, signis,
clypeis &c. 86. a. b. 87.

Katēpōis apud Graecos quam late pateat
101. 102.

L.

Labioriae pars agri Campani praestantissima
42. b.

Lampridius illustratur 169. b.

Landulsi comitis nepotes Capuam quo pacto
inter se dividerint 137. 140. schisma inter
Landulfum & Landonulfum episcopos 137.
140. 141.

Lapis auspiciatus in templorum fundamenta
conjectus 162. b. ejus rei ritus a Tacito
descriptus 162. b.

Lafena (Petrus) 142. b. 171. b.

Lauredanus notatur 5. sed excusatur 43.

Λαῦρετιον quid 90. a. b.

Legata poenae nomine ab Antonino abolita 60.
a. b.

Lentulus qui Capuae ludum gladiatorum ha-
buit quis 171. b. fuit is cui cognomen Vaccia
171. b.

Leo Ostiensis exponitur 47. a. b.

Lepidus Syllae infestissimus 28. victus a Catu-
lo in Sardinia perit 28.

Leucogaeus collis ad alieam consuevit
aptissimus 40. pro eo Neapolitanis Octavius
annua vicena millia munerari iussit 40. colo-
niae Campanae praefectura 45. 62.

Lex Julia, vide Julia lex.

Lex pagi Herculanee, vide Herculanee.

Libertatis signum in domo Ciceronis a Clodio
positum 99.

Liberti raro referebantur in tribum, sed li-
bertorum filii fere in Palatinam 46.

Libitinensis porta quid 110. eadem quae Sa-
navivaria, sive potius sandapilaria 171. a.

Limites agri Campani 42. primarii perticae li-
mites kardo & decumanus 41. hi in agro
Campano alternabant 41. 42.

Linea dives in cavea quid 128.

Lipsum notatur 115. 128. & a. b. 130. & b.
131. b. 132. & a. b. 134. & a. b. 166. b.

Livius illustratur 63. b. 64. a. b. 91. 92.

Loco movere & dedicare *ἀντιθέτως* posita 86.
b. 87. 100. a.

Lucanus Campanorum ager. eum P. Pescen-
nius Secundus Campanis recipere 62.
ejusdem agri praestantia & latitudo 64.
a. b. Peregrini de eo agro sententia 62. b.
ubi fuit 63. b. 64. a. b. quibus coloniis di-
visus 63. b. 64. a. b. ob coloniarum solitu-
dinem, quibus assignatus fuerat a Campanis
recuperatus 64.

Lucoferonense amphitheatrum 78.

Ludi quibus Diis consecrati 101. a. ludorum
origo ac nomen a Lydis 113. & a. b. ludos
qui facerent optimo loco sedebant 153. b.

Ludi scenici Campanorum 146. & in pagis
Campanis 147.

Ludii ac ludiones pueri qui 113. a.

Ludus gladiatorius prope amphitheatrum 111.
ludus Dacicus, Gallicus &c. 111. ludus
magnus prope Flavianum amphitheatrum 111.
ludi gladiatorii extra Romam, veluti Raven-
nae & Capuae 111. 112. Caesaris ludus Ale-
xandreae non ad Iulium, sed ad Augustum
referendus 112. & a. marmora de Iudo Ale-
xandrino & Dacico restituta & illustrata
112. a. b. ludus Lentuli Capuae 171. a. b.
172. a. b.

Lupus (Rutilius) agrum Campanum ad jus
publicum revocare primus aggreditur 166. b.

Lustratio pagorum, vide pagus.

Lydi optimi saltatores 113. b.

M.

Mabillonii expositio anaglypti Campani
expenditur 160. & seq.

Magister & magistrare quid 151. b.

Magistratus Campani, praetores & consules ap-
pellati 24. 25.

Magistri collegiorum, vicorum, pagorum,
corporum, societatum, sanorum &c. 152.
a. ab his pagorum lustratio fiebat 153. b. 154.
a. duodenarius magistrorum numerus 112.
Campanis pagis observatus 154. b.

Magnitudo Capuensis coloniae 17. 20. a.

Mancini fana apud Festum quid 51. b.

Mancia operibus faciendis addita 64. 65.

Mantia Pompeio convitiatur 11.

Mantua Cremonae praefectura 44.

Manutius junior notatur 105. b. senior refelli-
tur 167. a.

Martialis illustratur 82. b. 169. a. 171. a.
171. a.

Medici gladiatorum, & medicus ludi Gallici
&c. 112. a. vide gladiatores.

Mediolanum an novae Athenae 177. 84.

Merkedonius mensis quid 150. b. 151. a. 21.

Etruscae originis vox 172. b. Inter xxiii &
xxiv Februarii immittebatur 150. b. 151.
a. modo xxiii, modo xxxiii dierum fuit
150. b. 151. a.

Metellus aedis Opiferae dedicator quis 98. b.
fortasse cui cognomen Caprario 98. b. in-
hunc existat Scipionis (comma 98. b. Merel-
lorum fortuna 98. b. Merellus Macedonicus
a quatuor honoratissimis filiis elatus, 98. b.

Mm

M*ixarvς*, Iovis cognomen 161. b. 162. a.
M*xarivς*, Minervae cognomen 161. b.
Minerva quo pacto depingeretur 161. b. Minerva *Mxarivς* quae 161. b.
Minucius illustratur 100. b.
Missionis (Maximilianus) notatur 156. b.
M*oδov & μoδvμα* locare & conducere utrumque significat 19. a. b.
Mons Dianae Tifatinae oppidum antea ignotum 47. fort. qui Addiana in tabulis Peutingerianis appellatur 47. una ex Campanis praefectura fuit 47. 51.
Montes cum theatris collati 168. a.
Monumentum Ciceronis quale sit intelligendum 69. a. b.
Muneribus edendis Campani addictissimi 59. munus etiam pro venatione 79. a. b. 168. b. imo & pro scenicis 169. a.
Municipes qui 165. a. in iis paterna origo censetur 165. a.
Municipium & colonia confusa saepe vocabula 4. quid proprie differant 4. culvis municipio suum aerarium 59.
Munificentiae notio antea ignota 118. a. dicitur cum respectu ad utrumque munus, idest gladiatores aut venationem 117. b. 118. a. 172. b.
Muri urbium sancti non sacri 88.
Mysmillones iidem Galli dicebantur 172. a. carmen quod iis occinebatur 172. b. Myrmillones unde dicti 172. a.

N.

N Aevius poeta Campanus 146. ejusdem epitaphium 146.
Neapolitanis pro colle Leucogaeo Octavius vicena millia numerari iussit 40. apud eos are palaestrica in pretio 141. a.
Nehemias 111, 27. illustratur 81.
Nemaufense amphitheatrum quis creverit 66. 67.
Nemesis, vide Fortuna.
Nero coloniae Campanae supplementum adjecit 45. 165. b. eaque est septima eodem deducta colonia 45. 165. b.
Nicolao Damasceno lux 114. 115.
Nola cognomento Felix 27. 31.
Nummi veteres illustrati 118. a. b. & alibi passim.
Nuper quandoque pro longioris temporis intervallo 44.

O.

O Pro D in inscriptionibus 150. a.
Octavianus ter Capuam deduxit coloniam 14. 34. & c. primum post quinquennium ab initio triumviratu 34. 35. quid propterea turbatum sit 35. 36. xviii civitatum militibus promissarum Capua prima omnium 34. 35. Octaviusne an Lucius colonos in eas civitates deduxerit 35. 36. altera deductio post Lepidum exauctoratum instante contra Sex. Pompeium bello 37. militum seditio

praemia sibi repraesentari vociferantium 37. ea occasione terra Onofia & aqua Iulia Campanis data 38. terra deductio ab Octaviano jam Augusto, idest post Actiacam victoriam 39. priores duae Octaviani coloniae militares, terra civilis an militaris obscurum. 40. eo tempore Leucogaens collis Campanis tributus 40. ob hanc deductionem Capua Augusta cognominata 39. 40. plurium oppidorum lacinias Campanae perticae tanquam praefecturas applicuit 44. in inscriptionibus non *απλως* Caesar, sed cum aliquo additamento appellatur 54. 55. nihil non in coloniarum a se deductarum in gratiam fecit 62. b. Officium pro officialibus 167. b.
Opera publica quatuor generum sacra, sancta, religiosa, profana 100. 101. utrum omnia haec consecrarentur 101. 102. ea suis singula numinibus sacra 100. & b. operum publicorum exactores qui 158. a.
Opici unde dicti 159. a.
Opifera eadem quae fortuna 97. & a. b. Hardulni opinio rejicitur 97. a. falso plerisque Iuno intelligitur 97. a. Diana etiam Opifera appellata 97. a. b.
Orchestra quid 126. 127. quibus in ea locus 127. cur linea appelleretur 131. a.
Ordines architectonici omnes in Campano amphitheatro 122. a.
Ordo Tuscanicus, vide Tuscanicus.

P.

P A Eanius notatur 172. b.
Paganalia & paganicae seriae quid 153. b. paganici dii qui 153. b.
Pagiticum rectene dictum 149. b.
Pagorum lustratio 153. b. 154. a. a pagorum magistris fiebat ibid. non tam mense Maio, sed & Iunio 154. a. pagorum magistri 152. a. in pagis Campanis duodenarius magistrorum numerus observatus 154. b. pagi bini communiter quandoque administrari 152. a. in pagis fortasse a Terminalibus dies computabantur 151. b.
Pagus Herculaneus, vide Herculaneus.
Palatina tribus, in quam libertorum filii ferme adscribebantur 46.
Paracliticæ recta scribendi ratio 72. a. b.
Paterculus exponitur, & a falsa emendatione vindicatur 15. a. b. 16. a. 38. 39. 61. 62. a. 171. a.
Paterna in coloniis quid significet 3.
Patronis statuae ponebantur 12. a.
Paullus jurisconsultus illustratur 83.
Pausaniae sententia defenditur 75. 76.
PEQVNIA pro pecunia in saxis non raro 152. b.
Peregrinius (Camillus) notatur 29. a. b. 51. b. 53. & seqq. 59. a. b. laudatur 58. 62. b. 63. a. ejus opusculum de amphitheatro periit 121.
Peregrinius (Camillus) primitivus, poeta eximius in theatri ruinis rusticabatur 155.
Pertica quid a praefectura differat 41. perticae limiti.

limites primarii, kardo & decumanus 41. hic ad orientem dirigebatur, ille ad septentrionem 41. 42. perticae termini erant cippi inscripti 51.
P. Pescennius Secundus Lucanum agrum Campanis recuperavit 62. huc Capuae ex S. C. statua ponitur 63. b. Pescenniana inscriptio 62. a.
 Peutingeri tabulae illustrantur 47.
 Pighius notatus 12.
 Plinio inter xx. viros annumeratur 17. b. una cum Pompeio Capuae diuinitatum gestit 24.
 Plus cognomen Antonini, vide Antoninus.
 Placentinum amphitheatrum incensum 169. a.
 Plinius illustratur 40. 42. a. b. 44. 45. 46. 69. a. b. 97. 98. a. b. Plinio vera lectio asseritur 53. a. b.
 Plinius junior illustratur 92. 103. 104. 169. a.
 Plutarchus explicatur 25. illustratur 171. b. 172. a. b.
 Podium quid 126.
 Polybius illustratur 59. a. b.
 Pompeius M. Brutum perfide interfecit, propter quod ei constat invidia 9. Cicero Pompeio assentatur 10. Mantia Pompeio conuclatur 11. inter Campanos xx. viros annumerandus 17. b. diuinitas Capuae decretum fecit de restituendo Cicero ab exilio 23. Disphilus tragoedus in eum inuehitur 24. Consul unicus prodit 63. a. egit cum Q. Fratre ne Cicero de agro Campano ad jus publicum revocando referret 167. a.
 Sex. Pompeius apud omnes gratiosus 35.
 Pontes circensibus editis dedicati 104.
 Pontificum ius vulgo Romani ignorabant 101.
 Popularea in amphitheatro quid 127. compledebantur etiam equestris 122. 130. b. 131. a.
 Portae urbium an sanctae 101. 170. b. 171. a.
 Porticus in theatris quae sunt intelligendae 172. b.
 Porticus interiores amphitheatri tenebricosae 125.
 Rortulae amphitheatri per quas ferae emittabantur 126.
 Roffinus refellitur 171. a.
 Praeclinationes quid in amphitheatro 128. & a. cui usui 128. ipsarum numerus 128. & a. frustra in podio praecinationem admittit Lippius 128. a. b. cardines balnearum etiam appellatae 130. b.
 Praefecti iuri dicundo 48. & c. ii sunt qui sine Roma ad Romanas praefecturas, siue a colonis ad colonicas praefecturas mitterentur 48. & seq.
 Praefecturae Campanae quaequam fuerint 44. praefecturae colonicae etymon ex Siculo Placco 47. praefecturae colonicae diversae prorsus sunt a praefectura Romanis 49. praefecturae campanae paulatim pessum ivere 45.
 Primus & solus quid 119. b.
 Propylaeum Campani amphitheatri 72. 168. b.

an in Flavio amphitheatro fuerit 91.
 Proscenium theatri Campani 158. quis fuerit huius operis redemptor 158.
 Psalmi XIX titulus illustratur 81. 104.
 Psalmus LXXXIV illustratur 90. a.
 Pullati a media amphitheatri cavea rejecti 127. in summa cavea collocandi 132. & a. pullati iidem qui lacernati 169. b.
 Pullus non idem ac fordus 169. a.
 Puteanus notatur 15. a. b. 150. b.
 Puteoli modo colonia, modo iterum municipium 165. a. a. Puteolans ars palaebrica in pretio habita 141. a. Puteolana inscriptio, vide inscriptio Puteolana.

Q.
 Quaestores coloniarum 60. quaestores provinciarum Italiae 60. quaestor Calenus cui Campania provincia obtigerat 60.
 Quae se pro quasi si 153. a. b.
 Quatuordecim gradus equiti assignati 127. in quatuordecim sedere quid 127.
 Quatuor viri aut duoviri colonis praerant 50. a. b.
 Quinque viri pro xx. viris apud Cic. irroperunt 17. & a. b.

R.
 Adelchis cum foederatis Saracenis Capuam redegit in cinerem 139.
 Redemptor operum publicorum quid 158. non tantum is qui opus faciendum, sed etiam qui tuendum conducebat 163. b.
 Reges in campo Martio sepeliri mos erat 28.
 Regio non semper idem ac provincia 141. b.
 Reinesius a Fabretti censura vindicatur 89. notatur 105. a. 172. b.
 Relictus ager idem quod non assignatus 38. 39. 61.
 Relinquere & assignare, verba agraria 38. 39. 61.
 Respublica passim in Inscriptionibus de quovis minimo oppido 63. a.
 Restituere, quam instaurare aedificia, castigari dicitur 68. 69. imo apud veteres instaurare nunquam de aedificiis 68. 69. & a. b. 168. a. b.
 Rigaltii prava emendatio 48. a.
 Romani impensius Fortunam colebant 97. b. 98. a.
 Rullus tribunus pl. coloniam Capuam molitur 12. huc Cicero vehementissime restitit 12.

S.
 Acer locus quid a sacro differat 97.
 Salernitanis ager Lucanus divisus 64. a. b.
 Salmastii prava emendatio 48. a. Salmastius refellitur 50.
 Samnites gladiatores, vide gladiatores.
 Sanavivaria porta corrupte pro sandapilaria 171. a.
 Sancta quae proprie dicantur 91.
 Sanfelicius (Antonius) notatur 121. a. excusatur

fatur 156. & a. b.
 Saraceni Campanum amphitheatrum illaefum
 servarunt 139.
 Satelliae Inscriptio illustratur 107. Satellia gens
 parum nota 107. 108.
 Scalaria seu itinera quid in amphitheatro 130.
 priora scalaria orchestra non transcende-
 bant 130. a. scalariorum initia & fines non in
 gradibus, sed in praecinctionibus 131.
 Scalarum series in amphitheatro quo pacto di-
 rectae 129.
 Scenici ludi, vide ludi.
 Sceptrum Iovi peculiare 161. a. b. quale id
 fuerit 161. a. b. in foederibus feriendis
 sceptrum pro Iovis simulacro adhibitum
 161. a. b.
 Scholiaestes Iuvenalis notatus 83. a.
 Scipionis dictum in Caprarum 98. b.
 Senatus consulto cognomina uribus impone-
 bantur 34. senatus pro ordine decurionum
 quandoque ponitur 63. a.
 Sepulcra urina temerare veritatem 164. a. b.
 Serpens Capuae insigne 159. a. b. Genii sym-
 bolum 160. a. b. ad vetandam urinam de-
 pingeatur 163. b.
 Severus conditorum nomina servavit in Pau-
 thei titulo 96.
 Sexviri Augustales saepe plures quam seni 63. a.
 Strepolis a Campanis aedificata 137.
 Siculus Flaccus illustratur, & a pravis emenda-
 tionibus vindicatur 48. 49. & a. b.
 Signa translata ex abditis locis vel ex obscuro
 loco quid significant 170. b.
 Sigonii aberratio 6. &c. idem refellitur 27.
 28. 29.
 Silius illustratur 64. b.
 Somnia in aede Capitolina captandi mos 163.
 a. b.
 Sordibus non idem ac pullus 169. a.
 Spartianus illustratur 67. ex Pausania 125. b.
 Specus amphitheatr. subterranea cui usui 126.
 Spoliarium, vide apodyterium.
 Statillus Taurus primus Romae mansurum
 amphitheatrum posuit 58.
 Statius exponitur 69. a. cum Etymologo colla-
 tus 134. b. 144. a.
 Statuae patronis ponebantur 12. a. statua Syllae
 quandiu pro rostris steterit 30. statuae inter-
 dum deorum, saepissime hominum, signa
 deorum tantum 105. a. b. statuis & elogiis
 clarorum virorum duntaxat in amphitheatro
 locus 140. a. b.
 Stellatis ager, an Caesare coloniam deducente,
 ἀστέρων fuerit 18. a. b.
 Strabo illustratur 111. a. b. 112. a. b.
 Suetonius explicatur 18. a. b. illustratur 86.
 87. 104. 105. 131. a. 132. b. 141. a. b. ex-
 ponitur 131. a. 169. b.
 SVNT in antiquis elogiis quandoque redundat
 133. a.
 Sylla acerimus hostium insectator 6. civitates,
 quae contra ipsum arma sumserant, agro mul-
 tavit 6. ejus colonia campanam praefectus

ram retinuit 7. eademque diu stetit 8. ejus
 acta non fuerunt rescissa 28. huc Lepidus
 infectissimus 28. Calatiam Capuae Sylla
 adjudicavit 29. 44. ejusdem statua pro rostris
 quandiu steterit 30. Syllae funus apparati-
 ssimum 28. Felix cognominatus 27. 30. &c.
 Syllae colonia impedimento fuit, quin Cae-
 sar novam transcriberet 31.
 Syllanis possessiones nonquam ademtae 28. 29.
 Σύλλας dii 161. a.

T.

T Arracinae terminus litteratus 52. Tarra-
 cina colonia a Iulio Caesare deducta
 56. 57.
 Tempestatibus res divina fiebat 170. a. iidem
 templum exstructum 170. a.
 Terminalia quid 150. b. terminalia sacra
 154. b.
 Termini litterati Campanae coloniae 51. &c.
 una omnium inscriptio 52. hi termini ad
 Caesaremne patrem an. ad filium referendi
 52. &c. ab Iulio positos fuisse verosimilius
 53. 54. 55. cur diu post deductam a Caesare
 coloniam positi 56. terminos qui tolleret
 eos occidere permissum 154. b. lex Iulia
 agraria de terminis non movendis 168. a.
 Tertullianus illustratur 85. 130. b. 131. a.
 132. & a.
 Theatra ludis dedicabantur 103. in his nun-
 quam exhibita venatio 103. a. theatrum Pom-
 peii non venatione, sed ludis dedicatum 103.
 a. vela in theatris: vide vela. theatra olim
 Romae disiecta, aut sine sedilibus permixta
 147. quae sint eorum porticus 152. b. cum
 montibus collata 168. a. θέατρα apud Grae-
 cos etiam amphitheatra denotant 66. a. b.
 Theatri Campani vestigia 155. quo tempore
 exstructum 156. quo curante 155. 156. pro-
 scenii ejusdem theatri redemptor quis fuerit
 158.
 Θέατρα & Στοιμλία quid 170. a.
 Thermae Romanorum ad modum provinciarum
 exstructae 142. a. thermae pars gymnasi
 141. 142. a. b. Imo gymnasium thermae ap-
 pellatum 141. b. 142. a.
 Thermenfis regio Neapoli ubi gymnasium 142.
 a. vide gymnasium.
 Tifata quid significant 51. & b. Tifata Curia
 Idem sunt ac illicera Curii 51. b.
 Tillemontii sententia expenditur 67.
 Toga. veteres togati efferebantur 83. & a. b.
 quae quidem toga alba, non pulla ibid. toga
 pallens eadem ac obsoleta & sordida 83. b.
 dedicare togam in funus, idem quod encae-
 niare 83. & b. non vero in funeris impensas
 infumere 83. toga nova mortui efferebantur
 169. b.
 Traianae columnae epigraphie 57.
 Threes a Threidica armatura appellati 114. b.
 Cn. Tremellius unus ex Campani agri. xx. vitis
 17. a.

Tri-

- T**ribulis pro tenuioris fortunae homine 169. a.
Tribunitia potestas quando Antonino collata 77.
Tribus Palatina: in hanc tribum referebantur filii libertorum 46.
Triclipsis Varronis 17. b.
Trigona quid apud Vitruvium 130. a.
Trium libertorum jus: vide jus.
Triumphali lege Capua colonia destinata 24.
Turbae ob legem Iuliam excita 19. 20.
Turnebus notatur 8. 9.
Tuscanicus ordo omnium simplicissimus 122. b. ejus characteres 122. a. b. nam saltem partem in amphitheatro Campano obtinuit 122. a. b. cur hunc ordinem Campani affectarent 122. a. b.
Tutela eadem qui Genius 160. b.
Tympanum quod machinae genus 162. a.
Tyrreni iidem ac Campani apud Damasce-num 115.

W.

Vandalaei schediasma de consecrationibus ethnicis 99. & a. b. 100. a.
Varro unus ex viris 17. b. emendatur 17. a. illustratur 150. b. Varronis tricipitina 17. b.
Vela in theatris a Campanis primum usurpata 147. Q. Caepulus Romam induxit 147.
Velleius, vide Paterculus.
Venatio Campanorum 119. venatio rustica & ludica sub Dianae tutela 120. munus pro venatione 29. a. b. 168. b. venationi amphitheatrali sub Gothis honos 135. vide theatra.
Venus Iovia unde dicta 152. a. Venerus, Cereus, Honorus antiquè dictum casu patrio 152. a. AD. VENEREM quid 169. a.
Versus in Caesarem vulgo iactati 18.
Vespasianus Romanum amphitheatrum construxit 58.
Via Campana cum Ostiensis conjuncta 118. b.
Victores Campaniae qui 116. 117. a. Curione primum Romae, iidem Capuae a Bassaeo producti 118. 119. quos quidem Bassaeus ex universa Campania pretio excivit 119.
Vigintivirorum Campanorum catalogus 17. a. 18. a.
Virgilius illustratur 131. a.
Vis divina eadem ac vis major, id est tempestates 170. a.
Vitruvius illustratur 128. b. 130. a. 134. b.
Vlpiano vetus lectio asseritur 84. 85.
Vniversitas idem ac pertica 41. quid differat a praefectura 41.
Vomitaria seu aditus in amphitheatro 129. non alibi quam in praecinctionibus patentia 129. superiora duplo plura quam inferiora 131. & b.
Vorlasi, vide Berelasi.
Vossius notatur 132. b. ejus etymologicon suppletum 133. b.
Vrbana, Campana praefectura 44. 45.
Vrbibus ex S. C. cognomina imponebantur 14. urbes Italicae decem & octo coloniae destinatae 34. urbibus agro mulctatis aliqua tamen agri pars publice relicta 60. 61. urbes Italicae lege Iulia jus civitatis assecutae 165. b.
Vrina sepulcra temerare vetitum 164. a. b. ad illam vetandam angustia depingebatur 163. b.
Vrsinus notatur 15. a. b.

X.

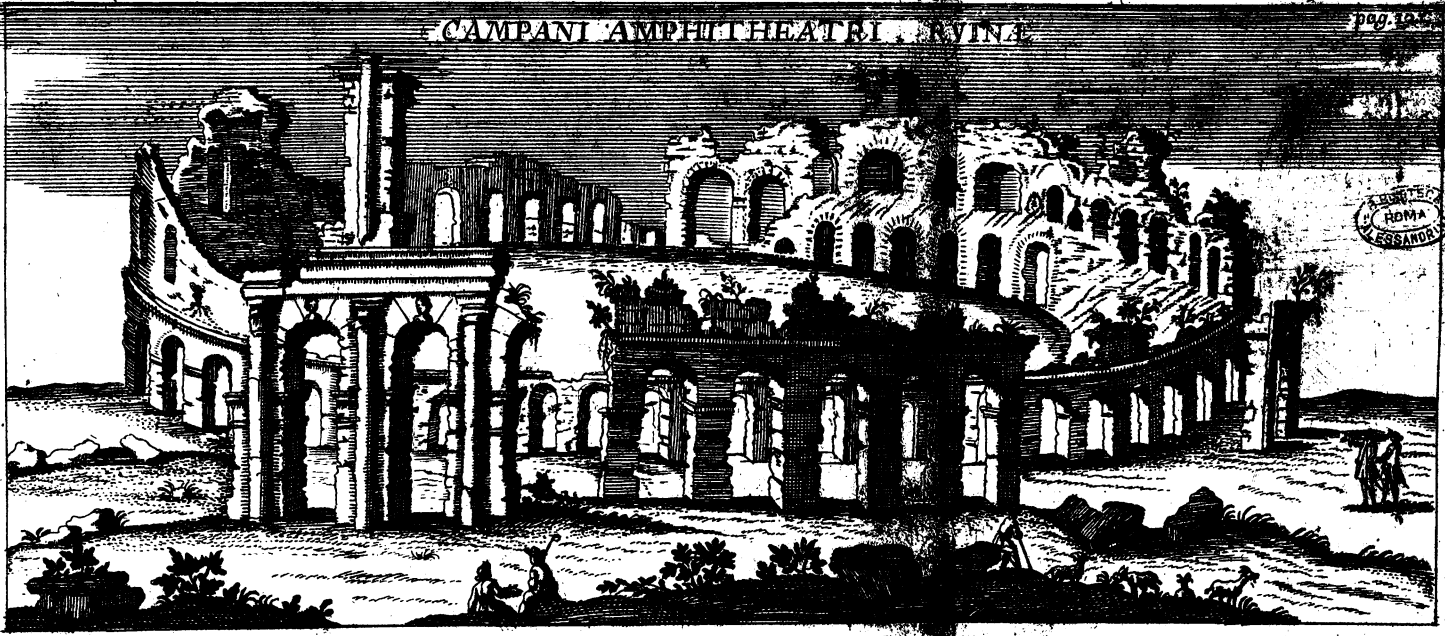
Xiphilini indiligentia 103. a. b.
Xylander notatur 171. b.

E R R A T A.

- In epistola dedicatoria pag. 4. lin. 11. pro &*
p. 3. l. 24. Martia
p. 19. col. 2. lin. 28. fines
ibid. l. 30. an non
p. 24. l. 23. Disilus.
ibid. l. 34. an non
p. 31. l. 8. fuerit
p. 44. l. 10. Testus
p. 59. l. 26. Saborentes
p. 62. col. 2. l. 8. auctore Plinio Papiriano &
p. 63. col. 2. l. 11. est
p. 70. l. 20. prodit
p. 103. col. 1. l. 9. appellavit
p. 106. l. 23. festa
p. 109. l. 12. inscriptionibus.
p. 112. l. 8. & 9. dele puncta omnia in illis verbis GLADIATORESQUE &c.
p. 118. col. 1. in inscriptione Allifana lin. 8. rescribere: REP. MS. XIII. N.
p. 119. l. 1. simul-atque
p. 121. col. 1. l. 8. Galeotta
p. 136. l. 1. Bersilao
p. 141. col. 1. l. 13. Bassael
p. 147. l. 4. post mansit adde
p. 149. post finem l. 25. adde
p. 155. in versibus Peregrinii v. 5. palaggi
rescribere eo.
Martius
sine
an
Diphilus?
an.
fuit
Festus
Saborentes
corrigere auctoribus Plinio, Papiriano, &
esset
prodit
appellavit
templa
inscriptionis
GLADIATORESQUE &c.
simul-atque
Galeottus
Bersilao
Bassael
adde
ludi
palagi

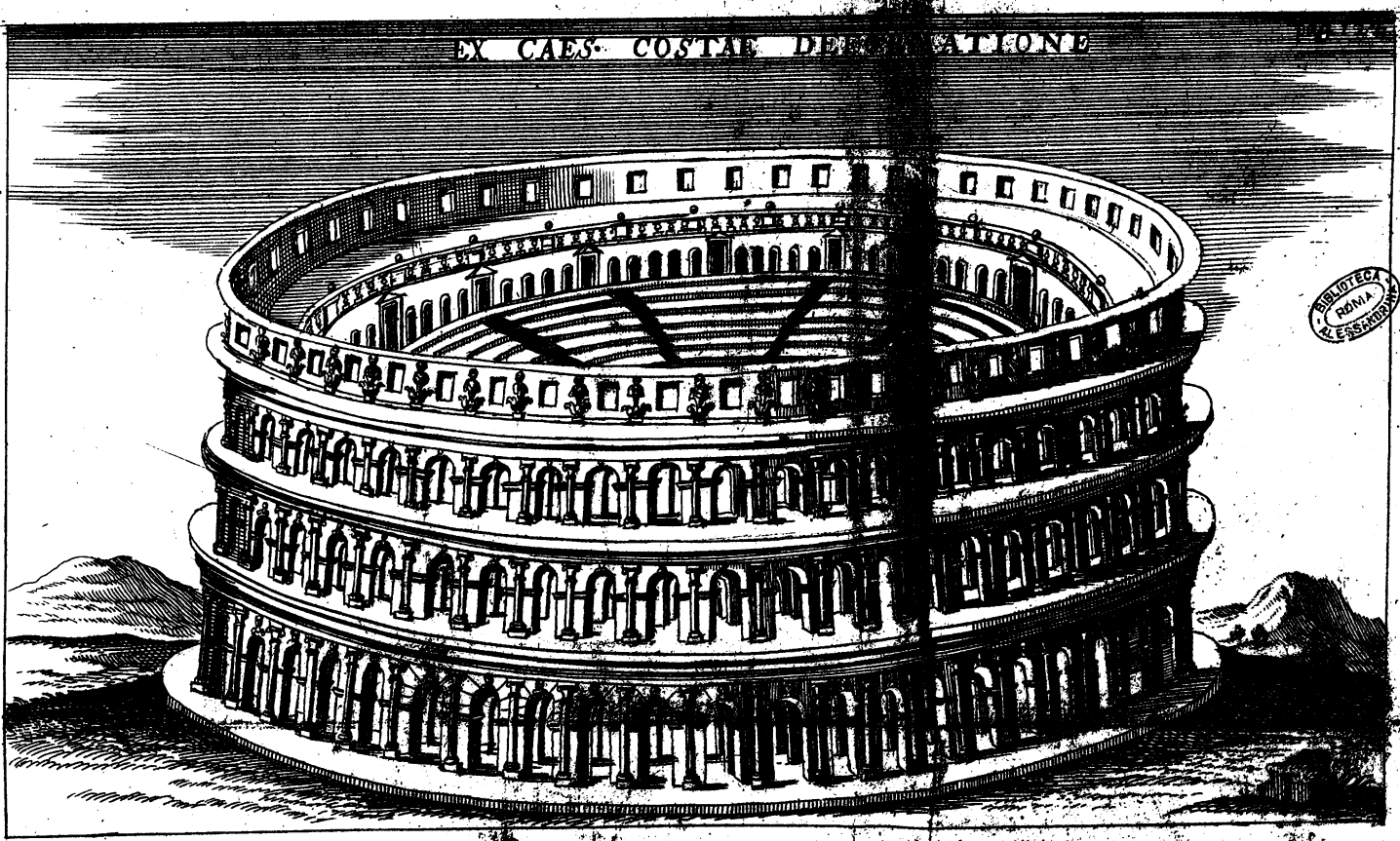
CAMPANI AMPHITHEATRI RUINAE

pag. 104

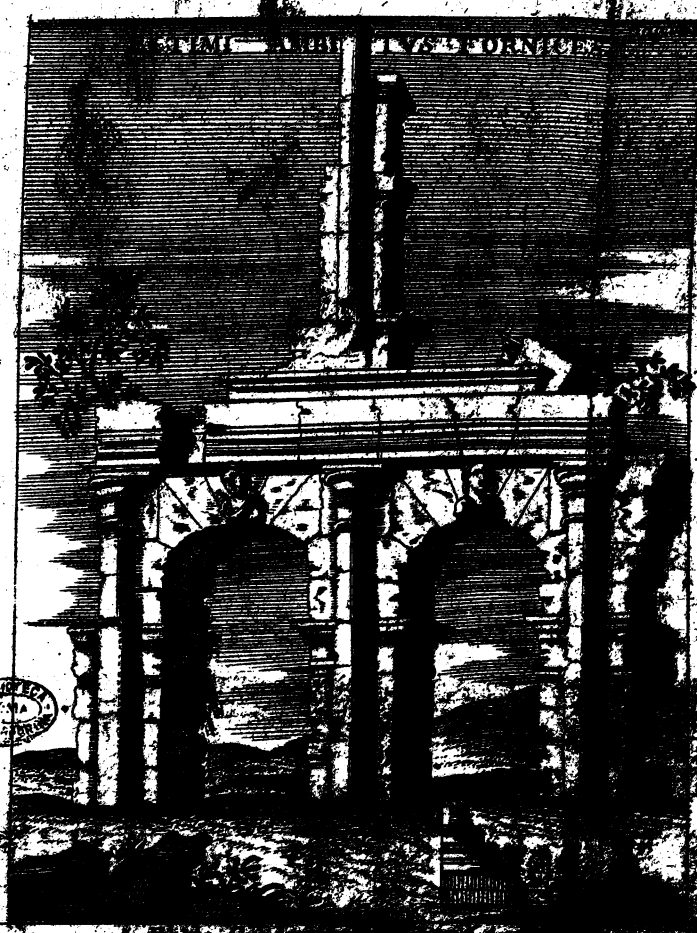
BIBLIOTHECA
ROMANA
ALESSANDRINA

EX CAES. COSTANTINIANAE

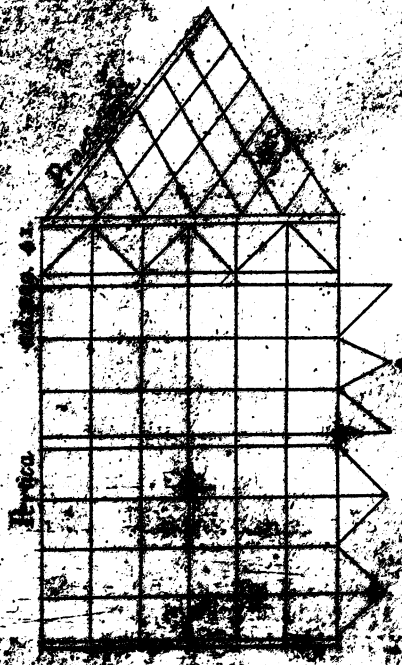
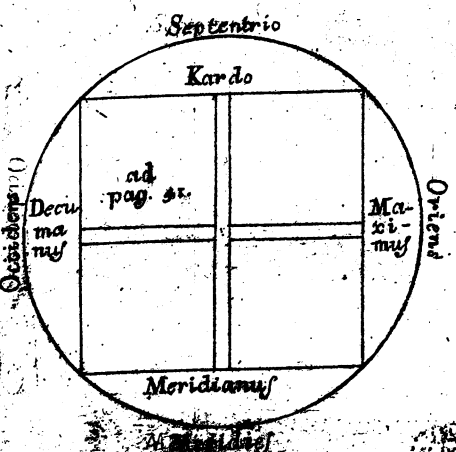

BIBLIOTHECA
ROMANA
ALESSANDRINA

CAES. CONSTANTINIANAE

BIBLIOTHECA
ROMANA
ALESSANDRINA

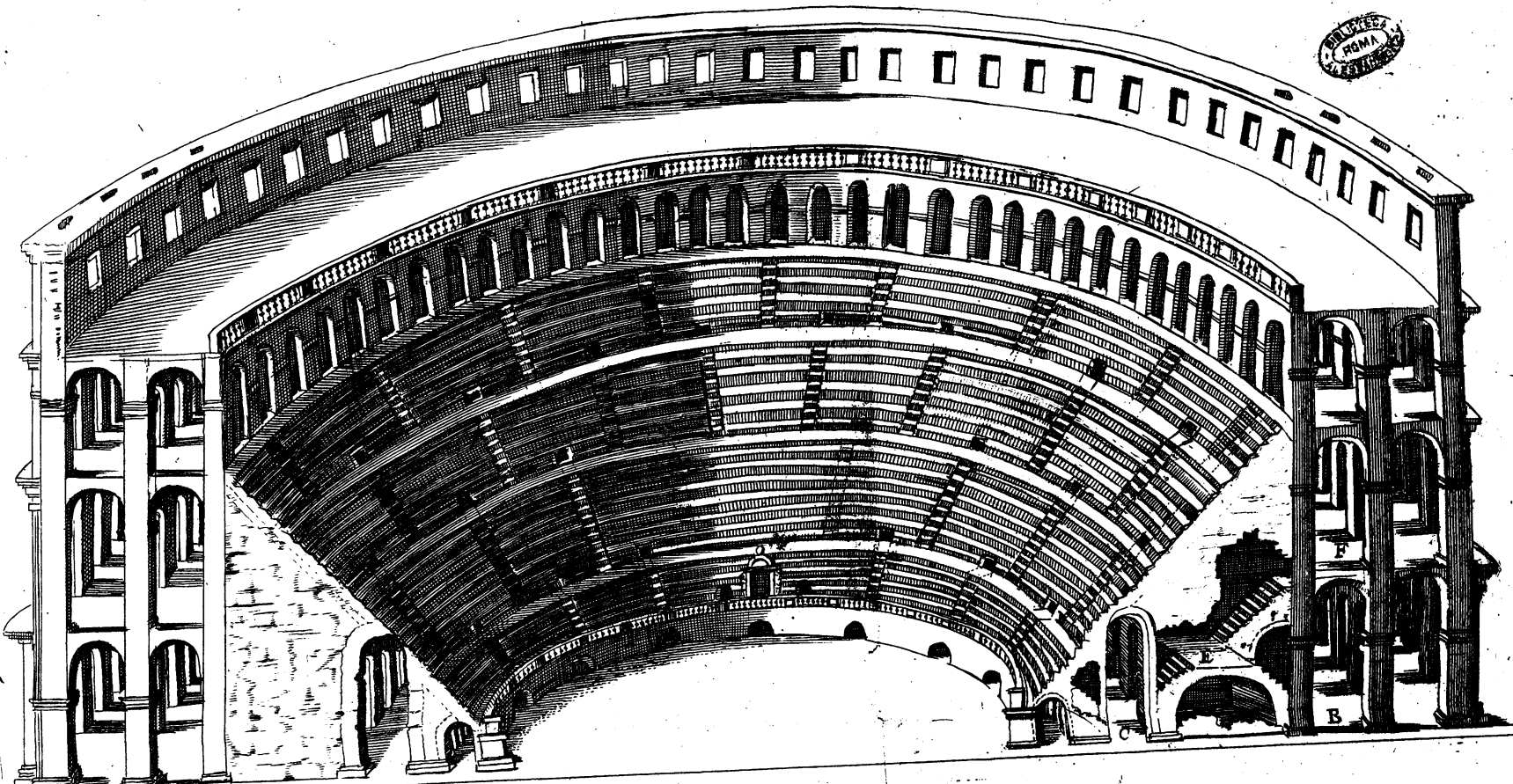

COLONIA IVLIA FELIX AVGVSTA CAPVA
FECIT
DIVVS HADRIANVS AVG RESTITVIT
IMAGINES ET COLVMNAS ADDICVRAVIT
IMP CAEST AELIVS HADRIANVS ANTONINVS
AVG PIVS DEDICAVIT

INTERIOR ASPECTVS

pag. 123.

CAMPANI AMPHITHEATRI ICHNOGRAPHIA

pag. 123.

